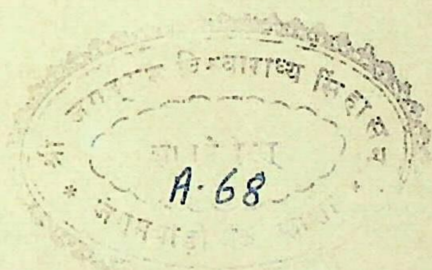
Shukamaharsee
Shukabhasyam

శ్రీరస్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

శ్రీమదతిపతిత నిఖిల పురుష శేముషీదోషమషీ మాలిన్య
వేదవేదాన్త కృతాన్తనిరన్తర విచిన్తనకరతలామలకీ
కృతపరావరతత్వ యాథాత్మ్య శ్రీమద్వ్యాసపరా
శర శుకశౌనకాది పరమ సాత్త్వికమహర్షిగణైక
సముపాసిత నిఖిలజగదేక కారణపరబ్రహ్మాభిధాన
పురుషోత్తమ శ్రీమన్నారాయణ పరత్వవ్యవస్థాపకమ్
శ్రీమత్పరమహంసేత్యాది-
శ్రీ శుకభగవత్పాదాచార్య విరచితమ్

శ్రీ శుకభాష్యమ్.

శ్రీమత్ప్రాచేతసవ్యాసశుకాదినిబన్ధనానుసన్ధాన
సన్తుష్టాన్తఃకరణానామ్,
అర్థిజనసాత్కృతన్యాయార్జిత సర్వ ద్రవిణానామ్
తుముకూర్ డిస్ట్రిక్టు-శిరా తాలూకు ప్రభువరతా
ముపాగతానాం,
సి. వేఙ్కటాచలాఖ్యానాం ద్రవ్యసహాయేన
తదేకాశ్రయేణ- బెంగళూరు తులసీవనవాసినా
తూప్పుల్. వేఙ్కటాచార్యేణ
యథా మాతృకం యథా మతి పరిష్కృత్య
బెఙ్గళూరు వాగీశ్వరీముద్రాక్షరశాలాయామ్,
బెఙ్గళూరు బుక్కుడిపోముద్రాక్షరశాలాయాంచ
ముద్రితం సద్విజయతేతరామ్,
[illegible] బెఙ్గళూరు.

రాజన్తే తావదన్యాని పురాణాని సతాంగణే ।
యావన్న దృశ్యతే సాక్షాచ్ఛ్రీమద్భాగవతం పరమ్ ॥
సంసేవ్యా విబుధైరనన్తమహితా స్వర్గాపవర్గాస్పదా
స్వచ్ఛస్వాదుసదా విశుద్ధసుభగా దివ్యాభవోన్మూలినీ ॥
ఆకల్పం త్రిపథాతిగా శుకమహాభాష్యార్థమందాకినీ
మందానామపి మాదృశాం విజయతే సర్వార్థసంసిద్ధయే ॥

[illegible]

[illegible]

అవతారికా.

శ్లో ॥ శుకభాష్యమిదంచిరాయజీయాద్వికసద్వారిజసారసారభాష్యమ్ | ప్రకటంవిషయత్వమేతియస్మిన్సకలంభాగవతీయమేవపద్యమ్॥ ౧ ॥ విదితమిదంకిలనిఖిలైర్యదిహాగజారణ్యసంజ్ఞకంక్షేత్రమ్ । సదభినవబాలకృష్ణానందస్వామిప్రసాధితంజయతి ॥ ౨ ॥ జాతుసమాశ్రితరక్షాకౌతుకవివశీకృతాన్తరాత్మానః । సపదిశిరాప్రాన్తమమీస్వపదరజోభిఃప్రసాధయామాసుః॥ ౩ ॥ అద్ధాభాగవతశ్రీసిద్ధాన్తస్థాపకన్త్విదంభాష్యమ్ । నిర్ధార్యనైజపీఠేబద్ధాదరణైస్తదాదిసంగ్రాహ్యమ్ ॥ ౪ ॥ భద్రామిమాంకృతింత్వంముద్రాపయవేఙ్కటాచలార్యేతి | తద్రాగపూర్వపత్రప్రద్రావణతస్తథాచికీర్షురయమ్ ॥ ౫ ॥ గురుణాయతనేనతామ్రపర్ణీసరణాలఙ్కృతదివ్యదేశలీనమ్ । కరుణానిధివేఙ్కటాచలార్యోధరణావత్రసమానయత్తదేతత్ ॥ ౬ ॥ రతిమాతనుతేహరౌననరాణామతిమాత్రంశుకవాక్సుధామయత్వాత్ । ఇతిసద్భిరవశ్యకాంక్షణీయాకృతిరేషాకిలతేనముద్రితాసీత్॥ ౭ ॥ ***

శ్రీ శ్రీ కృష్ణానందస్వామిగళశ్రీముఖవు.

ఇల్లిశ్రీమఠద మొహరిదె.

ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ವರ್ಯಪದ ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಪಾರಾವಾರ ಪಾರೀಣಯಮನಿಯಮಾಸನ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ ಧ್ಯಾನ ಧಾರಣ ಸಮಾಧ್ಯಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನನಿಷ್ಠ ಗರಿಷ್ಠ ತಪಶ್ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯನಾದ್ಯವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಗುರು ಪರಂಪರಾಪ್ರಾಪ್ತ ಷಡ್ದರ್ಶನ ಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಸಕಲ ನಿಗಮಾ

ಗಮ ಸಾರಹೃದಯ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ನಿಖಿಲ ವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರಕಾಶಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರಾದಿ ರಾಜಧಾನೀ ವಿದ್ಯಾನಗರ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ತುಂಗಭದ್ರಾ ತೀರವಾಸ ಋಷ್ಯಶೃಂಗಾಶ್ರಮ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಶ್ರೀಮುಳಬಾಯಿ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ಕಾವೇರೀತೀರವಾಸ ಗಜಾರಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಶ್ರೀಶುಕಾಚಾರ್ಯಾರಾಧಿತ ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತೋಪ ನಿಷತ್ಸಂಸ್ತೂಯಮಾನ ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತ ಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀಮಚ್ಛ್ರೀವಿಂದ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜಕ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ್ಪಾದ ಚರಣಾರಾಧಕ ಶ್ರೀನೃಸಿಂಹೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಪದ್ಮಪಾದಾಚಾರ್ಯ ಸ್ವಾಮ್ಯನುಮತ ಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತ ವಿಷ್ಣುಸ್ವಾಮಿ ಚರಣಾರವಿಂದ ಮಧುಕರಾಯಮಾಣ ಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿ ಪಾದ ಪದ್ಮಾರಾಧಕ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿ ಪರಂಪರಾಗತ ಶ್ರೀಮದಭಿನವ ಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿ ನಾಂಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತಶ್ರೀಮದಭಿನವಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿಭಿಃ.

ಅಸ್ಮದತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಮುಖ್ಯ ಶಿಷ್ಯರಾದ ದೊಡ್ಡಶೀರ‍್ಯದ ಅಮಲ್ದಾರು ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀಯುತರಾದ ವೆಂಕಟಾಚಲೈನವರ ವಿಷಯೇತ್ರಿ ಸಂಧ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ ಕಾಲವಿರಚಿತನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣಪೂರ್ವಕ ವೇದೋಕ್ತಾ ಶಿಷಸ್ಸಮುಲ್ಲಸಂತ್ವಿತಿತರಾಂ ॥ ಶ್ರೀಮದ್ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಪಾದಪಂಕಜಪೂಜಾವಿಷಯಿಣೀ ಭಕ್ತಿರನವಧಿಕಶ್ರೇಯೋ ಭಿವೃದ್ಧ್ಯೈಕಕಾರಣಮಿತಿ ಸಾರ್ವಜನೀನ ಮೇತತ್. ಸಾಂಪ್ರತಮ್-ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ಶ್ರೀಕಾವೇರೀ ತೀರವರ್ತಿ ಗಜಾರಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ತಲಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಯಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಪಾದದ ಸಂಸ್ಥಾನ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂ

ದ ಬಂದಿರುವದುನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೂಲಗುರುಗಳು ಶ್ರೀಮ
ಚ್ಛಂಕಾ ಚಾರ್ಯರವರಾಗಿಯು ವುಪಾಸ್ಯದೇವರು ಶ್ರೀಶುಕಾಚಾರ್ಯ
ರವರಿಂದ ಆರಾಧಿತರಾದ ಶ್ರೀವೇಣುಗೋಪಾಲಮೂರ್ತಿ ಯುವರಾ
ಗಿಯು ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಗ್ರಂಥ ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತ
ವಾದಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವೂ ಇರೀತ್ಯಾ ಇರುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವದು ಸ
ರ್ವಜನ ವಿದಿತವಾಗಿಯೇ ಇದೆಯಷ್ಟೆ. ಈಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನು
ಗುಣವಾಗಿ ಇತರಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿರುವಂತೆ ಈ ಅನಾದಿಸಂಸ್ಥಾನ
ಕ್ಕೂ ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಇರದೆ ಹೋಗಿಲ್ಲಾ ಆದರು ಈ
ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪೂರ್ವಗುರು ಪರಂಪರಾಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದ
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಪುನಃದೇಶಪ್ರಾಂತ್ಯ ಸಂಚಾ
ರಹೋಗಿದ್ದವೇಳೆ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವುಅಪೂರ್ವ ಗ್ರಂಥಗ
ಳು ಮತ್ತು ಕೆಲವುಸೊತ್ತುಗಳು ಚೋರಬಾಧೆಯಿಂದ ಅಪಹೃತ
ವಾಯಿತೆಂದು ನಾವು ಕೇಳಿಯಿರುತ್ತೇವೆ. ಆಗಲೆ ಈಭಾಷ್ಯಗ್ರಂ
ಥವುತಿರೋಹಿತವಾಗಿ ಇರಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ತದಾರಭ್ಯ
ಭಾಷ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದು ಬರೀ ಮೂಲಗ್ರಂಥವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಾ
ತ್ರವೇಮುಖ್ಯಗ್ರಂಥವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಂತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ
ತೋರಿಬಂದಿರುತ್ತೆ. ನಾವು ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾರಭ್ಯ ಶಿಥಿ
ಲವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಗುಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ
ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ ಇರುತ್ತೆಂಬವಿಷಯ ಅನೇಕಕಡೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾ
ಬಂದೆವು। ದೊಡ್ಡಶೀರ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯಕೆ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸಂಚಾರಬಂದಾ
ಗ ಅಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾ ಚರಣಶೀಲರಾದ ಅಮಲ್ದಾ
ರು ಮಹಾರಾಜಶ್ರೀ ಯುತರಾಗ ವೇಂಕಟಾ ಚಲೈಯನವರಾದ
ನೀವು ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಲಕ್ಷೇ
ಪಮಾಡುತ್ತಾ ಯಿದ್ದದ್ದು ನಮಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷದಿಂ
ದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಯ್ತು। ಯಿದರವಿಷಯ ವಿಚಾರ್ಸಿಲಾಗಿಈ

ಗ್ರಂಥಶಿರ್ನವಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲಾ ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣೀ ತೀರ ರ್ತ್ತಿರುಪಶಿ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುವರ್ತಿಗಳಾದ ಒಬ್ಬಮಹನೀಯ್ಯರಲ್ಲಿ ದೊರತದ್ದಾಗಿಯೂ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಳೆವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರದಿಂದ ಲಿಖಿತವಾದ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಪುಸ್ತಕವನ್ನತಂದು ಅದನ್ನ ತೆನಗು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರಸಿ ಕಾಲಕ್ಷೇಪಮಾಡುತ್ತಾಯಿರುವದಾಗಿಯು ತಿಳಿಶಿದರು. ನಾವುಯಿದರ ಅರ್ಥವಿಚಾರವುಮಾಡಿನೋಡಿದೆವು. ಈ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಧಿ ಕರಣಗಳಿಗೆ. ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತವಾಕ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಯಿದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವುಪನಿಷದಾದಿಗಳನ್ನ ವಿಷಯವಾಕ್ಯತ್ವೇನಪರಿಗ್ರಹಿಶಿಶ್ರೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿಕಾಣಬರುವ ಸಂಶಯಾದಿಗಳನ್ನ ಪರಿಹರಮುಖೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿ ಭಾಷ್ಯರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಧೆ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶುಕಭಾಷ್ಯವೆಂತ ಹೊಸದಾಗಿಯು ಭಾಗವತ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದಪರಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯೆ ಮುಖ್ಯೋಪಾಸ್ಯ ದೇವರಾಗಿಯು ಇರುವದರಿಂದ ಈ ಶುಕಭಾಷ್ಯವೆ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನು ಗುಣವಾದ ಅನಾದಿಭಾಷ್ಯವೆ ಯಿದೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಶಿ ಈ ಮೂಲಪುಸ್ತಕವನ್ನ ನಮ್ಮಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆಕೊಟ್ಟು ಇದರಪ್ರತಿಯನ್ನ ಮುದ್ರಾಂಕನ ಮುಖೆನಸರ್ವತ್ರಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮಚ್ಛಕಾ ಚಾರ್ಯರವರ ಪರಮಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಬೇಕೆಂದು ಮ॥ಅಮಲ್ದಾರ್ರು ವೆಂಕಟಾಚಲೈಯ್ಯನವರಾದ ನಿಮಗೆ ಶ್ರೀಮುಖ ಮುಖೇನಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟುಯಿಧೇವೆ.

ಶ್ಲೋ॥ಜಗದ್ವಂದ್ಯಪದದ್ವಂದ್ವಂ ಧ್ಯಾತ್ವಾಮನಸಿಗೌರವಂ।
ವಿಹಿತಾತೆಶ್ರೀಯೈಭೂಯಾತ್ಸದಾನಾರಾಯಣಸ್ಮೃತಿಃ॥

ಖರಸಂವತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗಶಿರಶುಗುರುವಾರದಲ್ಲು.

ಇಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕವೋಹರಿಧೆ_

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ಮರಣೆಯೆಂಬದಾಗಿ ಬಾಳೆಬಂದುಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಸ್ವಾಮಿಗಳ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರವಿಧೆ.

౨౪	తత్సోపాయసహస్రాణాం	౯	౯	౩౧
,,	శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణోః	౯	౫	౨౩
,,	ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌ	౯	౫	౨౪
,,	సుపర్ణావేతౌసదృశౌసఖాయౌ	౧౧	౧౧	౬
౨౫	మోస్యోత్ప్రేక్షుకఆదిమధ్య	౧౦	౮౯	౫౧
,,	వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయా	౧౧	౨౧	౩౬
,,	ఇదంభాగవతంనామ	౧	౩	౪౦
౨౬	ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యా ౨ు	౫	౯	౯
,,	యదత్రక్రియతేకర్మ	౧	౫	౩౫
౨౭	శ్రీయస్స్మృతింభక్తిముదస్యతేవిభో	౧౦	౧౪	౪
౨౮	తథాపరేచాత్మసమాధి	౩	౫	౪౬
,,	పానేనతేదేవకథాసుధాయాః	౩	౫	౪౫
౩౦	యదత్రక్రియతేకర్మ	౧	౫	౩౫
౩౧	సర్వవేదాన్తసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
,,	శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమలం	,,	,,	౧౯
,,	ఇదంభగవతాపూర్వం	,,	,,	౧౦
,,	శూద్రఉత్తమతామియాత్	౪	౨౩	౩౨
,,	శూద్రస్సుఖ్యేతపాతకాత్	౧౨	౧౨	౬౫
౩౩	హిత్వాస్వశిష్యాన్పైలాదీన్	౭	౨౨	౨౨
౩౪	స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం	౧	౪	౨౫
,,	సంసారిణాంకరుణయాహ	౧	౨	౩
,,	నైతత్ఖలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౮
౩౫	ఇతిభారతమాఖ్యానం	౧	౪	౨౬
,,	జన్మాద్యస్యయతోన్వయాత్	౧	౧	౧
,,	సర్వవేదాన్తసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
౩౬	నైతత్ఖలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౮

—*ప్రథమాధ్యాయ ద్వితీయపాదే*—

౧౬౭	ఈక్షేతవిభ్రమమిదమ్	౧౧	౧౩	౩౪
,,	క్రీడాభాండంవిశ్వమిదం	౪	౭	౪౩
౧౬౮	అహంభవోయజ్ఞఇమే	౨	౬	,,
,,	మాయామమేవాసనయాశయానః	౨	౨	౨
,,	హేతుర్జీవోస్యసర్గాదావవిద్యా	౧౨	౭	౧౮
౧౬౯	శ్రియఃపతిర్యజ్ఞపతిః	౨	౪	౨౦

—*ప్రథమాధ్యాయ చతుర్థపాదే*—

౧౭౧	ఆత్మానంచేద్విజానీయాత్	౭	౧౫	౪౦
,,	ఆహుశ్శరీరంరథమిన్ద్రియాణి	,,	,,	౪౧
,,	అక్షుందశప్రాణ	,,	,,	౪౨
౧౭౩	యావన్నృకాయరథమాత్మవశో	,,	,,	౪౫
,,	సూక్ష్మాణామప్యహంజీవః ౧౭౪	౧౧	౧౬	౧౧
,,	త్వంబ్రహ్మపరమంవ్యోమ ౧౭౪	,,	౧౧	౨౭
౧౭౪	గన్ధమాత్రమహంభువః	,,	౧౬	౩౩
౧౭౫	యథాహిరణ్యంబహుధాసమీయతే	౧౨	౪	౩౧
,,	బుద్ధీంద్రియార్థరూపేణ ౧౭౬	,,	,,	౨౩
,,	ఏవంవచోభిర్భగవానధోక్షజో	,,	,,	౩౧
,,	ఆత్మానంచింతయేదేకమభేదేన			
౧౭౬	వ్యాఖ్యాయతేవైదిక	౧౨	౪	౩౧
,,	ఘనోయథార్కప్రభవోర్కదర్శితో	,,	,,	౩౨
౧౭౭	సర్వేషుశశ్వత్తనుభృత్స్వవస్థితం	౧౧	౫	౧౦
౧౭౮	భూర్లోకఃకల్పితఃపద్భ్యాం ౧౭౯	౨	౫	౪౨
,,	ఇతివాలోకకల్పనా ౧౭౯	,,	,,	,,
౧౮౦	పఞ్చభిఃపఞ్చభిర్న్యాతః	౩	౨౬	౧౨
,,	యఃకాలఃపంచవింశకః	,,	,,	౧౬
,,	భూమ్యైర్యదాపంచభిరాత్మ	౧౧	౪	౩

౧౮౭	ప్రాగేవవిద్యమానత్వాత్	౧౦	౩	౧౬
౧౮౯	ఏకోనారాయణోదేవః	౧౧	౯	౧౬
,,	ఏకఏవాద్వితీయోభూత్	,,	,,	౧౫
,,	సత్వాదిష్వాదిపురుషః	,,	,,	,,
,,	కేవలానుభవానన్ద	,,	,,	౧౮
,,	ఆత్మైవతదిదంవిశ్వం	,,	౭	౬
౧౮౯	సఏషజీవోవివరప్రసూతిః ౧౯౦	,,	౧౨	౧౫
౧౯౦	అయంహిజీవస్త్రివృత్	,,	,,	౨౦
౧౯౧	విశ్లిష్టశక్తిర్బహుధేవభాతి	,,	,,	౨౦
౧౯౨	పురుషావయవైర్లోకాః	౨	౮	౧౧
,,	ఏతద్భగవతోరూపంస్థూలంతే	౨	౧౦	౩౩
౧౯౩	భూద్వీపవర్షసరిదద్రి	౫	౨౬	౪౦
,,	దదర్శవిశ్వంత్రిగుణం	౮	౨౦	౨౨
౧౯౪	త్వయ్యగ్రఆసీత్త్వయిమధ్యఆసీత్	౮	౬	౧౦
,,	యోస్యోత్ప్రేక్షక ఆది	౧౦	౮౫	౫౧
౧౯౫	ప్రకృతిర్యస్యోపాదానం	౧౧	౨౪	౧౮
,,	సఏవస్వప్రకృత్యేదం	,,	౩	౧౪
౧౯౮	కేవలాత్మానుభావేన	౧౧	౯	౧౯
,,	యథోర్ణనాభిర్హృదయాత్	,,	,,	౨౧
,,	కాలవృత్త్యాంతుమాయాయాం	౩	౫	౨౬
౧౯౯	జ్ఞానేత్వామస్యవిశ్వస్య	౪	౬	౪౨
,,	త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివ	౪	౬	౪౩
౨౦౦	యస్మిన్యదాపుష్కరనాభ	౪	౬	౪౮
,,	భవాంస్తుపుంసః	౪	౬	౪౯
,,	తవవరదవరాంఘ్రౌ	౪	౫	౫౭
౨౦౧	నారాయణపరావేదాః	౨	౫	౧

—*ద్వితీయాధ్యాయప్రథమపాదే*—

౨౭౪	బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ	౨	౧౦	౩౨
,,	బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజసౌ	౨	౫	౩౧
,,	తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ	౩	౨౬	౩౨
,,	వైకారికాశ్చవై దేవా	౩	౫	౩౧
౨౭౫	నిరోధోత్పత్త్యణుబృహత్	౧౧	౧౦	౯
౨౭౬	నజాతోనమ్రియతే తాత్మా ౨౭౮	౩	౨౬	౪
,,	నిషేకగర్భజన్మాని	౧౧	౨౨	౪౮
,,	ఆత్మానిత్యోవ్యయః	౭	౭	౧౯
౨౭౭	నాత్మావపుః పార్థివమింద్రియాణి	౧౧	౨౮	౨౫
౨౭౯	వ్యక్తేగుణవ్యతికరే	౧౦	౨౦	౧౮
౨౮౦	పీనాహిభోగోత్థితమద్భుతం	,,	౧౨	౩౩
౨౮౧	పరకాయంవిశన్ సిద్ధః	౧౧	౧౫	౨౩
౨౮౬	త్వత్తో జ్ఞానంహి జీవానాం	,,	౨౨	౨౯
,,	జ్ఞానంత్వన్యతమోభావః			
౨౮౪	ఉలోస్రితస స్తమః ప్రాయాః	౩	౧౦	౧౯
,,	అహోఅమీదేవవరామరార్చితం	౧౦	౧౫	౫
౨౯౧	కరోతికర్మక్రియతేచజన్తుః	౧౧	౨౮	౩౧
౨౯౨	సమాధినానైకభవేన			
౨౯౩	యదంఘ్రిభిధ్యానసమాధిధౌతయా	౨	౪	౨౧
౨౯౬	సాక్షాత్తత్తరిపరదేవతాయాం	౫	౭	౬
౨౯౬	మేనేషితావాగసవశ్చరన్తి	౧౧	౨౮	౩౬
౨౯౯	ఆత్మమాయామృతేరాజన్	౨	౯	౧
,,	సర్వదేవతాలింగానాం	౫	౭	౬
౩౦౦	మయోదితేష్వవహితః	౧౧	౧౦	౧
,,	అకామస్సర్వకామోవా	౨	౩	౧౦
౩౦౨	సుపర్ణావేతౌసదృశౌ ౩౦౪. ౩౩౭.	౧౧	౧౧	౬

—*తృతీయాధ్యాయః*—

౩	శ్రుతమాన్వీక్షితంబ్రహ్మాణ్	౪	౨౯	౫౬
,,	కర్మాణ్యారభతేయేన	౪	౨౯	౫౮
,,	ఇతివేదవిదాంవాచః	,,	,,	౫౯
,,	యేనైవారభతేకర్మ తృ- ౧౦	,,	,,	౬౦
౪	వ్రీజంస్త్రిష్వప్యద్వైకేన	౧౦	౧	౪౦
౫	ఏవంపంచవిధంలింగం	౪	౨౯	౭౪
,,	సవాసనాత్మావిషయోపరక్తో	౫	౧౧	౫
౬	ఉక్థైసరహితోహ్యేషః	౧	౧౫	౬
౭	కర్మణాదైవనేత్రేణ	౩	౩౧	౧
౯	ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశ్చ తృ- ౧౦	౭	౧౫	౫౦
,,	అన్నంరేతఇతిక్ష్మేశ	,,	,,	౫౧
౧౨	తావత్ప్రమోదతేస్వర్గే తృ-౨౪	౧౧	౧౦	౨౬
౧౬	యస్త్విహాపరవిత్తాపత్య	౫	౨౬	౮
,,	ఇహాతుపునర్భవే	,,	,,	౩౬
౧౭	కర్మోత్యవిరతంమూఢో	౩	౩౦	౭
,,	భుక్త్వానరోవానారీవా	,,	,,	౨౮
౧౮	యత్రహవాభగవాన్పితృరాజో	౫	౨౬	౫
,,	ఏవంవిధానరకా	,,	౨౬	౩౬
,,	అదన్తిచైకంఫలమస్యగృధ్రా	౧౧	౧౨	౨౩
,,	ఏకస్యైవమమాంశస్య	,,	౧౧	౪
౨౦	నవైజనోజాతు	౧	౫	౧౯
,,	కేచిత్తేవలయాభక్త్యా	౬	౧	౧౫
,,	నయజ్యమానయాభక్త్యా	౩	౨౫	౧౯
౨౨	జరాయుజంస్వేదజమణ్డజోద్భిజం	౫	౧౮	౩౧
౨౫	సోమోదర్శఓషధి	౭	౧౫	౫౦
౨౭	యద్ఘ్రాణభక్షోవిహితః [illegible]	౧౧	౫	౧౩

౮౪	కథామదీయాజుషమాణః ౮౫- ౯౦	౭	౧౦	౮౩
౮౮	దోధూయమానాంతాంనావం	౮	౨౪	౩౬
,,	దోధూయంతేధ్వజాగ్రాణి			
౯౦	తథామద్విషయాభక్తిః	౧౧	౧౪	౧౯
,,	కేచిత్కేవలయాభక్త్యా	౬	౧	౧౫
౯౧	యదిప్రియాస్యన్నృపపారమేష్ఠ్యం ౯౨	౨	౨	౨౨
,,	బలోపహోన్నృపః			
౯౨	సహైవగచ్ఛేన్మనసేంద్రియైశ్చ	,,	,,	,,
,,	స్థిత్వాముహూర్తార్ధమకుంఠ ౯౩	,,	,,	౨౧
౯౩	స్థిరంసుఖంచాసనమాస్థితో	,,	,,	౧౫
౯౬	కుమారోనారదఋభుః	౬	౧౫	౧౬
,,	ఏతేపరేచసిద్ధేశాశ్చరన్తి	౬	౧౫	౧౯
౯౭	అండకోశోబహిరయం	౩	౧౧	౩౯
,,	తదాహురక్షరంబ్రహ్మ	౩	౧౧	౪౧
,,	వాయ్వంబుభాగ్నిక్షితయస్త్రిలోకా	౬	౯	౨౦
౯౯	భూతసూక్ష్మాత్మనిమయి	౧౧	౧౫	౧౦
౧౦౦	సాంతత్రిదదృశేవిశ్వం	౧౦	౮	౩౯
,,	భక్తియోగోబహువిధో ౧౧౫	౩	౨౯	౮
౧౦౧	అహంబ్రహ్మాపరంధామ	౧౨	౫	౧౧
౧౦౩	సత్యవ్రతంసత్యపరం	౧౦	౨	౨౮
,,	కేచిత్స్వదేహాన్తః ౧౦౪- ౧౦౫- ౧౧౪	౨	౨	౮
౧౦౫	పరిసరపద్ధతిం	౧౦	౮౭	౧౯
౧౦౬	శ్రవణంకీర్తనం ౧౧౩	౭	౫	౨౩
,,	ఇతిపుంసార్పితా	,,	,,	౨౪
,,	తచ్ఛృణ్వన్విపరః	౧౨	౧౩	౧౭
౧౦౭	పశ్యంత్యదోరూప	౧	౩	[illegible]

౧౨౩	యదత్రిక్రియతేకర్మ	౧	౫	౩౫
,,	ఈజేచభగవన్తంయజ్ఞ	౫	౭	౧౫
,,	కర్మాణిచయథాకామం	౪	౨౨	౫౦
౧౨౫	యజ్ఞభాజోయేదేవాస్తాన్	౫	౭	౬
,,	కర్మణాకర్మనిర్హారః ౧౪౨-తృ-	౧౦	౮౪	౩౫
,,	చిత్తస్యోపశమోయంవై ౧౪౨-తృ	,,	,,	౩౬
,,	కర్మశుద్ధిర్మదర్పణం	౧౧	౨౧	౧౫
౧౨౬	పరస్యబ్రహ్మణస్సాక్షాత్	౫	౨౦	౧౬
,,	సంప్రచరత్సునానాయోగేషు	౫	౭	౬
౧౨౭	ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యా	,,	,,	౭

—*తృతీయాధ్యాయస్యచతుర్థపాదే*—

౧౨౯	భక్త్యాహమేకయాగ్రాహ్యః ౧౩౪-తృ	౧౧	౧౪	౨౧
,,	ప్రీయతేమలయాభక్త్యా			
౧౩౩	పరోమదన్యోజగతః	౬	౩	౧౨
,,	యోనామభిర్వాచి	,,	,,	౧౩
౧౩౬	నవేదవాదాననువర్తతేమతిః	౪	౪	౧౯
,,	కర్మప్రవృత్తంనివృత్తం	,,	,,	౨౦
౧౩౮	యత్పాదపఙ్కజ	౧౦	౩౩	౩౬
,,	శౌచమాచమనంస్నానం	౧౧	౧౮	౩౬
,,	తావత్కర్మాణికుర్వీత	,,	౨౦	౯
,,	త్రైదర్శనీయావవై	౩	౨౫	౩౬
౧౩౯	వార్తాసంచయశాలీన	,,	౧౨	౪౨
,,	న్యాసేకుటీచకః	,,	,,	౪౩
౧౪౦	ప్రజాపతిపతిస్సాక్షాద్భగవాన్	౪	౨౯	౪౨
,,	మరీచిరత్ర్యంగిరసః	,,	,,	౪౩
,,	తస్యాంవయాభగవతః	,,	౨౨	౧౮

—✻ చతుర్థాధ్యాయః ✻—

—*చతుర్థాధ్యాయద్వితీయపాదే*—

—*చతుర్థాధ్యాయ తృతీయపాదే*—

—*చతుర్థాధ్యాయ చతుర్థపాదే*—

శ్రీమచ్ఛుకభాష్య శుద్ధపత్రికా.

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౭	౬	బిభ్యేల్	బిభియాల్
,,	౧౫	పాపీయా	పాపీయో
౧౦	౪	భిదం	భిథం
౧౧	౮	మేప్రైత	మేప్రైతద్య
,,	౧౩	కార్త్స్యేన	కార్త్స్న్యేన
,,	౨౨	షకాని	షకాణి
౧౨	౫	నివృత్య	నిర్వర్త్య
,,	౧౨	దశ్నయతి	దర్శయతి
,,	౨౩	పదేశే	పదిశే
౧౩	౧౯	మీంమాం	మీమాం
౧౪	౧౮	అగ్యై	అగ్నే
,,	౨౫	ష్వైష్వ	ష్యైష్వ
౧౬	౧౯	సత్త్వం	సత్వం
౧౯	౨	త్వావ్యాప్తం	ర్వావ్యాప్తం
,,	౧౨	ప్రకృతి	ప్రకృత
,,	౧౪	స్త్యైక	స్యైక
౨౦	౧౯	భగద్భక్తి	భగవద్భక్తి
౨౧	౧౩	చ్ఛామ్నామ్నా	చ్ఛామ్నా
౨౨	౪-౫	పరిణతీ	ప్రతీ
౨౩	౭	స్సర్వాన్త	సర్వాన్త
౨౪	౬	క్రీడా	క్రీడ
౨౫	౨౨	భవతీ	భవన్తీ
౨౭	౩	శ్చిత్ప్రియా	శ్చిత్త్ప్రియా

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౭	౫	హ్రీయతే	హ్రియతే
౨౯	౮	శ్రీమస్యా	శ్రుమస్సాక్ష
౩౦	౧౫,౧౬	సణస్రేణ	సహస్రేణ
౩౨	౨౫	స్మశానం	శ్మశానం
౩౩	౨	ప్రస్తాపో	ప్రస్తావో
,,	౮	స్తాపో	స్తావో
౩౪	౪	వ్రిత్ర	వృత్ర
౩౬	౬	నిర్ణితా	నిర్ణీతా
౩౭	౨౨	దుచ్చారిత	దుచ్చరిత
౩౯	౧౫	ధర్మ	ధర్మం
౪౦	౨౨	కార్త్సేఽక్షి	కార్త్స్నేఽక్షి
,,	౨౩	శబ్దస్యా	శబ్దస్సాక్ష
౪౨	౨౫	త్ర్యత	త్యత్ర
౪౭	౧౭	జ్ఞాసే	జిజ్ఞాసే
౫౨	౨	ద్రుగ్వేదో	దృద్ఋగ్వేదో
౫౩	౪	మహాదాది	మహాదాది
,,	౭	జన్మా	జనా
౫౫	౧౪	మథో	మధో
,,	,,	హాథో	హాధో
౫౬	౨	రథో	రధో
,,	౯	మథో	మధో
,,	౧౭	అత్మాన	ఆత్మాన
,,	౨౦	మమం	మిమం
౫౮	౯	గమత	గమ్యత
౬౧	౧౮	ఆభేదా	అభేదా
౬౨	౧౪	శాన్ధ	శాన్ధ

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౬౫	౨౧	త్సలిష్టం	త్సశ్లిష్టం
౬౬	౧౭,౧౮	సన్దోహా	సన్దేహా
,,	౧౯	ప్రోక్తో	ప్రోక్త
,,	౨౧	సన్దోహా	సన్దేహ
౬౯	౯	పరపద	పరమపద
,,	౧౫	న్వత్తి	న్వస్తి
౭౦	౧౪	ర్వత్తి	ర్వర్తి
౭౪	౧౫	సఞ్చ	సఞ్చర
౭౫	౬	దృష్ట్వా	దృష్ట్వైవ
౭౮	౨౫	పుషేఽరే	పువఽరే
౮౬	౧౬	ష్యజ్	ష్యఙ్
,,	౧౯	బృహ్మా	బృంహ
౮౮	౭	వివిక్షా	వివక్షా
౯౦	౨౧	అతత్వ	అతత్త్వ
,,	౨౪	తత్వ	తత్త్వ
౯౨	౬	నన్వా	నాద్వా
,,	౧౭	భగవన్తం	భగవన్త
౯౫	౭	యఆనిత్మ	యఆత్మని
,,	౧౧	దివిష్ఠక్	దివితిష్ఠక్
,,	౧౯	న్తర్యామి	న్తర్యామీ
,,	౨౧	శ్చాప్రియ	శ్చాయ
౯౬	౨౪	కిఞ్చిద్ఞ	కిఞ్చిత్జ్ఞ
౯౭	౨౦	తథైవే	తథైవై
౯౮	౧౮	ఆస్య	అస్య
౧౦౨	౧	ర్వాత్మనాం	నా
,,	౪	పుసా	పుంసాం

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౦౨	౧౮	ముష్పాప	ముపపా
౧౦౬	౧	వివక్ష	వివక్ష్య
౧౦౭	౧౪	భగద్రూపం	భగవద్రూపం
౧౦౮	౨౫	శబ్ధం	శబ్దం
౧౦౯	౬	భగదష్ఠి	భగవదధిష్ఠి
౧౧౧	౫	స్యత్య	స్యత్వ
,,	౧౧	మ్యతే	మన్యతే
,,	౧౮	నుషానే	నుష్ఠానే
౧౧౪	౭	ద్యుభ్వాది	ద్యుభ్వాది
,,	౧౨	ద్యుభ్వాధ్యా	ద్యుభ్వాద్యా
౧౧౬	౧౩	తుర్ముఖస్య	చతుర్ముఖస్య
౧౨౦	,,	త్థూల	త్థ్సూల
౧౨౩	౯	వేదితవ్యం	(పాఠాన్తరం) వేదసత్యం
౧౨౪	౧౨	ఽనుసన్ధేయా	అనుసన్ధేయా
౧౨౪	౨౪	మరామర్శా	పరామర్శా
౧౨౫	౩	దుపాసితవ్వ	దుపాసితవ్య
,,	౧౪	మశః	పశః
,,	౧౬	కాస్న్యైర్	కాత్స్న్యైర్
౧౨౭	౩	స్వరూపం	స్వస్వరూపం
,,	౧౫	వ్యాప్తిగ	ర్వావ్యాప్తిః
,,	౨౫	అపి	అపిచ
౧౨౮	౨౦	దేవావా	దేవా
,,	౨౨	భవతీతీహ	భవతీహ
,,	౨౩	పంద	పదం
౧౨౯	౧౯	అత్యేచత	అత్యేచ్యత

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౩౦	౩	భ్రిగు	భృగు
,,	౧౦	ఆపిచ	అపిచ
౧౩౧	౧౬	చత్త్యర్థ్యై	చతుర్థ్యై
,,	౧౮	స్స్వాహా	స్వాహా
,,	,,	చతుర్థ్యన్తే	చతుర్థ్యన్తే నే
౧౩౩	౧౯	యచోక్తా	యాచోక్తా
౧౩౪	,,	పూర్వ్వా	పూర్వ
౧౩౬	౩	న్యాస్త్య	నాస్త్య
౧౩౭	౬	బ్రిహస్పతి	బృహస్పతి
,,	౧౩	జ్యోతిష	ఛన్దోజ్యోతిష
౧౪౦	౧౫	తహీ	న్తహీ
,,	౧౭	స్వయం	స్స్వయం
,,	౨౪	ణావాచం	ణాంవాచం
౧౪౧	౨౧	శ్యత	ష్యత
౧౪౨	౭	రిత్యస్య	ఇత్యస్య
,,	౧౬	మధ్వ్యాది	మధ్వాది
౧౪౪	౩-౪	ఆసం	ఆసఙ్
౧౪౭	౧౯	దేవహూత్యాం	దేవహూతిం
౧౫౧	౨	కమ	కమ్వ
౧౫౨	౪	క్షత్రియ	క్షత్త్రియ
,,	౭	బహ	బహు
౧౫౫	౮-౯	జాబాలా	జబాలా
,,	౨౨	శ్శ్రిత్యా	శ్రిత్యా
౧౫౭	౩	దుపరిష్టాట	దుపరిష్టాం
,,	౧౪	కోటాహ	కటాహ
,,	,,	విపర్ణా	వివర్ణా

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౫౯	౧౩	పరిగృహే	పరిగ్రహే
౧౬౦	౧౯	నత్వా	నాత్వా
౧౬౧	౧౫	చైతే	చేతో
౧౬౨	౨	కృపయా	పయా
,,	౧౨	నిత్యాతి	నిత్యాది
,,	౧౩	మితాక్షేపే	మిత్యాక్షేపే
౧౬౪	౭	ప్రభస్త్రీ	ప్రభవస్త్రీ
౧౬౬	౫	సుపుస్తే	సుషుప్తే
,,	౮	మధి	మయి
,,	౧౦	యథ	అథ
,,	౨౩	అధ్యసిత	అధ్యవసిత
౧౬౭	౮	మురుద్దైవ	మురుద్వైవ
౧౬౮	౫	సుపు	సుషు
౧౭౧	౭	దిత్యుతే	దిత్యుచ్యతే
,,	౧౫	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౧౭౨	౧౪	,,	,,
౧౭౩	౧౮	పూర్వపద	పూర్వవత్
౧౭౬	౯	తదుపరిష్టాత్	తదుపరిష్ఠాత్
,,	౧౭	బుద్దీ	బుద్ధీ
౧౭౭	౧౦	ర్డృష్టాన్తే	ర్ధృష్టాన్తే
౧౭౯	౨	చోఽధారణే	చోఽవధారణే
,,	౨౧	కల్పతే	కల్ప్యతే
౧౮౦	౯	అపెూస్వి	ఆహెూస్వి
౧౮౩	౧	నజే	నఞి
,,	౯	చత్వారే	చత్వార్యే
౧౮౪	౬	నితరాణి	నీతరాణి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౮౪	౧౩	త్యతత్రి	త్యత్ర
,,	౨౨	ప్రతివాక్యా	ప్రతిపత్తివాక్యా
,,	,,	హరిష్య	హరిష్యన్
౧౮౫	౧౮	తమోభావః	తమోభాగః
౧౯౦	౧౬	ఘోషణే	ఘోషేణే
౧౯౨	౮	రుషావై	రుషావయవై
౧౯౩	౧౬	ఏకాంశేనా	ఏకాంశేన
౧౯౪	,,	స్వాధ్వి	స్వాధ్వీ
౧౯౫	౧	మత్స్నేవ	మృత్స్నేవ
,,	౭	పరమాత్మనో	పరమాత్మన
౧౯౬	౩	ఉపాదానే	అపాదానే
౧౯౭	౧	లజగదు	జగదు
౧౯౯	౧౦	భగలో	భగవతో
౨౦౧	౧౯	దినా	త్యాదినా
౨౦౪	౨౦	త్వాప్రిస్తువన్	త్వప్రిస్తువన్
౨౦౬	౧౨	భగ	భగవ
,,	౨౫	మాడ్యం	మాధ్యం
౨౦౭	౩	ద్దావస	ద్వాదసవ
,,	౬	మహామునీన్	మహామునీన్
,,	౮	తత్సజాగ్న	సత్సజాగ్న
,,	౧౨	మిహాఝసా	మిహోజ్ఞసా
౨౦౮	౧	సిసిషుభి	సిషుభి
,,	౨౨	మనుత్తై	మనుతిష్ఠే
౨౦౯	౬	సీసిషు	సిషు
౨౧౦	౧౮	విలక్షణత్వం	విలక్షణత్వం

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౧౧	౬	పనుత్యర్థః	పనుత్త్యర్థః
౨౧౨	౧౨	మత్ర్యాదిచ	మిత్ర్యాదిచ
౨౧౩	౨	కిమిద	కిమిదం
,,	౧౨	ధిష్ఠాన	దధిష్ఠాన
,,	౧౮	యదిద	యదిదం
౨౧౫	౧౦	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౨౧౬	౩-౪	ససత్యస్య	సత్యస్య
,,	౭	అసత్సంసానే	అసత్సంస్థానే
,,	౧౫	పనుత్యర్థః	పనుత్త్యర్థః
,,	౧౯	దురపపాద	దురుపపాద
౨౧౭	౮	స్యసత్వా	స్యసత్యత్వా
౨౧౮	౧౪	ఈక్వర	ఈశ్వర
,,	౨౩	అస్మన్మత	అసన్మత
౨౨౨	,,	తస్థుష	తత్తస్థుష
౨౨౩	౪	వస్త్రైక్య	వస్త్రైవక్య
౨౨౪	౨౪	సరజ్ఞ	సర్వజ్ఞ
౨౨౫	౯	లోష్టాది	లోష్ఠాది
౨౨౬	౩	సృష్టిష్యాం	సృష్టిభ్యాం
,,	౧౭	నికృష్ణ	నికృష్ట
౨౨౯	౨౦	శృణోత్య	శ్రిణోత్య
౨౩౦	౨౩	జన్మాధి	జన్మాద్యధి
౨౩౧	౧౭	జగన్నిర్మాణస్యా	జగన్నిర్మమాణస్య
,,	౪౨	పరార్థః	పరార్థా
౨౩౭	౧౭	సుఖ	సుఖ
౨౪౩	౧౧	పరిమాణా	పరిమాణాలి

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౫౧	౨౧	కారణత	కారణత్వ
౨౫౨	౪	గమ్యతే	గమ్యన్తే
౨౫౫	౭	న్నోష్ణైవ	నైష్ణవ
౨౫౬	౪	ద్వోక్యగా	ద్వ్యోగా
౨౫౭	౧౧	ప్రియోగిని	ప్రతియోగిని
౨౫౮	౨	నుపసత్తే	నుపపత్తే
౨౫౯	౧౪	అత్మనో	ఆత్మనో
౨౬౧	౨౨	మధిష్ఠతీతి	మధితిష్ఠతీతి
,,	౨౫	ప్రాధానా	ప్రధానా
౨౬౨	౬	ఆనుమాను	ఆనుమాని
౨౬౩	౧౫	వేచచ	వేచ
౨౬౫	౨౦	స్వాన్యశా	స్వాన్వంశా
౨౬౬	౧౦	పపద్యతే	త్పద్యతే
౨౬౮	౧౯	అహాని	అహాని
౨౬౯	౧౫	నభసోద	నభసోథ
౨౭౦	౧౩	ఏస	ఏవ
౨౭౩	౧౧	అన్నం	మన్నం
,,	౧౪	దేశాత్యర్థకః	దేశాదిత్యర్థకః
,,	౧౯	పృథివ్యా	పృథివ్య
౨౭౬	౧౦	పూర్వ్వ	పూర్వ్యే
,,	౧౪	జరథో	జరతో
౨౮౧	౧౮	ఉతక్రామతి	ఉత్క్రామతి
౨౮౮	,,	లలితేరణా	లవితేరణా
౨౯౧	౬	నిర్హోడు	నిర్హోఢు
౨౯౨	౨౪	కతే	కృతే
౨౯౫	౧౮	ఖణ్ణయక్	ఖణ్ణయక్

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౯౬	,,	భిధా	భియా
,,	౧౯	వుణ్య	పుణ్య
౨౯౮	౧౭	కారయ	కారయతి
౩౦౨	౪	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౩౦౩	౧౪	తత్వమసి	తత్త్వమసి
౩౦౪	౨౩	తదవ	త్తదవ
౩౦౫	౨	తత్వమసి	తత్త్వమసి
౩౦౭	౧౫	ఖశేష్ట	ఖశేషం
౩౦౮	౧౨	తత్వనుసి	తత్త్వమసి
౩౧౦	౧	అపి	అపిచ
,,	౬	ఉశిన	ఉంశిన
౩౧౫	౧౦	రసవరత	రనవరత
౩౧౮	౩	ధమా	ధర్మా
౩౧౯	,,	కఞ్చకిత	కఞ్చుకిత
౩౨౪	౧౩	శ్రొత్ర	శ్రోత్ర
,,	౨౧	తత్రత్ర	తత్రతత్ర
౩౨౭	౧౧	పజ్జర	పఞ్జర
౩౨౯	౨	పరతన్త్రః,	పరతన్త్రః
౩౩౦	౧౨	మాపద్యేథ	మాపద్యథ
౩౩౪	౨	నిర్భిణ్ణం	నిర్భిన్నం
౩౪౨	౨౩	తృవృ	త్రివృ

—:*:—తృతీయాధ్యాయ చతుర్థాధ్యాయః—:*:—

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧	౧౦	ఓమ్తద న్తర	ఓమ్॥ తద న్తర
౩	౪	వ్రిస్తుతః	ప్రస్తుతః
,,	౧౩	భతే	భ్యతే
౪	౨	మపేక్షస్స	మపేక్షసక

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫	౧౨	త్రయః	శ్రుతయః
౬	,,	ఉక్తేన	ఉక్థేన
,,	౨౩	ప్రద్యమానే	పద్యమానే
౭	౪	ప్రవిశంతీ	ప్రవిశన్తి
,,	౧౭	ప్రతియ్యన్తే	ప్రతీయన్తే
,,	౧౯	దుద్భోధిత	దుద్బోధిత
౮	౧౧	దష్టభ్య	దవష్టభ్య
౧౧	౧౨	శ్నృతిర్హి	శ్రుతిర్హి
,,	౧౯	మనైనంచ	మనేవంచ
,,	౨౧	రూప	రూపా
౧౨	౧౩	మనైవం	మనేవం
,,	౧౯	ప్రవిలీయతే	ప్రవిలీయతే,
,,	౨౨	అనైవం	అనేవం
౧౩	౪	అనైవం	అనేవం
,,	౧౯	శయత్వం	శయవత్త్వం
౧౪	౮	అనర్థక్య	ఆనర్థక్య
,,	౧౦-౧౧	స్మతృత్యుక్తా	స్మృత్యుక్తా
౧౫	౧౮	దిష్టాకా	దిష్టాదికా
౧౬	౧౨	మనిష్టో	మనిష్టా
౨౦	౩	నవై	సవై
,,	౨౫	సాధారణేతి	సాధారిణీతి
౨౧	౧౦	దృష్టద్యుమ్న	ధృష్టద్యుమ్న
౨౩	౫	సత్స్వభావః	సతత్స్వభావః
,,	౧౪	దాకాకాశాది	దాకాశాది
౨౪	౧౩	తకారా	పకారా
,,	౧౫	సమప్తమ్,	సమాప్తమ్,

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౬	౬	యదత్ర	యదత్ర
,,	౧౩	వివిదషన్తి	వివిదిషన్తి
,,	౨౪	త్తత్తి	త్పత్తి
౨౭	౧౬	దేవనేత్రేణ	దైవనేత్రేణ
,,	౨౪	జీవన	జీవేన
౨౯	౮-౯	ద్వితీతీయ	ద్వితీయ
,,	౧౬	సుమన్త్వ్య	సుషన్త్వ్య
౩౧	౧౮	త్తత్రృ	త్తత్రా
౩౨	౧౯	కంత్వ	కత్వం
౩౬	౫	విర్యయమ్,	విపర్యయమ్,
౩౭	౮	ప్రాకృత	ప్రాకృ
,,	౧౧	దిష్టాంతరి	ధిష్ఠాంతరి
,,	౧౩	సప్నా	స్వప్నా
౩౮	౨౦	త్తిష్ఠతి?	త్తిష్ఠతి?
,,	౨౫	ప్రిబోధన	ప్రిబోధ
౪౩	౧౬	సంస్పృతయః	స్సంస్పృతయః
౪౫	౯	దేవావచక్షుత	"దేవావచక్షుత
,,	,,	కే"యూ	కేయూ
౪౭	౫	కాఙ్క్షిఙ్ఙ	కాఙ్క్షి
,,	౧౮	జగది	జగ"ది
౪౮	౨౨	దృశ్యదే	దృశ్యతే
౪౯	౧౮	శజ్యా	శజ్యా
౫౧	౬	బాషకాళ	బాపకాళి
౫౩	౫	వ్రిసన్న	ప్రిసన్న
౫౫	౯	త్వరారంపశ్యతి	త్వరాజ్ఞ్యశ్యతి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫౩	౯	కచ్ఛిద్ధరః	కశ్చిద్ధీరః
౫౪	౧౮	వీశానీశా	విశనీశా
౫౫	౧	ధ్యాయమనాః	ధ్యాయమానః -
,,	౧౪	యదేవేహ	"యదేవేహ
౫౮	౧౩	పనుత్య	పనుత్త్య
,,	౧౮	వణయస్యే	వయస్యే
౬౫	౧౯	విషయివిషయి	విషయవిషయి
౬౮	౧౫	శ్రద్ధధానాయ	శ్రద్దధానాయ
,,	౨౨	బ్రిహస్పతి	బృహస్పతి
౬౯	౧౨	భగవతీం	భాగవతీం
,,	౨౦	పుత్రి	పుత్రియ
౭౦	౧౧	తద్వికృత	తద్వికృతి
౭౩	౩	దన్య తేమే	దన్యత్రేమే
,,	౪	న్నజిహా	నణిహా
,,	౧౪	గాయత్ర్యాఖ్యా	గాయ త్ర్యాఖ్యా
౭౪	౧౨	భేదాభా	భేదాభావా
౭౭	౨౪	ద్వ్యర్థ	ద్వ్యర్థ
౭౮	౧	ఏక	ఏకః
,,	౫	గ్రిహీతిః	గృహీతిః
,,	౧౭	అధ్యాత్మ	అధ్యాత్మ
,,	౨౦	ధసునా	ధమనాం
౭౯	౪	ఆవధారణమ్	అవధారణమ్
,,	౧౭	నృసిహ్మా	నృసింహ్మా
,,	౧౮	ప్రకాశయ	ప్రకాశయతి
పుటసఙ్ఖ్యా		౬౮	౮౦
౮౦	౧౮	ఆవతారాః	అవతారాః

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౮౩	౬	సజ్జిర_స్తం	సజ్జిర_ప్తం
,,	౨౩	సంరహతి	సంహారతి
౮౪	౧౮	సంహీ్రయత	సంహ్రియత
౮౫	౪	శాట్యాయన	శాట్యాయనిన
,,	౧౨	సుకృత	స్సుకృత
,,	౨౪	వస్వాదికం	వస్త్వాదికం
౮౬	౪	శబ్దత్వాల్	త్వాత్
౮౭	౧౧	రూపగామే	రుపగామే
౯౨	౧౯	ఉభయ	ఉభయా
౯౩	౨౫	విద్విద్యాయాం	విద్యాయాం
౯౪	౩	ననేతర	నేతర
,,	౯	తీజాయకా	జాతీయకా
,,	౧౮	వ్యాహారో౽స్తి	వ్యాహారో౽స్తి
,,	౨౦	దేవయోన	దేవయాన
౯౫	౧౭	సమధాస్య	సమాధాస్య
౯౬	౧	అధికారి	ఆధికారి
,,	౨౦	సఞ్చరే	సఞ్చరే
౯౭	౨౨	విద్యాయాం	విద్యాయాం
౧౦౦	౬-౭	దదశే	దదృశే
౧౦౦	౧౯	తత్ఫటాంచ	తత్ఫలానాంచ
౧౦౪	౭	వురుషం	పురుషం
౧౦౫	౫	స్వదేహః	దేహః
,,	౯	ఉపస్థిలి	ఉపస్థితే
,,	౧౩	రూపైభవతి	రూపైవభవతి
,,	౧౭	వూర్వ	పూర్వ
,,	౨౧	దజ్జాగ్గ	దష్టాజ్ఞగ

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౦౭	౧౧	త్ప్ర తిబన్ధః	ప్రతిబన్ధః
,,	౧౩	భగద్భక్తి	భగవద్భక్తి
౧౦౮	౨	సమాని	సమానాని
,,	౯	ద్బబలీయః	ద్బలీయః
౧౦౯	౩	పరకరణ	పకరణ
,,	౨౫	కుర్యాన్తీ	కుర్వన్తీ
౧౧౫	౨౦	దిత్యా	దిత్య
౧౧౬	౩	కారమ్భ	కరమ్బ
,,	౬	వృజ్య	వ్రిజ్య
,,	౧౧	శ్శరీరే	శరీరే
,,	౧౩	తేక్యై	త్యైకే
,,	౧౪	భవతిని- ఖిల	భవతి- నిఖిల
౧౧౪	౩	ణసమేత్య	నసమేత్య
౧౧౮	౪	ప్రతివేద	ప్రతివేదం
,,	౧౧-౧౨	అన. న్య	అనన్య
,,	౧౨	త్యాద్వా	తావా
౧౧౯	౩	ఆథ	అథ
,,	౧౯	,,	,,
౧౧౯	౨౧	రాషమన్త్రాః	రామమన్త్రాః
౧౨౦	౬	జ్ఞానాన్యపి	జ్ఞాన్యపి
,,	౧౧	శ్చీయతే	శ్చీయతే
,,	౧౮	మధ్వవసీయతే	మధ్యవసీయతే
౧౨౦	౧౯	తద్వత్ప	తద్వా
౧౨౧	౮	పిహింసకా	విహింసకా
౧౨౩	౧౪	శక్త్యైవ	శక్త్యైవ
౧౨౫	౧౩	చతుష్షామ	చతుష్షామ్,

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
,,	౧౫	ఛ్ఛుభి	చ్ఛుభి
౧౨౬	,,	సమ్ప్రచరత్సు	*సమ్ప్రచరత్సు
,,	౨౨	దర్శవాచ్చ	దర్శనాచ్చ
౧౨౭	౧౪	స్వాన్యత న్త్రేణ	స్వావత న్త్రేణ
౧౨౯	౩	స్వావన్త్రేణ	స్వాత న్త్రేణ
,,	౫	విద్యాయామ	విద్యాయాగ
,,	౧౭	శ్రుతిక్భ్యి,	శ్రుతిభ్యః,
,,	౨౨	మిత	మత
౧౩౦	౧౬	భూతార్థ	భూతార్థ
,,	౨౨	ఆగ్ని	అగ్ని
౧౩౨	౧౨	శబ్ద్యతే	శబ్ద్యతే,
౧౩౪	౨౧	హరిష్య	హరిష్యన్తే
౧౩౬	౧౭	ఫ్రుయతం	ప్యుతం
౧౩౯	౯	ఉర్ధ్వ	ఊర్ధ్వ
,,	౧౬	ప్రిజాపత్యం	ప్రాజాపత్యం
,,	౨౧	సిలోఞ్ఛ	శిలోఞ్ఛ
౧౪౦	౧౪	కుటుమ్పం	కుటుమ్బం
౧౪౧	౪	శ్రుతే	శ్రుతేః
౧౪౨	౧౪	క్షైమా	క్షైమా
౧౪౩	౨	ప్రయోజనక	ప్రయోజక
౧౪౪	౫	స్వత్సాధనీ	స్తత్సాధనీ
,,	౨౪	విద్యానాం	విద్యానాం
౧౪౫	౨	త్తదజ్ఞ	స్తదజ్ఞ
,,	౧౭	మమాదీని	మాదీని
౧౪౬	౧౨-౧౩	మనసి	మనస్తి
,,	౨౧	సంజ్ఞతి	సజ్ఞతి
,,	౨౨	శమదమానీ	శమదమాదీనీ

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౪౭	౨	ప్రతిపద్య	విప్రతిపద్య
౧౪౯	౭	ధు్రివాస్మ	ధు్రివాస్మ ౭
౧౫౧	౧౪	నుష్ఠీతా	నుష్ఠితా
,,	౧౫	సన్ధాయా	సన్ధాయా
౧౫౨	౪	అనాశ్రితః	"అనాశ్రితః
,,	౧౦	ఆనభిభవ	అనభిభవ
,,	౧౨	కారిణీ	కారీణీ
,,	౨౦	తి'	తి,
౧౫౩	౧౨	సమ్బన్ధిభిః	సమ్బన్ధిభిః
,,	౧౪	శ్న ్రిద్ధధాన	శ్శ ్రిద్దధాన
,,	౧౬	ద్బ ్రిహ్మణో	ద్బా ్రిహ్మణో
౧౫౭	౩	ఉపప	ఉప
,,	౧౩	ఉద్భృద్ధం	ఉద్బృద్ధం
౧౫౮	౧	ద్విషద్గుణ	ద్విషడ్గుణ
,,	౧౪	ఫలవా ప్తి	ఫలావా ప్తి
౧౬౦	౪	సూ	సూ॥
౧౬౧	౧౪	పదిశ్యతే	పదిశ్యన్తే
౧౬౩	౨	ఆత్మక్రీడ	"ఆత్మక్రీడ
౧౬౭	౧౮	ద్భజానా	ద్భజనా
౧౬౮	౧	వర్ధ ఇతి "పిబ	వర్ధత ఇతి "పిబత
,,	౬	భవతీ	భవతీతి
౧౬౯	౧	లబ్ధ్వా	లబ్ధా
౧౭౧	౨౦	ద్భ ్రిహ్మ	ద్బ ్రిహ్మ
,,	౨౧	తృత్ప	తృ త్తృ
౧౭౪	౧	శుచా	శుచా
,,	౧౦	చ్ఛిత్త్వస్మై	చ్ఛిత్తస్మై

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౪౪	౧౪	చవత	భవత
౧౮౦	,,	సూాభోగేన	సూ॥ భోగేన
౧౯౦	౧౩	పలభ్యతే	లభ్యతే
౧౯౫	౨౪	హృదిస్థన	హృదిస్థ
౧౯౬	౧౫	గతా	గత
౨౦౩	౧	మాసేభో	మాసేభ్యో
౨౦౬	౧౩	తచ్ఛ్రి	తచ్ఛ్రి
౨౦౪	౧	గమయ	గమయి
౨౦౮	౧౪	సన్తః,	స్సన్తః,
౨౧౧	౪	త్యుపాసితే	త్యుపాసీతే
౨౧౩	౬	దావరేణే	దావరణే
,,	౯	నావరేణే	నావరణే
౨౧౪	౨౧	రమాత్మే	పరమాత్మే
౨౧౯	౨౬	శుతి	శ్రుతి
౨౨౧	౨౩	విర్భావం.	విర్భావం
౨౨౪	౨౦	ప్రదీవ	ప్రదీప
,,	౨౪	కరణ	ధికరణ
౨౨౫	౨౬	విరో	విరోధః
౨౨౬	౧	ధః, యన్తే	యన్తే
,,	౩	ఢీదిరూపేణ	దిరూపేణ
౨౩౦	౧౦	లిఙ్గగ	లిఙ్గ
౨౩౧	౨	విధప,	విధప
,,	౧	భిదం	భిధం
,,	౧౪	నుష్ఠానేన	నుష్ఠానేన
౨౩౨	౧౨	భిదం	భిధం

౧౫౮	భక్తిఃపున్నాతిమన్నిష్ఠాః	౧౧	౧౪	౨౧
౧౩౯	సావిత్రించప్రాజాపత్యం	౩	౧౨	౪౨

శ్రీరస్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః,

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే, తృతీయాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

---

† శ్రీశేరాపురమన్దిరే నివసతః కారుణ్య వారాంనిధేః స్థాక్ష్యేస్థ స్యమదర్థం మద్భుతతనో ర్వేదాన్త వేద్యాత్మనః । శ్రీబేరా సహితస్య యస్య నిగమాద్వేదాన్తసూత్రాణ్యహం వ్యాకుర్వే ఝుషభూషణస్సభగవాౝ కుర్యాద్ధరిర్మఙ్గళమ్ ॥

—❈{ ౧॥ సూ॥ ఓమ్తదన్తరప్రతిపత్తౌరంహతి సమ్పరిష్వక్తఃప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్. }❈—

తదేవంద్వితీయేఽధ్యాయే స్మృతి విప్రతిషేధం ప్రతిషిధ్య ప్రతిపక్షసమయాంశ్చ ప్రతిక్షిప్య జీవవ్యతిరిక్తాని తత్త్వానిస్సృష్ట్వా తైస్సోపసనాద్యఙ్గభూతసమష్టి దేహసృష్టి పూర్వక జీవోపకరణజాత మనాదిమధ్యనిధన శ్రీభగవన్నారాయణః కృపయా సృజతీతి రాద్ధాన్తితమ్, అథాస్మిౝతృతీయేత్వధ్యాయే శరీరాద్యుపకరణ సమ్ప్రయుక్తస్య

భవజవృజినమూలా జ్ఞానకోశంతుజైవం సపది జరయతీహ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తా । ఝడితి భవతి భక్తీ రామచన్ద్రే యదీయా ఘ్రిహృదయసవిధభాజాం సద్గురుం తంనమామి॥ యద్భక్తి రహితా జీవా లిఙ్గదేహేనజాగరే । సంసరత్యఖిలేయోనౌ ముహుస్తం రాఘవంభజే॥

† తృతీయాధ్యాయం వ్యాచిఖ్యాసుర్భగవాౝ భాష్యకారో భగవన్నియోగనిర్వర్తితత్వేనాస్మిౝ భాష్యే ముముక్షూౝ పరమాదరేణప్రవర్తయితుం ప్రాగ్వన్మఙ్గళమనుసారయతి- (శ్రీబేరే) తి.

భగవద్విముఖస్య జీవస్యసంసరణాది నివర్తక భగవ దుపాసన ప్ర
కార ఉపాస్యో పాసనయో ర్మాహాత్మ్యం పురుషార్థ సిద్ధిగ్ర ప్ర
సంగాదాగతంచేత్యేతదర్థజాతం చిన్తయిష్యతే, తత్రప్రథమేతావ
త్పాదే వైరాగ్యద్వారా జీవానాం భగవ దుపాసిసోత్పత్తయే దేహా
న్తరప్రాప్త్యాదిరూపా తత్సంసృతిర్విచార్యతే, తత్రై వంశ్రూయ
తే "యథాత్మానమవిజ్ఞాయ భగవన్తం పరంగురుమ్ । పురుషస్తువిష
జ్జేత గుణేషుప్రకృతేస్స్వదృక్ ॥ గుణాభిమానీ సతదా కర్మాణి కురు
తేऽవశః । శుక్లం కృష్ణం లోహితంవా యథాకర్మాభిజాయతే ॥ శు
క్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ లోకాన్ ప్రాప్నోతి కర్హిచిత్ ॥ దుః
ఖోదరాన్ క్రియాయాసాన్ తమశ్శోకోత్కటాన్ క్వచిత్ । క్వచి
త్పుమాన్ క్వచిచ్చస్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః ॥ దేవో మనుష్యస్తిర్య
గ్వాయథాకర్మ గుణంభవ" ఇతి. తత్రానాది కర్మవాసనావశా
జ్జీవగ్గపుం దేహాదిషు ప్రవిశతీతి శ్రుతమ్; సకిం పుం దేహాదిబీజభూతే
నకారణదేహేనాసమ్పరిష్వక్త స్తాదృశ దేహాన్తరంగచ్ఛతి? ఆహో
స్విత్ సమ్పరిష్వక్తో గచ్ఛతి? ఇతి సన్దిహ్యతే, ¶ తత్ర కింతావత్ప్రా
ప్తమ్? అసమ్పరిష్వక్త ఇతి; కుతః? తృణజలూకావద్దేహాన్తరమవ
ష్టభ్యహి ప్రాక్తనం దేహంజీవస్త్యజతి, నచానుభవ విరోధ ఇతి వా
చ్యమ్, ప్రతిపత్తవ్యప్రాప్త దేహ స్వీకార త్యాగయో ర్దుర్విభావ్య
త్వాత్; స్వీకారకాలే ప్రతిపత్తవ్యస్య దేహస్య కారణాత్మనా సమ్భ
వాచ్చ; భవన్తిచ జీవానాం దేహబీజ భూత రేతగ్గకణాదయో య

¶ "దేహేపఞ్చత్వమాపన్నే దేహీకర్మానుగోऽవశః । దే
హాన్తరమనుప్రాప్య ప్రాక్తనంత్యజతే వపుః" ఇత్యాదౌ జీవస్య ప్రా
క్తన దేహత్యాగాత్పూర్వమేవ దేహాన్తరప్రాప్తిశ్రవణాన్న దేహాన్త
రప్రతిపత్తౌ జీవస్య కారణ దేహపరిష్వఙ్గో స్తీతి భావేన పూర్వప
క్షయతి- (తత్ర కింతావత్ప్రాప్త) మితి = మనగ్గకర్మమన్థ

తై ్రవ దేహ ఆరబ్ధస్య స్తతై ్రవ,తస్మా దసమ్పరిష్వక్తో గచ్ఛతీత్యేవం ప్రా ప్తే*ప్రతిబ్రూతే,(తద న్తరప్రతిపత్తా)వితి=పూర్వాధ్యాయాన్తి మాధికరణే"సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్త్వి"త్యత్ర మూర్తిశబ్దేన దేహోఽత్ర ప్రస్తుతః, సఏవేహతచ్ఛబ్దేనపరామృశ్యతే,తతశ్చ జీవో దేహాన్తరప్రా ప్తౌదేహబీజభూతకారణదేహేన సమ్పరిష్వక్త ఏవరంహతి, రంహ ణమ్- గమనమ్, కుతః ? ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్ - ఆచార్యాభిముఖ్యే న ప్రతిపిపిత్సితార్థవిజ్ఞాపనవచనంప్రశ్నః, తదనురూపోత్తరవచనం నిరూపణమ్, తాభ్యామ్, తథాహిప్రశ్ననిరూపణే "శ్రుతమాస్వీక్షి తంబ్రహ్మ" న్నిత్యుపక్రమ్య "కర్మాణ్యారభతే యేనవుమాసిహ వి హితమ్। అనుత్రాన్యేన దేహేన జుష్టాని సతథాశ్నుతే ॥ ఇతివే దవిహాంవాచశ్శ్రూయన్తే తత్రతత్రహి।కర్మచక్రియతేప్రోక్తంపరో క్షంనప్రకాశతే" ఇతి కారణదేహవిష యః ప్రశ్నః, ,, యేనైవార భతేకర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్। భుఙ్క్తేహ్యవ్యవధానేన లి ఙ్గేనమనసా స్వక " మితి జీవోయేన కారణ దేహేన స్థూలదేహేస్థి త్వా కర్మాణ్యకరోత్, దేహాన్తరగమనకాలే తేన కారణ దేహేన సహితో దేహాన్తరంగచ్ఛతీతి నిరూపణంచ భవతః; నహి కారణదే హహీనస్య బీజరహితవృక్షస్యేవ దేహాన్తరోత్పత్తిర్భవితు మర్హతి, సర్వత్రకారణాత్కార్యోత్పత్త్యుపలమ్భాత్; +నచ రేతగ్గకణాదయఏ

వ్యాణా మిన్ద్రియైర్గణైశ్చభిర్యుతమ్। దేహాద్దేహం ప్రయాన్త్యస్య ఆత్మాతదనువర్తత " ఇత్యాదావమనర్గ కర్మమయపదాభ్యాముక్తే న కర్మమయమనోరూపకారణదేహేన జీవస్య దేహాన్తర యానశ్ర వణాత్కారణ దేహేన సమ్పరిష్వక్తఏవజీవోదేహాన్తరంగచ్ఛతీతిభా వేన సిద్ధాన్తయతి*(ప్రతిబ్రూత) ఇత్యాదినా=

+ యత్తూక్తమారబ్ధస్యదేహకారణాని రేతగ్గకణాదయఏవభవ న్తీతితన్నేత్యాహ(నచే)తి- కారణదేహస్యాశ్రయా జీవాశ్రిత

పారబ్ధస్య దేహబీజాని భవన్తీతియుక్తమ్, కేత్యాకరణాదిసమ్బన్ధోపి కారణమపేక్షస్సన్ కారణదేహవత ఏవ సఙ్గచ్ఛతే, † అపిచజీవానా మామోక్షాత్కారణదేహసమ్బన్ధోస్త్యేవ, అతఏవ " అవిభాగోవచనా" దిత్యగ్రేవక్ష్యతి, ¶తస్మాద్భగవద్భక్తివర్జితో దేవమనుష్యాది దేహాన్తరం ప్రతిపిపిత్సుర్జీవః కారణ దేహేన సమ్పరిష్వక్తో గచ్ఛతీతి నిర్ణీయతే. ... ... *

స్యాదేతద్దేహాన్తరం ప్రతిపన్నస్య జీవస్యపరిత్యక్తసోపకరణ

త్వేసూత్రంచ ప్రమాణయతి- † (అపిచ)ఇతి=తథాచేహ " మనఏక మేవమమైన్యూనాం మిన్ద్రియైః పఞ్చభిర్యుతమ్। లోకాల్లోకం ప్రయాన్త్యన్య ఆత్మాతదనువర్తతే " ఇత్యాది వాక్యశేషాత్ " వ్రజంస్తిష్ఠన్నదైకేన " ఇత్యాదే రణుస్సన్నపిజీవః కారణదేహవిశిష్టస్వరూపేణైవ దేహాన్తరం గచ్ఛతీత్యేతదర్థపరత్వసిద్ధ్యా ఘటోపహితాకాశవదన్తఃకరణ రూపోపాధ్యుపహితస్య చైతన్యస్య జీవాఖ్యస్య తాదృశోపాధిగతివశాద్దేహాన్తరాదిప్రతిపత్త్యుపచారఇతి, అభినవేన్ద్రియాదికేతాదృశే దేహాన్తరేమనోగతివశాద్విభోరపి జీవస్య దేహాన్తరప్రతిపత్త్యుపచారఇతి, అభినవస్య తాదృశనిర్వికల్పకజ్ఞాన సన్తానరూపస్య జీవస్య శబ్దాది గోచరసవికల్పకజ్ఞానాఖ్యవృత్తిలాభ ఏవ దేహాన్తరప్రతిపత్తిరిత్యేవమాదికాశ్చ ప్రత్యాదివిరుద్ధామన్దమనుజైర్జీవేశ్వరాభేదవాదికాణాదసౌగతాదిభిర్నిజమనీషయాకల్పితాః ప్రక్రియాస్తానిబహితాఇతిధ్యేయమ్. ¶ "మృతేరనన్తరంజన్మజన్మనోనన్తరం మృతిః ఘటీయన్త్రవదశ్రాన్తస్సంసారోయంసుదుస్సహః" ఇత్యుక్తన్యాయేనభగవదుపాసన రహితానాం సుదుస్సహ సంసృతిప్రాప్త్యవగమేనతాదృశసంసృతి నివర్తకభగవదుపాసిసిషోత్పత్తి రేతదధికరణ ఫలమితినిశ్చాయయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి (తస్మా)దితి.

పూర్వదేహస్య కరణాభావేన తస్యతత్ర కరణాయత్త ప్రవృత్తిర్న స్యాత్ స్యత ఇద మాచష్టే.

—※ ౫॥సూ॥ త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్ ※—

తుశబ్దేన ఆపన్నాంశఙ్కాముచ్ఛినత్తి, పరిత్యక్తేపిపూర్వదేహే జీవేనసదాపరిష్వక్తస్య కారణ దేహస్య సూక్ష్మతమాధ్యాత్మాది భేదేనత్ర్యాత్మకత్వాత్ తత్కర్మవాసనా భూయస్త్వాచ్చ ప్రతిపన్నేపి దేహాన్తరేస్థూలత్వేనాధ్యాత్మాది త్రైవిధ్యసమ్భవేన జీవస్య తత్తత్కరణద్వారాప్రవృత్తిరుపపద్యతే, అతఏవ కారణదేహస్య త్ర్యాత్మకత్వ మామ్నాయతే " ఏవం పఞ్చవిధంలిఙ్గంత్రివృత్షోడశ విస్తరమ్। ఏషచేతనయాయుక్తో జీవఇత్యభిధీయతే॥ సవాసనాత్మా విషయోపరక్తోగుణప్రవాహోవికృతష్షోడశాత్మా।బిభర్తిపృథఙ్నామభిరూపభేద మన్తర్బహిష్ట్వంచపురైస్తనోతి " త్యాదిశ్రయః - ఆత్మనః స్వరూపాణ్యధ్యాత్మాది లక్షణాని యస్యకారణశరీరస్యతత్ర్యా

పఞ్చవిధమ్- పఞ్చతన్మాత్రకమ్, త్రివృత్ -గుణత్రయాత్మకమ్, షోడశవిస్తరమ్- ఏకాదశేన్ద్రియపఞ్చమహాభూతాత్మకమ్, అనేనకారణదేహస్య అధ్యాత్మాధిభూతాత్మకత్వముక్తమ్, చేతనయా యుక్తమిత్యనేనాధిదైవాత్మకత్వముక్తమ్, ఏషః- లిఙ్గదేహః, జీవఇత్యభిధీయతే- సాక్షాజ్జీవేనసహాసమ్బద్ధత్వాదితి వాక్యశేషః; సవాసనాత్మేతి- స లిఙ్గదేహః; కీదృగ్భూతః? విషయోపరక్తః- పఞ్చతన్మాత్రాత్మకః, గుణాన్- సత్వాదీన్, ప్రవహతి- ధారయతి, తథా; అవికృతః- స్థూలదేహవద్వికార రహితః, షోడశాత్మా _ షోడశవికారాత్మకః, పృథఙ్నామభిః- దేవదత్తాది సంజ్ఞాదిభిః, రూపభేదమ్- బ్రాహ్మణాది నానావిధశరీరమ్, అన్తర్బహిష్ట్వమ్, బ్రాహ్మణాది వర్ణాన్తర్భావబహిర్భావాదికమ్, పురైః- ప్రోక్తనానావిధశరీరైః, తనోతి, జీవస్యేతి శేషః;

త్మకమ్, తస్య భావస్తత్త్వమ్, తస్మాత్; భూయస్త్వమ్- బహుళత్వమ్, తస్మాత్. ... ... *

స్యాదేతత్కారణదేహపరిష్వంగాభ్యుపగమే జీవస్యాగాధమన్యాఽజ్ఞితగాత్రస్యైవ స్వప్నేష్వమశక్తత్వాత్కుతస్తస్య దేహాన్తరప్రాప్తిస్సిద్ధ్యేదిత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—※ ౩॥ సూ॥ ప్రాణగతేశ్చ ※—

ప్రాణగత్యాయత్తామేవ లిఙ్గశరీరిణో జీవస్య దేహాన్తరప్రతిపత్తిం శ్రావయతి శ్రుతిః "తముత్క్రామన్తం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి" త్యాదికా. తతశ్చ ముఖ్యప్రాణ ఏవ దేహాన్తరే లిఙ్గశరీరిణం ప్రాపయతీతి నిశ్చీయతే, న హి ప్రాణాశ్రయం వినా లిఙ్గదేహినః క్వచిదవస్థానం తతః క్వచిద్గమనం వా సమ్భవతి, "ఉక్తేన రహితో హ్యేష మృతక ఇత్యుచ్యతే యథే" త్యాదిశ్రుతిర్జీవస్య హి స్థూలదేహేఽపి ప్రాణాయత్తమేవావస్థానగమనాగమనాదికం దర్శయతి, తస్మాత్ ప్రాణగతేర్హేతోర్జీవస్సేన్ద్రియః సూక్ష్మదేహేన పరిష్వక్తో దేహాన్తరం గచ్ఛతీతి సిద్ధమ్.

యదుక్తమ్ "ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీ" త్యనేనేన్ద్రియాణి జీవేన సహ గచ్ఛన్తీతి తదిహాక్షిప్య సమాధీయతే॥

—※ ౪॥ సూ॥ అగ్న్యాదిగతిశ్రుతేరితి చేన్న భాక్తత్వాత్ ※—

స్యాదేతదుత్క్రమణావసరే నైవ జీవేనేన్ద్రియాణి గచ్ఛన్తి, పరం తు వాగాదీన్ద్రియాణి తదభిమానినోఽగ్న్యాదీన్ దేవాన్ గచ్ఛన్తీతి శ్రూయతే, తథా హి "యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం వాగప్యేతి-వాతం ప్రాణాశ్చక్షురాదిత్య" మిత్యత్ర జీవే దేహాన్తరం ప్రతిప్రద్యమానే సతి వాగాదీనామిన్ద్రియాణామగ్న్యాదిప్రాప్తిర్హి దృశ్యతే, తస్మాన్న జీవో దేహాన్తరం ప్రతి సేన్ద్రియో రంహతీతి చేన్నైవమ్, కస్మాత్?

భాక్తత్వాత్- వాగాదీనామిన్ద్రియాణామగ్న్యాదిప్రాప్తిప్రతిపా
దకశ్రుతేర్గౌణత్వాత్, అతఏవ "ఓషధిర్లోమానివనస్పతీన్కేశా"
ఇత్యుపక్రాన్తవాక్యస్యసామఞ్జస్యంభవతి, నహిలోమానికేశాశ్చోత్ప్లు
త్యపమేషుపశ్యత్సు ఓషధీర్వనస్పతీంశ్చప్రవిశన్తి, తతశ్చ యథోక్త
శ్రుత్యాప్రాప్యమాణస్యవాగాదీనాం తదభిమాన్యగ్న్యాద్యుపకారో
పసంహారమాత్ర ముపదిశ్యతఇతి యుక్తం భవతి, తస్మాజ్జీవో వా
గాదిభిరిన్ద్రియైస్సహ మనోముఖ్యప్రాణయన్త్రితో దేహాన్తరంగచ్ఛతీతి
నిశ్చీయతే.

—॥సూ॥ ప్రథమేఽశ్రవణాదితిచేన్నతాఏవహ్యుపపత్తేః—

స్యాదేతత్, యదుక్తం "ప్రాణగతేశ్చ" ఇతిజీవస్య ప్రాణాయత్తా
గతిర్భవతీతి తదయుక్తమ్, "తముత్క్రామన్తంప్రాణోనూత్క్రామ
తి ప్రాణమనూత్క్రామన్తంసర్వే ప్రాణాఅనూత్క్రామన్తీ"త్య
త్రహిజీవముఖ్యప్రాణేన్ద్రియాణాం క్రమేణ త్రీణ్యుత్క్రమణాన్యా
మ్నాయన్తే, తత్ర ప్రథమే తావజ్జీవోత్క్రమణేప్రాణాయత్తత్వాశ్రవ
ణాదిచేత్తన్న; కుతః? హి- యతః, తాఏవ- యాభూతానాయస్యోత్పాదకకర్మవా
సనాః కారణదేహాగతాస్తాఏవ, జీవస్య ప్రథమోత్క్రమణే హేత
వః ప్రతీయన్తే, ఏతత్కుతోఽవగమ్యతే? ఉపపత్తేః- "కర్మణా దై
వనేత్రేణ జన్తుర్దేహోపపత్తయే। స్త్రియాః ప్రవిష్టఉదరం పుంసో
రేతఃకణాశ్రయః" ఇత్యాదౌ భగవదుద్బోధితకర్మవాసనాభిరేవ
ఖలుజీవస్యదేహాన్తరగమనోపపత్తిర్న్యాయ్యతే; తచ్చకర్మవాసనాను
సారేణ ప్రథమముత్క్రమిష్యన్తం జీవం ప్రాణోదేహాన్తరంగమయ
తీతి గమ్యతే; ఏతదేవాభిప్రేత్య జీవస్యప్రాణాయత్తాగతిర్భవతీత్యు
చ్యతే- తస్మాత్ 'ప్రాణగతే' శ్చేతి యుక్తమేవోక్తమ్.(అత్రేదమధ్య
వసేయమ్) ఆదౌ తావజ్జీవోఽనాదితయాఽనువర్తమానేనాజ్ఞానే
నతణ్డులస్తుషేనేవలిఙ్గోపహితస్వరూపోఽవతిష్ఠతే, తత స్తదుద్బోధిత

యాతస్మిన్ సంజాతకరుణో భగవాన్ సూక్ష్మతమప్రకృతి సమ్బన్ధం
ఘటయతి, తచ్చ షోడశతత్త్వజాతం సూత్రాత్మకముఖ్యప్రాణేన దృఢ
తమం గ్రథితం సదనాద్యనువర్తమానాజ్ఞాన తిరోహిత స్వరూపస్య
స్వాన్తర్గతస్య జీవస్య కారణశరీరం లిఙ్గశరీరమితి చ తత్ర తత్ర శ్రుతి
స్మృత్యాదిషూపదిశ్యతే, తదేవ పునః పునర్జీవానుష్ఠిత నానావిధ క
ర్మవాసనామయం భవతి, అజ్ఞానసహితేన దేహేనాత్యన్తిక విభాగ
ఏవ జీవస్య మోక్ష ఇత్యుచ్యతే, తదర్థమేవైతచ్ఛాస్త్రారమ్భ ఇత్యేత
దాదావవోచామ, ఏవం సతి యదాయం జీవో భగవత్సఙ్కల్ప వశా
త్కర్మవాసనోపస్థాపితం యద్యద్దేహాన్తరం జిగమిషతి తదాయం
సూత్రాత్మకైః ప్రాణైః కారణదేహయుక్తం తం జీవం తత్ర తత్ర ప్రాప
యతి, తదా చ జీవస్తావద్దేహాన్తరం తృణజలూకావదష్టభ్య ప్రాక్త
నం శరీరం త్యజతి, తస్మాద్యథోక్తకారణదేహపరిష్వక్త ఏవ జీవో దే
హాన్తరం రంహతీతి తత్త్వమ్.

—※ ౬ సూ॥ అశ్రుతత్వాదితి చేన్నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః ※—

స్యాదేతచ్ఛాన్దోగ్యే పఞ్చాగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణ ఇదమామ్నాయ
తే " తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాశ్శ్రద్ధాం జుహ్వతి "ఇత్యుపక్రమ్య "ప
ఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి " ఇతి. తత్ర ద్యుప
ర్జన్య పృథివీ పురుషయోషిల్లక్షణేషు భావనామయేషు పఞ్చస్వగ్నిషు
శ్రద్ధాసోమవృష్ట్యన్న రేతోరూపా భావనామయ్యః పఞ్చాహుతయః

(పఞ్చాగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణ) ఇతి= " వేత్థ యథా పఞ్చమ్యా
మాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి " ఇతి జనకేన పృష్టే శ్వేతకేతౌ
తదుత్తరమజ్ఞాత్వా స్వపితుర్గౌతమస్య సమీపమాగత్య రాజ్ఞా పృష్టం
నివేదితవతి సతి తస్మిన్నపి గౌతమే తత్ప్రశ్నోత్తరమజ్ఞాత్వా రాజ్ఞ
స్సకాశమాగతవతి సతి స్వయమేవ రాజా స్వీయ ప్రశ్నస్యోత్తరం గౌ
తమం ప్రత్యాహ " తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాశ్శ్రద్ధాం జుహ్వతి " ఇతి.

ప్రత్యేతవ్యాః, తత్ర శ్రద్ధాశబ్దేన యద్యప్యాప ఉచ్యన్తే, "శ్రద్ధా వాఆప" ఇతి శ్రుతేః, తథాపీహ శ్రద్ధాశబ్దేనాప్పరిష్వక్తో జీవఏవ లక్ష్యతే, తత్కథమితి చేదుచ్యతే, అగ్నిహోత్రిణాం దర్శపూర్ణమాసాది సాధన భూతా ఘృత దధి పయః ప్రభృతయో ద్రవభూయస్త్వాదాప ఇత్యుచ్యన్తే, తా ఆప ఆహవనీయే ఆహుతి రూపేణ హుతా స్సూక్ష్మభూతా అపూర్వా స్సత్య స్తానిష్టాది కారిణః పరివేష్ట్యాశ్రయన్తే, అతఉపపన్నం శ్రద్ధాపదస్య జీవలక్షకత్వమ్, అథచ తేషాం శరీరం మైథునేనవిధానేనఋత్విజోన్త్యేగ్నౌజుహ్వతి "అసౌ స్వర్గాయలోకాయస్వాహా" తిమన్త్రేణ, తత స్తాః ప్రాగిష్టాది కారిష్వాశ్రితా అపూర్వ రూపా ఆపస్తా నిష్టాదికారిణో జీవాన్ పరివేష్ట్యాముం లోకం ఫలదానాయనయన్తి, తత స్త ఆహుతి మయీభిరద్భి స్సమ్పరిష్వక్తాస్స్వకర్మఫలభోగాయ "ద్రవ్యసూక్ష్మ విపాకశ్చధూమో రాత్రిరపక్షయః । అయనందక్షిణంసోమోదర్శఓషధివీరుధః ॥ అన్నం రేత ఇతి క్ష్మేశ పితృయానం పునర్భవ" ఇతిశ్రుత్యుపదిష్టక్రమేణ ధూమాదిపర్వణాపితృయానేనాముంలోకంగత్వాదేవానామన్నం భవన్తి, తత్ర హ్యేత ఇష్టాది కారిణశ్చాన్ద్రమసే లోకే స్త్రీపుత్ర మిత్రభృత్యాదిభిరివ శేషభావాపన్నై రప్సరోగన్ధర్వాదిభిస్సహ విహరణేనవ్యాపృతై ర్భక్ష్యమాణాంగాః పురుషాఇవభక్షిత సుకృతా భవన్తి, తమిమమర్థం దర్శయతి హ్యేషాశ్రుతిః "అథయఇమేఇష్టాపూర్తేదత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసమ్భవన్తి" తిప్రక్రమ్య "ఆకాశాచ్చన్ద్రమసమేషసోమోరాజాతద్దేవానామన్నంతందేవాభక్షయన్తి" తి. ఏషః - ఇష్టాదికారీ, సోమోరాజా-చన్ద్రసదృశః, తదితివిధేయలింగాభిప్రాయేణషణ్ఢత్వమ్, తథాశ్రుత్యన్తరంచ, "తేచన్ద్రంప్రాప్యాన్నంభవన్తీ" తి, "తాం స్తత్ర దేవాయథాసోమోరాజాప్యాయస్వాపక్షీయస్వేత్యేవమేనాం స్తత్ర భక్షయన్తీ" తి. ఇయంస్వర్గ

ప్రాప్తిరూపైవప్రథమాహుతిః “ తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌశ్రద్ధా” మితి
శ్రుత్యోచ్యతే,తతస్తేసుకృతలేశైస్సమ్పరిష్వక్తాఏవసోమరూపేణ పర్జ
న్యలక్షణే ద్వితీయేఽగ్నౌహూయన్తే, తతోవృష్టిరూపేణ పృథివీలక్షణే
తృతీయేఽగ్నౌహూయన్తే, తతో వ్రీహి యవ తిల మాషాదిభిస్సహ
పురుషైరశ్యమానా అన్నరూపేణ పురుషలక్షణే చతుర్థేఽగ్నౌ హూ
యన్తే, తతోయోషిల్లక్షణేపఞ్చమేఽగ్నౌ రేతో రూపేణహుతాస్స
న్తగపురుష శబ్దాభిధేయాభవన్తి, తదిదముక్తమ్“ పఞ్చమ్యామాహు
తావాపగ పురుషవచసోభవన్తీ ”తి. అత్ర ప్రకరణే లిఙ్గదేహస్యా
శ్రుతత్వాత్తేన దేహేన పరిష్వక్తో జీవోదేహాన్తరం రంహతీ త్యేత
ద్రిక్తం వచఇతిచే¶న్నైష దోషః, కుతః? ఇష్టాదికారిణాంప్రతీతేః-ఇ
ష్టాదికారిణాం ప్రాచీనబర్హిరాదీనాం సమ్బన్ధిప్రశ్న ప్రతివచనల
క్షణేన “ యేనైవారభతేకర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్। భుఙ్క్తే
హ్యవ్యవధానేన లిఙ్గేనమనసాస్వక ” మిత్యాదినా శ్రీనారద వాక్యేన
జీవోలిఙ్గదేహేన పరిష్వక్తఏవ దేహాన్తరం ప్రతిపత్తుం రంహతీతిప్ర
త్యక్షతయాసర్వేషాం ప్రతీతేరిత్యర్థః, అత ఆహుతిమయీభిర్భూ
తసూక్ష్మ సంజ్ఞాతాభిరద్భిస్సమ్పరిష్వక్తో జీవో దేహాన్తరం ప్రతిప
త్తుం రంహతీత్యత్రాప్ఛబ్దేన లిఙ్గశరీరమేవలక్ష్యతే, అమ్మయై ఘృ
తదధిపయఆది ప్రభృతిభిర్ద్రవభూయోభిర్ద్రవ్యైరనుష్ఠిత కర్మవాస
నామయత్వాల్లిఙ్గ శరీరస్య;తద్విశిష్టస్య జీవస్యాపిలక్షణయాఽప్ఛబ్దేన
నిర్దేశఉపపద్యతే,జీవానాం లిఙ్గశరీరానభ్యుపగమేత్వఽష్టాపూర్తా
దికారిణాం బ్రహ్మబన్ధు ప్రభృతీనా మన్యేషాంచతుష్పదాంచేష్టాపూ
ర్తాది కారిణామివ దేహాన్తరబీజభూతాద్భిఃపరిష్వంగాభావేన
దేహాన్నిష్క్రాన్త్యనుపపత్తిరనివార్యా, అపిచ “ ద్రవ్యసూక్ష్మవిపా

¶ (నైషదోష)ఇతి = ఛాన్దోగ్యే లిఙ్గదేహ శ్రవణాభావ రూప
దోషఇత్యర్థః

కస్త్వే " త్యత్రాపి ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశబ్దేన లిఙ్గశరీరీ జీవఏవ లక్షణ యోచ్యతే, తస్మాదద్భ్యోపపాదిత లిఙ్గదేహేన సహైవజీవస్య దేహాన్తరంప్రతి గమనాగమనాదికం సమ్పద్యత ఇతి నిరవద్యమ్.

అథాపిస్యాద్యది దేహాన్తరం జీవోలిఙ్గ దేహసమ్పరిష్వక్తోరంహేత్తర్హి "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవన్తీ" త్యస్మిన్ ప్రతివచనే అప్ఛబ్దశ్రవణమనర్థకమిత్యత ఉత్తరం బ్రూతే,

—✳ ౭॥సూ॥ భాక్తంవాఽనాత్మవిత్త్వాత్తథాహిదర్శయతి ✳—

" పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవన్తి " త్యస్మిన్వాక్యే అభావవచనం భాక్తమ్- గౌణమేవ ప్రతిపత్తవ్యమ్, ఇష్టాదికారివిషయ ఇతి శేషః; కుతః ? అనాత్మవిత్త్వాత్- ఇష్టాది కారిణామాత్మవిద్యారహితత్వాత్, ఆప ఇతి గౌణనిర్దేశః కృతఇతినిశ్చీయతే,తథాహిదర్శయతి† " తేనమాంసస్యమాంసిత్వ"మితిశ్రుతిర్హి శేషు చిద్దమ్భేష్టాది కారిషు మాంస శబ్దస్య భాక్తత్వం దర్శయతి, అతః " పఞ్చమ్యామాహుతావాప " ఇత్యత్ర అప్ గ్రహణస్యలిఙ్గదేహవిశిష్టేష్టాదికారిపరత్వాన్నానర్థక్యమ్, తస్మాద్రంహతి సమ్పరిష్వక్త ఇతియుక్తమేవోక్తమ్. ... ... ✳

తదన్తరప్రతిపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్, అ॥౧॥సూ॥౭॥

—✳ { ౮॥ సూ ॥ కృతాత్యయేనుశయవాన్దృష్ట స్మృతిభ్యాం యథేతమనేవంచ } ✳—

తదేవమిష్టాది కారిణో లిఙ్గశరీరేణ స్వర్గశరీర ప్రాప్త్యాదిరూపసంసృతిర్నిరూపితా, సమ్ప్రతి త్విష్టాది కారిణాం ధూమాదివర్త్మనాచన్ద్రమణ్డలమధిరూఢానాం భుక్తకర్మ ఫలానాం ప్రత్యవ

---

† (తేనమాంసస్యమాంసిత్వ) మితి = అస్యాశ్శ్రుతే రయమర్థః, అవిధానక్రతుష్వేష్టాదికారిభిరశితస్యాజాదే ర్లోకాన్తరాదనన్తర జన్మనీష్టాదికారిమాంసాశిత్వాన్మాంసిత్వమితి. అ॥౧॥

రోహోవిచార్యతే,తత్రైవ మామ్నాయతే "తావత్ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్పుణ్యం సమాప్యతే।క్షీణపుణ్యః పతత్యర్వాగనిచ్ఛన్ కాలచాలిత" ఇతి. తథా "తస్మిన్ యావత్సమ్పాత ముషిత్వాథైత మేవాధ్వానం పునర్నివర్తన్తే యథేతమాకాశ మాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వాధూమోభవతి" త్యారభ్య¶ "రమణీయచరణాఅభ్యాశోహయత్తేరమణీయాంయోనిమాపద్యేర"న్నితిచ. తత్రసంశయః, కిమిష్టాదికారీ స్వర్గభోగేన క్షపిత నిఖిల కర్మాసన్నవరోహతి? యద్వాఽవశేషితకర్మాసన్నవరోహతి?ఇతి. తత్రకిమితిప్రాప్నోతి ? క్షపిత నిఖిలకర్మాసన్నవరోహతీతి, కుతః ? "క్షీణ పుణ్యః పతత్యర్వా" గిత్యాది శ్రుత్యా నిఖిల కర్మణాంక్షపితత్వాభిధానాదిత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమహే,(కృతాత్యయేనుశయవా)నితి=కృతానామ్- ఆధానాగ్నిహోత్రాది కర్మణామ్, అత్యయే- నాశే సత్యపి, అనుశయవానేవ యథేతమనైవం చావరోహతీతి యోజనా, ఏతదుక్తంభవతి, ఇష్టాదికారిణః యేనఆధానాది కర్మబృన్దేన ఫలోపభోగాయ చన్ద్రమణ్డల మధిరూఢాస్తస్మిన్నుప భోగేన కిఞ్చిత్సావశేషం క్షపితేసతి తేషాం యదమ్మయం శరీరం చన్ద్రమస్యుపభోగాయారబ్ధం తదపిశరీరం భోగక్షయదర్శన సంజాతాని వార్యశోకహుతవహజ్వాలాపం జరమధ్య సమ్ప్రక్తంసత్సవితృకరమధ్యసమ్ప్రక్త హిమకరకవద్ఘృతభుగర్చిస్సమ్ప్రక్త ఘృతకాఠిన్యవచ్చప్రవిలీయతే తతోఽనుశయాఖ్య సుకృత శేషసహితేనప్రాక్తనానన్తకోటి జన్మసఞ్చితకర్మవాసనామయేన లిఙ్గదేహేన సహితా ఏవ, యథేతమ్- యథాగతమ్, అనైవమ్- అయథాగతంచ, పునరిమంలోకం ప్రత్యవరో

¶ యేరమణీయచరణాః-పుణ్యకర్మాణః, తేరమణీయాంయోనిమ్- బ్రాహ్మణాదిజాతిమ్, ఆపద్యేరన్ - ప్రాప్నుయుః,ఇతియత్, తత్, అభ్యాశోహ- అవశ్యంభవతి, ఇతియోజనీయమ్, హేతిప్రసిద్ధౌ.

హన్తీతి. తత్ర ప్రత్యవరోహణకాలే “ యథేతమాకాశ మాకాశా ద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతీ ” తివాక్యేన అవరోహతాం ధూమప్రాప్త్యభిధానాత్ “యథేత”మిత్యుక్తమ్, ఆకాశవాయ్వాది ప్రాప్త్యభిధానాత్ “ అనైవంచే ” త్యుక్తమ్, ఏతే నావరోహణమార్గోఽన్యఇతి గమ్యతే, కుతః పునరేతత్ప్రతిపద్యతేఽనుశయవానవరోహతీతి? †దృష్టస్మృతిభ్యామ్-శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్,తథాచశ్రుతిః “ తద్య ఇహరమణీయచరణా అభ్యాశో హయత్తేరమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనింవా క్షత్రియ యోనింవా వైశ్యయోనింవాఽథయ ఇహకపూయచరణా అభ్యాశోహయత్తే కపూయాం యోనిపద్యేరన్ శ్వయోనింవా సూకరయోనింవా చణ్డాలయోనింవే ” తి, తథా “ ఇహతు పునర్భవే తడుభయశేషాభ్యాం నివిశన్తీ ” తిచ. స్మృతిరపి “ వర్ణా ఆశ్రమాశ్చస్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్యకర్మ ఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టదేశ జాతి కుల రూపాయుశ్శ్రుత విత్తవృత్త సుఖమేధసోహిజన్మప్రతి పద్యన్త ” ఇత్యాదికా. తతశ్చభగవత్సఙ్కల్పవశాచారబ్ధాముష్మికఫలేకర్మజాతే ఉపభోగేన కిఞ్చిత్సావశేషం ప్రక్షీణేసతియస్తదవశేషస్సఏవానుశయఇత్యుచ్యతె, తద్వన్తోఽవరోహన్తీతి విశిష్యతె,అను - అభీక్ష్ణమ్, మనుష్యాది దేహేషు శేతేనేనజీవ ఇత్యనుశయ ఇతిభవతి, తద్వత్త్వ లిఙ్గశరీరస్యాప్యనుశయత్వం ద్రష్టవ్యమ్, కేచిత్పునరనుశయమేవ మాహుః, స్వర్గార్థస్య కర్మణోభుక్తఫలస్యావశేషః కశ్చిదనుశయో నామ భాణ్డానుసారిస్నేహవదవరోహన్త మాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి. యథా హి స్నేహభాణ్డం రిచ్యమానమపి నసర్వాత్మనారిచ్యతె, కిన్తు భాణ్డానుసార్యేవ కశ్చిత్ స్నేహలేశోవతిష్ఠతె,తద్వదనుశయోపిస్వర్గా

---

† అజానదృష్టభోగస్సుకృతహేతుకః, భోగత్వాత్; అదృష్టస్వర్గభోగవత్, ఇత్యనుమానం చానుశయ సిద్ధౌమానమితిద్రష్టవ్యమ్.

దవరోహన్తం జీవమాత్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి. ...

—౯॥సూ॥చరణాదితి చేన్నతదుపలక్షణార్థేతి కార్ష్ణాజినిః—

స్యాదేతత్ " రమణీయ చరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేర " న్నితీయం శ్రుతిరిష్టాదికర్మా చరణాద్యో న్యాప్తిం దర్శయతి, అతో న పునరనుశయస్తావత్సిధ్యతీతి చేన్నైతదేవమ్, కుతః ? తదుపలక్షణార్థా- అనుశయోపలక్షణార్థైవహీయం చరణశ్రుతిరితి కార్ష్ణాజినిరాచార్యో మన్యతే.

—౧౦॥సూ॥అనర్థక్యమితి చేన్నతదపేక్షత్వాత్—

అథాపి స్యాదిష్టాదేః కర్మణస్స్వర్గాదిఫలదత్వాభ్యుపగమవత్తచ్ఛేషస్య రమణీయాది యోన్యాపాదకత్వాభ్యుపగమాత్స్మృత్యుక్తాచారస్యానర్థక్యం ప్రసజ్యేతేతి చే† త్తన్న, కుతః? తదపేక్షత్వాత్-ఇష్టాదికం హి కర్మజాతం స్వస్యఫలోత్పాదనసామర్థ్యార్థమాచారమపేక్షతే, నహి సదాచారహీనః కశ్చిదిష్టాది కారీ కదాచిత్క్వాచిచ్ఛిష్టైస్సత్కార్యస్స్యాత్, అతఏవ ఆచారహీనస్స్మృత్యా వినిన్ద్యతే " ఆచారహీనం నపునన్తి వేదా యద్యప్యధీతాస్సహ షడ్భిరఙ్గైః। తథాప్యేనం మృత్యుకాలే త్యజన్తి నీడం శకున్తా ఇవజాతపక్షాః" ఇత్యాదికయా. అతశ్చాశ్రమకర్మవతామిష్టాదౌ కర్మజాతే ఫలమారభమాణే సతి తస్మిన్నాచారోఽతిశయం జనయన్తస్య సామర్థ్యముద్దీపయతి, అతోఽస్య స్మృత్యుక్తాచారస్యానానర్థక్యమితి కార్ష్ణాజినే రభిప్రాయః, నహి సదాచారాభావే ఇష్టాదినా స్వర్గారోహణం ఘటేత, నహి పద్భ్యాం పలాయితుమశక్తో జానుభ్యాం ధావేత్; ఆచారానుష్ఠానప్రకారశ్చాయమవ్యవహితాతీతాధ్యాయప్రథమసూత్ర వ్యాఖ్యానావసరేసూచితః, అగ్రేచ సూచయిష్యతే.

† యుక్తిస్స్మృత్యనుభవాదిభిస్సమాధిం వివృణోతి-(తన్నే)త్యాదినా.

—✲ ౧౧॥ సూ॥సుకృతదుష్కృతేఏవేతితు బాదరిః ✲—

బాదరిరాచార్యస్తు శ్రౌతాభ్యాంచరణశబ్దాభ్యాంసర్వేసుకృత దుష్కృత ఏవాధ్యవసీయేతేఇతిమన్యతె, తతశ్చ, రమణీయచరణాః- ప్రశస్తాచారవన్తః, కపూయచరణాః- నిషిద్ధాచారవన్తః, ఇతినిష్కర్షః; తుశబ్దేన కపూయచరణస్యాత్యన్తంత్యాజ్యతాం ద్యోతయతి, †అతస్థ్సితమనుశయవన్తోఽవరోహన్తీతి. ... ✲

కృతాత్యయాధికరణంసమాప్తమ్.అ॥౨॥సూ॥౪॥

—✲ ౧౨॥సూ॥¶అనిష్టాదికారిణామపిచశ్రుతమ్ ✲—

ఇష్టాదికారిణశ్చన్ద్రమణ్డలంగత్వాఽవరోహన్తీత్యుక్తమ్, యే త్విష్టాదికారిభ్యోఽన్యే తేపి కించన్ద్రమణ్డలంగచ్ఛన్తి? అథవానగచ్ఛన్తి? ఇతీహభవతివిశయః, తత్రప్రాప్త మనిష్టాదికారిణోపిగచ్ఛన్తీతి, కుతః? యతస్తేషామపి చన్ద్రమణ్డలగమనంశ్రుతమ్, తథాహి కౌషీతకినోఽధీయన్తే, " ఏవై కేచాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తిచన్ద్రమస మేవతేస ర్వేఽగచ్ఛన్తీ"త్యేవం ప్రాప్తేప్రతివిధీయతె.

—✲ { ౧౩॥సూ॥సంయమనేత్వనుభూయేతరేషామా రోహావరోహౌతద్గతిదర్శనాత్ } ✲—

తుశబ్దశ్చోద్యం వ్యావర్తయతి, నైతదస్తి సర్వేఽచన్ద్రమసం

---

† స్వర్గలోకాదిష్టాకారిణామథగ్ర పతనావగత్యా భగవదుపాసిషోత్పాదకస్య విషయవైరాగ్యస్యసిద్ధిరేవేహఫలమిత్యధికరణముపసంహరతి(అత)ఇతి. అ॥౨॥

¶ యథా సుకృతిగత్యాగతిచిన్తయా విహిత విషయవైతృష్ణ్యం భవతి తథా దుష్కృతిగత్యాగతిచిన్తయా నిషిద్ధవిషయ వైతృష్ణ్యం భవతీతివక్తుందృష్టాన్త సఙ్గతిమభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ మారభమాణోభగవాన్ సూత్రకారస్సూత్రేణపూర్వపక్షయతి- (అనిష్టాదికారిణా మపిచశ్రుత)మితి.

గచ్ఛన్తీతి, యతోభోగాయైవతత్రచన్ద్రమణ్డలారోహణమిష్యతే, ననిష్ప్రయోజనాయనాపి ప్రత్యవరోహాయ, యథాహి ప్రసూన ఫలాద్యుపాదానాయ వృక్షారోహో ననిష్ప్రయోజనాయ నాపిపతనాయ తద్వత్; నచానిష్టాదికారిణస్స్వర్గారోహణ సాధనమనుతిష్ఠన్తి, కుతస్తేషాం స్వర్గారోహణప్రసజ్యేత, తస్మాత్ "యేవై కేచాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి" ఇతిశ్రుతేరిష్టాదికారిణఏవచన్ద్రమసంగచ్ఛన్తీత్యభిప్రాయోఽవగమ్యతే, ఇతరే పాపినః, సంయమనే-యమలోకే, పాపానుగుణ్యేన యమమూర్తైః ప్రాపితాస్సన్తోఽనవరతంస్వదుశ్చరితానురూపాస్తామిస్రాది నిరయేషు యాతనాఃక్రమేణానుభూయపునరత్రావ్రజన్తి, తతశ్చైతేషామేవంవిధావేవారోహావరోహౌ భవతః, కుతః? తద్గతిదర్శనాత్- తథాహి దర్శయతి వికర్మనిరతానామనిష్టాదికారిణాంనరకగతిం తతఃప్రత్యాగతించ "యస్త్విహపర విత్తాపత్య కళత్రాదీన్యపహరతి సహికాలపాశ బద్ధో యమపురుషై రతిభయానకైస్తామిస్రే నరకేఽతిబలాన్నిపాత్యతే, బలాదాపాత్యానశనానతిపాన దణ్డతాడన సన్తర్జనాదిభిర్యాతనాభిర్యాత్యమానోజన్తుర్యత్ర కశ్మల మాసాదిత ఏకదైవ మూర్ఛా ముపయాతి తామిస్రప్రాయే" ఇత్యారభ్య "ఇహతు పునర్భవేత ఉభయశేషాభ్యాంనివిశన్తి" త్యేవంవిధాశ్రుతిః, తథా శ్రుత్యన్తరంచ† "న సామ్పరాయః ప్రతిభాతిబాలం ప్రమాద్యన్తం విత్తమోహేనమూఢమ్।

† సామ్పరాయఇతియమవచనమ్, సామ్పరాయః - పరలోకప్రాప్తిసాధనీభూతధర్మః, బాలమ్- అజ్ఞంప్రతి, నప్రతిభాతి- సతన్నజానాతీత్యర్థః, కీదృశంబాలమ్? విత్తమోహేన- అర్థాసక్త్యా, మూఢమ్- మోహంప్రాప్తమ్, అతఏవ, ప్రమాద్యన్తమ్- ప్రమాదంకుర్వన్తమ్, అశుద్ధాచారమిత్యర్థః; అత్రత్వయంలోకః పరలోకశ్చ నాస్తి- ఉభయలోకే [illegible] స్త్యేషః, ఇతి హేతౌ, మానీ

అయం లోకో నాస్తి నపర ఇతి మానీ పునః పునర్వశ మాపద్యతేమ ” ఇతి. ... ... *

—※ ౧౪॥సూ॥ స్మరన్తిచ ※—

పరాశరాదయశ్చ కపూయకర్మణ పరిపాకఏవనరకపాతఇతి స్మరన్తి “ సర్వేతే వశమాయాన్తి యమస్య భగవన్ కిలే ” త్యాదినా. తే- పాపాచారాఇత్యర్థః, చశబ్దేన “ కరోత్యవిరతం మూఢో దురితానిదురాశయ ” ఇతి పాతకివర్గం ప్రకృత్య “ ఘుక్తేన నరో వానారీవా మిథస్సఙ్గేన నిర్మితా ” ఇత్యాదినా కపిలాదయ ఆమనన్తీతిసూచయతి.

కతిధా పునస్తే నరకాభవన్తీతి ప్రతి విత్సాయా ముత్తరం పఠతి, ... *

—※ ౧౫॥సూ॥ అపిసప్త ※—

అపినా తామిస్రాదీ నేకవింశతినరకానాహ, తథాచతామిస్రాదీనష్టావింశతి నరకాన్ కపూయచరణాః ప్రాప్య యమేనసమ్యక్ప్రపీడ్యన్త ఇతి జ్ఞేయమ్, ఏవంసతి తే కస్య హేతోశ్చన్ద్రమణ్డల మధిరోహేయురిత్యభిప్రాయః.

నన్వేతద్విరుద్ధమ్?యదుతాష్టావింశతి నిరయేషుకపూయచరణాన్ యమఏవదణ్డయతీతి ; యత శ్చిత్రగుప్తాదయోపి కపూయచరణాన్నిరయేషు నిపాత్య దణ్డయన్తీతి భారతాదా స్మర్యత ఇత్యాశఙ్క్యాపరిహరతి,

—※ ౧౬॥సూ॥ తత్రాపిచతద్వ్యాపారాదవిరోధః ※—

చిత్రగుప్తాదయోయమాయత్తా ఏవపాపిష్ఠేషు దణ్డంధారయన్తి, తతశ్చ తత్రాపి- చిత్రగుప్తాదిదణ్డ్యేషు, యమవ్యాపారాదవిరో

సమాధః, మే - మమ, యమస్య; వశమ్- పునః పునరాపద్యతే-ప్రాప్నోతీతి యోజనీయమ్.

ధః, తథాహి శ్రూయతే "యత్ర హవా భగవాన్ పితృరాజో వైవ
స్వతస్స్వవిషయం ప్రాపితేషు స్వపురుషైర్జన్తుషు సమ్పరేతేషు య
థాకర్మావద్యం దోషమేవానుల్లఙ్ఘితభగవచ్ఛాసనస్సగణో దమం
ధారయతీ" తి.†చ శబ్దేన "ఏవంవిధా నరకా యమాలయే సన్తి శ
తసహస్రశః" ఇత్యుక్తేష్వపీతరనరకేష్వేవ రానుశిష్టఏవసర్వయమస్య
పాపినః పాలయిత్వా వ్యాప్రియత ఇతి దర్శయతి.

—※ ౧౭॥సూ॥¶ విద్యాకర్మణోరితి తు ప్రకృతత్వాత్ ※—

"అదన్తి చైకం ఫలమస్య గృధ్రా గ్రామేచరా ఏకమరణ్యవా
సాః। హంసా య ఏకం బహురూపమిజ్యైర్మాయామయం వేద స
వేదవేద్య" మిత్యత్ర గృధ్రహంసశబ్దాభ్యాం వ్యపదిష్టైః ప్రవృత్తని
వృత్తైరద్యత్వేనోపదిష్టే సుఖదుఃఖలక్షణే ఫలే కిం శరీరతస్స్వత
ఏవోత్పన్నే ? ఆహోస్విద్విద్యాకర్మణోః ఫలే? ఇతి విశయే "అద
న్తి చైకం ఫల" మితి శ్రుతిబలాత్తే ఫలే శరీరతస్స్వత ఏవోత్పన్నే ఇ
తి ప్రాప్తే ప్రాహ- (విద్యాకర్మణోరితి త్వి)తి.— తుశబ్దశ్శఙ్కావ్యా
వృత్త్యర్థః, గృధ్రహంసాదనీయత్వేన యథోక్తే శరీరవృక్షోత్పన్నే
సుఖదుఃఖే విద్యాకర్మణోః ఫలే వేదితవ్యే, కస్మాత్? ప్రకృత
త్వాత్- "ఏకస్యైవ మమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే। బన్ధ
స్యావిద్యయానాదిర్విద్యయా చ తథేతర" ఇతి పూర్వత్ర విద్యాక
ర్మఫలయోః ప్రస్తుతత్వాత్, అన్యథా కృతనాశాది దోషస్స్యాత్

---

† తస్మాన్నిషిద్ధాచారవతాం నిరయప్రాప్త్యవగత్యా [illegible]
వైరాగ్యసిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్.

¶ పూర్వాధికరణేషు స్వర్గనరకరూపపఞ్చాగ్నివిద్యాక
ఫూయకర్మఫలప్రస్తావేన బ్రహ్మకర్మవిద్యాఫలస్యాస్మృతత్వాత్ప
సఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (విద్యాకర్మణో) రితి.

అస్య సూత్రస్యాధికరణాన్తరత్వారుచ్యా పూర్వాధికరణశేష

త్యభిప్రాయః.* యద్వాపూర్వాధికరణ శేష ఏ వేదంసూత్రమస్తు,త
థాహిపఞ్చాగ్నివిద్యా కపూయకర్మణీ సూత్రాభ్యాం విద్యాకర్మ
శబ్దాభ్యాం ప్రత్యావ్యేతే, తతశ్చైతయోర్విద్యాకర్మణో రేవఫల
భూతౌ స్వర్గనరకావేతావతాగ్రన్థేన ప్రదర్శితా వితివేదితవ్యమ్,
కుతః ? ప్రకృతత్వాత్- పూర్వాధ్యాయాన్తే జీవానాం నామరూప
క్లృప్తేర్నిరూపితత్వేన తతఊర్ధ్వం స్వర్గనరకయోర్బద్ధజీవ సంస
రణనిరూపణస్య ప్రకృతత్వాత్.

౩॥ అనిష్టాది కార్యధికరణం సమాప్తమ్,సూ॥౬॥

—※ ౧౮॥సూ॥ నతృతీయేతథోపలబ్ధేః ※—

+ కర్మ, జ్ఞానమ్, భక్తిశ్చేతి త్రీణివర్త్మాని శ్రేయస్సాధనాని
భవన్తి, తత్ర రమణీయ చరణలక్షణస్య కర్మ వర్త్మనస్తు పునరావ
ర్తితగ్గ కపూయ చరణ సామ్యేన సాపాయత్వం ప్రదర్శ్య జ్ఞానవ
ర్త్మనో ప్యాత్మానాత్మ తత్వవివేకాష్టాఙ్గ యోగో భయలక్షణస్య
దుష్కరమనోనిగ్రహాది సాపేక్షత్వేన ప్రాయశస్సాపాయత్వమేవప
ర్యాలోచ్య జ్ఞానవర్త్మనా సంసారిణాం నప్రాయేణాత్మోత్తారణ మితి
త్యేతావతా రాద్ధాన్తితమ్, సమ్ప్రతి భగవద్భక్తి వర్త్మాశ్రయేణై
వజీవానాం సంసృతి తరణం భవతీత్యధ్యవసాతుమిదం విచిన్త్యతే,కి
మిహ తృతీయేభక్తివర్త్మన్యపి సాపాయత్వమస్తి ? ఉత నిరపాయ

తామాహ-(*యద్వే) త్యాదినా. అ॥ ౩॥సూ॥౬॥

+ పూర్వాధికరణేషు కర్మవర్త్మనస్సాపాయత్వముక్తమ్, నత
థాస్తిభక్తివర్త్మనస్సాపాయత్వమ్,కిన్తు నిరపాయత్వ మేవేతిప్రత్యు
దాహరణస్సఙ్గతిమస్యవక్తుమాహ- (కర్మే) త్యాదినా= జ్ఞానస్యచ సా
పాయత్వం పూర్వాధ్యాయే "ఏతేనయోగఃప్రత్యుక్త" ఇత్యత్రో
క్తమిహానుస్మారితమితిజ్ఞేయమ్.

భక్తేరపి కర్మ ... సాపాయ

త్వమేవ ? ఇతి. తత్రేదం †ప్రత్యభిధీయతే, (నతృతీయ) ఇతి= తృతీయే- భగవద్భజనవర్త్మని, నైషదప్యపాయో విద్యతే, కుతః ? తథోపలబ్ధేః- " నవై జనో జాతు కథంచనావ్రజేన్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గసంసృతిమ్। స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్నరసగ్రహోయతః ॥ కేచిత్కేవలయా భక్త్యా వాసుదేవపరాయణాః। అఘం ధూన్వన్తి కాత్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కరః ॥ నయుజ్యమానయా భక్త్యా భగవత్యఖిలాత్మని। సదృశోస్తి శివః పన్థా యోగినాం బ్రహ్మసిద్ధయే " ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు భగవద్భజనవర్త్మనః ఖలు నిరపాయత్వముపలభ్యతే, తస్మాత్ భగవద్భక్తివర్త్మైవ కర్మజ్ఞానవర్త్మభ్యాం శ్రేష్ఠతమమితి నిశ్చేతవ్యమ్.

౪॥ నతృతీయేతథోపలబ్ధేరిత్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—※ ౧౯॥సూ॥ నాతోనియమః ※—

¶ యత్ పునరామ్నాతః పురుషదేహలాభాయ " పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీ " త్యాదినా పఞ్చాహుతి నియమః సోయం కిమాదర్తవ్యః ? ఆహోస్విన్నాదర్తవ్యః ? ఇతి సంశయ+ఇదం ప్రాహ- (నాత) ఇతి= యతోన్తరేణాహుతిసంఖ్యానియ

త్వంస్యాదితి ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి(†ప్రత్యభిధీయత)ఇత్యాదినా=భగవద్భక్తేః పరమోపాయత్వజ్ఞానేన తత్రాప్యపి త్రైస్వేహ ఫలమితిభావేనాధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౪॥సూ॥౧॥

¶ అస్యాధికరణస్య సిహ్మావలోకనన్యాయేనైతత్పాదాద్యధికరణోక్తాహుతిసంఖ్యామనుస్మృత్యారబ్ధత్వాత్తేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయన్విషయాదికమాహ- (యత్పున) రిత్యాదినా=+" పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీ" తి శ్రుతిబలాత్పురుషదేహప్రాప్త్యా ఆహుతిసంఖ్యానియమ ఆదర్తవ్య ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే నేయమాహుతిసంఖ్యా సర్వపురుషదేహసాధారణేతి భావేన సిద్ధాన్తయతి,

మం సౌభర్యాదీనాం తపోయోగైశ్వర్యాది మహిమ్నా దేహాన్తరో
త్పత్తిర్దృశ్యతే, అతో జీవానాం పుందేహాద్యుత్పత్తౌ "పఞ్చమ్యా మా
హుతావాపఃపురుషవచసోభవన్తి" త్యాహుతి సంఖ్యాని యమో
నాదర్తవ్యః,* ఇదమత్రబోధ్యమ్,మనుష్యాపేక్షయాయథోక్తాహుతి
సంఖ్యా యథోక్తక్రమతోప్యుప దిశ్యతే, తత్రాపి యేషాం స్వర్గారో
హావరోహణాభవత స్తేషాం దేహారమ్భే యథోక్తాహుతి సంఖ్యాని
యమః, అన్యేషామాహుతిసంఖ్యా నియమమన్తరేణ దేహాన్తరోత్ప
త్తౌ నకశ్చిద్విప్రతిషేధ ఇతి.

—※ ౨౦॥సూ ॥ స్మర్యతేపిచలోకే ※—

అపిచ లోకే, అగస్త్య, వసిష్ఠ, ద్రోణ, మిథిల, దృష్టద్యు
మ్న ప్రముఖానామ్,సీతా, ద్రౌపదీ,పురోగమానాంచాయోనిజత్వం
మహాభారతాదౌ స్మర్యతే, తత్రాగస్త్యాదీనాం నపఞ్చమ్యాహుతి
రాసీత్, తేషాం యోషిత్సమ్బన్ధాభావాత్; మిథిల దృష్టద్యుమ్నాదీ
నాంతు చతుర్థీ పఞ్చమీచాహుతీనాస్తామ్, తేషాం పురుష సమ్బన్ధ
స్యాప్యభావాదితి జ్ఞేయమ్, తత శ్చాహుతిసంఖ్యానాదర్తవ్యా.

—※ ౨౧॥సూ॥దర్శనాచ్చ ※—

అపిచ చతుర్విధేషు జరాయుజాది భూతవర్గేషు స్వేదజో
ద్భిజ్జయోస్స ద్భావతోన్తరేణ గ్రామ్య ధర్మ ముత్పత్తిర్దృశ్యతే, త
స్మాన్నాహుతి సంఖ్యాఽపేక్షితవ్యా.

స్యాదేతత్ "తేషాం ఖల్వేషాంభూతానాం త్రీణ్యేవ బీజాని భ
వన్తి అణ్డజం + జీవజ ముద్భిజ్జ" మిత్యస్యాం శ్రుతౌభూతగ్రామస్య
త్రైవిధ్యంశ్రూయతే, తతఃకథంజాతుర్విధ్యం భూతగ్రామస్య నిర్ది
ష్టమ్ ? అత ఉత్తరం పఠతి,

(ఇదంప్రాహే)త్రి=*ఫలంకథయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (ఇద
మత్రబోధ్య)మితి. + జీవజమ్-జరాయుజమ్.   అ॥౫॥సూ॥౮॥

—※ ౨౧॥సూ॥ తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజస్య ※—

అణ్డజమ్, జీవజమ్, ఉద్భిజ్జ,మిత్యత్ర తృతీయేనోద్భిజ్జ శబ్దేన, సంశోకజస్య-స్వేదజస్యాపి, అవరోధః- ఉపసఙ్గ్రహః, కృత ఇత్యవగన్తవ్యమ్, స్వేదజోద్భిజ్జయోర్ద్వయోరపి ధరణీజల సమ్బన్ధ మాత్రాదుత్పత్తే రవిశేషా ద్వస్తుతో భూతగ్రామశ్చతుర్విధ ఏవ భవతి, అత ఏవేతరత్ర చ శ్రుతౌ " జరాయుజం స్వేదజ మణ్డజోద్భిజ " మితి స్వేదజోద్భిజ్జయో ర్భేదవ్యపదేశ ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయః.

౫॥నాతోఽనియమాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౪॥

—※ ౨౩॥సూ॥తత్స్వాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః ※—

ఇష్టాదికారిణశ్చన్ద్రమసంలోకమధిరుహ్య ఆపుణ్యశేషమ్ ఉషిత్వా సానుశయాః పునరిమంలోకం ప్రత్యవరోహన్తీత్యుక్తమ్, తత్రేయమవరోహణప్రకారముపదిశతి "అథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తన్తే- యథేతమాకాశ మాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతి ధూమోభూత్వాభ్రం భవతి అభ్రం భూత్వా మేఘో భవతి మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతీ " తి శ్రుతిః. సోఽయం ప్రత్యవరోహో విచికిత్స్యతే, కిమేతే అవరోహన్త ఆకాశాది తాదాత్మ్యమాపద్యన్తే ? కింవా తత్సాదృశ్య మాపద్యన్తే ? ఇతి. తత్ర కిముచ్యతే ? ఆకాశాది తాదాత్మ్యమాపద్యన్త ఇతి; తత్ర కస్య హేతోః ? " వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతీ " త్యత్ర శ్రూయమాణస్య భవతే ర్ముఖ్యార్థ లాభాత్; అన్యథా తస్య లక్షణా స్యాత్ ; తస్మా దాకాశాది తాదాత్మ్యాపత్తిరిత్యేవ ముక్తే బ్రూమః ; ఆకాశాది సాభావ్య

ఏతత్పాదాద్యాధికరణే ఇష్టాదికారిణో దివ్య దేహోపేతాః స్వర్గమారోహన్తీత్యుక్తమ్, ఇదానీమేతే తథా నావరోహన్తి ? కిం తు తాదృశ దేహరహితా ఏవావరోహన్తి ? ఇతి ప్రత్యుదాహరణసఙ్గతిమస్య వృత్తానువాదేన సూత్రయతి- (ఇష్టాదికారిణ) ఇతి.

షేవాపద్యమానాః ప్రత్యవరోహన్తి, తథాహి, చన్ద్రలోకే యద
న్మయం శరీరముపభోగాయారబ్ధం తత్పునరుపభోగక్షయేసతి ప్రవిలీ
యమానం స తిరశ్చీనసుకృతశేషయుక్తలిఙ్గశరీరమాత్రావశేషం భ
వతి, తతస్సూక్ష్మస్యతస్యాకాశాదిసాభావ్యప్రాప్తిర్భవతి, తేనసహా
నోభావో-ధర్మః, స్సాదృశ్యం యస్య సత్సభావః, తస్య భావస్తత్సా
భావ్యమ్- ఆకాశాదిసాభావ్యమ్, తత్సాదృశ్యమ్- తద్వదనుపమర్ద్య
త్వమ్, తద్వదమూర్తత్వమితి యావత్; తతోవాయువశగో ధూమా
దిభిః క్రమేణసమ్పృచ్యతే, తదిదముక్తమ్ "వాయుర్భూత్వా ధూ
మోభవతీ" త్యాదినా. కుతః పునరిదమవగమ్యతే ? ఉపపత్తేః- అ
వరోహణామేవమాకాశాది సాదృశ్యమాత్రప్రాప్త్యభ్యుపగమేహి
తేషామవరోహణముపపద్యతే, ఆకాశాది తాదాత్మ్యాభ్యుపగమే
తువాయ్వాది క్రమేణావరోహోనోపపద్యేత, ముఖ్యార్థవిరోధేసతి
"వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతీ" త్యత్ర భవతేర్లక్షణాశ్రయ
ణంచ న్యాయ్యమేవ, *తస్మాదాకాకాశాది సాదృశ్యమేవానయా శ్రు
త్యా ఆకాశాదిభావ ఉపచర్యత ఇతి జ్ఞేయమ్.

౬॥ తత్సాభావ్యాపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్, సూ ॥౧॥

—※ ౨౩॥ సూ॥+నాతిచిరేణవిశేషాత్ ※—

అత్రచావరోహతాం వ్రీహ్యాది భావప్రాప్తే రాకాశా
దిసంసర్గప్రాప్త్యా భవతి విశయః, కిం దీర్ఘంకాలం పూర్వపూర్వ

---

*క్షీణదేహాతమేష్టాది కారిణాం స్వర్గాత్పతనావగత్యా వైరాగ్య
సిద్ధిరేవేహ ఫలమితి ద్యోతయన్నధికరణముపసంహరతి - (తస్మా)
దితి- అ॥౬॥సూ॥౧॥

+ ప్రోక్తం సాభావ్య ముపజీవ్యోపరతనాధికరణమారభతే-
(నాతిచిరేణవిశేషా)దితి= అవరోహతో విషయీకృత్యాస్య విశయా
దికమాహ- (అత్రచ)ఇతి=అవరోహతాం ద్రుతపతనాయుక్తబుగ్ఖా

సాదృశ్యేనావస్థాయోత్తరోత్తరసాదృశ్యమాపద్యన్తే? అవరోహం తస్తు కింవాస్వల్పం స్వల్పం కాలమ్? ఇతి. తత్రకిం యుక్తంనః ప్రతిభాతి, స్వల్పకాలావస్థానేనియామక శాస్త్రాభావాద్దీర్ఘంకాలం వతత్ర తత్రావతిష్ఠన్త ఇతియుక్తమితి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూతే-(నాతిచిరేణే)తి= నాతిచిరేణ- స్వల్పం స్వల్పం కాలమేవ, ఆకాశాదిషుతత్తత్సాదృశ్యేనావస్థాయవర్షధారాభిస్సహైతస్మిన్ లోకేనిపతన్తి,యథావృక్షాగ్రాన్నిపతమానాజలబిన్దవోధోధశ్శాఖాపరమ్పరాసు పతన్తోవనితలే నిపతన్తి, తద్వత్; కస్మాదిదమవగమ్యతె? విశేషాత్- కాలవిశేషాదేవా చిరేణావరోహణముప పద్యతఇత్యవగమ్యతే, తథాహ్యామ్నాయతే "తావత్ ప్రమోదతే స్వర్గేయావత్పుణ్యంసమాప్యతె। క్షీణపుణ్యాః పతత్యర్వాగనిచ్ఛనాకాలచాలిత" ఇతి. అన్యత్రచైవం శ్రూయతె "అతోవైఖలు దుర్నిష్ప్రపతన" మితి= దుఃఖేనపతనం భవతీత్యర్థః, అత్ర తకారాధిక్యంఛాన్దసమ్, తస్మాద్వ్రీహ్యాది సంశ్లేషాత్ ప్రాగల్పేనైవ కాలేన ప్రత్యవరోహన్తీతిస్థితమ్.

౭॥నాతిచిరాధికరణంసమప్తమ్, సూ॥ ౧ ॥

—※ ౨౪॥సూ॥ అన్యాధిష్ఠితేపూర్వవదభిలాపాత్ ※—

అవరోహణ ప్రకరణే ప్రవర్షణవాక్యానన్తరం శ్రూయతే "తఇహ వ్రీహియవా ఓషధి వనస్పతయస్తిలమాషాఇతిజాయన్తే" ఇతి. తత్ర సన్దిహ్యతే, కిమనుశయినో వ్రీహియవౌషధి వనస్పత్యాది స్థావరజాత్యభిమాని భావమాపన్నా భవేయుః ? కింవా క్షేత్రజ్ఞ

వశత్వావై రాగ్యసిద్ధిరేవేహ ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాద్వ్రీహ్యాది)ఇతి. అ॥౭॥సూ॥౧

ఆకాశాదిసంశ్లేషవదవనితలమవరూఢావ్రీహ్యాదిసంశ్లేషంప్రతిపద్యన్త ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతె- (అన్యాధిష్ఠితేపూర్వవ)దితి.

న్తరాధిష్ఠితేషు వ్రీహ్యాది స్థావర శరీరేషు సంశ్లేషమాత్రం ప్రతి
పద్యన్తే ? ఇతి. తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్ ? స్థావర జాత్య
భిమానమాపన్నాస్తత్సుఖ దుఃఖభాజో భవన్తీతి, కుతః ? జా
యన్త ఇతి జనే ర్ముఖ్యార్థత్వావగమాత్ ; స్థావర భా
వస్యచ శ్రుతిస్మృత్యోః కర్మఫల భోగార్థత్వ ప్రసిద్ధేః ; తస్మాన్ము
ఖ్యమేవేదమనుశయినాం వ్రీహ్యాది జన్మ భవతీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచ
క్ష్మహే, అన్యాధిష్ఠితే- క్షేత్రజ్ఞాన్తరేణాహ మేవేదమిత్యభిమాననిబ
ద్ధే వ్రీహ్యాది స్థావరశరీరే, సంశ్లేషమాత్రమవరూఢాః ప్రపద్యన్తే,
నతు తత్ఛరీరక క్షేత్రజ్ఞ సుఖ దుఃఖ మప్యాపద్యన్తే; కస్మాత్ ? పూ
ర్వవదభిలాపాత్- యథా ఆకాశవాయుధూమాది ప్రాప్తౌ తత్సంశ్లేష
మాత్ర మాపన్నా ఇత్యభ్యలాపి ఏవం వ్రీహ్యాది సంశ్లేష మాత్రం క్షే
త్రజ్ఞాన్తరాధిష్ఠిత స్థావర శరీరే ప్రతిపద్యన్త ఇత్యభిలప్యతే, తథా
చ శ్రుతిః " సోమోదర్క ఓషధివీరుధః। అన్నం రేత " ఇతి. నహ్యా
త్ర వ్రీహ్యాదిజన్మ ముఖ్యం భవితుమర్హతి, అన్యథా ఆకాశా దవ
రూఢానాం వాయ్వాది తాదాత్మ్యస్యాపి ప్రసంగాద్వాయ్వాదిక్రమే
ణావరోహాపి విరుధ్యేత, తస్మాత్సంశ్లేషమాత్ర మవరోహతా మా
కాశాదిష్వివ వ్రీహ్యాదిషు భవతీతి నిశ్చీయతే.

—※ ౨౮॥ సూ॥ అశుద్ధమితి చేన్న శబ్దాత్ ※—

స్యాదేతత్ " నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ "తి శాస్త్రం ప్రాణి
హింసాయా అశుద్ధత్వ మవగమయ్య తదనువిద్ధ మధ్వరాదికమశుద్ధమి
త్యవగమయతి, తతశ్చ శుద్ధస్య కర్మణ అభావాత్ " తమేతం వేదా
నువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనే"
త్యాది శ్రుతిసూచితమధ్వరస్య కర్మణశ్చిత్త శుద్ధిద్వారా భగవద్భ
క్త్యఙ్గత్వం దుస్సాధమితిచేత్ నైవం వాచ్యమ్, కుతః ? శబ్దాత్ - శ
బ్దః- శ్రుతిః, " యస్మిన్ప్రాణిభక్షో విహితస్స్వరాయా స్తథాపశో రాలభ

నం నహింసా। ఏవంవ్యవాయస్య ప్రజయానరత్వా ఇమం విశుద్ధంనవిదు
స్స్వధర్మ " మిత్యాది శ్రుతిర్హి ఫలానభిసన్ధాన పూర్వక మనుష్ఠీ
యమానం సర్వతో వైకల్యరహితం భగవత్యర్పితమధ్వరాదికం కర్మ
శుద్ధమేవాస్తీ త్యుపదిశతి, తతస్త్విదం శుద్ధమాధ్వరికం కర్మచి
త్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్త్యఙ్గత్వేభవతీతిగమ్యతే, అతఏవాన్యత్ర
చశ్రూయతే " యదత్ర క్రియతేకర్మభగవత్పరితోషణమ్। జ్ఞానం
యత్తదధీనంహిభక్తియోగసమన్వితమ్ " మితి. యదిత్విదమేవాధ్వరాది
కం కర్మఫలాభిసన్ధిపూర్వకమనుష్ఠితంస్యాత్తథాహీదంకర్మఫలదానా
యస్యానుష్ఠాతౄనారోహావరోహాభ్యాం యథోక్తరీత్యా సంసార
యేత్, అతోస్యాశుద్ధత్వంచభవేత్, నేహ్యుక్తరీత్యానుష్ఠానే అధ్వ
రాదేః కర్మణోఽశుద్ధత్వంచ భవేదితి జ్ఞేయమ్. ఏవంవిధంనిష్కా
మమధ్వరాదికం కర్మైవ చిత్త శుద్ధి ద్వారా భక్త్యఙ్గమితిశ్రావయ
తి " తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానే
నేతి " శ్రుతిః. యత్తూక్తమ్ " నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ " త్యే
తచ్ఛాస్త్రం హింసానువిద్ధ మధ్వరాదికం కర్మాశుద్ధ మిత్యవగమయ
తీతి తత్సత్యమ్, సతూత్సర్గః, తదపవాదః " అగ్నీషోమీయం పశు
మాలభేతే " త్యేతచ్ఛాస్త్ర రూప స్తస్మాద్బలీయాన్ , తతశ్చాప
వాద శాస్త్రేణ బాధితమిదముత్సర్గ శాస్త్రం స్వవిషయైక దేశ ఏ
వప్రవర్తతే,తస్మాత్ " యజ్ఞాయ భక్ష్యో విహిత స్సురాయా స్తథాప
శోరాలభనం నహింసే " త్యుపదిష్టప్రకారేణానుష్ఠిత మధ్వరాదికం
కర్మశుద్ధమేవ భవతీతివిజ్ఞాయతే. ... ... *

— ౨౭॥సూ॥+ రేతస్సిగ్యోగోఽథ —

+ ఉత్తరసూత్రాభ్యామిష్టాదికారిణాంయోషిద్యోనిప్రవేశనిర్గమన
రూపాత్యుగ్రసంసృతినిరూపణేన తన్నివర్తకభగవద్భజనేచ్ఛోత్పత్తి
రేవైతదధికరణ ఫలమిత్యసూచయత్సూత్రకారః (రేతస్సిగ్యోగో

తదేవ మవరోహతా మాకాశాది క్రమేణా న్నాన్తాః సంహః పూర్వత్రాభిహితః, అథచ రేతస్సమ్పర్క-ద్వారా యోషిద్యోనౌ ప్రవేశబహిర్నిష్క్రమణలక్షణ మతిఘోరం సంసరణ మభిధీయతే,అథ-అన్నై ఇన్నహాకనాన న్తరమ్,ఇష్టాదికారిణాం రేతస్సిగ్భ్యోభవతి- సిచ్యమాన రేతసా సాకం తేషాం యోషిద్యోని ప్రవేశో భవతీత్యర్థః. ... ... *

—※ ౨౮॥సూ॥యోనేశ్శరీరమ్ ※—

అథైతేషాం రేతసా సహప్రవిష్టానాంయోనేశ్శరీరంస్వకాలఉత్పద్యతఇతి ప్రత్యేతవ్యమ్ , అత్రేదంబోధ్యమ్, పుంసో రేతః కణాశ్రయం లిఙ్గశరీరిణంజీవంతన్ముఖ్యప్రాణ స్తత్ప్రదేశాత్ స్త్రియాః దక్షిణకుక్షిం గర్భస్థానంనయతి, తతో నిషేక రాత్రి మారభ్యాసప్తమ మాసా త్తత్క్రమేణ తస్యకరచరణా ద్యఙ్గ సహిత విగ్రహో జాయతే, తతస్సప్తమ మాసే ఉత్పన్న వివేకోదశమ మాస పర్యన్తం భగవన్తం శ్రీనారాయణం ప్రార్థయతే, తతః ప్రసూతికాలేసూతిమారుతేన సంయన్త్రితోయోనేర్బహిరాగచ్ఛతీతి. ఇమమేవార్థంశ్రావయతి "కర్మణాదేవనేత్రేణజన్తు ర్దేహోపపత్తయే। స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరంపుంసో రేతః కణాశ్రయః॥ కలిలం త్వేకరాత్రేణ పఞ్చరాత్రేణబుద్బుదమ్ । దశాహేనతుకర్కన్ధుః పేశ్యణ్డంవా తతః పర" మితిశ్రుతిః. తథాఋతుకాలసమ్ప్రయోగత స్తదేక రాత్రోషితం కలిలంభవతి, సప్తరాత్రోషితంబుద్బుదంభవతి, అర్ధమాసాభ్యన్తరే పిణ్డోభవతి, మాసాభ్యన్తరే కఠినో భవతి, మాసద్వయేన శిరః కురుతే, మాసత్రయేణపాదప్రదేశోభవతి,అథచతుర్థేమాసేమధ్యజఠర కటిప్రదేశాభవన్తి, పఞ్చమేమాసే పృష్ఠవంశో భవతి, షష్ఠేమాసేనాసాక్షిశ్రోత్రాణి భవన్తి, సప్తమేమాసేజీవనసంయుక్త

థ(యోనేశ్శరీర)మితిత. అ॥౨॥సూ॥౨॥

క్తో భవతి, అష్టమేమాసే సర్వసమ్పూర్ణో భవతి, పితృరేతోఽతిరి క్తాత్పురుషో భవతి, మాతృరేతోఽతిరక్తాత్ స్త్రీ భవతి, ఉభయోస్తు ల్యత్వాన్నపుంసకో భవతి, వ్యాకులితమనసోఽన్ధాః ఖంజాః కుబ్జా వామనా భవన్తి," అన్యోన్యవాయుపరిపీడితానాం శుక్లే ద్వైధే స్త్రియా న్యాయుగ్మాః ప్రజాః ప్రజాయన్త" ఇతి శ్రుత్యన్తరం చేమమేవార్థం శ్రావయతి, అస్య శ్రుత్యన్తరస్య పూర్వోదాహృత సర్వ వేదాన్త సారవాక్యావిరోధేనైవార్థస్సమున్నేయః, ఇదం సంసరణమర్వాక్ స్రోతస్సాధారణమితి జ్ఞేయమ్, తస్మాదేవంవిధ సంసృతి తరణార్థం భగవాన్ శ్రీనారాయణ ఏవ సర్వైర్భజనీయః.

౮॥ అన్యాధిష్ఠితాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృతీయాధ్యాయస్య
ప్రథమః పాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

ఏతత్పాదస్థసముదితసూత్రసంఖ్యా. (౨౭)

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే, తృతీయస్యాధ్యాయస్య, ద్వితీయఃపాదః.

—※ ౧ ॥ సూ॥ సన్ధ్యేసృష్టిరాహహి ※—

¶ పూర్వస్మిన్ పాదే పఞ్చాగ్నివిద్యావతాం కామినాం వికర్మాణాం సుష్టుత్తమాణాంచ సర్వేషాం జీవానాం జాగ్రదవస్థాయా మతన్త్రి తయాతాయాత లక్షణసంసరణం ప్రపఞ్చితమ్. అథాస్మిన్ ద్విత్తీయే తావత్పాదే సర్వేషామేవ తేషాం సంసరణమవస్థాభేదేన ప్రపఞ్చ్యతే,†తత్తైత్రివమామ్నాయతే "సఏకదామహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగ" మిత్యారభ్య"హైమోపస్కరమారుహ్యాపఞ్చ ప్రస్థమగాద్వన" మితి. ఇహ రథరూపకేణ స్వాప్నదేహ ఏవోచ్య

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

స్వప్నాద్యవస్థితింప్రాప్య సంసరామియయావినా । సాసీతారామ పాదాబ్జ స్మృతిర స్తేస్తుమేదృఢా॥

¶ జాగ్రత్స్వప్నసుషు ప్త్యవస్థాసుమధ్యే పూర్వపాదేన జాగరావస్థానిరూపణానన్తరం బుద్ధిస్థాయాస్స్వప్నాద్యవస్థాయా అస్మిన్పాదే నిరూపణాత్పూర్వోత్తర పాదయోః ప్రసఙ్గ సఙ్గతిమాహ-(పూర్వస్మిన్పాద)ఇతి=† అస్మిన్పాదేస్వప్నాద్యవస్థానుభవరూపజీవసంసారతన్నివర్తకోపాస్య భూతభగవన్మాహాత్మ్యోభయనిరూపణానన్తరం విషయ వైతృష్ణ్య ద్వారా భగవ దుపాసన స్వరూపచిన్తావసరఇతి హేతు తద్వ్యాఖ్యావ ఏవ పూర్వ పాదవదస్య పాదస్యైతదధ్యాయేనసఙ్గతిర్ద్రష్టవ్యా.పూరంజనోపాఖ్యానేఽస్యవిషయముదాహరతి- (తత్తైత్రివమామ్నాయత)ఇతి.

తే, "దేహొరథ స్త్విన్ద్రియాశ్వ" ఇతి స్వేనైవాగ్రే వ్యాఖ్యాత త్వాత్; కిమత్ర జీవస్య రథసంసృష్టిరతథ్యా ? ఆహోస్విత్తథ్యేతి విశయే ప్రాప్తే¶ రాద్ధాన్తం ప్రాహ. (సన్ధ్య) ఇతి= సన్ధ్య శబ్దేన స్వప్నావస్థోపదిశ్యతె, ద్వయోః ప్రస్వాప ప్రతిబోధా వస్థయోస్సన్ధౌ భవతీతి సన్ధ్యమ్- స్వప్నమ్, తస్మిన్; సృష్టిః- "సఏకదామహేష్వాసోరథం పఞ్చాశ్వ మాశుగ" మిత్యుపక్రమ్యోప దిశ్యమానేన రథేన జీవస్య సంసృష్టి స్తథ్యైవ భవితు మర్హతి, కుతః ? హి- యతః, స్వప్నావస్థావిశిష్ట జీవకృతానా మేనసాం జాగరావస్థా విశిష్టతత్కృతైనసామివ తథ్యతామభిప్రేత్య ప్రాయశ్చిత్యతా మాహ "యదిజాగ్రద్యదిస్వప్నే ఏనాంసిచకృమావయమ్ । సూర్యోమా తస్మాదేనసః- విశ్వాన్ముంచత్వగ్ంహస" ఇత్యాది శ్రుతిః. †తస్మాత్స్వప్నే సృష్టానాం రథాదీనాం తాత్కాలికైనోవ త్తథ్యతయాతత్సంసర్గస్యాపితథ్యతైవావగమ్యతే. ... ... *

—※ ౨ ॥ సూ॥నిర్మాతారంచైకే పుత్రాదయశ్చ ※—

ఏకే-ముఖ్యే బ్రహ్మపుత్రా నారదప్రముఖాః, పరమాత్మానమేవ తత్తజ్జీవపుణ్యపాపవాసనాను గుణ్యేన స్వప్నార్థనిర్మాతరం మన్యన్తే, ఆద్యశ్చశబ్దోఽవధారణే, అన్యశ్చు ప్రతిం దర్శయతి, సేయం శ్రుతిశ్చ "సయత్రప్రస్వపితీ" త్యుపక్రమ్య "నతత్రరథానరథ యో

¶ శుక్తిరజతదర్శనవత్స్వప్నదర్శనస్యాపిమిథ్యాత్వాత్ "సఏకదామహేష్వాస" ఇత్యత్ర శ్రూయమాణా రథసంసృష్టి రతథ్యైవేతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే స్వప్నావస్థోత్పన్నైనసాం ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానాన్యథానుపపత్త్యాయథో క్తరథ సంసృష్టి స్తథ్యైవ భవతీతిభావేన సిద్ధాన్తయతి- (రాద్ధాన్తంప్రాహే) త్యాదినా.

† స్వప్నావస్థాయాస్సత్యత్వానుసన్ధానేన వైశాగ్యసిద్ధి శ్చేతదధికరణఫలమితి [illegible] రతి-(తస్మా)దితి.

గానపన్థానో భవ న్త్యథరథాన్ రథయోగాన్ పథస్స్రుజతే'' ఇత్యుప దిశ్యాన్తే " సహి కర్తే" త్యుపసంహరన్తీ సతీహిశబ్దేనస్వప్నార్థాని మాణతరం పరమాత్మాన మవగమయ్య స్వప్నదృష్టరథ తదారోహణాదీనాం తథ్యతాముపదిశతి, అపిచ " అథో ఖల్వాహుః - జాగరితదేశఏవాస్యైష దేశ " ఇతి శ్రుత్యన్తరమప్యమూమేవ స్వప్నజాగరితార్థయో స్సమతాం శ్రావయతి, తస్మాజ్జాగ్రదవస్థాయా ముపలభ్యమానార్థవత్స్వప్న దృష్టానామపి రథాదీనా మీశ్వర నిర్మితత్వేనతథ్యతయాజీవ సంసారస్యాపి స్వప్నావస్థానుభవలక్షణస్య తథ్యతోపపద్యత ఇత్యాశయః. ... ... *

కథం స్వాప్నమర్థ జాతం పరమాత్మనా నిర్మీయత ఇత్యాకాంక్షాయా మిదమాహ. ... ... *

—*{ 3॥సూ॥+ మాయామాత్రంతుకార్త్స్న్యేనా నభివ్యక్త స్వరూపత్వాత్ }*—

మాయా-భగవత్సఙ్కల్పః, తుశబ్దోఽవధారణే, కార్త్స్న్యేన, స్వాప్నమర్థజాతం పరమాత్మసఙ్కల్ప మాత్రవిరచితమేవేత్యవగన్తవ్యమ్, కుతోయం పరమాత్మసఙ్కల్ప కృతోద్భుత సృష్టివిశేషఇతినావగమ్యత ఇతి చేదుచ్యతె, అనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ - పరమాత్మసఙ్కల్పస్య దుర్జ్ఞేయ స్వరూపత్వాత్తత్కృతత్వం స్వప్నస్య నావబుధ్యత ఇత్యర్థః; అత్రచమాయాశబ్దస్యేశ్వరసఙ్కల్పవాచిత్వం సిద్ధమ్, " యావన్తస్తత్ర పాంసవో భూమే స్సంఖ్యాతా దేవమాయయే " త్యాదిశ్రుతిషు మాయాశబ్దేనేశ్వరసఙ్కల్పస్యావగమాత్; నహీహమాయాపదం ప్రకృతి మవబోధయితుంకల్ప్యమ్, తస్యాస్త్వచేతనతయా భూపాంసుగణన సామర్థ్యానుపపత్తేః; ఏవమ్ " ఇ

+ మాయామాత్రమ్- ప్రకృత్యంశభూతస్థూలసూక్ష్మ శరీరవత్, తద్విశిష్టమిత్యర్థః. ... ... *

న్ద్రోమాయాభిః పురురూప ఈయతే- యుక్తాహ్యస్యహరయశ్శతా
దశ " తథా " తం దృష్ట్వా దేవకీ దేవీ మృతాగమన నిర్గమమ్। మేనే
సువిస్మితా మాయాం కృష్ణస్యరచితాం ప్రభోః" ఇత్యాదిషుచమాయా
శబ్దేన భగవత్సఙ్కల్ప ఏవావ గమ్యతే, " మాయామాత్రమిదం ద్వై
తమద్వైతం పరమార్థతః-మాయామయోఽయం గుణసమ్ప్రవాహః
సృష్ట్యప్యయకరీం మాయా"మిత్యాదిషుతుమాయాశబ్దః ప్రకృతివా
చీ, అతఏవ శ్రూయతే " మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు
మహేశ్వర " మితి. " మాయామాత్రమిదంద్వైతమద్వైతంపర
మార్థత " ఇత్యస్యమాణ్డూక్యవాక్యస్యాయమర్థః, పరబ్రహ్మైక
మేవ , పరమార్థతః-పరమపురుషార్థప్రదత్వాత్,అద్వైతమ్-అద్వి
తీయమ్,నిరస్తసామ్యాతిశయమ్ , తదితరదిదం సర్వంచేతన జాతమ్
మాయామాత్రమ్,ప్రకృత్యంశభూత స్థూల సూక్ష్మశరీరవత్, సద్వై
తమ్-ససామ్యాతిశయంచ భవతీత్యర్థః," ఏవంసహస్రవదనాఙ్ఘ్రి
శిరఃకరోరు నాసాస్యకర్ణనయనాభరణాయుధాఢ్యమ్ । మాయా
మయం సదుపలక్షణసన్నివేశం దృష్ట్వామహాపురుషమాపముదం వి
రిఞ్చః " ఇత్యాదౌమాయాశబ్దస్యాత్యాశ్చర్యశక్తి పరత్వంచ దృశ్యతే
మాయాశబ్దవ్యుత్పత్తిస్తు, [మాఙ్నిషేధే] సర్వేఽపియాం భగవత్సఙ్క
ల్పాదిరూపాం శక్తిమ్, నైవాయన్తి సామామేతి. [అయతేరయప
యగతౌ] వితి స్మరణానురోధేనగత్యర్థకత్వాత్ జ్ఞానార్థకత్వ
సిద్ధమ్. యత్తుమాయాశబ్దస్యమిథ్యాపరత్వమితితదసత్, " మాయా
మయం సదుపలక్షణసన్నివేశమ్ - మాయామయం వేదసవేదవేద్య
మిత్యాదిషు మాయా శబ్దస్య పరబ్రహ్మణ్యప్రవృత్తి ప్రసంగాత్; ప
స్మాదీశ్వర సఙ్కల్ప రచితస్మరణ విశేష లక్షణ స్వప్న తద్గోచరార్థ
జాతానాం యాథాతథ్యమేవాధ్యవసీయతే. స్యాదేతత్ " హైమో
పస్కరమామహ్యాస్వర్ణపర్యాఙ్కష్వయేషుధీః । ఏకాదశచమానార్హ

పఞ్చప్రస్థమగాద్వన " మిత్యత్రాధ్యాత్మ పక్షేపి జీవ స్స్వప్నావస్థా
యాం స్వపన్తం దేహం పరిత్యజ్య స్వాప్నేన దేహేన బహిర్నిష్క్ర
మ్య తత్ర పర్యటిత్వా స్వాప్నదేహం విహాయ పునస్స్వపతి- దేహే ప్రవి
శతీత్యర్థ స్స్యాత్, " బహిర్దేహా దేశాత్స్వప్నం బహిష్కులా
యాదమృతశ్చరిత్వా। స ఈయతే మృతో యత్ర కామ " మితి శ్రుత్యాఽ
స్యైవార్థస్య శ్రావితత్వాదితి చేన్నైవమ్, స్వపతో జీవస్య బహుయో
జనాన్తరితం దేశం క్షణమాత్రేణ గన్తుమాగన్తుం చ సామర్థ్యాస
మ్భవాత్; క్వచిచ్చ ప్రత్యాగమనవర్జితమేవ స్వప్నం దృష్ట్వోత్థాయవ
దతి జీవః, తద్యథా కురుష్వహమద్య శయనో నిద్రావ్యాప్తస్స్వప్నే కోస
లానభిగతః ప్రతిబుద్ధోస్మీతి. యది చ తత్ర కురుషు శయానో దేహాన్ని
ష్క్రమ్య కోసలా నభియాయాత్తర్హి కురుషు తత్పార్శ్వే శయానా
స్తం తత్ర చేష్టన్తం శ్వసన్తం చ న పశ్యేరన్, " స్వే శరీరే యథా
కామం పరివర్తత " ఇతి శ్రుత్యన్తర మప్యన్తరేవ దేహే స్థితస్య స్వ
ప్నదర్శనం భవతీత్యవగమయతి, అతశ్చేశ్వర ఏవ జన్తుభిశ్చిరకాల
కృతాని బహుయోజనాన్తరిత దూరదేశ గమనాగమనాదీని క్షణమా
త్రేణ తాన్ జన్తూన్ స్వప్నావస్థాయాం తాత్కాలికానీవానుస్మార
యతి, తథా చ ప్రశ్నోపనిషది శ్రూయతే " స ఏనం యజమానమహర
హర్బ్రహ్మ గమయతి- అత్రైష దేవస్స్వప్నే మహిమానమనుభవతి య
ద్దృష్టం దృష్టమనుపశ్యతి శ్రుతం శ్రుతమేవార్థ మనుశృణోతి దేశదిగ
న్తరైశ్చ ప్రత్యనుభూతం పునః పునః ప్రత్యనుభవతి- దృష్టం చాదృష్టం చ
శ్రుతం చాశ్రుతం చానుభూతం చాననుభూతం చ (సచ్చాసచ్చ) సర్వం
పశ్యతి సర్వః పశ్యతీ"తి. నైతావతా స్వప్నం పశ్యతా దూరదేశగమనస
మ్భవః, అతః " పఞ్చప్రస్థమగాద్వన " మిత్యత్రాధ్యాత్మ పక్షే
తు స్వపతో బహిష్కులాయాద్గమనం గౌణమితి ప్రత్యేతవ్యమ్, ఏవం
" బహిర్దేహా దేశా " దితి శ్రుతిరపి దేహాద్బహిర్గమనవిషయే గౌ

ణే ప్రత్యేతవ్యా, అపిచ సుప్తః పురుషో ముహూర్తమాత్రవర్తిని స్వప్నే కదాచిద్బహూన్ వర్షపూగానివ సుఖదుఃఖాన్యనుభవతి, ఏతచ్చావిరుద్ధమేవ, యథా జాగ్రత్పురుషో బహ్వబ్దానుభూత సుఖదుఃఖేషు తీవ్రమనుస్మర్యమాణేషు తాని తాత్కాలికానీవ మత్వా హర్షవిషాదౌ ప్రాప్నోతి, ఏవమేవ సుప్తాన్ జన్తూనీశ్వరస్తత్తజ్జన్తుపుణ్యపాపవాసనానుగుణ్యేన తజ్జన్మ తత్పూర్వజన్మసు తత్తత్కాలదృష్టశ్రుత సుఖదుఃఖాని స్వప్నావస్థాయాం తాత్కాలికానీవానుస్మారయతి, తదా తత్తద్వర్షపూగా అపి అతిక్రాన్తా ఇవ ప్రతీయన్తే, న తావతా ముహూర్తవర్తిని స్వప్నే బహ్వబ్దపూగాతిక్రమసమ్భవః, క్వచిచ్చాదృష్టాశ్రుతమపి స్వశిరచ్ఛేద గిరిమూర్ధాబ్ధి దర్శనాదిక మీశ్వరస్స్వప్నావస్థాయాం పుణ్యపాప ఫలత్వేన తత్తజ్జన్తూనాం దర్శయతి, తచ్చాప్యవిరుద్ధమ్, ఈశ్వరస్య విచిత్రశక్తిత్వాత్; యద్యపి స్వప్నస్య స్మరణాత్మకత్వేన జాగ్రదవస్థాయాం భవత్యన్తర్భావః, తథాపి సుప్తే దేహేऽత్యన్తాభినివేశాభావాత్స్వప్నస్య జాగరావస్థాతిరిక్తత్వం వ్యక్తమ్, తస్మాదీశ్వర సఙ్కల్ప రచితస్య స్వప్నస్య తద్గోచరార్థస్య చ యాథాతథ్యమిత్యనవద్యమ్. ... ... *

—※ ౪ ॥సూ॥ సూచకశ్చహి శ్రుతేరాచక్షతే చ తద్విదః ※—

న కేవలమయం స్వప్నో దృష్టస్సత్యార్థో భవతి, అపితు భావిశుభాశుభయోస్సూచకశ్చ భవతి, కుతోऽవగమ్యతే? శ్రుతేః- తథాహి శ్రూయతే "యథా కర్మసు కామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నేషు పశ్యతి । సమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్తస్మిన్ స్వప్ననిదర్శనే" ఇతి. తథా "పురుషం కృష్ణం కృష్ణదన్తం పశ్యతి స ఏనం హన్తి" త్యాదికా. ఏవమేవాచక్షతే స్వప్నాధ్యాయవిదః, "కుఞ్జరారోహణాదీని స్వప్నే ధన్యాని" ఇతి. "ఖరయానాన్యధన్యాని" త్యాదీని. హిశబ్దేన భావి [illegible] దృష్టస్వప్న ప్రసిద్ధిం ద్యోత

యతి, తథాచాచష్టే త్రిజటా" స్వప్నోహ్యద్యమయాదృష్టో దారుణో
రోమహర్షణః । రాక్షసానామభావాయ భర్తుః రస్యా జయాయ
చే" త్యాది. ¶స్వప్నావస్థాయామేవ కేచిన్మన్త్రదేవతాప్రసాద ద్ర
వ్యవిశేషాదీన్ ప్రాప్నువన్తి, తస్మాత్ స్వప్నస్యనవైతథ్యమ్.

౫ ॥సూ॥పరాభిధ్యానాత్తుతిరోహితం తతోహ్యస్యబన్ధవిపర్యయౌ

ఏవం జీవస్య జాగరాద్యవస్థాత్రయయుక్తక్లేశ ప్రాప్తౌ నిదాన
మాహ- (పరాభిధ్యానాత్త్వి)తి= తుశబ్దోఽవధారణే,పరస్య-దేహ
స్య,ఆత్మతయాభిధ్యానాత్- అనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసంయన్త్రిత

¶ స్వప్నావస్థాయాంలబ్ధార్థానాంజాగరావస్థాయామనుభూ
యమానత్వాచ్చ తస్య సత్యత్వమిత్యాహ- (స్వప్నావస్థాయామేవే)
తి=ఇదానీమపి తస్యామవస్థాయాం మన్త్రద్రవ్యాదిలాభోదృశ్యతే, దే
వతాప్రసాదస్స్వామిత్యాద్రిదిభిర్లబ్ధః, తథాచోక్తం శ్రీమద్రామా
యణే " లక్ష్మణోప్యాదదేబాణమన్యద్భీమపరాక్రమమ్। కుబేరేణస్వ
యంస్వప్నే యద్దత్తమమితాత్మనా ॥ దుర్జయందుర్విషహ్యంచసే
న్ద్రైరపిసురాసురైః । తయోస్తేధనుషీశ్రేష్ఠే బాహుభిఃపరిఘోప
మైః ॥ వికృష్యమాణేబలవత్క్రౌఞ్చావివచుకూజతుః । తాభ్యాంతేధ
నుషీశ్రేష్ఠే సహితౌసాయకోత్తమౌ॥ వికృష్యమాణౌవీరాభ్యాంభృ
శంజజ్వలతుశ్శ్రియా । తౌభాసయన్తావాకాశం ధనుర్భ్యాం విశి
ఖౌచ్యుతౌ ॥ ముఖేన ముఖ మాహత్య సన్నిపేతతురోజసా । సన్ని
పాత స్తయోశ్చాసీచ్ఛరయోర్ఘోరరూపయోః ॥ సధూమ విస్ఫులిఙ్గ
శ్చతజ్జోగ్నిర్దారుణోభవత్ । తౌమహాగ్రహసఙ్కాశౌ అన్యోన్యం
సన్నిపత్యచ । సంగ్రామేశ తథాయాతౌ మేదిన్యాంవినిపేతతు" రితి.
అధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి= జాగరాద్యవస్థానుభవవత్స్వ
ప్నాద్యవస్థానుభవరూపసంసారస్యసత్యత్వాదిత్యర్థః॥అ॥౧॥ సూ॥౬॥

దేహాత్మప్రత్యయ వశాదేవ,జీవస్యస్వరూప గుణాదికం తిరోహితమ భూత్, తత స్తిరోధానాద్ధేతోరస్యముహుర్జాగరాద్యవస్థావహదే హపరమ్పరానుబన్ధస్సర్వారమ్భ విపర్యయశ్చభవతః, తథాచ శ్రూయతే "అస్యైక్షేత విశుద్ధాత్మా దేహినాం విషయాత్మనామ్ । గుణేషుసత్యధ్యానేన సర్వారమ్భవిర్యయమ్ ॥ భయంద్వితీయాభి నివేశత స్స్యాదీశాదపేతస్యవిపర్యయోస్మృతిః । తన్మాయయాతోబుధ ఆభజేత్తం భక్త్యైకదేశం గురుదేవతాత్మే" తి. స్మృతిశ్చ "అజ్ఞానేనావృతంజ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవ" ఇతి. ఏతదుక్తం భవతి. ఆదౌ తావజ్జీవస్సతుష తణ్డులవదనాది తయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపోవర్తతె, పరమకారుణికః పరమాత్మా తావత్తం మోచయితుం సంసృతి మూలకారణ భూతతాదృశాజ్ఞానభర్జకస్వభజన సాధనీభూత దేహేన యోజయతి, సతుజీవః పరమాత్మానమభజన్ దేహమేవాత్మతయా మన్యతే, తతోస్య ముహుర్యథోక్తబన్ధవిపర్యయౌ భవత ఇతి. తస్మాద్భగవద్భజనేనైవాశేష సంసార మూలభూతాజ్ఞానాది నివృత్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్. తథాచామ్నాయతే "నారాయణ పరోమాయా మంజస్తరతిదుస్తరా" మితి. తథా "జ్ఞాత్వాదేవం సర్వపాశాపహానిః క్షీణైః క్లేశైర్జన్మమృత్యు ప్రహాణిః। తస్యాభిధ్యానా త్తృతీయం దేహభేదే విశ్వైశ్వర్యం కేవలం ఆప్తకామ" ఇతిచ. ... ...

—※ ౬॥సూ॥ దేహయోగాద్వాసోపి ※—

ఏవం పునః పునర్దేహ యోగాదేవ, సః- సర్వ వేదాన్తసారప్రసిద్ధమోక్షోపాయభూతో భక్తియోగోపి,తిరోహితో భవతి. యద్యయంజీవోభగవద్భక్తంభజేత్తర్హి మోక్షోపాయంప్రాప్నుయాత్, తస్మాత్ ప్రాప్తదేహేనావశ్యం భగవద్భజనం కర్తవ్య మితివిధిః.

॥సన్ధ్యాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౬॥

—※ 8॥సూ॥ తదభావోనాడీషుతచ్ఛ్రుతే రాత్మనిచ ※—

* ఏవం విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితాసు జాగరాద్యవస్థాసుమగ్న్యే విశ్వతైజసాధిష్ఠితే జీవస్య జాగ్రత్స్వప్నావస్థే అభిచిన్తితా తామ్, అథతస్య ప్రాజ్ఞాఖ్య భగవదధిష్ఠిత స్వప్నావస్థాహేతురూపాసుషుప్త్యవస్థాచిన్త్యతే, తత్ర జీవస్య సుషుప్తిస్థానత్వేన నాడ్యః పురీతత్ ప్రాజ్ఞసంజ్ఞితః † పరమాత్మాచ వేదాన్తేషు శ్రూయన్తే, కిమేషాం + వికల్పోఽస్య సుషుప్తిస్థానమవగన్తవ్యమ్? ఆహోస్విత్తేషాం సముచ్చయః? ఇతి సంశయే ప్రాప్తే ¶ ఇదం ప్రాహ- (తదభావ) ఇతి=తదభావః- ప్రకృతతస్య స్వప్నస్యాభావః, సుషుప్తిః; సదాభవతి, యదా చాయం జీవో భూయసా తమసాఽభిభూతస్సన్నాడీషు మధ్యే పురీతదాఖ్యానాడ్యాం ప్రవిశ్య తదధిష్ఠాతరి సుషుప్తి సాక్షిణి ప్రాజ్ఞసంజ్ఞితే పరమాత్మనిచ ప్రవిశతి, ఏతదుక్తం భవతి యథా రాత్రౌ శయనగృహం ప్రవిశ్య ఖ

---

* పూర్వాధికరణే జీవస్య స్వప్నావస్థానుభవ రూపసంసృతిం నిరూప్య తదభావరూప సుషుప్త్యవస్థానుభవలక్షణ సంసృతేరిహ నిరూపణాత్ప్రాగధికరణే నాస్య ప్రతియోగ్యనుయోగి భావస్సఙ్గతిరితి ప్రాగ్వృత్తవివరణేనాహ- (ఏవ) మిత్యాదినా.

† (వేదాన్తేష్వ) తి = " తద్యత్రైతత్సుప్త " ఇత్యుదాహరిష్యమాణవేదాన్తేష్విత్యర్థః. ... ... ※

\+ వికల్పః- అన్యతమః, సముచ్చయః, సముదాయః.

¶ " తద్యత్రే " త్యాది శ్రుతీనామేకవాక్యత్వే నియామకాభావాన్నాడ్యాదీనాం వికల్పస్య సుషుప్తిస్థానత్వమవగమ్యత ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే " తద్యత్రే " త్యాదిశ్రుతీనామేకవాక్యత్వే ప్రకరణైక్యస్యైవనియామకత్వాత్తత్రచ శబ్దైస్తదర్థస్య శ్రావితత్వాచ్చనాడ్యాదీనాం సముచ్చయ ఏవ తత్స్థానమితి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (ఇదం ప్రాహే) త్యాదినా= ప్రకృతస్య- పూర్వాధికరణే ప్రస్తుతస్యేత్యర్థః

ట్యోపరిస్థే పర్యఙ్కే శేతే,ఏవమేవైషజీవః ప్రకృతి గుణాభిభవవశాద్గాత్రాస్వాస్థ్యం గతస్సన్నిఖిలనాడీమధ్యగతాయాం పురీ తన్నాడ్యాం ప్రవిశ్య తత్రస్థే ప్రాజ్ఞసంజ్ఞికే పరమాత్మని స్వపరజ్ఞాన పరిహీణ స్సన్ శేతే, సైవ సుషుప్తిరిత్యుచ్యత ఇతి. కుతః పునరవగమ్యతే పురీతతి విద్యమానే ప్రాజ్ఞే ప్రవిష్టస్య సుషుప్త్యవస్థాభవతీతి?తచ్ఛ్రుతేః- తస్య-పురీతన్నాడ్యాదేః,సుషుప్తిస్థానత్వంహి శ్రూయతే "యద్యత్రై తత్సుషుప్తస్సమస్తస్సమ్ప్రసన్నస్స్వప్నంనవిజానాత్యాసుతదానాడీషు సుప్తో భవతీ" తి, తథా "తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేత" ఇతి, తథా "యఏషో న్తర్హృదయ ఆకాశ స్తస్మిన్ శేత" ఇతి, తథా "సతాసోమ్యతదా సమ్పన్నోభవతి స్వపీతో భవతీ" తి, ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్పరిష్వక్తోనబాహ్యంకిఞ్చనవేదనాన్తర" మిత్యాదిషు శ్రుతిషు. అత్రచ జీవవిభుత్వవాదే ఇయం సుషుప్త్యవస్థాసదాతనాప్రసజ్యేత, పురీతత్ప్రవేశస్యసదాతనత్వాత్ ; జీవాణుత్వవాదేతు నకశ్చిద్విప్రతిషేధ ఇతి జ్ఞేయమ్,¶తస్మాన్నాడ్యాదిసముచ్చయఏవ జీవస్య సుషుప్తిస్థానమిత్యధ్యవసితమ్. అ॥౨॥

౨॥తదభావాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—⁂ ౮॥సూ॥ †అతఃప్రబోధోస్మాత్ ⁂—

పురీతదధిష్ఠాతరి ప్రాజ్ఞసంజ్ఞకే పరమాత్మని సంవిశ్య సుషుప్త్యవస్థామనుభవన్నయంజీవః కిముత్థాన కాలే స్వయమేవావబుధ్యోత్తిష్ఠతి ? ఆహోస్విత్,పరమాత్మనాబోధితస్సన్నవబుధ్యోత్తిష్ఠతి?ఇతి

¶ మృతితులిత సుషుప్త్యవస్థానుసన్ధానేన దేహానుబన్ధజిహాసాసమ్భవాదిహ వైరాగ్యసిద్ధిఃఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౨॥సూ॥౧॥

† అస్మిన్నధికరణేసుషుప్తిప్రస్తావేన ప్రబోధస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే-(అతఃప్రబోధన) ఇతి- జీవ

విశయ ఇదమాహ- (అత)ఇతి=యతోఽయం జీవస్సుషుప్తిసాక్షిణిప్రా
జ్ఞేసంవిశ్య సుషుప్త్యవస్థామనుభవతి,అతఃకారణాదస్యజీవస్య, ప్రబో
ధః,జాగరణమ్,అన్యైర్యాహ్వానాదిభిస్స్వతఏవోత్థానకాలేఽస్మాత్ప్రా
జ్ఞరూపాత్పరమాత్మన ఏవ భవతీతి జ్ఞేయమ్, తథా చామ్నాతమ్
"శృణోతియఇమం స్ఫోటం సుప్తే శ్రోత్రేచ శూన్యదృక్" ఇతి. త
స్మాత్పరమాత్మానుజ్ఞయైవాస్యోత్థాన మిత్యుక్తమ్.

౩॥ ప్రబోధాధికరణంసమాప్తమ్॥సూ॥౧॥

—※౯॥సూ॥ ¶ సఏవతుకర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః ※—

పురీతతి నాడ్యాం ప్రవిశ్య తదధిష్ఠాతరి ప్రాజ్ఞరూపే పరమా
త్మని జీవ స్స్వపతీ త్యుక్తమ్, కిముత్థాన కాలేఽయః కశ్చిదపరో జీవ
ఉత్తిష్ఠతి? ఉత పురీతతి ప్రవిశ్య పరమాత్మని సుప్తో దేవదత్త ఏవని
యమేనోత్తిష్ఠతి ? ఇతివిశయే ప్రాప్తే†ప్రాహ (సఏవ)త్వితి=తునా
పక్షో వ్యావృత్తః స ఏవ- సుప్తో దేవదత్త ఏవ,పర
మాత్మనాబోధితస్స్వావస్థ్యంగతస్సన్ పునరుత్తిష్ఠతి, నపునరన్యో వి

స్స్వతఏవ శయితత్వాత్స్వతఏవప్రబుద్ధ్యోత్తిష్ఠేత్సఇతి పూర్వఃపక్షః,
ఫలంతు భగవత్క్రియమాణ బోధనాదిరూపోపకారానుస్మరణేన త
ద్విభజిషోత్పత్తిరితి జ్ఞేయమ్, అ॥౩॥సూ॥౧॥

¶ ఇహసుషుప్తిస్థానే పరమాత్మనిసంవిశ్య సుప్తోజీవస్తేనైవ బోధి
తస్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యుక్తమ్, తత్పూర్వేద్యుస్సుప్తఏవ తేనబోధితస్స
న్నపరేద్యురుత్తిష్ఠతీత్యత్రనియామకాభావాత్సవాఽన్యోవా పరమాత్మ
నాబోధితస్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యనియమ ఇత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వా దు
త్తరాధికరణ మాక్షేపసఙ్గత్యాసమారభతే-(సఏవతు)ఇతి.

† సఏవోత్తరేద్యురుత్తిష్ఠతీత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్పూర్వేద్యు
ర్యస్సుప్త స్సఏవాన్యోవా ఉత్తరేద్యురనియమేనోత్తిష్ఠతీతిపూర్వ పక్షే
ప్రాప్తేసిద్ధాన్తయతి-(ప్రాహ)త్యాదినా.

ష్ణుమిత్రః, కుతః ? కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః- తథాహి పూర్వేద్యు
ర్యోహి సావశేషం కర్మానుష్ఠాయ శేతే స ఏవాన్యేద్యు రుత్థాయ శేషం
కర్మ సమాపయతీత్యేతత్సర్వైర్దృశ్యతే, నహ్యన్యాననుష్ఠిత కర్మణ
శ్శేషమన్యస్సమాపయితుముత్సహతే, కస్మాత్పునరన్యస్మిన్ దేవదత్తే
సుప్తే తదన్యో విష్ణుమిత్ర ఉత్థాతు మర్హేత్ , తస్మాత్పూర్వేద్యుస్సు
ప్తస్యైవోత్తరేద్యురుత్థానమ్, నాన్యస్యేత్యధ్యవసితమ్. తథా అనుస్మృ
తేశ్చ సుప్తస్యైవోత్థానమధ్యవసీయతే, తథాహి వయమనుస్మరామః,
పూర్వేద్యుర్యోహమేతావద్వాక్యాన్తమర్థమధ్యవస్యాస్మిన్నజినే
సుప్తోస్మి స ఏవాహమిదానీమస్మిన్నేవాజినే ఉత్థాయ తమేవ వాక్యార్థ
మనుస్మరామ ఇతి, తతశ్చేదమనుస్మరణమన్యస్యోత్థానం న సహతే,
శబ్దేభ్యశ్చ సుప్తస్యైవోత్థానం నిశ్చీయతే, తథాహి "ఇమాస్సర్వాః ప్ర
జా అహరహర్బ్రహ్మలోకం గచ్ఛన్తి - ఏతం బ్రహ్మలోకం న విన్ద
న్తి త ఇహ వ్యాఘ్రో వా సింహో వా వృకో వా వరాహో వా కీటో వా
పతఙ్గో వా దంశో వా మశకో వా యద్యద్భవన్తి తదాభవన్తి" ఇత్యా
దయశ్శబ్దా ఆత్మాన్తరోత్థానే నోపపద్యేరన్, తస్మాత్సుప్తస్యైవోత్థానమ
ధ్యవసితమ్- "పూర్వేద్యురగ్నిం ప్రక్రామత్యుత్తరేద్యురుపతిష్ఠతే" ఇత్యాదిక
ర్మవిధిభ్యశ్చ ఏక ఏవ సుప్తోత్థాతా భవతీతి ప్రతీయతే, అన్యస్యోత్థా
నాభ్యుపగమే సుప్తస్య తావన్మాత్రేణ ముక్తిప్రసఙ్గేన సర్వముక్తి
ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కాలాన్తరభావిఫలక కర్మబ్రహ్మోపాసన వి
ధివాక్యాన్యానర్థక్యమాపద్యేరన్, కృతవిప్రణాశాకృతాభ్యాగమ
దోషశ్చాత్రోన్మిషేత్, కర్మానుస్మృత్యాదయశ్చ బాధ్యేరన్, అపి
చాన్యోత్థానపక్షే యదిశరీరాన్తరే వ్యవహరమాణశ్శరీరాన్తర ఉత్తిష్ఠే
త్తదా తస్య పూర్వశరీరే వ్యవహారో లుప్యేత, +తస్మాద్యో హి యస్మిన్
శరీరే సుప్తస్స తస్మిన్నుత్తిష్ఠతి, అన్యస్మిన్ శరీరే సుప్తస్తస్మిన్ శరీరే

+ఫలకథనపూర్వక [illegible] (తస్మా)దితి. అ॥౪॥సూ॥౧॥

ఉత్తిష్ఠతీతి వ్యవస్థితిః. ... ... *

౮॥ కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్,సూ౧॥

—※ ౧౦ ॥ సూ॥ముగ్ధేర్ధసమ్పత్తిఃపరిశేషాత్ ※—

¶ భగవద్భక్తిహీనానాం పునఃపునరవస్థాత్రయ లక్షణం సంసరణముక్తమ్, సమ్ప్రతీతోఽన్యా కాచిత్తేషాం కదాచిద్దుస్సహ ముగ్ధావస్థాభవతి, ముగ్ధతా మోహః, మూర్ఛేతియావత్; సేయమద్యముగ్ధావస్థావిచార్యతే,"ముసలాద్యభిహత మస్తిష్కో మూర్ఛితోఽయం శేత"ఇతి లౌకికా కదాచిద్వదన్తి, పశ్యామశ్చ మూర్ఛితమ్,సాఖలు మూర్ఛావస్థా కిం జాగరాద్యవస్థాసు మధ్యే క్వచిదన్తర్భవితుమర్హతి? కింవా తాభ్యోఽతిరిచ్యతే ? ఇతి. తత్రముగ్ధావస్థాయా అతిరిక్తత్వేప్రమాణాభావాజ్జాగరాదిషు క్వచిదన్తర్భావఏవ యుక్తఇత్యేవం ప్రాప్తేనేత్యాచక్ష్మహే, నతావన్ముగ్ధావస్థా జాగరితేఽన్తర్భవితు మర్హతి, తత్కస్య హేతోః? మూర్ఛితస్యేన్ద్రియై ర్విషయనిరీక్షణాభావాత్; జాగ్రత్పురుషస్త్విన్ద్రియై ర్విషయానీక్షతే, అథాపిస్యాదిషు కారన్యాయేన మూర్ఛితో భవేదితి ; ఇషుకార న్యాయశ్చామ్నాతః " యథేషుకారో నృపతింవ్రజన్తమిషౌగతాత్మా నదదర్శపార్శ్వే " ఇతి. తత్రయథేషుకారో జాగ్రదపీషు మాత్రాసక్తచిత్తతయా స్వసమీపే గచ్ఛన్తం ససైన్యమపి నృపతి మనరీక్షమాణోభవతి,ఏవం మూర్ఛితోఽపి ముసలాద్యభిఘాత జనిత దుఃఖానుభవవ్యగ్రమనస్తయా జాగ్రదప్యన్యాన్విషయా ననిరీక్షమాణో భవతీతి.నచైతత్సాధీయః , ముగ్ధో ధరణ్యాం పతితదేహో విసంజ్ఞో

¶ అవస్థాత్రయ నిరూపణానన్తరమస్మిన్నధికరణే మూర్ఛావస్థాయాస్తస్మాద్బహిస్థాపనాత్ప్రబోధ ధికరణేనాస్యాన్తర్బహిర్భావ లక్షణాం సఙ్గతిం సూచయన్ వృత్తానువాదేనాస్య విషయ మాహ- (భగవద్భక్తిహీనానా)మితి.

దృశ్యతే, ఇషుకారస్తు ధృతదేహ స్తత స్త్విషో వ్యాపృత్త చిత్తస్సన్ బ్రూతే, అహమేతావన్తం కాలమిష్వగ్ర ఏవాసక్తచిత్తో భవమితి. ముగ్ధస్తులబ్ధసంజ్ఞో బ్రూతే, అహమేతావన్తం కాలమన్ధే తమసి మగ్నో దేహమప్యధారయన్న బుధ్యవన్న కిఞ్చిదవేదిషమితి చ. తస్మాన్న ముగ్ధో జాగర్తీతి ముగ్ధావస్థా జాగరితాదతిరిచ్యతే. స్యాదేతన్ముగ్ధావస్థా స్వప్నే న్తర్భవేత్, కస్మాత్ పునరతిరిచ్యేతేతి చేన్నై తదేవమ్, ముగ్ధావస్థాయాం స్మృత్యనుభవాద్యఖిల జ్ఞాన విప్రణాశాత్స్వప్నా వస్థాయాం స్మృత్యనుభవాదిజ్ఞానసమ్భవాచ్చ; అతో న ముగ్ధావస్థా స్వప్నే న్తర్భవేత్. అస్తుతర్హి తస్యాస్సుషుప్తావ న్తర్భావః, సుషుప్తౌ స్మృత్యాదినిఖిలజ్ఞానవిప్లవదర్శనాదితి చేన్నై వమ్, ముగ్ధావస్థాయాస్సుషుప్తేశ్చ వైలక్షణ్యాత్; తథాహి ముగ్ధః కదాచిచ్చిరమనుచ్ఛ్వసన్ వేపమానాఙ్గో విస్ఫారిత నేత్రశ్చ దృశ్యతే, ప్రసుప్తస్తు ప్రసన్నవదనో నిమీలితనయనస్తుల్య కాలం పునః పున రుచ్ఛ్వసతి, న చ తస్యాఙ్గాని వేపన్తే, ఆహ్వాన మాత్రేణోత్తిష్ఠతి, న తు ముగ్ధః, అపిచ భవతి ప్రస్వాపముగ్ధతయోర్నిమిత్తభేదః, శ్రమాదినిమిత్తజః ప్రస్వాపః, ముసలప్రహారాది నిమిత్తజా ముగ్ధతేతి, మాభూన్ముగ్ధతాయాస్సుషుప్త్యన్తర్భావః, అపి తర్హి మృతావన్త ర్భూయాత్సా, మృతేరత్యన్తవిస్మృతిరూపత్వాత్; తథా చామ్నాతమ్ "జన్తోర్వైకస్యచిద్ధేతోర్మృత్యో రత్యన్త విస్మృతి" రితి. తథాపి న మృతౌ ముగ్ధతాయాస్స్యాదన్తర్భావో యుజ్యతే, తథాహి ముగ్ధే సతి కస్మింశ్చిన్మృతోవాయం నవేతి సన్దిహానా ఊష్మాస్తి న వేతి నిశ్చేతుం ముగ్ధస్యోరస్థల¶మన్వారభన్తే, తథా ప్రాణోస్తి న వేతి నిశ్చేతుంచ శనైర్నాసికా దేశమ్, యది ప్రాణోష్మాణౌ నోపలభేరన్ తదా మృతోయ మిత్యధ్యవసాయ దహనాయారణ్యం నయన్తి, యది తు ప్రాణోష్మాణా వుపలభేరన్ తదా న

¶ అన్వారభన్తే - స్పృశన్తి, అధ్యవసాయ - నిశ్చిత్యేత్యర్థః, దహ

యం మృతఇత్యధ్యవసాయ సపదితస్య సంజ్ఞాలబ్ధమేభిషజ్యన్తి, సచ లబ్ధసంజ్ఞః పునరుత్తిష్ఠతి, నచాయం లోకాన్తరాదాగచ్ఛతి, అతో ముగ్ధేసతి జీవేతస్య సా ముగ్ధావస్థా అర్ధసమ్పత్తిః- మరణావస్థాయాఅర్ధప్రాప్తిరితి ప్రతిపద్యామహే, కుతః ? పరిశేషాత్-యథోక్తరీత్యాజాగరాదిష్వనన్తర్భావేన మూర్ఛాయా అత్యన్తవిస్మృతిహేతుత్వేన కదాచిన్మరణ ద్వారత్వేనచ పరిశిష్యమాణత్వాదిత్యర్థః, +ద్వారమేవహీయం మరణస్యముగ్ధతా ప్రతీయతే, తథాహి యద్యస్య సావశేషం ప్రారబ్ధకర్మ భవేత్తదాప్రాణాదిస్తస్య ప్రత్యాగచ్ఛేత్, యదితు నిరవశేషమేవప్రారబ్ధకర్మ భవేత్తదా ప్రాణాదిస్తస్య నైవప్రత్యాగచ్ఛేత్, ఆయుర్వేదిన స్త్విమాంముగ్ధతాంపఞ్చమీమామవస్థామాహుః, తత్రజాగరాద్యాస్తిస్రోవస్థాః ప్రసిద్ధాః, మృతిశ్చభవతిహిచతుర్థ్యవస్థా,తస్మాన్ముగ్ధర్ధసమ్పత్తిరితిసుష్ఠూక్తమ్.

౫॥ ముగ్ధాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—✻ ౧౧॥సూ॥ నస్థానతోపి పరస్యోభయలిఙ్గంసర్వత్రహి ✻—

¶ ఏతావతా భగవద్భజనావశ్యకత్వప్రదర్శనాయ జీవస్య జాగరాద్యవస్థానుభవరూపా సంసృతయః ప్రదర్శితాః, అథేదానీమస్యభగవద్భిభజిషా సునిష్పత్తమే ఉపాస్యస్య శ్రీభగవతోత్యద్భుతమహిమోపవర్ణనార్థమేవ 'నస్థానత' ఇత్యాది సూత్రాణ్యారభ్యన్తే, తత్ర పరస్య బ్రహ్మణః ప్రాజ్ఞ స్వరూపేణ ప్రాకృతత్యవస్థానాభిధానేపి జీవస్యేవనతస్య ప్రస్వాపాది దోషగన్ధ ఇతివక్తుమిదమాహ

నారణ్యే- స్మశానే, అపవిధ్యన్తి- త్యజన్తి,భిషజ్యన్తి-ఔషధంకుర్వన్తి.

\+ మూర్ఛావస్థాయా మృతిద్వారత్వానుసన్ధానేన భగవద్భజనసాధకదేహాదివిషయవైరాగ్యసిద్ధిశ్చేతదధికరణఫలమితి సూచయతి- (ద్వారమేవహీ)తి.

అ॥౫॥సూ॥౧॥

¶ సుషుప్త్యధికరణేనాస్యప్రత్యాదోషాభావః సఙ్గతిం వక్తుం వృ

విచార్యతే,† కింపరస్యాపిబ్రహ్మణః పురీతత్యవస్థానాత్కదాచిత్స్వాపః స్యాత్? ఆహోస్విన్నైవస్యాత్? ఇతి విశయేతం ప్రత్యాచష్టే. (నస్థానత)ఇతి= అత్ర తసిల్ సార్వవిభక్తికః, పరస్య బ్రహ్మణః పురీతత్యవస్థానేఽపీషదపి జీవస్యేవ స్వాపాది దోషః కదాపి నభవత్యేవ, కుతః? హి-యస్మాత్, "సయదజయాత్త్వజామనుశయీత గుణాంశ్చ జుషన్ భజతి సరూపతాం తదనుమృత్యుమపేతభగః। త్వముతజహాసి తామహిరివత్వచమాత్త భగో మహసి మహీయసేఽష్టగుణితేఽపరిమేయభగః॥ మాం భజన్తి గుణాస్సర్వే నిర్గుణం నిరపేక్షకమ్। సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయోగుణాః॥ ఏతే చాన్యే చబహవో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః। ప్రార్థ్యామహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్నవియన్తిస్మ కర్హిచిత్" ఇత్యాదిషు సర్వత్ర వేదాన్తేషుభగవతః పరస్యబ్రహ్మణః ప్రాకృతగుణరహితత్వమప్రాకృత పరమమఙ్గళ గుణగ పరిపూర్ణత్వం చేత్యేతదుభయవిధం లిఙ్గం సాక్షాదేవ శ్రూయతే, లిఙ్గమ్, లక్షణమ్- ¶ తస్మాజ్జీవస్యైవ ప్రకృతిగుణ సమ్బన్ధవశాత్స్వాపాదిదోషోభవతి, నతు పరమాత్మనఇతి తాత్పర్యార్థః; ఏతదేవాభిప్రేత్యశ్రూయతే " సత్త్వాజ్జాగరణం విద్యాద్రజసా స్వప్నమాదిశేత్। ప్రస్వాపంతమసాజన్తో స్తురీయంత్రిషు సన్తత " మితి. తురీయమ్- జాగరణాద్యవస్థాతీతమ్, త్రిషు- జాగరణాదిషు - సన్తతమ్

త్తం కీర్తయతి-(ఏతావతే)తి. ... ...

† పరంబ్రహ్మైవ విషయీ కృత్యాస్య విశయమాహ - (కింపరస్యాపీ)తి= పురీతత్స్థానసమ్బన్ధేనజీవస్య సుషుప్తి దర్శనాత్తద్వత్తదృశస్థాన సమ్బన్ధవతః పరమాత్మనోఽపి స్వాపఃస్యాదితి పూర్వ పక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రత్యాచష్ట)ఇత్యాదినా=¶ పరమాత్మనోఽప్రాకృతపరమమఙ్గళగుణగణానుసన్ధానేన విషయవైరాగ్యద్వారా తద్భజన ప్రవృత్తి [illegible]కరణఫలమితి సూచయన్నాహ-(తస్మా) దితి.

న్యాప్నువత్, జాగరాదీని పరం బ్రహ్మ విశ్వాది రూపేణాధితిష్ఠతీత్యర్థః. నను "రూపం యత్తత్ప్రాహురవ్యక్త మాద్యం బ్రహ్మజ్యోతిర్నిర్గుణం" మిత్యాదౌ నిర్గుణత్వం పరబ్రహ్మణశ్శ్రూయతే, తత్కథమస్యాప్రాకృత పరమమఙ్గళగుణగణపరిపూర్ణత్వం ఘటేత? తస్మాన్నాస్యోభయ లిఙ్గ ముపపద్యత ఇతి చేదత్రోచ్యతే, న తావత్పరమాత్మని నిర్గుణత్వం విరుధ్యతే, నిర్గుణత్వస్య ప్రాకృతగుణరాహిత్యరూపత్వాత్, యథా పార్షదేషు జయవిజయాదిషు "దేహేన్ద్రియాసుహీనానాం వైకుణ్ఠపురవాసినా" మిత్యత్రోపదిష్టో దేహేన్ద్రియాసుహీనశబ్దో దేవావచక్షత గృహీతగదౌపరార్ధ్యకే "యూరకుణ్డల కిరీటవిటఙ్కవేషౌ । మత్తద్విరేఫ వనమాలికయా నివీతౌ విన్యస్తయాసిత చతుష్టయ బాహుమధ్యే" ఇత్యాది వాక్య విశేష వశాత్ప్రాకృత దేహేన్ద్రియాది రాహిత్య పరస్సన్నప్రాకృతదేహేన్ద్రియాదికం న విరుణద్ధి తద్వన్నిర్గుణశబ్దోపి "ఏతే చాన్యే చ బహవో యస్మిన్నిత్యా మహాగుణా" ఇత్యాది వాక్య శేషవశాత్ప్రాకృత గుణరాహిత్యపరస్సన్ పరమాత్మన్యప్రాకృతప్రోక్త గుణ గణ పరిపూర్ణత్వం న విరుణద్ధి, ఏవం నిర్విశేషత్వాదికమపి పరమాత్మని +నవిప్రతిషిధ్యతే, అతశ్చోభయలిఙ్గమస్యోపపన్నమేవ భవతీతి ధ్యేయమ్.

—❋ ౧౨॥సూ॥ *న భేదాదితి చేన్న ప్రత్యేకమతద్వచనాత్ ❋—

అత్రాహ కశ్చిదవిపశ్చిత్, గుణాత్మకమేవాస్తు పరం బ్రహ్మ, న తు గుణవత్, తతశ్చ గుణ గుణినోర్నభేదస్సిధ్యేత్, తస్మాన్న బ్రహ్మణ ఉభయలిఙ్గం ఘటేత ఇతి చేత్తన్న, కుతః? ప్రత్యేకమతద్వచనాత్-త

+ నవిప్రతిషిధ్యతే- సవిశేషత్వాదికం న విరుణద్ధీత్యర్థః.

* పరమాత్మ గుణానాం తదభేదమభ్యుపగచ్ఛతా తస్య యథోక్తోభయలిఙ్గ మాక్షిప్తమ్, తమద్యానూద్యోత్పాటయతి సూత్రకారః- (న భేదా) దితి.

ద్వచనమ్-గుణగుణినోరభేద ప్రతిపాదకమ్, అతద్వచనమ్-తయోర్భే దప్రతిపాదకమ్, తథాహి శ్రీభగవాన్ స్వస్మాత్స్వసద్గుణానాం ప్ర త్యేకం భేదం ప్రవక్తి, "మాంభజన్తి గుణాస్సర్వే నిర్గుణం నిరపే క్షకమ్ । సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయో గుణాః" ఇ తి. తస్మాత్స్ఫుట మేవ పరబ్రహ్మణోభవత్యుభయలిఙ్గమ్.

—※ ౧౩॥సూ॥అపిచైవమేకే ※—

అపిచైకేముఖ్యాశ్చతుర్ముఖా దయోప్యేవంభగవద్గుణానాంగుణి నోభగవతశ్చ ప్రత్యేకం భేదముపదిశన్తి "గాయన్ గుణాన్ దశశ తానన ఆదిదేవ శ్శేషోధునాపి సమవస్యతి నాస్యపార" మితి, "గుణా త్మనస్తేపి గుణాన్విమాతుంహితావతీర్ణస్యక ఈశిషేస్యే"తి," నాన్తం గుణానామగుణస్యజగ్ము ర్యోగేశ్వరామేభవపాద్మముఖ్యా" ఇతిచ.

—※ ౧౪॥ సూ॥ అరూపవదేవహి తత్ప్రధానత్వాత్ ※—

ఏవమనన్త పరమకల్యాణ గుణ గణ పరిపూర్ణమపి పరంబ్ర హ్మారూపవదేవ భవతి కర్మవిక్షిప్తచిత్తానామ్-అవిద్యమాన దేహవ దేవ భవతి, స్వభక్తానాంతు పునః పునరవతీర్య సన్నిహితం భవతి కుతః ? తత్ప్రధానత్వాత్- భక్తప్రధానత్వాత్, హిశబ్దేన "య దిన సముద్ధరన్తి యతయోహృదికామ జటాదురధిగమోసతాంహృది గతోస్మృతకణ్ఠమణిః । అసుతృపయోగినాముభయతోప్యసుఖ"మి తి, "నాహమాత్మానమాశాసే మద్భక్తైస్సాధుభిర్వినే" తిచై వమాదిష్విదం తాత్పర్యం ప్రసిద్ధమిత్యాహ. ... ...*

స్యాదేతత్ ఆవిర్భావ తిరోభావాభ్యాం భగవతోపి సౌభ ర్యాదేరివ పరిచ్ఛిన్న మేవ స్వరూప మవగమ్యతే,తథాచ "అన్తరస్మి న్నిమేలోకాఅన్తర్విశ్వమిదంజగత్- బ్రహ్మైవభూతానాంజ్యేష్ఠ"మి తి పరమాత్మనస్సర్వవ్యాపకత్వ సూచక శ్రుతివాక్య జాతం వ్యర్థ మితి చేన్నేత్యుచ్యతే. ... ...*

—※ ౧౫॥సూ॥ ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యమ్ ※—

చశబ్దోఽవధారణే, యథా ప్రకాశో మహాభూత తృతీయ స్తేజోలక్షణస్సర్వత్రా వతిష్ఠమానోఽపిమథనాదినాతత్రతత్రావిర్భవతి తిరోభవతిచ, తద్వదేవ పరమాత్మస్వరూపం బ్రహ్మాణ్డ మన్తర్బహి వ్యాప్యావతిష్ఠమానమపి భక్తానుగ్రహాది కాఙ్క్షయా తత్ర తత్రా విర్భవతితిరోభవతిచ, నఖల్వావిర్భావాదినాస్యభగవద్రూపస్య పరిచ్ఛేదోభవతి, అతః "అన్తరస్మి న్నిమే లోకా" ఇత్యాది వాక్యానామవైయర్థ్యమేవ. ... ... ※

—※ ౧౬ ॥సూ॥ ఆహచతన్మాత్రమ్ ※—

తత్-వ్యాపకత్వమ్,తదేవతన్మాత్రమ్."నచాన్తర్నబహిర్యస్యన పూర్వంనాపిచాపరమ్। పూర్వాపరంబహిశ్చాన్తర్జగతోయోజగచ్చ య" ఇతితస్య భగవత స్సర్వ వ్యాపకతామేవ భగవాన్ బాదరాయణిరాచార్యశ్చప్రాహ.... ... ... ※

—※ ౧౭॥సూ॥ దర్శయతిచాథోఽపిస్మర్యతే ※—

"అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్థ్సిత" ఇత్యాదిశ్రుతిశ్చ మమేవార్థం దర్శయతి, అథోఽపి-కించ "అథవా బహునైతేన కింజ్ఞానేన తవార్జున। విష్టభ్యాహమిదంకృత్స్నమేకాంశేనస్థితోజగదిత్యత్రాయమేవార్థస్స్మర్యతే. ... ... ※

—※ ౧౮॥ సూ॥ అతఏవచోపమాసూర్యకాదివత్ ※—

కమ్-ఉదకమ్,యతఏవాస్మాత్సర్వవ్యాపకాత్ప్రకృత్యధిష్ఠాతురీశ్వరాద్ద్వివిధమిదంజగదుత్పద్యతే,అతఏవచాస్యసూర్యకాదివదిత్యుపమోపపద్యతే, తథాచేశ్వరజగతోస్సూర్య కోపమాదృశ్యతే "యథైవ సూర్యాత్ప్రభవన్తివారణి పునశ్చతస్మిన్ప్రవిశన్తికాలే। భూతానిభూమౌ స్థిరజఙ్గమాని తథాహరావేవగుణప్రవాహా" ఇత్యాదిషు. ఆదిశబ్దేన "భూతానిభూమౌ" వితిభూమ్యుపమాసూచితా.

నన్వీశ్వరస్య నిఖిల జగద న్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వేస్యాదేవ ప్రత్యక్ష త్వ మిత్యతఉత్తరం బ్రూతే. ... ...

—※ ౧౯॥సూ॥ ¶అమ్బువదగ్రహణాత్తు నతథాత్వమ్ ※—

తుశబ్దశ్శఙ్కా వ్యావృత్త్యర్థః, కారణత్వేన నియన్తృత్వా దినాచ నిఖిల జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వేపి పరమాత్మనః క్షీరాన్తర్గ తస్యామ్బునఇవ గ్రహణాభావాత్, నతథాత్వమ్- నప్రత్యక్షత్వంభవ తి, ప్రకృతితోభగవానభక్తైర్దుర్వివేచః ఖల్విత్యభిప్రాయః; భ క్తానాం పునరయం సువివేచఏవ, తథాచామ్నాయతే"విన్దన్త్యాత్మా నమాత్మస్థం మథిత్వాకవయోన్తత" ఇతి. ... ※

కేషాంచిదప్రత్యక్షస్యేశ్వరస్య శ్రుతిప్రమాణ సిద్ధత్వేపి స ర్వత్రజగతినియన్తృత్వేన సద్భావేఇదంచ గమకం భవతీత్యాహ.

—※{ ౨౦॥సూ॥ వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్త ర్భావాదుభయ సామంజస్యాదేవమ్ }※—

జగన్నిష్ఠంవృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం సర్వత్రేశ్వరసద్భావేగమకమ వివేకినామపిభవతి, కస్మాత్ ? అన్తర్భావాత్- అన్తర్భవతీహీశ్వరో నియన్తృత్వేన జగతి, నహినియన్తృత్వేనేశ్వరే జగత్యన్తర్భూయ మానే సత్యచేతనస్యజగతస్సర్గ నిరోధ కాలయో వృద్ధి హ్రాసౌ స్యాతామ్, తతశ్చేశ్వరాన్తర్భావాదేవ జగత్యుభయం సమంజసం భవతి, తతశ్చవృద్ధిహ్రాసోభయసామంజస్యాదేవమీశ్వరో నిఖిలజగద న్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతఇత్యవోచామ. ... ... ※

—※ ౨౧॥సూ॥ దర్శనాచ్చ ※—

దృశ్యతేచాజుర్ఙ్రాశావపీశ్వరాయత్తం వృద్ధి హ్రాసభాక్త్వం సర్వజనైః, తస్మాదపీశ్వరాస్తిత్వేతస్యోభయలిఙ్గవత్త్వేచప్రాకృతైర పినవివదితవ్యమ్.౮॥ ఉభయలింగాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧౧॥

¶ ఏతచ్చ పరమాత్మనోఽస్యాస్తిత్వం ప్రాగధ్యాయోక్తమేవేహ,

+౨౨॥ సూ॥ ప్రకృతైతావత్త్వంహిప్రతిషేధతితతో బ్రవీతిచభూయః

బ్రహ్మస్వరూపం ప్రకృత్యేదముపదిశ్యతే "నైతన్మనో విశతివాగుతచక్షురాత్మా ప్రాణేన్ద్రియాణిచయథానలమర్చిషస్స్వాః। శబ్దోపిబోధకనిషేధతయాత్మమూలమర్థోక్తమాహయద్ఋతే ననిషేధసిద్ధి" రితి. తత్రాద్యవిచికిత్సామః, కింమనఆదిభిర్బ్రహ్మస్వరూపం సర్వథాదుర్జ్ఞేయమ్ ? ఉత కథంచిదేకదేశతోజ్ఞాతుం శక్యమ్ ? ఇతి. తత్రకిం ప్రతిపద్యతే. సర్వథేతి, కుతః ? " నమస్తేఽశ్రుతసత్వాయబ్రహ్మాదీనాంచ సూతయే । నిర్గుణాయచతత్కాష్ఠాం నాహంవేదాపరేపిచే " తి, తథా " యతోవాచోనివర్తన్తే- అప్రాప్య మనసాసహే " తి, తథా " అథాతఆదేశోనేతి నేతి నహ్యేతస్మాదన్యత్పరమస్తీ " తి, ఆదేశః-బ్రాహ్మణమ్, " అన్యదేవతద్విదితాదథోఅవిదితాదధీ " తి. తథా బాష్కలినాపృష్టస్సన్ బోధ్య ఆచార్యో వచనేనైవ బ్రహ్మస్వరూపం ప్రతిప్రోవాచేతి శ్రూయతే, "సహోవాచాధీహిభోఇతి- సహితూష్ణీంబభూవతంహ ద్వితీయేవా తృతీయేవా వచనఉవాచబ్రూమఃఖలుత్వంనవిజానాసి ఉపశాన్తోయమాత్మే " తి చేత్యేతాదృశీషు శ్రుతిషుసర్వథైవబ్రహ్మస్వరూపజ్ఞాననిషేధప్రతీతేరిత్యే

ప్రసంగాదనుస్మారితమతోనపౌనరుక్త్యం శఙ్కనీయమితిజ్ఞేయమ్. అ॥౬॥

+ పూర్వాధికరణే పరమాత్మని ప్రాకృతగుణవత్త్వధర్మోనిషేధితః, ఏవముత్తరాధికరణే తస్మిన్మన ఆదిభిస్సాకల్యేనపరిజ్ఞేయత్వరూపధర్మోనిషిధ్యతఇతిదృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే (ప్రకృతైతావత్త్వంహీ)తి- ప్రకృత్య-ప్రకృతంకృత్వా, ప్రస్తుత్యేత్యర్థః, శబ్దః- వేదః. ... ... *

" వేదాహమేతం పురుషం మహాన్త" మిత్యాదిశ్రుత్యనులోమేనపరమాత్మస్వరూపైకదేశజ్ఞానమ్ ... సిద్ధాన్తయ

వం ప్రాప్తే† ప్రతిబ్రూమహే, చిరాత్కథఞ్చిదేకదేశతః కేషాంచిత్ప్ర
శాన్తాత్మనాం మహత్తమానాం మననాదిభిః పరబ్రహ్మస్వరూపంప
జ్ఞాతుం శక్యమేవ, న సర్వథా దుర్జ్ఞేయమితి వక్తుం శక్యమితి, కుతః?
"ద్యుపతయ ఏవ తే న యయురన్తమనన్తతయా త్వమపి యదన్తరాణ్డని
యానను సావరణాః। ఖ ఇవ రజాంసి వాన్తి వయసా సహ" ఇతి, తథా "గా
యన్ గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవః శేషోఽధునాపి సమవస్యతి నా
స్య పారమ్" ఇతి, తథా "కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచత్- కుత ఆ
జాతా కుత ఇయం విసృష్టిః- అర్వాగ్దేవా అస్య విసర్జనాయ" ఇత్యే
తాదృశీషు శ్రుతిషు పరబ్రహ్మస్వరూప తద్గుణానామేకదేశతః ప
జ్ఞానాభ్యుపగమదర్శనాత్; ఏవమేవ "నమస్తేఽశ్రుతసత్త్వాయే"
త్యాద్యాశ్చ శ్రుతయో బ్రహ్మస్వరూపస్య సాకల్యేనాపరిజ్ఞేయత్వమభిప్ర
యన్తీత్యర్థ్యవసీయతే, ¶అన్యథా తత్రత్య యచ్ఛబ్దానాం సముద్రఘో
షావిశేషః ప్రసజ్యేత, ఏవమ్ "అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాద
ధి" ఇత్యత్రాపి తత్పూర్వవాక్యపర్యాలోచనయా, తత్ - పరంబ్ర
హ్మ, విదితాత్ - చక్షురాదిభిః గృహీతాత్ ప్రకృతి వికారాత్ప్ర
పఞ్చాత్, అన్యత్ - వ్యతిరిక్తమేవ, చక్షురాద్యగ్రాహ్యమేవేత్యర్థః; "గృ
హ్యమాణైస్త్వమగ్రాహ్య" ఇత్యామ్నాయాత్; ఏతదుక్తం భవతి, ప
రం బ్రహ్మ స్వనియామ్యేషు సర్వప్రపఞ్చేష్వన్తర్బహిర్వ్యాప్య తత్స్వ
లక్షణమేవావతిష్ఠతే, తంమే "మథ్నన్తి మథ్నా మనసా దిదృక్షవో
గూఢం క్రియార్థైర్మథనేరితాత్మన" ఇత్యుపదిష్టక్రమేణ విచారయ
న్తీతి ఏవ తత్స్వరూపమేకదేశతః కథం చిజ్జానన్తీతి. ఏవం పరమా
త్మనః ప్రకృతివైలక్షణ్యముపదిశ్య చేతనవైలక్షణ్యముపదిశ్యతే

ఇతి-(†ప్రతిబ్రూమహే) ఇత్యాదినా= ¶అన్యథా_ బ్రహ్మణస్సర్వథా దు
ర్జ్ఞేయత్వే, తథా చ పూర్వపక్షిమతే బ్రహ్మణోఽవాచ్యత్వాభావే సై
ష్టా స్త్రముస్య [illegible]

(అథో)ఇతి=అథో- అపిచ, అవిదితాత్ - అతిసూక్ష్మతయా చక్షు రాద్యగృహీతాత్సర్వనియామ్యాచ్చేతనవర్గాచ్చ, తదన్యదిత్యనుషజ్యతే, తస్మాత్ పరంబ్రహ్మ, అధి- సర్వోత్కృష్టం భవతీత్యర్థాః వక్రమాన్నతత్రవిప్రతిషేధః. ఏవమ్" అథాత ఆదేశో నేతినేతీ"త్యత్రపర బ్రహ్మస్వరూపసాకల్యపరిజ్ఞానఏవాదేశోనాస్తీత్యుపదిశ్యతే, ఏవం"త త్రతూష్ణీం బభూవే" తి శ్రుతిశ్చ నవిరుధ్యతే, యతః బాష్కలి నామకేన ఋషిణాపునః, ద్వి, త్రి, వారం పరబ్రహ్మస్వరూపాదికం సాకల్యేన జ్ఞేయమిత్యభిప్రేత్య బ్రూహీతి పృష్టస్సన్ బోధ్యఆచార్యగి పరబ్రహ్మణస్సాకల్యేన పరిజ్ఞేయత్వ మఘటమానంఖల్వితి మత్వాతూష్ణీంభూత్వా స్థితః, తదిదముక్తమ్ " సహితూష్ణీం బభూవ"ఇతి.ఏత దుపరిష్టాదయ మేవార్థ శ్రూయతే " తంహద్వితీయేవా వాచ న ఉ వాచబ్రూమగ ఖలుత్వంన విజానాసిఉపశాన్తోయమాత్మే"తి. అస్యా యమాశయః, సర్వేపి పరమాత్మస్వరూపం సాకల్యేనసపరిజానన్తి, అతఏకదేశత ఏవ పరమాత్మస్వరూపం బ్రూమః,తస్మాత్త్వం సాకల్యేన పరమాత్మ స్వరూపం నవిజానాసి ఖలు, అతస్తూష్ణీంభూతోస్మీ తి. తతశ్చప్రకృతస్య " స్థిత్యుద్భవప్రళయ హేతు రహేతు " రితి పూర్వత్ర ప్రస్తుతస్య పరస్య బ్రహ్మణః, ఏతావత్త్వమ్- సాకల్యేనమ నోవాగాదిగోచరత్వ మేవ,ఉత్తరత్ర " నైతన్మనోవిశతీ" త్యాదినా ప్రతిషేధతి పిప్పలాయన ఆచార్యఇతి ప్రతిజానీమః, కుతః ? హి- య స్మాత్, తతః- అనన్తరమ్, భూయః - పునః, బ్రవీతి " యహ్యాజ్ఞ నాభచరణేషణయోరుభక్త్యాచేలోమలాని విధమేద్గుణకర్మజాని। త స్మిన్ విశుద్ధ ఉపలభ్యత ఆత్మతత్వంసాక్షాద్యథా మలదృశోసవితృప్ర కాశ " ఇతిభగవతః పరమాత్మనఏకదేశతః పరిజ్ఞేయత్వమభ్యుపగ మ్యభజనీయత్వం సప్రవోపదిశతీత్యర్థః, చశబ్దేన స్వయంచ భజతీతి దర్శయతి, తస్మాత్ నైతన్మనో తిత్యాదిషుపరబ్రహ్మస్వరూప

స్య సాకల్యపరిజ్ఞానం ప్రతిషిధ్యత ఇతి నిశ్చీయతే.

* "శబ్దోపి బోధకనిషేధతయాత్మ మూల మథోక్త మాహ యద్వృతే ననిషేధసిద్ధి" రితి విషయవాక్యతాత్పర్యార్థ మాహ,

—※ ౨౩॥ సూ॥ తదవ్యక్తమాహహి ※—

యథోక్తా "శబ్దోపి బోధకనిషేధ తయాత్మ మూల" మితి శ్రుతిర్హి, తత్- నిఖిలం పరబ్రహ్మ స్వరూపమ్, అవ్యక్తమ్ - అపరి జ్ఞేయమిత్యాహ. ... ... *

అత స్తత్స్వరూపైక దేశంతు తద్భక్తాః పశ్యన్తీత్యాహ.

—※ ౨౪॥ సూ॥ అపిసంరాధనేప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ ※—

యద్యపి సాకల్యేన భగవద్రూప మదృశ్యం భవతి, తథాపి

ఫలంకథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

* (శబ్దోపీ)తి= విషయవాక్యోత్తరభాగతాత్పర్యార్థ స్తు, శబ్దః వేదః, కర్తా; సతు "సమస్తే౽శ్రుతసత్వాయ- యతోవాచో నివర్తన్త" ఇత్యాదిరూపఇత్యర్థః, యద్వృతే- యత్పరంబ్రహ్మ వినా, ననిషేధసిద్ధిః- "నైతన్మనోవిశతీ" త్యాదినిషేధోనసిద్ధ్యేత్, తదాత్మమూలమ్- వేదకారణంపరం బ్రహ్మ, కర్మ; సాకల్యేన ప్రతిపాదయితుమశక్యతయా, అథోక్తమ్- అస్ఫుటం యథాభవతితథా, ఆహ-సాకల్యేన బ్రహ్మస్వరూపం నప్రతిపాదయతీత్యర్థః, తస్మాత్సాకల్యేన పరబ్రహ్మస్వరూపమపరిజ్ఞేయమపి "వేదాహమేతంపురుషం మహాన్తమ్- తంత్వౌపనిషదంపురుషంపృచ్ఛామి- దేహేన్ద్రియాసుహృద యానిచరన్తి మేనసంజీవితానితమవేహిపరం నరేన్ద్ర" ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః "వేదైశ్చ సర్వైరహమేవవేద్యః" ఇత్యాదిస్మృతిభ్యశ్చ తత్స్వరూపమేక దేశతః పరిజ్ఞేయమితి భావేనోత్తర సూత్ర మవతారయతి-(అత)ఇతి=బ్రహ్మస్వరూపస్యసాకల్యేనాపరిజ్ఞేయత్వే ప్యేకదేశతో జ్ఞాతుంశక్యత్వాదిత్యర్థః. ... ... *

సంరాధనే నిష్పన్నే సత్యైకదేశతో భగవద్రూపం పశ్యన్తి భక్తియో గినః, సంరాధనమ్,శ్రవణకీర్తన ధ్యానపాదసేవనార్చనాదిలక్షణ భక్తియోగానుష్ఠానమ్, కుతః పునరిదమవగమ్యతే? ప్రత్యక్షానుమా నాభ్యామ్- శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్, తథాచ శ్రుతిః " పశ్యన్తిమే రుచిరా ణ్యేవసన్తః ప్రసన్నవక్త్రాణ్యరుణలోచనాని । రూపాణి దివ్యాని వరప్ర దాని సాకం వాచం స్పృహణీయాం వదన్తి" ఇతి, " తద్విష్ణోః ప రమం పదగ్ం సదాపశ్యన్తిసూరయః- దివీవచక్షురాతత "మితి, ప దమ్- స్వరూపమ్, తథా " పరాఞ్చిఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూ స్తస్మాత్పరాఙ్ పశ్యతినాన్తరాత్మన్ । కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మానమై క్షదావృత్తచక్షు రమృతత్వమిచ్ఛన్ ॥ కాలేనసోజః పురుషాయుపా భిప్రవృత్తయోగేనవిరూఢబోధః । స్వయంతదన్తర్హృదయేవభాతమ పశ్యతాపశ్యతయంనపూర్వ " మిత్యేవంజాతీయకా. స్మృతిస్తావత్ "పశ్యమే పార్థరూపాణి" త్యుపక్రమ్య " పశ్యామిత్వా సర్వతో నన్తరూపమ్। నాన్తం నమధ్యం నపునస్తవాదింపశ్యామి విశ్వేశ్వరవి శ్వరూప ॥ కిరీటినం గదినం చక్రిణంచ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమ న్తమ్ । పశ్యామిత్వాదుర్నిరీక్ష్యం సమన్తాద్దీప్తానలార్కద్యుతిమప్రమే య"మిత్యేవం రూపా. ... ... ❋

౨౫॥ సూ॥ ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యం ప్రకాశశ్చకర్మణ్యభ్యాసాత్

కాలత్రయేపి ప్రకర్షేణకాశతే విరాజత ఇతి ప్రకాశః- పరమాత్మా; సతు స్వసంరాధనతత్పరమ్,అవైశేష్యమ్- స్వమాహాత్మ్యవిశేషానా విష్కరణం యథాతథా,వాత్సల్యాత్ప్రకాశవదనువర్తతే,యథావా సావిత్రః ప్రకాశస్సవితారమేవానువర్తతే, ఆదిశబ్దేనదృష్టాన్తాన్తరం సూచయతి,యథావా గార్హపత్యమనువర్తతే తద్వచ్చ, కుతః?కర్మ ణ్యభ్యాసాత్- స్వభక్తలక్షణకర్మణి ప్రకాశస్య ప్రవృత్తిదర్శనాత్,

తథాచ దృశ్యతే "సారథ్యపారిషద సేవనసఖ్యదౌత్య వీరాసనాను గమన స్తవనానిశుశ్రీర్వాన్‌స్నిగ్ధేషు పాణ్డుషుజగత్ప్రణతించవిష్ణోర్భక్తిం కరోతి నృపతిశ్చరణారవిన్దే" ఇతి, తథా "అహంభక్తపరాధీనోహ్యస్వతన్త్రఇవద్విజః। సాధుభిర్గ్రస్త హృదయో భక్తైర్భక్తజనప్రియ" ఇతిచైవమాదిశ్రుతిషు. "సర్వోపేతాచతద్దర్శనా" దిత్యాదావయమర్థస్సూచితోపీహ సదృష్టాన్తత్వాద్విశిష్యతఇతిజ్ఞేయమ్.

—※ ౨౬॥సూ॥※ అతోనన్తేనతథాహిలిఙ్గమ్ ※—

(అత)ఇతి= తసిల్ సార్వవిభక్తికః, అతః- భక్తవాత్సల్యాదిగుణగణ పరిపూర్ణేన,అనన్తేన- అపారమహిమ్నాభగవతా, హేతునా, తేన సహైవాముష్మికాన్ సర్వాభీష్టాన్ ప్రాప్నోతి, తథాహిలిఙ్గమ్- తథాచ శ్రుతిర్భవతి "సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ యో వేదనిహితం గుహాయాం పరమేవ్యోమన్- సోశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణావిపశ్చితే" త్యేవం రూపా. ... ... *

—※ ౨౭॥సూ॥ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్ ※—

†అత్రైవం జీవేశ్వరయోస్సంరాధకసంరాధ్యభావే సిద్ధే తద్దృఢీకరణాయ మతాన్తరే పునర్విప్రతిషేధః ప్రకటీక్రియతే, (ఉభయవ్యపదేశాత్త్వి)తి= "సుపర్ణావేతౌసదృశౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయాకృతనీడౌచవృక్షే" ఇతి, జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజా వీశానీశా- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకోబహూనాం యోవిదధాతికామా"

---

* ఐహిక సంరక్షణవ్యంజనేనభక్తవాత్సల్యంభగవతి ప్రదర్శ్యాముష్మిక సంరక్షణ వ్యంజనేనాపి తస్మిన్ తదేవ ప్రదర్శయతి- (అతోఽనన్తేనే)తి. ... ...

† ఏవం వేదాన్తసిద్ధేసిద్ధాన్తే సర్వేషా మత్యాదరం జనయితుం వేదాన్తాసర్వశాస్త్రవిరుద్ధేపరమతే దోష ముద్ఘాటయన్నుత్తరసూత్రమవతారయతి(అత్రైవే)త్యాది. ... *

నితి, " తతస్తుతం పశ్యతి నిష్కళం ధ్యాయమానో విరుద్ధ ధర్మిణో స్తాతస్థితయోరేకధర్మిణీ " త్యేవమాదిశ్రుతిషు కర్మఫలాశనానశన, కించిజ్జ్ఞత్వసర్వజ్ఞత్వా, నీశత్వేశత్వ, ప్రకృతి వశ్యత్వా వశ్యత్వ, సకళత్వ నిష్కళత్వ, ధ్యాతృత్వ ధ్యేయత్వా, శ్రితత్వాశ్రయత్వ, శరీరత్వ శరీరిత్వ, నియామ్యత్వ నియన్తృత్వ, గన్తృత్వ గమ్యత్వ, బహుత్వైకత్వాది పరస్పర విరుద్ధోభయవిధ ధర్మ వ్యపదేశాదేవ జీవేశ్వరయోః స్వాభావిక ఏవ భేద ఇత్యధ్యవసితః, నత్వభేదః, సతు " మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి యఇహనానేవ పశ్యతి మనసైవేదమాప్తవ్యం నేహనానాస్తికించనే" త్యేవమాదిశ్రుతీనాంతాత్పర్య మజానతామహికుణ్డలవద్భ్రమవశాజ్జీవేశ్వరయోః ప్రతీయతే, యథా కుణ్డలాకారేణసంవిశ్యస్వపన్తమహింభ్రాన్త్యారజ్జుం మన్యతే, తద్వన్మిథో విరుద్ధధర్మశీలయోర్జీవేశ్వరయోస్స్వభావత స్సత్యపి భేదేఽనాది పాపకర్మవాసనయా జీవే పరమాత్మాభేదభ్రమాదనర్థం ప్రాప్నువన్తి జీవేశ్వరాభేదవాదిన ఇత్యర్థః, యదేవేహ తదముత్ర యదముత్రతదన్విహ మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి యఇహనానేవపశ్యతి- మనసైవేదమాప్తవ్యం నేహనానాస్తికించనే" త్యస్యాః కఠవల్ల్యాస్త్విదమేవ తాత్పర్యమ్, సర్వేషులోకేషుపరంబ్రహ్మసర్వజీవాన్తర్యామితయా ఏకరూపేణైవాస్తి, నతునానా, ఏవం సత్యస్తావత్ బ్రహ్మరుద్రాది నిఖిలజీవేషుపరం బ్రహ్మనానేవపశ్యతి సతు మృత్యోర్మృత్యుమాప్నోతి- మరణానన్తరం మరణం ప్రాప్నోతి, పునః పునర్జన్మ మరణదుఃఖ పరమ్పరాం ప్రాప్నోతీ త్యర్థః, తదుక్తమ్ " మృతేరనన్తరం జన్మ జన్మనోనన్తరంమృతిః । ఘటీయన్త్రవదశ్రాన్తసంసారగపాపినాం ధ్రువ " ఇతి. తస్మాదిదం పరంబ్రహ్మ సర్వేషు జీవేషు లోకేషుచ నానానాస్తి, కించన- కించిదపి, నైవ నానావిధం భవతి, కింతు సర్వత్రైకవిధమేవ భవతి, జీవాస్తు తద్భిన్నా

ఏవభవన్తీతి, మనసా స్తవ్యమ్- నిశ్చేతవ్యమితి,నహ్యత్ర జీవేశ్వరయో రభేదప్రసక్తిర స్తి- అతఏవో$త్తరో$త్ర జీవేశ్వరయోర్వాస్తవభేదాభ్యుపగమశ్శ్రూయతే "అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతీ" త్యాదౌ.*అతః "అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా" మితి సూక్తమ్. ... ...

—✱ ౨౮॥సూ॥ ప్రకాశాశ్రయవద్వా తేజస్త్వాత్ ✱—

"ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్య" మిత్యస్మిన్సూత్రే భక్తవాత్సల్యాది గుణగణ ప్రకటనాయ భగవతః ప్రకాశ దృష్టాన్త ఉక్తః, స మ్ప్రతి భగవద్భక్తస్య తదాశ్రితత్వే ప్రకాశమేవ దృష్టాన్త మాహ (ప్రకాశాశ్రయవ)దితి=యథాప్రకాశః- సౌరో మయూఖః, స్వాశ్రయం సూర్యం సదాసమాశ్రిత్యా$వతిష్ఠతే, తద్వదేవభగవద్భక్తో$పి తం భగవన్తం పరమాత్మానమేవాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి యావత్; కుతః పునరిదమవగమ్యతే? తేజస్త్వాత్- భగవద్భక్తస్య ముక్తత్వేన కౌస్తుభాఖ్య భగవత్తేజో రూపత్వాదిత్యర్థః, తథాచ శ్రూయతే ¶"కౌస్తుభవ్యపదేశేన స్వాత్మజ్యోతిర్బిభర్త్యజ" ఇతి.

—✱ ౨౯॥సూ॥ పూర్వవద్వా ✱—

వా శబ్దో$వధారణే, యథాపూర్వమ్ "అంశో నానావ్యపదేశా" దిత్యత్ర జీవానాం సామాన్యతః పరమాత్మాంశత్వం స్వప్రమిదృష్టాన్తేన స్పష్టీకృత్య భగవదాశ్రితత్వ ముక్తమ్, తద్వ దేవేహా$పి

---

* పూర్వసూత్రోపోద్బలకత్వాదస్యసూత్రస్య పూర్వసూత్రేణైకార్థ్యం ద్యోతయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(అత)ఇతి= పూర్వసూచితంజీవేశ్వరయోరాశ్రయాశ్రయిభావప్రపఞ్చనార్థకముత్తరసూత్రమవతారయతి- (ప్రకాశాదివ)దితి.

¶(కౌస్తుభవ్యపదేశేన)ఇతి=కౌస్తుభాభరణస్యసదాభగవదాశ్రితత్వం యుక్తమిత్యర్థః. ... ...

ప్రకాశ దృష్టాన్తేన భక్తానాం సామాన్యతోఽనవరతం భగవదాశ్రితత్వంస్పష్టీకృతమితిని శ్చేతవ్యమ్,ఏతదుక్తంభవతి, భగవద్భక్తానాంజీవత్వా విశేషాత్పరమాత్మాంశత్వ రూపసమ్బన్ధేన తదాశ్రితత్వే సిద్ధేపి తేషాం తద్భక్తిమత్త్వరూప సమ్బన్ధేన విశేషతోభగవదాశ్రితత్వమిహస్పష్టీ క్రియత ఇతి. తతశ్చానవరతం మహత్తమైరాశ్రితస్య సర్వైరాశ్రయణీయత్వాత్పరమాత్మన స్సర్వోత్తమత్వం సిద్ధమితి జ్ఞేయమ్.

—※ ౩౧॥ సూ॥ ప్రతిషేధాచ్చ ※—

అపిచ ముముక్షూణా ముపాస్యం పరతత్వం శ్రీ నారాయణాఖ్యమేవ భవితు మర్హతి, నాన్యత్; తత్ర-స్య హేతోః? ప్రతిషేధాత్- ప్రతిషేధతిహి “ మత్తః పరతరంనాన్యత్కిఞ్చిదస్తి ధనంజయే ” తి శ్రీభగవాన్ స్వయమేవ స్వస్మాన్నారాయణాఖ్యాన్నాన్యత్పరతత్వమితి. చశబ్దేన పురస్తాత్ “ విశేషణ భేదవ్యపదేశాభ్యాంచ నేతరా ” విత్యస్మిన్ సూత్రే చేదం నిర్ణీతమితి స్మారయతి, తస్మాత్పరమాత్మన స్సర్వోత్తమత్వం సిద్ధమ్. ... ※

—※ ౩౧॥సూ॥పరమత స్సేతూన్మానసమ్బన్ధభేదవ్యపదేశేభ్యః※—

అపిచ నారాయణ ఏవపరతత్వం భవితుమర్హతి, కుతః? అతోవక్ష్యమాణేభ్య స్సేతూన్మానసమ్బన్ధ భేదవ్యపదేశేభ్యః, ద్వన్ద్వాన్తేశ్రూయమాణోవ్యపదేశశబ్దః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే, తథాచ సేతువ్యపదేశా దున్మానవ్యపదేశాత్సమ్బన్ధవ్యపదేశాచ్చేత్యర్థః, “ఏష సర్వేశ్వర ఏషసర్వభూత పాలఏష సేతు ర్విధరణ ఏషాం లోకానామసమ్భేదాయే ” తి, “ అథ యఆత్మా ససేతు ర్విధృతి ” రిత్యాత్మశబ్దాభి హితస్య పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య సేతు వ్యపదేశో భవతి, తథా “జ్యాయాన్పృథివ్యాజ్యాయానన్తరిక్షాజ్జ్యాయాన్దివో జ్యాయానేభ్యోలోకేభ్య ” ఇతి భగవత ఉన్మాన వ్యపదేశో భవతి, ఉన్మానత్వమ్- ఉద్గతపరిమాణత్వమ్, దేశకాలాద్యపరి చ్ఛేద్యత్వమితి

యావత్; తథా "స్వకృత పురేష్వమీష్వబహిరన్తర సంవరణం త వపురుషం వదన్త్యఖిల శక్తిధృతోంశ కృత" మితి తస్య భగవతస్స ర్వజీవాంశిత్వ లక్షణసమ్బన్ధవ్యపదేశోభవతి, తథా భేదవ్యపదేశశ్చ బ్రహ్మణోభవతి, భిద్యన్తే- విభజ్యన్తే, జీవాఅనేనేతి భేదః, పరమాత్మా సృష్టికాలే జీవానాం నామరూపవిభాగ కర్తేతి వ్యపదేశో భవతీతి యావత్; సతు "నామరూప క్రియాధత్తే సకర్మాకర్మకః పరః-స ర్వాణిరూపాణి విచిత్యధీరః- నామానికృత్వా భివదన్యదాస్త" ఇ త్యాదిరూపః, తతశ్చ సేతు వ్యపదేశాదిభ్యో హేతుభ్యః పరమపురు షశ్శ్రీ నారాయణ ఏవ పరతత్వ మిత్యధ్యవసీయతే.

ననుసేతుశబ్దో జలసాన్తత్యవిచ్ఛేదకే మృచ్ఛిలాది ప్రచయేప్రసి ద్ధః, సకథం భగవతి వ్యపదిశ్యత ఇత్యత ఉత్తరంపఠతి.

—※ ౩౨ సూ॥ సామాన్యాత్తు బుద్ధ్యర్థః పాదవత్ ※—

తుశబ్దశ్శఙ్కాపనుత్యర్థః, సామాన్యమ్- సాధర్మ్యమ్, సా దృశ్యమ్; భగవతోఽధర్మిష్ఠసాన్తత్య విచ్ఛేదకత్వేన సద్ధర్మ మ ర్యాదాకరత్వేనచ సేతుసాదృశ్యాత్తస్మిన్ భగవతి ప్రయుజ్యమాన స్సేతుశబ్దవ్యపదేశోఽధర్మిష్ఠ సాన్తత్య విచ్ఛేదకత్వసద్ధర్మమర్యా దాకరత్వాది బుద్ధ్యుత్పాదనార్థ ఇతి జ్ఞాతవ్యమ్, పాదవ దేవాయ ముపపద్యతే, యథా "పాదో మహీయం స్వకృతైవ యస్యే"త్య త్ర భగవత్పాదత్వేనోపాస్య బుద్ధ్యుత్పాదనార్థం మహ్యాం భగవ త్పాదవ్యపదేశ ఉపపద్యతే తద్వత్. ... ...

—※ ౩౩॥సూ॥ స్థానవిశేషాత్ ప్రకాశాదివత్ ※—

యద్యపిదేశకాలాద్యపరిచ్ఛిన్నస్య భగవతస్సర్వత్రావస్థానం భవతి తథాపి స్థానవిశేష యోగాదయం భగవాన్ సుఖోపాస్యో భవితుమర్హతి, తత్ర విశేషత ఆవిర్భావాదిత్యాశయః, ఇహస్థాన విశేషశబ్దేన [illegible] వివక్ష్యతే, తత్రాపి చ

లశబ్దేన భాగవతావివక్ష్యన్తే, అచలశబ్దేనతు సాలగ్రామాదికం వివక్ష్యతఇతి జ్ఞేయమ్. ప్రకాశాదివదితి సర్వత్రావస్థితస్య క్వచిత్క్వచిదత్యన్తం సుఖోపాస్యత్వే దృష్టాన్తః, యథా ప్రకాశో మహాభూతతృతీయం తేజస్సర్వగతమప్యరణి లక్షణకాష్ఠ విశేషయోగా దావిర్భూతం సత్సుఖోపాసనం భవతి, యథావా సర్వగతమపి మహాభూతద్వితీయ మమ్భో వాపీ కూప నద్యాది ష్వావిర్భూతం సత్సుఖసేవ్యం భవతి తద్వత్. ... ... *

—*౩౪॥ సూ॥ ఉపపత్తేశ్చ *—

ఇతశ్చైతస్మిన్ స్థానవిశేషేఽయం భగవాన్ సుఖ సంరాధనోవగమ్యతే, యత స్తత్రైవాయం పరమాత్మా స్వల్పేనాపి సమ్భారేణ సమారాద్ధుముపపద్యతే, తథాచామ్నాయతే "భక్త్యాచయథాలబ్ధై ర్హృదిభావేన చైవహి" తి, "పరిజనానురాగ విరచిత శబళ సంశబ్ద సలిల కుసుమ సిత కిసలయ తులసీ దూర్వాఙ్కురై రపి సమ్భృతయా సపర్యయా కిల పరమ పరితుష్యసీ" తిచ. తస్మాన్నారాయణ ఏవ ముముక్షూపాస్యః. ... ... *

—*౩౫॥ సూ॥ తథాన్యప్రతిషేధాత్ *—

యథా "మత్తః పరతరం నాన్య త్కిఞ్చిదస్తి ధనంజయే" తి స్మృతి శ్రీ నారాయణాదన్య త్పరతత్వమితి ప్రత్యషేధత్, తథైవ "యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కిఞ్చిద్యస్మాన్నాణీయో నజ్యాయోస్తి కశ్చిత్ । వృక్షఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేక స్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణసర్వ" మిత్యేవం జాతీయకా శ్శ్రుతయ శ్శ్రీనారాయణాదన్యన్నపరతత్వమితి ప్రతిషేధతి, తస్మాన్ముముక్షూపాస్యం పర తత్వం నారాయణ ఏవేత్యధ్యవసీయతే. ... ... *

—*{౩౬॥ సూ॥ అనేన సర్వగతత్వ మా యామశబ్దాదిభ్యః}*—

అనేన-అన్యప్రతిషేధేన, "ఆయామతో విస్తరత స్స్వమానదేహేన లోకత్రయసఙ్గ్రహేణే" త్యాదిషు శ్రూయమాణేభ్య ఆయామశబ్దాదిభ్యశ్చావగతం సర్వగతత్వ మప్యస్మా న్నారాయణా దన్యస్య పరతత్త్వతాం వారయతి, ¶తథాచ పరతత్త్వ తయా ముముక్షూపాస్యత్వా చ్ఛ్రీభగవతో నారాయణస్యైక దేశతో జ్ఞేయత్వ మస్తీతి సిద్ధమ్. ... ... *

౭॥ ప్రతిషేధాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౫॥

—⁂ ౩౭॥సూ॥ ఫలమత ఉపపత్తేః ⁂—

† తదేవం పరబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ సర్వస్మా త్పరత్వేన శేవశ్యం ముముక్షుభి స్సమాశ్రయణీయ ఇత్యుక్తమ్, అథయదిదం స్వస్వకర్మానుగుణం *సుఖదుఃఖాదిలక్షణం ఫలంజీవై రుపభుజ్యతే; తత్కిం కేవలేభ్య స్స్వానుష్ఠిత కర్మభ్యోభవతి? ఆహోస్విత్ పరబ్ర

¶ అధికరణముపసంహరతి- (తథాచ)ఇతి= పరిమాత్మనఃపరతత్త్వతాయాం సిద్ధాయామిత్యర్థః. శ్రీభగవతోనారాయణస్యపరతత్త్వమ్ముముక్షూపాస్యత్వయోరాదిమాధ్యాయేఽధ్యవసితత్వేపీహభగవదుపాసనలక్షణమోక్షోపాయనిరూపణాత్తత్రాదరాతిశయంజీవానాముత్పాదయితు మస్మిన్నధికరణేతస్య పరతత్త్వ తాదిక మనుస్మారితమితిధ్యేయమ్.

అ॥౭॥సూ॥౧౫॥

† పూర్వస్మిన్నధికరణే శ్రీభగవతో నారాయణస్య సర్వోత్తమత్వేన ముముక్షూపాస్యత్వ కథనాదుత్థితస్య సకామోపాస్యత్వం నాస్తీత్యాక్షేపస్యాస్మిన్నధికరణే సమాధ్యభిధానాదస్య పూర్వాధికరణేనాక్షేపసఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తమనువదతి(తదేవ)మితి.

* సుఖరూపఫలమేవ దేవైరుపభుజ్యతే-దుఃఖరూపఫలమేవనారకిభిరుపభుజ్యతే- ఆదివాతదుభయవ్యామిశ్ర ఫలమేవమనుజై రుపభుజ్యత ఇతివివేకః. కేవలేభ్యః- పరమాత్మానధిష్ఠితేభ్యః, పరబ్రహ్మ

ష్టణో ద్భోధితేభ్య స్తేభ్యో భవతీతిసన్దేహే ప్రాప్తే¶ ప్రతిపత్తవ్యం తావత్ప్రాప్తం- (ఫలమత) ఇతి= అతః - అస్మాత్పరబ్రహ్మణో నారాయణాదుద్బోధితేభ్య ఏవ కర్మభ్య ఏషాముపభుజ్యమానం ఫలంభవతి, నతు కర్మణాం స్వాతన్త్ర్యేణ, కుతః?ఉపపత్తేః, శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవహి జీవానాం ధర్మాధర్మాది ఫలాన్యవకల్పయితుం బ్రహ్మాణ్డం విరచయ్య తత్రజీవాన్యథా కర్మ జరాయుజాదితత్తద్దేహైస్సాకం యోజయిత్వా తేషాం తేషాం స్వస్వకర్మానుగుణం ఫలం ప్రయచ్ఛన్ సర్వాధ్యక్షో మహీయతఇత్యుపపద్యతే, కర్మతు జడతయా స్వాతన్త్ర్యేణఫల మవకల్పయితుంనాలమ్, *ఇహ కర్మశబ్దేన తజ్జనితాపూర్వమేవ వివక్ష్యతే, అతః కర్మణోవినాశిత్వేన కాలాన్తర భావి ఫలోత్పత్తికాలేతదసత్త్వంనదోషఇతిజ్ఞేయమ్, †తతశ్చ కర్మసాపేక్షత్వాత్పరబ్రహ్మణ స్తత్సకాశాదేవ సర్వేషామి

ణోద్బోధితేభ్యః- పరమాత్మాధిష్ఠితేభ్యఇత్యర్థః.

¶ నను "కర్మణాజాయతేజన్తుః కర్మణైవప్రమీయతే। సుఖం దుఃఖం భయంక్షేమం కర్మణైవాభిపద్యతే ॥ తస్మాత్సమ్పూజయేత్కర్మ" ఇత్యాదౌ కేవలకర్మణాంస్వాతన్త్ర్యేణఫలదత్వశ్రవణాత్కేవల కర్మభ్య ఏవైషాం సుఖాది లక్షణం ఫలంభవతి, తస్మాత్సకామైః పరమాత్మానోపాస్యఇతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే "నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాంయోవిదధాతికామాన్। తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యన్తి ధీరాస్తేషాం సుఖం శాశ్వతంనేతరేషామ్- లభతేచతతః కామాన్మయైవ విహితాన్ హితాన్" ఇత్యేవం జాతీయకశ్రుతిస్మృతిభిః "కర్మణాజాయతేజన్తు" రిత్యాదిశ్రుతేః పరమాత్మాధిష్ఠితకర్మభ్యఏవైషాం సుఖాది రూపం ఫలం భవతి, అతో విషయాత్మభిరపి పరమాత్మైవోపాసితవ్యఇతి భావేనసిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిపత్తవ్యం తావత్ప్రాప్తం) ఇత్యాదినా. *ఇదమ్ సిద్ధాన్తే. †ఫలకథ

దం తత్తత్కర్మాను గుణ్యేన సుఖ దుఃఖాది లక్షణం ఫలం భవతి, న త్వతీత కాల వర్తినః పాషాణ కాష్ఠ లోష్టసధర్మణాత్కర్మణస్త జ్జనితా పూర్వాద్వా స్వాతన్త్ర్యేణ భవతీత్యధ్యవసితమ్.

—※ ౩౮॥సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ ※—

నవయ ముపపత్తిమాత్రేణ హేతునాస్మాత్ పరమాత్మనః ఫలం భవతీతి బ్రూమహే, అపితు శ్రుతత్వాచ్చ బ్రూమః, తథాచ శ్రుతిః “ సవా ఏష మహానజ ఆత్మా†న్నాదో వసుదాన ” ఇతి. చశబ్దాత్ స్మృతిరపి సూచితా “ యో యో యాం యాం తనుం భక్త శ్శ్రద్ధయార్చితు మిచ్ఛతి । తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్॥ సతయా శ్రద్ధయా యుక్త స్తస్యారాధనమీహతే। లభతేచ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్ ” ఇతి.

—※ ౩౯॥సూ॥ ధర్మం ¶ జైమిని రతఏవ ※—

అత్రయద్యపి జైమిని రాచార్యోఽపూర్వాఖ్యం ధర్మమేవ ఫలదాతారం మన్యతే, కుతః ? అతః- శ్రుతత్వాదేవ హేతోః, శ్రూయతేహి “ జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత - వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత భూతికామ ” ఇత్యాది శ్రుతిషుయాగస్యైవ స్వర్గాదిఫలోత్పాదకత్వమ్, కఃపునరసావ పూర్వపదే నావగన్తవ్యో ధర్మ ఇత్యుచ్యేత, కర్మానుష్ఠానాదవశ్యం భావి ఫలస్య సూక్ష్మా కాచిత్ పూర్వావస్థాఽపూర్వపదేనావగమ్యతే, ఈశ్వరస్తు ఫలద ఇతి నశక్యతేవక్తుమ్, తస్యైకత్వాదేవ విచిత్ర కర్మఫల ప్రదత్వానుపపత్తేః కర్మాను

నపూర్వక మేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(తతశ్చే)తి.

† అద్యత ఇత్యన్నమ్- సుఖాదిరూపమ్, ఆసమన్తాత్ప్రాణిభ్యో దదాతీత్యన్నాదః, వసూని- ద్రవిణాని, దదాతీతితథా.

¶ జైమిని గ్రహణేన తత్వనిర్ణయార్థం గురుశిష్య సంవాదోస్మిన్నధికరణే నిరూప్యత ఇతి ద్యోతయతి.

ష్ఠానవైయర్థ్యాత్ పత్తేశ్చ;తస్మాద్ధర్మఏవ ఫలదమితి జైమినేర్మతమ్.

తథాపి తన్మతం స్వస్యానభిమత మిత్యభి ప్రేత్య ప్రతిపత్తవ్యం సిద్ధాన్త మాహ. ... ... *

౪౦॥సూ॥పూర్వంతుబాదరాయణో హేతువ్యపదేశాత్

తుశబ్దేన కేవలాదపూర్వాత్ఫలం భవతీత్యేవ ముపన్యస్తం జైమిని మతమస్తమితమ్, భగవాన్ బాదరాయణిస్తు, పూర్వమ్-కర్మసాపేక్ష త్వేన పూర్వోక్తం పరమాత్మానమేవ, ఫలప్రదం మన్యతే, కుతః? హేతువ్యపదేశాత్-అస్యైవ పరమాత్మనో ధర్మా ధర్మ కారయితృత్వం వ్యపదిశ్య తత్ఫలహేతుత్వంచ వ్యపదిశతి. "ఏష హ్యేవ సాధుకర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే-ఏష హ్యేవాసాధుకర్మ కారయతితం యమేభ్యో లోకేభ్యోఽధోనినీషతే" ఇత్యాదిశ్రుతిః.*తస్మాదపూర్వస్యాప్యుద్బోధకాద్భగవతో నారాయణాత్తత్తజ్జీవానాం తత్తదపూర్వానుగుణ్యేన ఫలం భవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్," వాయుమేవ స్వేన భాగధేయే నోప ధావతి సఏవైనం భూతింగమయతీ" త్యాదిష్వపి వాయ్వన్తర్యామి తయాస్థితస్య పరమాత్మనఏవ ఫలదత్వ మధ్యవసీయతే, "యోవాయౌ తిష్ఠ" న్నిత్యారభ్య "వాయుమన్తరోయమయతీ" తి, "లభతేచ తతఃకామాన్మయైవ విహితాన్హితా" నిత్యాది శ్రుతి స్మృతి ష్వేతదర్థా

---

*సిద్ధాన్తముపసంహరతి-(తస్మా)దితి= ఏతేన "జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామోయజేత" ఇత్యత్ర జ్యోతిష్టోమస్య తజ్జనితా పూర్వస్యవా పరమాత్మాధిష్ఠానేనైవ స్వర్గాది ఫలదత్వమితి వ్యాఖ్యాతమ్. "వాయుమేవస్వేన భాగధేయేనోపధావతీ" త్యాద్యర్థ వాదేషు వాయ్వాదేస్స్వతన్త్ర్యేణ భూత్యాది ఫలదత్వం ప్రతీయత ఇత్యాశఙ్క్యాహ-(వాయుమేవ)ఇతి= పరమాత్మన ఏకత్వేన కథం నానాకర్మఫలదత్వమితినశఙ్క్యమిత్యాహ-(అపిచే)తి= [illegible] త్వాదాధార ముప

వగమాత్; అపిచ పరమాత్మనోవిచిత్ర శక్తిత్వేన విచిత్ర కర్మఫల ప్ర దత్వ ముపపద్యతే, ¶తస్మాదద్భుతమాహాత్మ్యస్సర్వోత్తమశ్శ్రీహరిశ్శే వసర్వైస్సమ్భజనీయ ఇతి ధ్యేయమ్. ... ... *

౮॥ ఫలాధికరణంసమాప్తమ్; సూ॥౪॥

సంహరతి ¶(తస్మా) దితి= సర్వైః - స్వభోగార్థిభిరపవర్గార్థిభిశ్చ. అ॥౮॥సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే తృ తీ యా ధ్యా య స్య ద్వితీయస్పాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

ద్వితీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౪౦॥

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే, తృతీయస్యాధ్యాయస్య, తృతీయః పాదః.

—※ ౧॥సూ॥సర్వవేదాన్తప్రత్యయం చోదనాద్యవిశేషాత్ ※—

¶ తదేవం తృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాదే జీవానాం భగవదుపాసిసిషోత్పత్త్యర్థం స్వప్నాద్యవస్థానుభవ రూప తత్సంసరణంనిరూప్య భజనీయ గుణాలయస్య శ్రీభగవతః పరబ్రహ్మణో నారాయణస్యమహిమోపవర్ణితః, అథాస్మిన్ తృతీయ పాదే శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యం విద్యామాహాత్మ్యం తద్గుణోప సంహారానుపసంహారౌ భగవ దవతార మాహాత్మ్యం ప్రసంగా దాగతంచేత్యేతదర్థజాతం ప్రపఞ్చ్యతే;† తత్రాదౌ భగవద్భజనప్రకార పరిజ్ఞానాయత

శ్రీమద్భాగవతశ్రుత్యా భక్తిస్స్యాన్మే రఘూత్తమే।
అసఙ్ఖ్యేయావతారేస్మిన్నానన్తాదిగుణార్ణవే॥

¶ పూర్వస్మిన్పాదే భగవ దుపాసిషోత్పాదనార్థంజీవానాం స్వప్నాద్యవస్థా నుభవ రూప సంసృతి నిరూపణ పూర్వకం శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ ముముక్షూపాస్యత్వంనిర్ధార్య తద్గోచరోపాసనస్వరూపాదేరస్మిన్ పాదేనిర్ధార్యమాణత్వాత్పూర్వపాదేనాస్య విషయి విషయిభావ రూపాం సఙ్గతిం ద్యోత యితుం వృత్తానువాద పూర్వక మేత త్పాదార్థమాహ-(తదేవ) మిత్యాదినా=విద్యామాహాత్మ్యమ్- భక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేత్యేతదుభయ ప్రభావమ్, ఏతదధ్యాయగోచర భగవదుపాసనవిషయకత్వా దస్యాపాదస్యైతదధ్యాయే నైకవిషయకత్వం సఙ్గతిరితి ద్రష్టవ్యమ్.†భగవద్భక్తిరూపాదిపరిజ్ఞానార్థ మధ్యేతవ్య వేదాన్తం విషయీకృత్యాస్యాధికరణస్య విశయమాహ-(తత్రాదౌ) ఇతి= తత్ర=అస్మిన్పాదే.

త్తచ్ఛాఖాభేదేషు శ్రూయమాణా నానావిధ వేదాన్తా అధ్యేతవ్యాః? ఆహోస్విత్సర్వ వేదాన్త ప్రత్యయభూతం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్ర మధ్యేతవ్యమ్ ? ఇతివిశయః, నానావిధేషు వేదాన్తేషు భగవ ద్భజన ప్రకారో పపాదనేన తదవగతి సమ్భవా న్నానావిధ శాఖాగత వేదాన్తాఏవ తద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానార్థిభిర ధ్యేతవ్యా ఇత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః, సర్వ వేదాన్తప్రత్యయం శ్రీమద్భాగవతశాస్త్ర మేకమేవభగవ ద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానాయాత్యాదరేణాధ్యేతవ్యమ్, సర్వ వేదాన్తాః, నానా విధా ఉపనిషదః, తద్గూఢార్థా స్స్ఫుటతయా ప్రతీయన్తేఽస్మిన్నితి సర్వ వేదాన్తప్రత్యయమ్, " సర్వ వేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవతమిష్యత " ఇత్యామననాత్; కుతః ? చోదనాద్య విశేషాత్ " నిగమకల్పతరోర్గలితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్ । పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహురహో రసికాభువిభావుకా " ఇతి," యథాహరౌభగవతి నృణాం భక్తిర్భవిష్యతి స వాత్మన్యఖిలాధార ఇతి సఙ్కల్ప్యవర్ణయే " తి, " శ్రీమద్భాగవతం పురాణ మమలం యద్వైష్ణవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమహంస్య మేక మమలం జ్ఞానం పరంగీయతే । యత్రజ్ఞాన విరాగభక్తి సహితంనైష్కర్మ్య మావిష్కృతం తచ్ఛృణ్వన్ విపఠన్ విచారణపరోభక్త్యా విముచ్యేన్నర " ఇతిచ సర్వ వేదాన్తసారాదిమధ్యాయనేషు పునఃపున ర్భగవద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానార్థం తదధ్యయనచోదనా ద్యవిశేషశ్శ్రూయతే, ఆదిగ్రహణేన అధీతస్య సర్వ వేదాన్త సారస్యార్థ విచారణ చోదనామపి సూచయతి, తదిదముక్తమ్ " విచారణ పరోభక్త్యా విముచ్యేన్నర " ఇతి. నహినానావిధ వేదాన్తేషు భగవద్భజన ప్రకారస్స్పష్టతయాదృశ్యతే, అతఏవ " అతోమహాభాగ భవా నమోఘ దృక్ఛుచిశ్రవా స్సత్య రతో ధృతవ్రతః ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్తయే సమాధినానుస్మర యద్విచేష్టిత " మి

త్యాది శ్రీనారదోపదేశతస్సర్వేషాం జీవానాం భగవద్భజనానుష్ఠా నప్రకారసమ్యక్ప్రదర్శనార్థం శ్రీభగవతా బాదరాయణేన కృతశ్రీ మద్భాగవతశాస్త్రారమ్భ ఉపపన్నోభవతి, అపిచ శ్రీమద్భాగవతమే వ ఖలు ప్రోజ్ఝితకైతవం సత్సర్వవేదాన్తనిగూఢార్థరూపభగవ ద్భజనంప్రకాశయతీతి "ధర్మఃప్రోజ్ఝితకైతవోత్రపరమ" ఇత్యా దావామ్నాయతే,*తస్మాత్సర్వవేదాన్తప్రత్యయరూపం శ్రీమద్భాగవ తశాస్త్రమేవభగవద్భజనప్రకారపరిజ్ఞానార్థిభిఃప్రాధాన్యేనాధ్యే తవ్య మితినిశ్చీయతే. ... ... *

—※ ౫॥సూ॥భేదాన్నేతిచేన్నైకస్యామపి. ※—

స్యాదేతదన్యేషు వేదాన్తేషు వైశ్వానరవిద్యా,దహరవిద్యా,శా ణ్డిల్య విద్యా,ప్రతర్దన విద్యా, ప్రాణవిద్యా, అక్షరవిద్యా, ఇత్యే వం భూయసీ విద్యాభేదో దృశ్యతే, సపునరస్యామేకస్యాం సాత్వ తసంహితాయా మవగన్తుంనశక్యతఇతి¶చేత్తన్న; ఏకస్యామపిసాత్వ తసంహితాయా మధీతాయాం తాస్సర్వాఅపి విద్యాస్తత్సాధ్యాభ గవద్భక్తిరన్యాఅపిచాణిసూద్యాబహ్వ్యోవిద్యాఏవ గతాభవన్తి,అ స్యాస్సర్వవేదాన్తసారత్వాత్;"ఉదరముపాసతేయ ఋషివర్త్మసు కూర్పదృశఃపరిసరపద్ధతింహృదయమారుణయోదహర"మిత్యేవంజాతీ యకేషుప్రకరణేషు తత్రతత్ర వైశ్వానరవిద్యాదికాస్సర్వాఅపి విద్యా హ్యవగమ్యన్తే,శ్రీమద్భాగవతస్యసాత్వతసంహితాత్వంచ"అనర్థో పశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే । లోకస్యాజానతోవ్యాసశ్చక్రే

* ఫలంకథయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

¶ "ఉద్ధవస్యచ సంవాదోవాసుదేవస్యచాద్భుతః । యత్రాత్మ విద్యాహ్యఖిలాఃప్రోక్తాః కర్మనికృన్తనా" ఇత్యాదినా శ్రీమద్భా గవతస్య సర్వవిద్యామయత్వం సిద్ధమితి భావేన పరిహార భాగం విశ దయతి-(తన్నే)త్యాదినా. ... ... *

సాత్వతసంహితామ్ ॥ యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే । భక్తిరుత్పద్యతే పుంసశ్శోకమోహభయాపహేు. త్యత్ర సమామ్నాయతే, అనర్థోపశమమ్- సంసారనిబర్హణమ్, చక్రే-భగవతా నారదేనోపదిష్టాం సమ్యక్ ప్రకాశితవానిత్యర్థః, తాం విశినష్టి- (యస్యా)మితి.

అధికారితోఽప్యస్యాశ్శైష్ట్యమాహ.

—※{ ౩॥సూ॥ స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేన హి సమాచారేఽధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియమః }※—

యథా, స్వాధ్యాయస్య- "అగ్నిమీళే పురోహిత" మిత్యేవం జాతీయకస్య వేదస్య, సమాచారే, సమ్యగధ్యయనే, "నైతదచీర్ణవ్రతోఽధీయీత" ఇతివ్రతనియమోపేతస్యాధికారః ప్రదర్శితః, త థైవాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య, తథాత్వేన-స్వాధ్యాయరూపత్వేన, అస్యాధ్యయనే చీర్ణవ్రతో విశేషతశ్శ్రద్ధాదిసద్గుణసమ్పన్న ఏవాధికృతోభవితుమర్హతి, కుతః? అధికారాత్- "నైతత్ఖిలాయోపదిశేన్నావినీతాయకర్హిచి" దిత్యారభ్య "శ్రద్దధానాయ భక్తాయ వినీతాయానసూయవే । భూతేషుకృతమైత్రాయ శుశ్రూషాభిరతాయచ ॥ బహిర్జాతవిరాగాయ శాన్తచిత్తాయ ధీమతే । నిర్మత్సరాయశుచయే యస్యాహం ప్రేయసాంప్రియ" ఇతి శ్రద్ధాదిసద్గుణోపేతస్యైవాధికారోపదేశాదిత్యర్థః, సవవచ్చతన్నియమ ఇతి §నిదర్శనాన్తరనిర్దేశః,యథావాబృహస్పతిసవనామకయాగానుష్ఠానరూపవ్రతోపేతస్య పురోధాయాం నియమేనాధికృతస్స్యాత్, తథాచశ్రూయతే "బృహస్పతిరకామయత దేవానాంపురోధాం గచ్ఛేయమితి- సఏతం బృహస్పతిసవమపశ్యత్-తమాహరత్తేనాయజత

---

§ (నిదర్శనాన్తరనిర్దేశ) ఇతి= స్వాధ్యాయాదృష్టాన్తస్యోక్తత్వాత్సవస్య దృష్టాన్తాన్తరత్వమితి జ్ఞేయమ్. ...

తతో వై దేవానాం పురోధామగచ్ఛత్ – యః పురోధాకామస్స్యా
త్ స బృహస్పతి సవేన యజేత – పురోధామేవ గచ్ఛతీ"తి. పురోధామ్-
పౌరోహిత్యమ్, తదధికారమితి యావత్; తద్వదేవ తస్మిన్ సర్వవే
దాన్తసారాధ్యయనే చీర్ణవ్రతో విశేషతశ్శ్రద్ధాది సద్గుణోపేతఏ
వాధికృతస్స్యాదితి నియమః, బృహస్పతి సవస్య పౌరోహిత్య వ్రత
త్వంచ " పౌరోహిత్య వ్రతం చక్రే పరమేణ సమాధినే " త్యత్ర ద్ర
ష్టవ్యమ్, హిశబ్దో నిశ్చయార్థః. ... ... *

—౪॥ సూ ॥ దర్శయతిచ.—

అపిచ " అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లో
కస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్ ॥ యస్యాం వై శ్రూ
యమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంసః శోక
మోహభయాపహా ॥ స సంహితాం భగవతీం కృత్వానుక్రమ్య చాత్మ
జమ్। శుకమధ్యాపయామాస+నివృత్తినిరతం ముని " మిత్యాది శ్రుతి
స్సర్వ వేదాన్తసారాధ్యయనస్య నివృత్తి ధర్మాఙ్గకత్వం దర్శయతి,
తస్మాత్సర్వ వేదాన్త సారాధ్యయనాధికారీ నివృత్తి ధర్మ నిరత
శ్చస్స్యాదిత్యభిప్రాయః. ... ... *

—౫॥ సూ॥ † ఉపసంహారోర్థాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ—

+ " నివృత్తినిరతం ముని " మిత్యాది శ్రుతిరిత్యత్రాదినా "య
తో హమిద మధ్యగామ్ ॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్ పైలాదీన్ భగవాన్బా
దరాయణః। మహ్యం పుత్రాయ శాన్తాయ పరం గుహ్యమిదం జగౌ " ఇతి శ్రు
తిర్యథోక్తాధ్యయనస్యోపశాన్త్యఙ్గకత్వంచ దర్శయతీతి సూచయతి.
ఏతేన పూర్వోత్తర కాణ్డతశ్చ సర్వవేదాన్తసారస్య శ్రైష్ఠ్యముక్తమ్.
†"సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సారం సముద్ధృతమ్" ఇత్యుక్తరీత్యా
సర్వశ్రుత్యాది తాత్పర్యార్థావగమకత్వాచ్చ తస్య శ్రైష్ఠ్యమిత్యా
హ- (ఉప సంహార) ఇతి. ... ... *

ఇతశ్చాస్యశ్రైష్ఠ్యం దర్శయతి, యతః అర్థతస్సర్వ శ్రుతి
స్మృతిసమానే, చకారాత్ కైశ్చిదర్థైస్తతోఽప్యధికతమే ఏకస్మిన్నే
వాస్మిన్ సర్వవేదాన్త సారే సర్వశ్రుత్యాది చోదితానాం ధర్మా
ణాం భగవదుపాసనానాంచోప సంహారోదృశ్యతే, ఉపసంహారః-
ఉపపాద నార్థమాకర్షణమ్, కుతః ? అర్థాభేదాత్_ తేషాంస
ర్వశ్రుత్యాదీనాం సర్వవేదాన్త సారస్యచార్థైక్యాత్, తర్హి క
థమస్యశ్రైష్ఠ్యమితి చేత్తాదృశశ్రుత్యాదిభ్యోఽపిస్ఫుటతయాచిదచిదీశ్వ
రస్వరూపయాథాత్మ్యావబోధకత్వాదస్యశ్రైష్ఠ్యంభవతీతి జ్ఞేయమ్.
అపిచాస్యావిధిశేషవచ్ఛ్రైష్ఠ్యంభవతి, యథావావిధిశేషాణామ్-
విధ్యుక్తానామగ్నిష్టోమాదిరూపప్రకృతీ ధర్మాణాంతతోఽపి శేషధర్మా
ణాంచ,తద్వికృతరూపే¶ద్విరాత్రాదావుపసంహారోదృశ్యతే, అత్రద్వి
రాత్రాదేరగ్నిష్టోమతోఽప్యధిక ధర్మానుష్ఠానేనాధికఫల ప్రదత్వా
చ్ఛ్రైష్ఠ్యంభవతి తద్వత్; నిఖిల వేదాన్తేభ్య స్స్ఫుటతయాఽధికత-
యాచభగవన్మహిమాది ప్రకాశకత్వాత్సర్వవేదాన్త సారస్య శ్రై
ష్ఠ్యంభవతీతి జ్ఞేయమ్. ... ... *

—※ ౬ ॥ సూ॥ అన్యథాత్వం శబ్దాదితి చేన్నావిశేషాత్ ※—

అథాపి స్యాదస్య సర్వవేదాన్త సారస్య "ఇదం భాగవ
తం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మిత" మితిపురాణశబ్దవ్యపదేశా ద్వే
దాన్తేభ్యోఽస్యాన్యథాత్వ మితిచేన్నైష దోషః, కుతః ? అవిశేషాత్.

¶ అథోచ్యేత ద్విరాత్రాదేరహీనత్వేనాహీనాత్మక ద్వాదశాహ
ప్రకృతికత్వం యుక్తమ్, నత్వగ్నిష్టోమప్రకృతికత్వమితి; "త్రిస్ర ఏవ
సాహ్నస్యోపసదో ద్వాదశాహీనస్య" త్యాదావగ్నిష్టోమతో ద్విరా
త్రాదేరహీనస్యోపసదాధిక్యోపదేశలింగా ద్ద్విరాత్రాదే స్తద్వికృతి
త్వం సిద్ధమ్, ద్వాదశ రాత్రస్యాగ్నిష్టోమ వికృతిత్వాద్ద్వాదశ రాత్రవి
కృతేర్ద్విరాత్రాదేరప్యగ్నిష్టోమవికృతిత్వం సిద్ధమితి వా జ్ఞేయమ్.

అస్య సర్వవేదాన్త సారస్య నిఖిల నిగమ కదమ్బసమానత్వాన్నిగమ స్యేవ పురాణ శబ్దవ్యపదేశోఽపి భవతీత్యభిప్రాయః, తథాచ “ ఇదం వాఅగ్రేనైవ కిఞ్చినాసీ ” దిత్యాదినిగమస్యహి “ యద్బ్రాహ్మణా నీతిహాసాన్ పురాణానీ ” తి పురాణశబ్దవ్యపదేశశ్శ్రూయతే, అపి చాస్య సర్వవేదాన్త సారాఖ్యస్య పురాణస్య “ కలిమలసంహతికాలనోఽఖిలేశో హరి రితరత్రనగీయ తేహ్యభీక్ష్ణమ్। ఇహతు పునర్భగవానశేషమూర్తిర్గ పరిపఠితోఽనుపదం కథాప్రసఙ్గే ” రిత్యాద్యామ్నాయేషు సర్వవేదాన్తేతిహాసపురాణాదిభ్య శ్శ్రైష్ఠ్యమేవదృశ్యతే,తస్మాత్పురాణ శబ్దేనాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య నైవాస్యథాత్వమ్.

—※ ౭॥ సూ॥ నవాప్రకరణ భేదాత్పరోవరీయస్త్వాదివత్ ※—

† అపిచ నైవాత్ర వివదితవ్యమస్య సర్వవేదాన్తసారస్య “ దశాష్టాశ్రీభాగవత ” మితి పురాణాన్తర్గణనేన, కస్మాత్ ? ప్రకరణ భేదాత్- నిగమకల్పతరోర్గళితం ఫల ” మితి “ సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సమ్యక్సముద్ధృత ” మితి “ భవ భయ మపహర్తుం జ్ఞాన విజ్ఞాన సారం నిగమ కృదుపజహ్రే భృఙ్గవ ద్వేదసార ” మితి చైవమాదిప్రకరణేఽస్య సర్వవేదాన్త సారస్య వేదాన్తత్వేన సర్వ పురాణ భేద సూచనా దిత్యర్థః, కింతర్హ్యస్య పురాణాన్తర్గణనమాసీదితి చేదుచ్యతే, బ్రాహ్మాది పురాణేభ్యోఽధికతయాస్మిన్ సర్వ వేదాన్త సారే పురాణ లక్షణ సద్భావాత్ “ సర్గోస్యాథ విసర్గశ్చ వృత్తీరక్షాన్తరాణిచ । వంశోవంశానుచరితంసంస్థా హేతు రపాశ్రయః ॥ దశభిర్లక్షణైర్యుక్తం పురాణం తద్విదోవిదు ” రితి తాని లక్షణాని ప్రదర్శ్యాస్య “ దశాష్టాశ్రీభాగవత ” మితి పురాణాన్త

† “ దశాష్టాశ్రీభాగవత ” మితి పురాణాన్తర్గణనేనాస్య-సర్వవేదాన్తసారస్య- అత్ర వేదాన్తత్వ విషయే, నవివదితవ్య మితియోజనీయమ్-

ర్గణనమాసీత్, తస్మాన్నైవాస్య వేదాన్తత్వే వివిదితవ్యమ్; అపిచాస్య పరోవరీయస్త్వాదివచ్చ సర్వేభ్యో వేదాన్తేభ్య శ్శ్రేష్ఠత్వ మవగన్తవ్యమ్, యథా " సఏష పరోవరీయానుద్గీథ స్సఏషోనన్త " ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట పరోవరీయస్త్వాదిగుణ విశిష్టోద్గీథాఖ్యస్య ప్రణవస్య సర్వవేదార్థోపబృంహితత్వాత్సర్వేభ్యో వేదేభ్యశ్శ్రేష్ఠత్వ మవగమ్యతే, తద్వదేవ సర్వవేదాన్తాద్యర్థోపబృంహితత్వాదస్యసర్వవేదాన్తతశ్శ్రేష్ఠత్వ మవగన్తవ్యమ్. ... ... *

—*॥ ౮॥ సూ ॥ సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్త మస్తితుతదపి *—

తుశబ్దోఽవధారణే, స్యాదేతత్ " సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ " త్యాదివేదాన్తేషు పరమాత్మా స్వలక్షణైస్సమ్యక్ జ్ఞాత ఇత్యుక్తం చేదత్రోచ్యతే, తత్ర వేదాన్తేషు " సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ " త్యాదినా పరమాత్మనో యద్యల్లక్షణ ముప దిశ్యతే, తత్సర్వ మప్యస్మిన్ సర్వవేదాన్త సారే తతోపిస్ఫుటతరం సమ్యగుపపాదిత మస్త్యేవ, తథైవామ్నాయతే " సత్యజ్ఞానానన్తానన్దమాత్రైకరసమూర్తయః । అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యా అపిహ్యుపనిషద్దృశా " మితి, " ఏకస్త్వమాత్మా పురుషఃపురాణస్సత్యస్స్వయంజ్యోతిరనన్త ఆద్యః। నిత్యోఽక్షరోఽజస్ర సుఖోనిరంజనః పూర్ణోఽద్వయో ముక్త ఉపాధితోఽమృతః"ఇతి.నహీతర వేదాన్తేషుసర్వవేదాన్తసార ఇవ సర్వత్ర స్ఫుటతయా శ్రీనారాయణస్యైవ పారమ్యోపాస్యత్వ నిర్ధారణ ముప లభ్యతే, తస్మాదస్యాస్త్యేవ సర్వ వేదాన్తతశ్శ్రైష్ఠ్యమ్. ... ... *

—*॥ ౯॥ సూ॥ ¶వ్యాప్తేశ్చసమంజసమ్ *—

సర్వశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణ తాత్పర్యార్థేషు బోధక

¶ఉక్తం సర్వవేదాన్తసారస్యశ్రైష్ఠ్యమనకదాపి సన్దేగ్ధవ్యమిత్యాశయేనాహ (వ్యాప్తేశ్చే)తి. ... *

త్వేన వ్యాప్తత్వా చ్చాస్య సర్వ శ్రుత్యాదిభ్య శ్శ్రైష్ఠ్యం సమంజస మితి నిశ్చీయతే. ... ... *

—※ ౧౦॥ సూ॥ సర్వాభేదా దన్యత్రేమే ※—

నవా ప్రకరణ భేదాదిత్యస్యా త్పూన్యత్రాన్నేహాను వర్తతే, ఇమేతు పునశ్శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రేణ వివిచ్యోపదిష్టా భగవద్ధర్మా దయః, అన్యత్ర - ఇతర వేదాన్తేషు, న- ఏవమవగన్తుం నశక్యేరన్, కుతః ? సర్వాభేదాత్- సర్వేషామేషాం భగవ ద్ధర్మాదీనాం తత్ర వివిచ్యానుపపాదనాదిత్యర్థః, ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తం మాత్స్యే "అమ్బరీష శుకప్రోక్తం నిత్యం భాగవతం శృణు । పఠస్వ సుముఖే నాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమ్ ॥ యదిహాస్తి నచాన్యత్ర యన్నేహాస్తి నకుత్ర చిత్ । తస్మాచ్ఛ్రీసర్వ వేదాన్త సారం శ్రేష్ఠతమం స్మృత" మితి. *ఇదముపలక్షణమ్, సర్వవేదాన్త సారోపక్రమోపసంహారయోః "సత్యం పరంధీమహి" త్యాదినాగాయత్ర్యభిధేయ బ్రహ్మతత్త్వ సూచనేనాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య గాయత్ర్యాఖ్య బ్రహ్మవిద్యా రూపత్వమపి ద్రష్టవ్యమ్, తస్మా చ్ఛ్రీభాగవతస్యైవ సర్వ శ్రుత్యాదిభ్య శ్శ్రైష్ఠ్యం సమంజసమ్. అత స్తదేవ భగవద్భజన పరిజ్ఞానార్థిభిః ప్రాధాన్యే నాధ్యేతవ్యమితి నిశ్చితమ్. ... ... *

౧॥ సర్వవేదాన్త ప్రత్యయాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౦॥

---

* గాయత్ర్యాఖ్య బ్రహ్మవిద్యారూపత్వాచ్చ సర్వవేదాన్తసారస్య శ్రైష్ఠ్యమిత్యాహ (ఇదముపలక్షణ) మితి=సర్వవేదాన్తసారోపక్రమోప సంహారయోః- సర్వ వేదాన్తసారాద్యన్తముఖ్య గ్రన్థయోరిత్యర్థః.

అ॥౧॥సూ॥౧౦॥

ఉత్తరాధికరణే క్రియమాణ గుణోపసంహారాత్మక భగవదుపాసనపరిజ్ఞానస్యైతదధికరణచిన్తితసర్వవేదాన్త సారాధ్యయనోపజీవకత్వాదనేనోపజీవ్యోపజీవకభావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపక్ర

—※ ౧౧॥ సూ॥*ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య ※—

తదేవం భగవదుపాసనప్రకార పరిబోధకత్వేన సర్వవే దాన్తసారభూతత్వేనచ శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రమేవ భగవద్భజనాదిప్రకార పరిజ్ఞానార్థిభి రధ్యేతవ్యం శ్రోతవ్యం చేత్యుక్తమ్, ఇదానీం+భగవదుపాసనాయాం గుణోపసంహారో విచార్యతే, "ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వా" నిత్యాదౌ "సత్యజ్ఞానా నన్తానన్ద మాత్రైకరసమూర్తయ" ఇత్యాదిషుచ శ్రూయమాణా నన్దాదయో గుణాస్సర్వేషు భగవదుపాసనేష్వనుపసంహర్తవ్యాః ? ఉతోప సంహర్తవ్యాః ? ఇత్యేవం సన్దేహే ప్రాప్తే† బ్రూమః, ఆనన్దాదయ స్సర్వేషు భగవ దుపాసనేషూప సంహర్తవ్యాః, పూర్వసూత్రాదభేదాదితీహాను వర్తతే, ప్రధానస్య- గుణినో ఆనన్దాది గుణైర్నిరూపణీయస్య పరస్యబ్రహ్మణః-సర్వేషూపాసనేషూపాస్యత్వేన భేదాభావాదిత్యర్థః, ¶ఉపసంహార-స్సంగ్రహః, అనుక్తానామానన్దాది భగవద్గుణానాం తద్విశేషణత్వేనానుసన్ధానమ్. ... ... *

—※{ ౧౨॥సూ॥ ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయౌహి భేదే }※—

మతే-*(ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య) ఇతి. ... ... *

+ భగవదుపాసనాయామ్- భగవద్భజన లక్షణ దహరవిద్యాది రూపాయామ్. ... ... *

† సర్వేషు భగవదుపాసనేషు భక్తి దహర విద్యాదిషు ప్రోక్తానన్దాది గుణానా ముపసంహారే ప్రయోజనాభావా త్తేషు తేనోప సంహర్తవ్యా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్-న బిభేతి కుతశ్చనేతి" త్యాదౌ బ్రహ్మణ్యానన్దాది గుణానుసన్ధానస్యఫలవిశేష శ్రవణా దానన్దాది గుణాస్తేషూపాసనేషూపసంహర్తవ్యా ఇతిభావేన సిద్ధాన్తయతి (ఆనన్దాదయ) ఇత్యాదినా. ¶ఉపసంహారపదా

నన్వేవం సత్యానన్దమయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్య "తస్యప్రియమేవ శిరః_ మోదోదక్షిణః పక్షః- ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః- ఆనంద ఆత్మా- బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా" త్యామ్నాతాః ప్రియశిరస్త్వాదయోపి ధర్మాః స్సర్వేషూపాసనేషూపసంహ్రియేరన్నత ఉత్తరం ప్రవోచతి ? (ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తి) రితి= పరబ్రహ్మ స్వరూపేచి త్తప్రవేశాయోపదిష్టానాం ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాముపాసనాన్తరేష్వ, ప్రాప్తి-రనుపసంహారఏవ, భవతీతి జ్ఞేయమ్,కుతః? ఉపచయాపచయాహి భేదే-ప్రియశిరస్త్వాది ధర్మాణాం బ్రహ్మస్వరూపతో ఆనన్దాది గుణానామివ భేదేభ్యుపగమ్యమానే తత్స్వరూపస్యోపచయాపచయా ప్రసజ్యేయాతామ్, ఉపచయాపచయా- వృద్ధిహ్రాసౌ, ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాంబ్రహ్మస్వరూపత్వమ్"ఆనన్దమయోభ్యాసా"దిత్యత్రావోచామ, తస్మాద్భాగ్వారుణ్యాం విద్యాయామామ్నాతానాం ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాం నాన్యత్ర ప్రాప్తిః, అపితు తస్యామేవేతి వ్యవస్థితిః. ... ... ※

—※ ౧౩॥సూ॥ఇతరేత్వర్థసామాన్యాత్ ※—

ఇతరే పునరానన్దాదయో గుణా స్త్వర్థస్య- గుణిన ఉపాస్యస్య పరమాత్మన, స్సర్వేషూపాసనేషు సమానత్వా త్తై ర్వినా బ్రహ్మస్వరూప నిరూపణాసమ్భవాచ్చ తేషూపసంహ్రియేరన్.

౭ ॥ ఆనన్దాధికరణం సమాప్తమ్॥ సూ ॥3॥

—※ ౧౪॥సూ॥†ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావాత్ ※—

ర్థం కథయన్ తత్సిద్ధి రేతదధికరణ ఫల మితి సూచయతి- (ఉపసంహార)ఇతి. అ॥౩॥పా॥3॥

† అథోపాస్యే భగవతి సర్వస్మాత్పారమ్య గుణోప సంహారోపదేశస్య ప్రాప్తావసరత్వాదవసరసఙ్గత్యాఽధునాతద్గుణోపసంహారమాహ- (ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావా)దితి.

ఇదమామ్నాయతే "భూతేషువీరుద్భ్యఉదుత్తమామే సరీసృపాస్తేషు సబోధనిష్ఠాః। తతో మనుష్యాః ప్రమథాస్తతోపి గన్ధర్వసిద్ధా విబుధానుగామే" ఇత్యారభ్య "భవః పరస్సోథ విరిఞ్చివీర్యస్సమత్పరోహం ద్విజదేవదేవ" ఇతి. కిమత్ర వీరుదాదయః ప్రత్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితాః ? ఆహోస్విద్భక్తవత్సల ఏక ఏవ పరమాత్మా పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితః ? ఇతి విశయః, తత్ర తావద్వీరుదాదయ స్సర్వేపి ప్రత్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితా ఇతి గమ్యన్తే, సర్వేషాం తేషాం పృథక్పరత్వామ్నానాత్; అతో వీరుదాదీనాం ప్రత్యేకం తత్ర తత్రపరత్వం ప్రతిపిపాదయిషితమిత్యేవం ప్రాప్తావిదముచ్యతే, ఏకస్యైవ భక్తవత్సలస్య పరమాత్మనఆధ్యానాయ తేభ్యో వీరుదాదిభ్యస్తస్య పరత్వంప్రతిపిపాదయిషితమ్, నత్వేషామ్; కుతః ? ప్రయోజనాభావాత్- నహీతరేషు వీరుదాదిషు పరత్వేన ప్రతిపాదితేషు ప్రయోజనం పశ్యామః, పరమాత్మని పరత్వేన ప్రతిపాదితేత్వాధ్యానం సర్వేషాం సిద్ధ్యతి, ఆధ్యానమ్-శ్రవణకీర్తనాదిభి స్సమ్యగ్భగవదుపాసనమ్, *"ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా హ్యర్థేభ్యశ్చ పరంమనః, మనసస్తుపరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్పరః॥ మహతఃపరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషఃపరః। పురుషాన్నపరంకించిత్సాకాష్ఠా సాపరాగతి" రిత్యత్రాపిచ పరమ పురుషస్యైతదర్థమేవ పరత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతిగమ్యతే.

—※ ౧౫॥ సూ॥ ఆత్మశబ్దాచ్చ ※—

* ఏతదధికరణ విషయ వాక్య సమాన ప్రకరణం తత్సుగమత్వాయోదాహరతి- (ఇన్ద్రియేభ్య) ఇతి= అర్థాః- శబ్దాదయః, మనఆదిశబ్ద చతుష్టయేన మనోబుద్ధ్యహఙ్కారచిత్తాన్యుచ్యన్తే- అవ్యక్తమ్-ప్రకృతిః, తతో జీవః పర ఇతిజ్ఞేయమ్; తతఃపురుషః- పరమాత్మాపరాగతిః-ముక్త[illegible]ప్య[illegible] ఆధ్యానార్థమిత్యర్థః

అపిచాత్ర శ్రూయమాణాత్మశబ్దాచ్చవీరుదాది ప్రవాహపాశే పరమాత్మనఏవ పరత్వం ప్రతిపాద్యతఇత్యవగమ్యతే, ఆత్మన శ్శబ్ద ఆత్మశబ్దః, ఏతత్ప్రకరణం ప్రాధాన్యేన పరమాత్మన ఏవ పరత్వం ప్రతిపాదయతీత్యేతత్ జ్ఞాపకాన్మచ్ఛబ్దఇతియావత్, తథాచాస్మచ్ఛబ్దోత్ర శ్రూయతే "సమత్వరోహంద్విజదేవదేవ" ఇతి.¶అత్రబహువ్రీహిణా పరస్మాత్ బ్రహ్మణోపి ద్విజ దేవానాం పారమ్య మవగమ్యతఇతిచేన్న, భక్తేషువత్సలతమైవంభగవదుక్త్యుపపత్తేః; "ద్విజదేవదేవ" ఇత్యత్ర తత్పురుషోవావిజ్ఞేయః. ... ... *

౩॥ఆధ్యానాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

— ౧౬॥సూ॥ ఆత్మగ్రహీతిరితరవదుత్తరాత్ —

¶ "ద్విజదేవదేవ" ఇత్యస్యబహువ్రీహిత్వమాక్షిప్య సమాధత్తే=(అత్రే)త్యాదినా. ... ... *

తస్మా దుపాసనా వసరే భగవతి సమస్త చేతనా చేతన పారమ్య గుణోపసంహార సిద్ధి రేతదధికరణ ఫల మిత్యధికరణం సమాపనీయమ్.   అ॥౩॥సూ॥౨॥

ఏవం నిత్యత్వాదిగుణాశ్చోపాస్యేభగవత్యుపసంహార్యా ఇత్యవగమయితుం ప్రోక్తమైవసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (ఆత్మగృహీతిరితరవదుత్తరా)దితి. ... ... *

నన్విహశ్రూయమాణానాం నిత్యత్వాదిగుణానాం జన్మాధికరణేపరమాత్మ లక్షణత్వాభిధానాత్కథమిహాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వసంశయః ? అత్రోచ్యతే, ఆత్మశబ్దస్య జీవేపి ప్రసిద్ధత్వాదస్యైవేహాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వసంశయః, అత స్తన్నిరాస పూర్వకముపాసనేషు పరమాత్మని నిత్యత్వాది గుణోపసంహార రూప ఫలసిద్ధ్యర్థ మేతదధికరణ మారబ్ధమితి జ్ఞేయమ్. ఆత్మశబ్దస్యజీవేపి ప్రసిద్ధత్వాత్తత్పరఇత్యయం పూర్వపక్షస్సఏవ ... *

ఇదమామ్నాయతే "ఆత్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధ ఏక క్షేత్రజ్ఞ ఆశ్రయః । అవిక్రియస్స్వదృక్షేతుః వ్యాపకో సజ్గ్యనావృత"ఇతి. కి మత్రాత్మ శబ్దః పరమాత్మానమాచష్టే?అథవాజీవమ్?ఇతివిశయేసతీదమాహ- (ఆత్మగ్రహీతి) రితి= ఆత్మా గృహ్యతే బోధ్యతే అనేనేత్యాత్మగ్రహీతిః,ఆత్మగ్రహణమ్,ఆత్మశబ్దఇతియావత్,తతశ్చ"ఆత్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధ"ఇత్యత్రాత్మశబ్దఇతరవత్ పరమాత్మానమేవాచష్టే,న తుజీవమ్, యథా"ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వా నాత్మానంలక్షణైః పరైః"రిత్యత్ర ఇతరఆత్మశబ్దఃపరమాత్మాన మాచష్టే తద్వత్, కుతః పునరయమితరఆత్మశబ్దః పరమాత్మపరఇత్యవగమ్యతే?ఉత్తరాత్-"ఆత్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధ"ఇత్యాద్యుక్త ద్వాదశలక్షణైః పరమాత్మవిదుష ఏవోత్తరత్ర "అహం మమేత్యతద్భావం దేహాదౌ మోహజంత్యజే" దితిమోహప్రయుక్తదేహాత్మభావాదిత్యాగముఖేన"హైమంయథాగ్రావస్వి"త్యారభ్య"అధ్యాత్మవిద్బ్రహ్మగతింలభేతే"తిపరబ్రహ్మగతిలాభశ్రవణాదిత్యర్థః. ... ... ※

―※ ౧౭॥సూ॥అన్వయాదితిచేత్స్యాదవధారణాత్ ※―

నన్వత్ర దృష్టాన్తితే తరాత్మ శబ్దోస్తు పరమాత్మాభిధాయకః, అధ్యాత్మశబ్దేనతు నపరమాత్మాభిధీయతే, తస్య జీవేన్వయాదితి¶ చేద

---

§ త్యాగముఖేన- త్యాగపురస్సరేణ, హైమమ్- సువర్ణమ్, క్షేత్రేషు- స్ఫురత్సువర్ణకేషు, గ్రావసు, శిలామయాకరాఖ్యదేశేషు, యోగైః- ధనునాద్యుపాయైః, క్షేత్రేషు-శరీరేషు, దేహేషు-పరమాత్మశరీర భూతజీవేషు, ఆత్మయోగైః- పరమాత్మజ్ఞానోపాయైః,నిత్యత్వాదిలక్షణజ్ఞానరూపైరిత్యర్థః; అధ్యాత్మవిత్ -సర్వోత్కృష్టపరమాత్మజ్ఞానీ- క్షేత్ర తజ్ఞ్నశరీరకత్వేనభగవద్భజనవానితియావత్; వ్యాపకత్వాదివిశేషణమహిమానభిజ్ఞశజ్కాం-నిర్వ్యదస్యతి-(అన్వయా)దితి.

¶ ఆశ్రయత్వ వ్యాపకత్వాది విశేషణానాం జీవే దురన్వయ మ

త్రోచ్యతే, " ఆత్మానితోఽవ్యయశ్శుద్ధ " ఇత్యత్రాత్మ శబ్దస్య పరమా త్మాన్వయఏవ సమంజసస్స్యాత్, కుతః ? అవధారణాత్- " వ్యాపకో నజ్జ్యనావృత " ఇత్యాది విశేషణైర్హ్యాత్మ శబ్దేన పరమాత్మైవావధార్యతే, అవధారణమ్- నిశ్చయః, *తస్మాన్నేహజీవగన్ధః.

౪॥ ఆత్మ గృహీత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—※ ౧౮॥సూ॥+కార్యాఖ్యానాదపూర్వమ్ ※—

శ్రీనృసింహావతారం ప్రస్తుత్య పఠ్యతే " సత్యం విధాతుం నిజ భృత్యభాషితం వ్యాప్తించభూతేష్వఖిలేషుచాత్మనః । అదృశ్య తాత్య ద్భుత రూపముద్వహన్ స్తంభే సభాయాం నమృగంనమానుష " మితి. కిమిదమవతారరూపం మత్స్యాద్యవతారవచ్చతుర్ముఖసృష్టరూపమనుకరోతి ? కింవా నానుకరోతి?ఇతి విశయే ప్రాప్తే† ప్రతిభాషామహే, ఇదమవతారరూపం నానుకరోత్యేవ చతుర్ముఖ సృష్ట రూపమ్, కస్మాత్ ? కార్యాఖ్యానాత్- కార్యాఖ్యానమ్ - కర్తవ్యత్వవ్యాఖ్యానమ్, " భూతేభ్యస్త్వద్విసృష్టేభ్యో మృత్యుర్మాభూన్మమప్రభో " ఇత్యనేన హిరణ్యకశిపు వరప్రార్థన వచనేన నేదం నృసింహరూపం చతుర్ముఖ సృష్టరూపమనుకరోతీతి నిశ్చయస్య కర్తవ్యత్వ వ్యాఖ్యానాదిత్యర్థః, నహి చతుర్ముఖ సృష్టరూపేషు నృసింహావగమయన్ తద్వ్యవదా సం ప్రకాశయ -(అత్రోచ్యత) ఇత్యాదినా.

* తస్మాత్- ఏవమవధారణాత్.

\+ ఇహాత్మ శబ్దేన భగవదుపాసనస్వరూపే నిరూప్యమాణేసత్యుపాస్య స్వరూపనిరూపణస్యాపి ప్రాప్తావసరత్వాత్తత్సఙ్గత్యైవ తన్నిరూపణార్థముత్తరాధికరణమారభతే- (కార్యాఖ్యానా) దితి.

†మత్స్యాద్యవతారైశ్చతుర్ముఖసృష్టరూపానుకరణాన్నృసింహావతారోఽపి తత్సృష్టరూప మనుకరోతీతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రతిభాషామహే) ఇత్యాదినా-ప్రతిబ్రూమఇత్యర్థః.

రూపసదృశం ప్రత్యక్షత శ్శ్రుతో వా పశ్యామః. *తస్మాదిదం శ్రీనృసింహ వ శారరూప మపూర్వమితినిశ్చీయతే. ... ... *

౫॥ కార్యాఖ్యాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—※ ౧౮॥సూ ॥ +సమానఏవం చాభేదాత్ ※—

భగవతో మత్స్యాద్యవతారాన్ ప్రస్తుత్య స్తూయతే " నమః కారణమత్స్యాయ ప్రళయాబ్ధిచరాయచే " త్యాది. మత్స్యకూర్మాదిస్సర్వోపి భగవదవతారోమిథస్స్వరూపతోభిన్నః ? అహో స్విదభిన్నః ? ఇతివిశయ ఇదం ప్రత్యుచ్యతే- (సమాన) ఇతి= చశబ్దోఽవ ధారణే, మత్స్యకూర్మాదిస్సర్వోపి భగవదవతారోమిథ స్స్వరూపతస్సమానః-అభిన్నఏవ భవతి, యథావా ఏకమేవ కనకకటకమకుటాదిభేదేన పరస్పరం భిన్నమివ ప్రతీయమానం సర్వమపి కటకమకుటాదికం స్వరూపతోఽభిన్నమేవ భవతి, ఏవమేవ¶ మత్స్యాద్యవతారాః ప్రతిపత్తవ్యాః, కుతః ? అభేదాత్ " యథా హిరణ్యం సుకృతం పురస్తాత్పశ్చాచ్చ సర్వస్య హిరణ్మయస్య । తదేవమధ్యే వ్యవహార్యమాణం నానాపదేశైరహమస్యతద్వ " దిత్యేవ మాదిషు భగవదవతారాణామితరేతర మభేదశ్రవణాదిత్యర్థః, అస్య-మత్స్యావతారాదేః, నానాపదైశ్శైరితిమత్స్యాద్యవతార నామాన్యుచ్యన్తే, †తస్మాత్సమానతయైవ సర్వే ఆవతారాః ప్రత్యేతవ్యాః. *

* ఫలకథనపూర్వకమేత దధికరణముపసంహరతి_(తస్మా)దితి= అపూర్వమ్-అభూతోపమమిత్యర్థః. అ॥౫॥సూ॥౧॥

+ అత్ర మత్స్యాద్యవతారప్రస్తావేనతత్స్వరూపస్యోప స్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(సమాన ఏవం చాభేదా)దితి.

¶ మత్స్యాద్యవతారాణాం పృథక్త్వాత్తాన్మిథోభేదఇత్యేవంపూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ(ఇదం ప్రత్యుచ్యతే)ఇత్యాదినా†ఫలకథనపూర్వకమేత దధికరణముపసంహరతి- (తస్మాత్సమానతయైవే) తి.

—※ ౨౦॥ సూ॥*సమ్బన్ధాదేవ మన్యత్రాపి ※—

అన్యత్ర- మత్స్యాద్యవతారేభ్యోఽన్యత్వేన ప్రతీయమానేషుభక్తిజ్ఞాన వైరాగ్య ప్రదేష్వాచార్యేష్వపి, భగవదీయ జ్ఞానాంశాది సమ్బన్ధ సద్భావాత్,ఏవమ్-భగవదవతారదృష్టిః కర్తవ్యా.

—※ ౨౧॥+సూ॥ నవావిశేషాత్ ※—

తతశ్చాచార్య స్వరూపాణాం భగవ దవతారాణాం తదీయ మత్స్యాద్యవతారేభ్యో నైవ భేదో భవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్, కస్మాత్ ? అవిశేషాత్- మత్స్యాది స్వరూపాణా మాచార్య స్వరూపాణాంచ భగవదవతారాణాం సమానత్వాత్. ... ... *

—※ ౨౨॥సూ॥ దర్శయతిచ ※—

అపిచ "యథాహంజ్ఞానదో గురు" రితి, "స్వానామనుగ్రహాయేమాం సిద్ధరూపీచరత్యజ" ఇతి, "యస్యసాక్షా ద్భగవతిజ్ఞానదీప ప్రదేగురౌ । మర్త్యాసద్ధీశ్శ్రుతం తస్య సర్వంకుంజర శౌచవ"దితి, యస్య దేవేపరాభక్తి ర్యథాదేవే తథాగురౌ। తస్యైతేకథితాహ్యర్థాః ప్రకాశన్తేమహాత్మన" ఇతిచైవం జాతీయక శ్రుతిజాతమిమమేవార్థం దర్శయతి ... ... *

౬॥సమానాధికరణం సమాప్తమ్. ॥సూ॥౪॥

—※ ౨౩॥సూ॥ ¶సమ్భృతిద్యువ్యాప్త్యపిచాతః ※—

---

* సదాచార్యాణాం భగవదవతారతామాహ-(సమ్బన్ధా) దితి.

+ తస్మాద్భగవదవతారత్వ మాచార్యేష్వనుసన్ధేయ మేవేత్యాహ-(నవా) ఇతి. ... ... అ॥౬॥సూ॥౪॥

¶ ఇదమవతారసమానత్వ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణేసమ్భృత్యాదిగుణోపసంహారాభిధానా దుపజీవ్యోప జీవక భావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (సమ్భృతిద్యువ్యాప్త్యపిచాత) ఇతి.

ఇతరావత[illegible] సమ్భృత్యాదిగుణానామను

ఇదమామ్నాయతే "క్రతుత్వాశ్వమేధై ర్యజమాన మూర్జి
తం బలిం భృగూణా ముపకల్పితై స్తతః । జగామ తత్రాఖిల సారస
మ్భృతో భారేణ గాం సన్నమయన్ పదేపదే" ఇతి. ఇహాఖిల సా
రశబ్దేనాఖిల లోకాలక్ష్యన్తే, సమ్భృత శబ్దేన తత్పూర్ణత్వ ముచ్య
తే, "భారేణ గాం సన్నమయన్ పదేపదే" ఇత్యుపరితన వాక్యా
త్; తథా "తద్వామనం రూపమవర్ధతాద్భుతం హరేరన న్తస్య గు
ణత్రయాత్మకమ్ । భూఃఖం దిశో ద్యౌ ర్వివరాః పయోధయ స్తిర్యఙ్నృ
దేవా ఋషయో యదాసత" ఇతిచోపరిష్టా ద్ద్యువ్యాప్తిరుచ్యతే, త
థాచాత్ర వామనావతారస్యాఖిలసార సమ్భృతిర్ద్యువ్యాప్తిశ్చే త్యేవ
మాదికో భూయాన్మహిమోపదిశ్యతే, స కిమిత రేష్వప్యవతారే ష్వస్తీ
తినానుసన్ధేయమ్ ? ఉతాస్తీత్యనుసన్ధేయ మితి సంశయ †ఇదమాహ-
(సమ్భృతిద్యువ్యాప్తీ)తి=సమ్భృతిశ్చ ద్యువ్యాప్తిశ్చేతి సమాహార ద్వ
న్ద్వైకవద్భావః, వామనాదితరేషు చావతారేష్వఖిల సారసమ్భృతి
ద్యువ్యాప్తి రప్యస్తీత్యనుసన్ధేయమ్, కుతః ? అతః- భగవ దవతారా
ణామభేదాత్. ... ...

—※{ ౨౪॥సూ॥ ¶ పురుషవిద్యాయా మివ చేతరేషా మనామ్నానాత్ }※—

ఏవ మేకైకస్మిన్నవతారే దృశ్యమానామహిమాన స్తత్తదితరే
ష్వప్యవతారేషు సన్తీత్యనుసన్ధేయమ్, కస్మాదేవముచ్యతే ? పురుష వి
ద్యాయామివానామ్నానాత్-యథా "నమస్కృత్వాగురూన్వక్ష్యే

పదేశాత్తేష్వవతారేషు తే గుణానాను సన్ధేయా ఇత్యేవం పూర్వప
క్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- †(ఇదమాహ) ఇత్యాదినా=సౌత్రాభ్యా
మపిచాభ్యా మేకైకావతారేష్వామ్నాతా స్సద్గుణా స్తత్తదితరావ
తారేష్వనుసన్ధేయా ఇతి సూచయతి, ¶ఏత దేవవిస్పష్టమాహ సూత్ర
కారః- (పురుషవిద్యాయామివచే)తి.

విభూతీర్వైష్ణవీరపి । యాఃప్రోక్తా వేద తన్త్రాభ్యామాచార్యైః ప ద్మజాదిభిః ॥ మాయాద్యైర్నవభి స్తత్త్వైస్స వికారమయో విరాట్ । నిర్మితో దృశ్యతే యత్ర సచితే భువన త్రయమ్ ॥ ఏతద్ధి పౌరుషం రూపం భూః పాదౌ ద్యౌశ్శిరో నభ" ఇత్యుపదిష్టాయాం మహా పురుషవిద్యాయామ్ "నహ్యన్తోనన్త పారస్యకర్మకాణ్డస్య చోద్ధవ। సఙ్క్షిప్తం వర్ణయిష్యామి యథావదనుపూర్వశ" ఇత్యారభ్యోపది శ్యమానమహాపురుషవిద్యాధర్మాణామనామ్నానాత్తే ధర్మా స్తత్రాపి సన్తీత్యనుసన్ధియా త్వే*వమేకైకస్మిన్నవతారోపదేశ ప్రకరణే సర్వా వతారమహిమ్నా మనామ్నానా దేకైకస్మిన్నవతారేదృశ్యమాన మ హిమాన స్తత్త దితరావతారేష్వపి సన్తీత్యనుసన్ధేయమ్.

౭ ॥ సమ్భృత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨౩॥

—⁂ ౨౪॥సూ॥¶ వేధాద్యర్థభేదాత్ ⁂—

పరబ్రహ్మప్రాప్తిం ప్రస్తుత్య పఠ్యతే "ధనుర్గృహీత్వౌపనిషదం మహాస్త్రం" ... "ప్రణవో ధనుశ్శరోహ్యాత్మా" ... "ధనుర్హితస్యప్రణవం పఠన్తి శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్య" మితి. తత్ర జీవలక్షణ శర వేధాదికం పరబ్రహ్మణిసూచ్యతే, ఆదినా పరబ్రహ్మ వశీకరణంచ. త త్కిం పరబ్రహ్మణినోచితమ్ ? ఉతోచితమ్ ? ఇతి సన్దేహః, తత్రేషు వేధాదేర్హింసారూపత్వేన జేతవ్యేష్వేవ ప్రయోక్తవ్యతయా ప్రా ప్యే పరస్మిన్ బ్రహ్మణితన్నోచితమితి ప్రాప్తేప్రత్యాచష్టే హే,జీవశ రవేధాది పరస్మిన్బ్రహ్మణ్యుచితమేవభవతి,కుతః? అర్థభేదాత్-రూప కేణోక్త శరశబ్దస్యహి భవతీహ జీవరూపార్థభేదః, తతశ్చ తస్యాప రబ్రహ్మప్రాప్తి రేవేహ వేధాదీతి సూచ్యతే, నతు హింసా, ఏవ

---

* దార్ష్టాన్తికే దృష్టాన్తధర్మోపపాదనే నేహ ఫలంకథయ న్నధికరణముపసంహరతి- (ఏవ) మితి. అ॥౭॥సూ॥౨౩॥

¶ ఇహాభేద ముపజీవ్యకస్యచిదర్థస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గ స ఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (వేధాద్యర్థే)తి.

మాపిశబ్దేన బ్రహ్మానన్దానుభవలాభఉచ్యతే, నతు తద్వశీకరణమ్.†త
స్మాన్నవిరోధః. ... ... *

౮॥ వేధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

౨౬॥ సూ॥¶హానౌతూపాయనశబ్ద
శేషత్వా త్కుశాచ్ఛన్దస్తుత్యుప
గానవత్తదుక్తమ్.

సర్వవేదాన్త సార ఇదమామ్నాయతే " కథా మదీయా
యాజుషమాణగ్ ప్రియా స్త్వమావేశ్య హామాత్మని స న్తమేకమ్। స
ర్వేషు భూతేష్వధియజ్ఞమీశం భజస్వయోగేనచకర్మహిన్వ'' న్నితి.
అత్ర భగవద్భజనకాలే సుకృత దుష్కృత కర్మణో హానం భవతీ
తి తాత్పర్యార్థశ్శ్రూయతే, ఏవం సుకృత దుష్కృతహానమాత్రం
తాణ్డినోధీయన్తే " +అశ్వఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్రఇ
వ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య।ధూత్వాశరీరమకృతం కృతాత్మా బ్ర

---

† పరబ్రహ్మణి వేధాద్యవిరోధసిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

¶ యథా సమ్భృత్యధికరణేఽవతారాన్తర దృష్ట స్సమ్భృత్యాద్యాది గుణో అవతారాన్తరేషూపసంహృతస్తథోత్తరాధికరణే శాఖాన్తర దృష్టోపాయన శబ్దశ్శాఖాన్తరేషూపసంగ్రాహ్యతఇతిసమ్భృత్యధికరణేన దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (హానౌతూపాయనశబ్దశేషత్వా) దిత్యాదినా.

+ (అశ్వఇవే) తి= యథాశ్వో రజోయుక్త జీర్ణరోమాణిధూననేన విధూయ-త్యక్త్వా,నిర్మలోభవతి తద్వదహమపి పాపం విధూయతన్మూలం శరీరం ధూత్వా లిఙ్గదేహ సహితానాద్యజ్ఞానంచ త్యక్త్వా రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య శుద్ధ స్వరూపేణ స్థితశ్చ తతఏవ కృతాత్మా- ఆవిష్కృత స్వస్వరూపస్సన్నిత్యర్థః, అకృతమ్-అకార్యమ్,

హ్మలోకమభిసమ్భవాసీ''తి. ఏవమేవాథర్వణికాశ్చామనన్తి ''†యదాపశ్యః పశ్యతేరుక్మ వర్ణం కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మ యోనిమ్ । తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీ'' తి. శాట్యాయనస్తు '' కేవలం సుకృతదుష్కృతయోరుపాయన మాత్రం పఠన్తి ''+తస్య పుత్రాదాయ ముపయన్తి- సుహృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా'' మితి. కౌషీతకినఃపునస్తయోర్హానమన్యైరుపాయనంచ సమామనన్తి.'' *తత్సుకృతదుష్కృతే విధునుతే- తస్య ప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృత ముపయన్త్యప్రియా దుష్కృత '' మితి. అత్రకౌషీతకిభి స్సుకృత దుష్కృతయోర్విభాగేన హానోపాయనో భయస్యామ్నాతత్వాత్తత్రనకాచిద్విచికిత్సా, ఏవం శాట్యాయనిభిస్తయోర్మధ్యే ఉపాయన మాత్ర స్యామ్నాతత్వే ప్యప్రహీతయోః సుకృత దుష్కృతయో రన్యైరుపాయ నాసమ్భవేనార్థాత్తత్ర తయోర్హానమపి సన్నిపతేదేవ, అతస్తత్రాపి నకాచిచ్చిన్తా, యత్రతు '' కథామదీయాం జుషమాణ '' ఇత్యాదౌ తయోర్హాన మాత్రం శ్రూయతే, నచోపాయనమ్, తత్రకిముపాయనం న సన్నిపతేత్? ఉతాహో సన్నిపతే దేవ ? ఇతి విచికిత్సాయాం, తత్రకింతావద్యుక్తమ్ ? నసన్నిపతేదితి. కుతః ? తత్రోపాయ నశబ్దేసన్నిపాత్యమానే కల్పనాగౌరవ ప్రసంగాద్యథాశ్రుతార్థస్యైవవక్తు ముచితత్వాచ్చ; తస్మా దసన్నిపాత ఏవయుక్త ఇత్యేవంప్రాప్తే ప్రత్యాచష్టే-

---

అప్రాకృతమిత్యర్థః; బ్రహ్మలోకమ్వైకుంఠాఖ్యం పరమపద మిత్యర్థః, అభిసమ్భవాని- ప్రాప్స్యామి.(†యదాపశ్య) ఇతి=పశ్యః-ద్రష్టాజీవ ఇత్యర్థః, నిరంజనః- సాజ్ఞానాల్లింగాద్విముక్తః, సామ్యమ్- పరమాత్మసారూప్యమ్. (+తస్యపుత్రా)ఇతి=తస్య- భగవదుపాసకస్య, దాయమ్- గృహక్షేత్రవస్త్రాదికమ్.(*తత్సుకృత దుష్కృతే) ఇతి= తత్-తదా, భగవదుపాసనావసరే. *

(హానాత్వి)తి= తుశబ్దేన ప్రాప్తాంశజాతం శిథిలయతి, "కర్మణాహి
న్వ"న్నిత్యాదౌ కేవలాయామపి హానౌ శ్రూయమాణాయామన్యే ఉపయ
న్తీత్యేతత్సన్నిపతేదేవ, సన్నిపతేత్- అధ్యాహృతో భవేదిత్యర్థః, కు
తః ? ఉపాయనశబ్దశేషశబ్దత్వాత్- ¶ఉపాయనశబ్దస్య సుకృతదుష్కృ
తహానిశబ్దశేషత్వాత్, తతశ్చ ధనాది దాతరి సతి ప్రతిగృహీతృసద్భా
వవత్సుకృత దుష్కృతహాని లక్షణ శేషిసత్త్వే సుహృదసుహృదుపాయన
లక్షణశేషసద్భావో భవతీయుక్తః, భగవద్భక్తసుహృదసుహృదాం తదీ
యసుకృతదుష్కృతభాగిత్వాదిత్యభిప్రాయః, తథైవాభిప్రేత్యామనన్తి
శాట్యాయనినః "తస్య పుత్రా దాయ ముపయన్తి సుహృద స్సాధుకృ
త్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా" మితి. అతోఽర్థాద్ధానం సన్నిపత
తీత్యాదావుక్తమ్, "అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయే"త్యత్రాన్యే ఉపయం
తీతిపదం తాణ్డిభి రధ్యాహర్తవ్యమ్- తథైవాథర్వణికైః "తదా వి
ద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయే"త్యత్రాప్యధ్యాహర్తవ్యమ్, కర్మణాహి
న్వన్నిత్యాదౌ శాఖాన్తరాత్సుహృద సుహృద ఉపయన్తీతి వాక్యా
ధ్యాహారే చతుర్థో దృష్టాన్తః, (కుశాచ్ఛన్దస్స్తుత్యుపగానవత్తదు
క్త) మితి= †సోమాదావౌదుమ్బరీ సమీపే కట ఉపవిశ్యర్త్విజా

¶ (ఉపాయనశబ్దస్యే) తి= భగవదుపాసకప్రహితయోస్సుకృ
తదుష్కృతయోః పరత్రావస్థానస్య వక్తవ్యత్వాద్ధానశబ్ద ఉపాయ
నశబ్ద మపేక్షత ఇతి భావః. ఇమమేవ భావం దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి-
(తతశ్చే)తి= హానోపాయనయోశ్శేషశేషిభావసిద్ధేరిత్యర్థః.

† యద్య. "పుంస్త్రీ కుశ" మిత్యనుశాసనేన కుశశబ్దస్య స్త్రీ
త్వాత్కుశేతి స్త్రీలిఙ్గత్వం దుర్వచమ్, తథాపి దర్భవిషయే కుశశ
బ్దస్యాస్త్రీత్వ మనుశిష్టమ్, శలాకావిషయే తు కుశాశబ్దస్య స్త్రీత్వమే
వేతి వక్తుం కుశాశబ్దార్థం వదన్ తద్దృష్టాన్తం వివృణోతి-(సోమా
దా)విత్యాదినా= హేకుశాః ? వాంశస్య త్వాష్ట్ర- మహావృక్షోత్పన్నా

విస్తోమగానసమయే ప్రస్తోత్రాస్తోత్రసంఖ్యా ప్రజ్ఞానార్థం ప్రస్తార్య
మాణాశ్శంకుసదృశాశ్శలాకా విశేషాః కుశాశబ్దేనోచ్యన్తే, తాగ కు
శా యథాంభాల్ల శాఖినామ్ “ కుశావానస్పత్యాస్థ స్తామాపాతే”
త్యస్మిన్ నిగమే కుశానామవిశేషేణ వానస్పత్యమాత్ర శ్రవణేపి శా
ట్యాయనినాం శాఖాసు ఔదుమ్బరీః కుశాభవన్తి ” ఇతి విశేష వ
చనదర్శనాదౌదుమ్బర్య ఏవ సర్వైశ్శాఖిభిర్గృహ్యన్తే. ¶యథావా
క్వచిత్కర్మణి దేవాసురఛందసాం పౌర్వాపర్యానియమే శఙ్కమానే
సతి“దేవచ్ఛందాసిపూర్వాణి” ఇతి పైంగిరామ్నానాద్దేవచ్ఛన్దసాంపూ
ర్వపాఠో నైయ్యరప్యభ్యుపగమ్యతే.+ యథావా అతిరాత్రే షోడశినోగ్ర
హస్యాఙ్గభూతస్తోత్రోపక్రమకాలవిషయసన్దేహేఛన్దోగాదీనామ్“స
తిసమయా విషితే సూర్యే షోడశినస్తోత్రముపాకరోతీ”తి తైత్తిరీయకై
రామ్నాతఃకాలవిశేషస్సైశ్శాఖిభిస్స్వీక్రియతే.§యథైవకైశ్చిచ్ఛాఖి
భిః“ఋత్విజఉపగాయన్తీ”త్యవిశేషేణోపగానస్యామ్నాతత్వేపి“నా
ధ్వర్యురుపగాయే ద్వాగ్వీర్యో వా అధ్వర్యుర్యదధ్వర్యు రుపగాయే
దుద్గాత్రేవాచం సంప్రయచ్ఛే †దుపదాసుకాస్య వాక్స్యా ”దితి తై
త్తిరీయకై ర్విశేషేణోపగానసమామ్నానా త్తచ్ఛాఖాతో నైవ్య రుప
గానవిషయవిశేషోఙ్గీక్రియతే, యథైతేషు కుశాదిషు శ్రుత్యన్తరేణ్వ

భవత, తాయమానమ్, మా- మామ్, పాత- రక్షత, ఇతి. ఛన్దో దృ
ష్టాన్తం వ్యాచష్టే- (¶ యథావాక్వచి)దితి= నవాక్షరాణ్యసురచ్ఛ
న్దాంసి, ఏతదితర సంఖ్యాక్షరాణితు . దేవ చ్ఛందాసీతి వివేచనీ
యమ్. స్తుతి దృష్టాన్తం స్పష్టయతి- (+యథావాఽతిరాత్ర) ఇతి=సూ
ర్యేసమయావిషితే- ఉదయసమయంగతే సతి- షోడశినస్తోత్రముపాకు
ర్యాదిత్యర్థః-ఉపగానదృష్టాన్తంవిశదయతి-(§యథైవకైశ్చి) దితి=
అధ్వర్యోర్మన్త్రబహుళ వక్తృత్వా ద్వాగ్వీర్యత్వంద్రష్టవ్యమ్. †ఉ
పదాసుకా- ఉపక్షీణా *

యో ర్భవతి, ఏవమిహహానిమాత్ర శ్రవణేప్యుపాయనాన్వయో భవతీ త్యధ్యవసీయతే, నచాత్రోపయన్తీ త్యధ్యాహారేణ వాక్యార్థే ప్రోచ్యమానే కల్పనా గౌరవం ప్రసజ్యతే, "అనుక్తమన్యతోగ్రాహ్య"మితిహిన్యాయః, అపిచ శ్రుత్యన్తర గతవిశేషం శ్రుత్యన్తరేఽభ్యుపగవ్య తత్ర తత్ర యథాశ్రుతార్థమాత్రం వదత స్సర్వార్థవిరోధస్స్యాదిత్యాశయః, *స్యాదేతత్ " ధూఞ్ కమ్పన" ఇతి స్మరణాత్ " అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాప " మిత్యత్ర ధూనన శబ్దేన హానమవగమ్యతే, " దోధూయమానాం తాంనావం సమీరేణ బలీయసే"తి, " దోధూయన్తే ధ్వజాగ్రాణీ " తిచైవమాదిషు వాయునా చాల్యమానాయాం నావి తాదృశధ్వజాగ్రేచ ధూననశబ్ద ప్రయోగ దర్శనాత్; కింతు భగవదుపాసన మహిమ్నా కించిత్కాలం సుకృత దుష్కృత కర్మణోశ్చాలనమేవ " విధూయ పాప " మిత్యత్ర ధూననశబ్దేన ప్రతీయత ఇతి చేన్నైషదోషః, సుకృతదుష్కృత ప్రహాణ మేవేహ విధూననశబ్దేనాధ్యవసీయతే, ధాతూనామనేకార్థత్వేన విధూననశబ్దస్యేహ ప్రహాణపరత్వ సమ్భవాత్; నహ్యప్రహీతయో స్సుకృత దుష్కృతయోః కించిత్ప్రచలితయోస్సతో స్సుహృదసుహృద్భి స్తదుపాయనం సమ్భవతి, తస్మాత్ " కర్మహీనస్య " న్నిత్యాదౌ భగవద్భక్త విధుతే కర్మణి తత్సుహృద సుహృదో యథాక్రమ ముపయన్తీ త్యధ్యవసీయతే, యది పునర్భాగవతానాం సుహృద సుహృదో నస్యుస్తర్హి తేషాం సుకృత దుష్కృతయోర్గతిశ్చతుర్థాధ్యాయ ప్రథమపాదే చింతయిష్యతే, ఛశాచ్ఛన్ద ఇత్యత్ర పదాన్తాద్వేతి దీర్ఘస్య తుగాగ

* " అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయే " త్యత్ర ధునోతేః ప్రహాణపరత్వ మాక్షిపతి- (స్యాదేత) దితి=అశ్వవిధూతరోమ సుప్రహాణోపలబ్ధేః " పాపం విధూయే " త్యత్రాపి ధునోతేః ప్రహాణపరత్వం సిద్ధమితి భావేన సమాధత్తే- (నైషదోష)ఇతి. ఏతదధికరణ ఫల

భావ్య ప్రారబ్ధభోగానవగత్య తానచిరేణ క్షపయితుం భగవదుపాస
నాను భావ విరచితానేక దేహేషు యోగైశ్వర్య బలేన యుగపత్స
మావిశ్య వర్తమానాస్సన్తః ప్రారబ్ధభోగక్షయే సతి దేహానుత్సృజ్య
మోక్షం ప్రాపుః, *తస్మాత్ బ్రహ్మవిద్యాయా నియమేన మోక్షఫలప్రద
త్వాత్సర్వేషాం భగవదుపాసకానాం మోక్షో భవతీతి సిద్ధమ్.

౧౩॥ ఆధికారికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※{ ౩౩॥సూ॥ †అక్షరధియాం త్వవరోధ స్సామా
న్యతద్భావాభ్యా మౌపసదవత్తదుక్తమ్ }※—

"అణ్డకోశో బహిరయం పంచాశత్కోటివిస్తృతః। దశో
త్తరాధికైర్యత్ర ప్రవిష్టః పరమాణువత్ । లక్ష్యన్తేన్తర్గతాశ్చాన్యే
కోటిశో హ్యణ్డరాశయః ॥ తదాహురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకారణ కార
ణమ్ ॥ విష్ణోర్ధామపరం సాక్షాత్పురుషస్య మహాత్మన " ఇత్యుపదిష్టా
యామస్యా మక్షరవిద్యాయా మన్తర్గతా పరిమితాణ్డ రాశిత్వా ద
యోధర్మా అక్షరస్య- పరబ్రహ్మణః, ఉపదిష్టాః, తద్ధర్మధియా మవ
రోధః కిమ్ " వాయ్వమ్బ్వఖాగ్ని క్షితయ స్త్రిలోకా బ్రహ్మాదయో
మేవయముద్విజన్తః ॥ హరామయస్మై బలిమన్తకోఽసౌ బిభేతి యస్మా
దరణం తతో న " ఇత్యేవమాదినోపదిష్టాసు భగవదుపస్థాన విద్యా
దికాసు కర్తవ్యాః ? ఆహోస్విన్న కర్తవ్యాః ? ఇతి విశయః, భగవదుప

కర్దమప్రజాపత్యాదయో గ్రాహ్యాః.

*సకలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౧౩॥సూ॥౧

†పూర్వస్మిన్నధికరణే జాతమక్షర విద్యాప్రస్తావ ముపజీవ్యా
క్షరధియామనుపసంహారం భగవదుపస్థాన విద్యాయాం వక్తుం పూర్వా
ధికరణేనోపజీవ్యోపజీవక భావ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే-
(అక్షర ధియాం త్వవరోధస్సామాన్య తద్భావాభ్యా మౌపసదవత్త
దుక్త) మితి. ... ... ※

స్థాన విద్యాదికాస్వక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మాణామనుపదేశాత్తద్ధియా
మవబోధో న కర్తవ్య ఇత్యేవం ప్రాప్త ఇదమాహ-(అక్షరధియాంత్వి)తి-
తునాపూర్వపక్షో వ్యావృత్తః, భగవదుపస్థానవిద్యాదికాసు అక్షరస
మ్బన్ధిధర్మగోచరధియా మవబోధః కర్తవ్య ఏవ, అవబోధస్తూపసం
హారః, అనువృత్తిరితి యావత్, కుతః? సామాన్యతద్భావాభ్యామ్- ఉ
పాస్యస్య పరబ్రహ్మణస్సర్వాస్వపి విద్యాసు సమానత్వా దన్తర్గ
తాపరిమితాణ్డరాశిత్వాదీనాం బ్రహ్మధర్మత్వాచ్చ; ఔపసదవ త్తదు
క్తమితి నిదర్శనోపన్యాసః, యథా*జామదగ్న్యచతూరాత్రసంజ్ఞకే
అహీనే "పురోడాశిన్య ఉపసదో భవన్తీ"తి శ్రుతిచోదితాసు పురోడాశి
నీషూపసత్సు "సత్యప్యహంజ్యోతిః కేతునాంజుషతా"మితి ప్రకృత
మన్త్రసమ్బన్ధే అధ్వర్యోరుద్గాతృవేదోత్పన్నానామ్ "అగ్నే వే
హోత్రం వేరధ్వర"మిత్యాదిమన్త్రాణాంచ సమ్బన్ధో భవతి, అధ్వర్యు

---

* జమదగ్నినానుష్ఠితత్వాదస్య చతూరాత్రక్రతోర్జామదగ్న్య
త్వమ్, తథా చామ్నాయతే "జమదగ్నిః పుష్టికామశ్చతూరాత్రేణాయ
జతే" త్యుపక్రమ్య. అగ్నే వేరితి మన్త్రపాఠస్తు "అగ్నే వేర్హో
త్రం వేరధ్వరమా పితరం వైశ్వానరమవసే కరిన్ద్రాయ దేవేభ్యో జుహు
తా హవిస్స్వాహే"తి. హే అగ్నే? హోత్రమ్- హోతుః కృ
త్యమ్, వేః- విద్ధి, హోతారమధిష్ఠాయ హోత్రం కురు, తథా అధ్వ
రమ్- యజ్ఞంచ, వేః- విద్ధి, హవిః ప్రాపణేన యజ్ఞం నిర్వర్తయే
త్యర్థః, [విదేర్దకారస్య రుత్వమ్] కించ పితరమ్-సర్వపాలకమ్, వైశ్వా
నరమ్- విశ్వేషాం నరాణాంహితమ్, అవసే- అస్మాకం రక్షణాయ,
అకః- అభిముఖం కురు, అహం ఋత్విజో యూయమపీన్ద్రాయ- సర్వ
దేవాధిపతయే, దేవేభ్యః- అన్యేభ్యో వస్వాదిభ్యశ్చ, హవిర్జుహుత-ప్ర
యచ్ఛత. (యద్వా) వ్యత్యయేన జుహోమీతి వ్యాఖ్యేయమ్. స్వాహేతి
హవిస్త్యాగాభిధానమ్. ఇదంహవిర్దత్తమస్త్వితి మన్త్రార్థః.

కర్తృకత్వాత్పురోడాశప్రదానస్య+; తథైవేహాదార్ష్టాన్తికభూతా
సుభగవదుపస్థానవిద్యాదికాసూపాస్యస్య బహూనాం ధర్మాణాముప
దిష్టత్వేప్యక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మధీసమ్బన్ధో భవతీత్యుక్తమితి వేదితవ్యమ్.

౧౪॥ అక్షరధియామిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—✻ ౩౪॥సూ॥¶ ఇయదామననాత్ ✻—

పరబ్రహ్మోపాసనత్వావిశేషాదణిమాది సిద్ధిఫలికాసూపాస
నాస్వపి కింయథోక్తధర్మధియామవరోధో భవేత్ ? ఉతన భవేత్? ఇతి
విశయే†బ్రూమః,అణిమాద్యుపాసనాస్వక్షర ధియామవరోధో నభ
వేదితి, కుతః ?ఇయదామననాత్- తథాహి తత్ర*ఇయత్తయా పరిమి
త్యనుసన్ధానముపాస్యస్యామ్నాయతే " భూత సూక్ష్మాత్మని మయి
తన్మాత్రం ధారయన్మనః। అణిమానమవాప్నోతి తన్మాత్రోపాసకో మ
మే '' త్యత్ర.*తస్మాదణిమాదివిద్యోపాస్యస్య సర్వసద్గుణసమ్పన్నత్వే
ప్యణిమాద్యుపాసనాసు తత్తదఙ్గత్వేనోపదిష్ట రూపాదీన్యేవ తత్తత్ఫ
లార్థిభిస్తత్రానుసన్ధేయానీతి ప్రత్యేతవ్యమ్. ... ... *

+ సూత్రశేషవివరణేనేహఫలం దర్శయన్నధికరణ ముపసంహ
రతి-(తథైవేహే) తి. అ॥౧౪॥సూ॥౧॥

¶ భగవదుపస్థాన విద్యాదికాసూక్తస్యాక్షర ధియా మవరోధ
స్యాణిమాది విద్యాస్వప్యుత్సర్గతః ప్రాప్తస్యోత్తరాధికరణే ఽపో
ద్యమానత్వాదాపవాదకత్వాత్సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే -(ఇయ
దామననా) దితి. ... ... *

† అన్తర్గతత్వాణ్డరాశిత్వాదీనాం పరబ్రహ్మ ధర్మత్వాత్తస్యైవా
ణిమాది విద్యోపాస్యత్వాచ్చ తాసు విద్యాస్వప్యక్షరధియా మవరో
ధో భవేదితి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తయతి-(బ్రూమ) ఇత్యాదినా.

* ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.
యద్యప్యణిమాది విద్యోపాస్యస్య ... క్షరవిద్యోపదిష్ట

—※ ౩౫॥సూ.॥¶అన్తరా భూతగ్రామవత్స్వాత్మనః ※—

అపిచాణిమాద్యర్థేషు తన్మాత్రోపాసనేష్వ ననుసన్ధేయ మా నాధర్మాః, స్వాత్మనః అన్తరా_బహుసౌష్ఠవార్థే అణిమాదిసిద్ధిప్రదేడపాస్యే పరమాత్మన్యన్తర్భూతా ఏవావతిష్ఠన్తే, భూతగ్రామవత్-యథేమే పరిదృశ్యమానాశ్చతుర్విధభూతగ్రామాణి పరమాత్మకుక్షావన్తర్భూతాఽవతిష్ఠన్తే తద్వత్, తచ్చామ్నాతమ్ " సాతత్ర దదర్శ విశ్వం జగత్ స్థాస్నుచ ఖందిశః । సాద్రి ద్వీపాబ్ధి భూగోళం సవాయ్వగ్నీన్దు తారక " మిత్యాదినా. ... ... ※

—※ ॥౩౬॥సూ.॥ అన్యథా భేదానుపపత్తిరితి చేన్నోపదేశాన్తరవత్ ※—

నన్వణిమాద్యుపాసనానుక్రమశః ప్రత్యేక ముపదిష్టానాం సర్వేషాం ధర్మాణాం యుగపదనుసన్ధాన మేకైకస్యా ముపాసనాయాం కర్తవ్యః, అన్యథోపాస్యస్య బ్రహ్మణస్త్వభేదా నుపపత్తిరితి చేన్నైతదేవమ్, ఉపదేశాన్తరవదభేదోపపత్తేః; యథా " భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యతే । స్వభావగుణ మార్గేణ పుంసాం భావో విభిద్యత " ఇత్యుపక్రమ్య "మయికుర్యాన్మయికుర్యా" దిత్యుపదేశాన్తరేషు భక్తియోగానాం తదనుష్ఠాతౄణాం తత్ఫలానాంచ భేదే సత్యప్యుపాస్యాభేదస్స్ఫుట ఏవభవతి, ఏవమిహాప్యణిమాద్యుపాసనానాం తదుపాసకానాం తత్ఫలానాంచ భేదేప్యుపాస్యస్య పరస్య బ్రహ్మణోఽభేద ఏవభవతీత్యధ్యవసీయతే, †అతోత్ర నోపాసనాధర్మాణాం సర్వేషాం సర్వాసూపాసనాస్వనువృత్తి సమ్భవః.

———

ధర్మాస్సన్త్యేవ. తథాపి తే అణిమాదివిద్యాఙ్గత్వేన నావబోద్ధవ్యా ఇత్యాహ- ¶ (అన్తరా) ఇతి. ... ... ※

† అణిమాదివిద్యాసు తత్ర తత్ర ప్రత్యేకమనుసన్ధేయా ఇతి భావేనాధికరణముపసంహరతి-(అత) ఇతి. అ॥౧౫॥సూ॥౩॥

౧౫॥ ఇయ దామనసాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౩॥

—※ ౩౭॥ సూ॥ వ్యతిహారోవిశింషన్తిహీతరవత్ ※—

సర్వ వేదాన్తసారేశ్రూయతే "అహంబ్రహ్మపరంధామబ్రహ్మాహంపరమంపదమ్ । ఏవంసమీక్ష్యచాత్మాన మాత్మన్యాధాయ నిష్కళే" ఇత్య*త్రశ్రూయమాణోవ్యతిహారోపక్షేశోజీవేశ్వరయోరభేదమాపాదయన్నివ తయోరుపాసకోపాస్య భావంవారయతి, పరమాత్మోపాసనానితు తత్రతత్రవిధీయన్తే, తతశ్చకిముపాసనవిధానంనోపపద్యతే? కింవోపపద్యతఏవ? ఇత్యేవంప్రాప్తావిప్రతిపత్తి†మపనుదతి (వ్యతిహార) ఇతి-ద్వయోర్గ పదార్థయోర్మిథోవిశేషణవిశేష్యభావోక్తిర్వ్యతిహారః, అతశ్శరీరి శరీర భావజ్ఞాపనాయోపాస్యోపాసకాభిధాయిః శబ్దయోః ప్రతిలోమానులోమాభ్యాంనిర్దేశః "అహంబ్రహ్మపరంధామ బ్రహ్మాహంపరమంపద"మిత్యేవంరూప ఇహవ్యతిహారశబ్దేనోచ్యతే, సతువ్యతిహార ఇహ పరమాత్మోపాసనార్థమేవభవతీతి వేదితవ్యమ్, కుతః? విశింషన్తిహీతరవత్- యథాఇతరాణి శాఖాన్తర వాక్యాని "య ఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోన్తరోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరం యఆత్మానమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత" ఇత్యేవంరూపాణి జీవస్యస్వశరీరకత్వేన పర

---

* అస్యవాక్యస్యాపాతప్రతీతార్థం కథయన్ జీవేశ్వరయోరభేదాజ్జీవ మధికృత్య పరమాత్మోపాసనస్యావిధేయత్వాత్తత్రయథోక్తాక్షరధియాపవరోధవిచారోనఘటత ఇత్యాక్షేపసఙ్గతిమస్యాధికరణేనసూచయతి- (అత్రశ్రూయమాణ) ఇతి.

† జీవేశ్వరయోరభేదాజ్జీవమధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధానం నోపపద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తేజీవేశ్వరయోర్మిథోభేదస్యశ్రుత్యాదిప్రమాణైరసకృదధ్యవసితత్వాజ్జీవమధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధానం సూపపద్యత ఇతిభావేనసిద్ధాన్తమాహ-(అపనుదతీ) త్యాదినా.

మాత్మోపాసన సిద్ధ్యర్థ ముపాసకం జీవ ముపాస్యం పరమాత్మానం చ పరస్పరం శరీరశరీరిభావేన విశింషన్తి తథాత్రాపి జీవస్య స్వశరీరకత్వేన పరమాత్మోపాసనసిద్ధ్యర్థోఽయం వ్యతిహారః పరమాత్మానం జీవాత్మానం చ *శరీరిశరీరభావేన విశినష్టీతి ధ్యేయమ్-తత్ప్రకార స్త్వహం బ్రహ్మాస్మీత్యత్ర అహం బ్రహ్మశరీరభూతోఽస్మీత్యనుసన్ధేయమ్, బ్రహ్మాహమిత్యత్ర తు మచ్ఛరీరకం పరం బ్రహ్మేత్యనుసన్ధేయమితి, ఉద్దేశ్య విధేయయోర్విశేష్యవిశేషణభావసిద్ధేః; పరం ధామేతి పరమం పదమితి చోభయత్ర బ్రహ్మ విశేషణమ్, తస్మాజ్జీవేశ్వరయోరుపాసకోపాస్య భావమేవబోధయతీహ వ్యతిహారః, ఏవమేవాదిత్యా న్తర్యామిణం పరమ పురుషం ప్రస్తుత్య "తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహం" మిత్యైతరేయిభి రామ్నాయమానో వ్యతిహారః తథా "త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి దేవతే" ఇతి జాబాలై రామ్నాయమానో వ్యతిహారశ్చ ఉపాసకోపాస్యభావేన మిథోఽన్తరభూతయోర్జీవాత్మ పరమాత్మనో శ్శరీరశరీరిభావేనోపాసకోపాస్య భావమేవబోధయతీతి ధ్యేయమ్, *అతః పరమాత్మోపాసన విధానముపపద్యతే. ... ... *

౧౮॥ వ్యతిహారాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※॥౩౭॥సూ॥†సైవ హి సత్యాదయః※—

---

* వ్యతిహారశబ్దార్థమాహ-(శరీరిశరీరభావేనే)తి.

*జీవేశ్వరయో స్స్వతస్సిద్ధాన్యోన్య భేద వత్త్వాజ్జీవ మధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధానస్య శక్యతయా తస్మిన్యథోక్తా ర్థరధియా మవబోధ సిద్ధిరిహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముప సంహరతి-(అత)ఇతి. ... ... అ॥౧౮॥సూ॥౧॥

†అస్మిన్నధికరణేఽభేద ప్రస్తావేన ప్రకరణద్వయ పఠితయో స్సత్యవిద్యయోరభేదస్య స్మృతత్వాత్తం వక్తుం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(సైవ హి సత్యాదయ)ఇతి.

సత్యంబ్రహ్మేతి ప్రకృత్యవాజిసనేయిభిర్యా సత్య విద్యాసమామ్నాతా సైవకిమ్ "సత్యవ్రతంసత్యం పరంత్రిసత్యం సత్యస్యయోని"మిత్యత్రాప్యామ్నాయతే? కింవాతతోఽన్యా? ఇతివిశయే† బ్రూమః, "యాసత్యం బ్రహ్మే"త్యుపదిష్టా సత్యవిద్యాసైవ "సత్యవ్రత"మిత్యత్రాప్యామ్నాయతే, కుతః? హిసత్యాదయః-హి-యస్మాత్ "సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్య" మితి సత్యవ్రతత్వాదయో బ్రహ్మగుణాఉపదిశ్యన్తే, ¶ తస్మాత్ "సత్యవ్రత"మిత్యత్ర సాసత్య విద్యైవభవతీతివిజ్ఞాయతే.

౧౭॥సత్యవిద్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౩౯॥సూ॥*కామాదీతరత్రతత్రచాయతనాదిభ్యః ※—

() ద్వితీయసన్దర్భే భగవతస్సాక్షాద్రూపోపాసనాం ప్రకృత్య శ్రూయతే "కేచిత్ స్వదేహాన్త హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రంపు

---

† పాఠభేదాద్విద్యాభేదఇతిపూర్వపక్షేప్రాప్తేఉభయత్రలిఙ్గైక్యాత్ప్రకరణైక్యాచ్చవిద్యైక్యమితిభావేనసిద్ధాన్తయతి-(బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... *

¶ "సత్యవ్రత" మిత్యత్ర సత్యవిద్యాత్వ సిద్ధ్యా యథోక్తానన్దాదిగుణావబోధ సిద్ధిరిహఫలమితిసూచయన్నధికరణ ముపసంహరతి-(తస్మా) దితి. ... ... అ॥౧౭॥సూ॥౧॥

* ఇహసత్యత్వాదిగుణైక్యాద్విద్యైక్యమిత్యుక్తం నైవ ముత్తరాధికరణేఉచ్యతే, కిన్తూభయత్రామ్నాతయోర్దహరవిద్యయోరైక్యాద్గుణైక్యమితి ప్రత్యుదాహరణసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(కామాదీతరత్రచాయతనాదిభ్య)ఇతి. ... ... *

() అత్ర కామాదీరిత్యాదిపదసమభివ్యాహృత కామపదేన వివక్షితాన్ "అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహరం పుణ్డరీకంవేశ్మే" త్యస్మిన్ దహరవిద్యాప్రకరణేశ్రూయమాణాపహత పాప్మత్వాది గుణాన్విషయీకుర్వన్విశయమాహ-(ద్వితీయసన్దర్భ)ఇతి-"కేచిత్స్వ

రుషంవసన్త '' మితి.తత్ర కామాదిః- కామాద్యుపలక్షితాః '' ఏష ఆత్మా అపహతపాప్మా విరజో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్ప ''ఇతిఛాన్దోగాధీతా పహతపాప్మత్వాదయో గుణాః కిమత్రావరోద్ధవ్యాః? ఉతానవరోద్ధవ్యాః? ఇతివిశయేప్రాప్తే*ప్రాహ- (కామాదీతరత్రతచే) తి=కామోపలక్షితా పహతపాప్మత్వాదయోగుణాః ''కేచిత్‌త్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం పురుషంవసన్త '' మిత్యుపదిష్టాయాం దహరవిద్యాయామవరోద్ధవ్యాః, కుతః? ఇహ-ప్రకృతే, ఇతరత్ర- ఛాన్దోగ్యేచ, ఆయతనాదిభ్యః- ఉభయత్రసమానాయతనాదిభ్యఇత్యర్థః, తథాహ్యుభయత్రాపిహృదయమాయతనమ్, ఉపాస్యః పరమాత్మా, ఫలంచమోక్షఇత్యాయతనాదీనాం సమానత్వందృశ్యతే, తస్మాదిహాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావరోధః కర్తవ్యః- అవరోధః- అనుసన్ధానమ్.

దేహాన్తర్హృదయావకాశ '' ఇత్యత్రోపదిష్టానాంచతుర్భుజత్వాదిగుణానా '' మథయదిదమస్మి '' న్నితిఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహర విద్యాయామశ్రవణాదుభయత్ర విద్యాభేదావగమేన '' కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశ '' ఇత్యుపదిష్టదహరవిద్యాయాం నఛాన్దోగ్యోపదిష్టాపహతపాప్మత్వాది గుణావరోధః కర్తవ్య ఇతిపూర్వపక్షేప్రాప్తేప్యుభయోర్విద్యయోరాయతనాది సామ్యేనఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహరవిద్యాయామ్ '' కేచిత్స్వదేహే '' త్యారభ్యోపదిష్ట దహరవిద్యాగుణానాంచతుర్భుజత్వాదిరూపాణామవరోధస్యావశ్యకత్వేనోభయత్రశ్రూయమాణదహరవిద్యయోరైక్యాధ్యవసాయాదిహాచఛాన్దోగ్యోపదిష్టాపహతపాప్మత్వాదిగుణావరోధః కర్తవ్యఏవేతి భావేన సిద్ధాన్తయతి-*(ప్రాహే) త్యాదినా.

ఫలకథన పూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

ఇహుంగుణావరోధ [illegible] పదిష్టదహరవిద్యాయా మతివిశతి

—※ సూ ॥౪౦॥¶ఆదరాదలోపః ※—

యద్యపి "పరిసరపద్ధతిం హృదయమారుణయో దహర" మిత్యుపదిష్టాయాందహరవిద్యాయా మపహతపాప్మత్వాదీనాం చ తుర్భుజత్వాదీనాంచ గుణానాముపదేశోలుప్యతే,తథాపి"కేచిత్స్వ స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశ" ఇత్యత్ర తేషాంగుణానామాదరాద ఙ్గీకృతత్వాదిహాపి తేషాంగుణానామవరోధస్య,అలోపః- అపహతపా ప్మత్వ చతుర్భుజత్వాదిగుణావరోధగ కర్తవ్యఇత్యర్థః.

సూ ॥౧౮॥ కామాద్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—※ సూ ॥౪౧॥†ఉపస్థితె స్తద్వచనాత్ ※—

భక్తిగకింయమనియమాద్య ష్టాఙ్గయోగవతోఽవలంభగవత్స్వ రూపసన్తతధ్యానరూపా ? ఆహోస్విత్ భగవద్గుణగణశ్రవణ కీర్త నాదిరూపా ? ఇతిసన్దేహేప్రాప్తే()బ్రూమః,భక్తిర్భగవతోఽథాశ్ర వణకీర్తనాదిరూపైభవతి, కస్మాత్? ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్-ఉపస్థితి-

¶(ఆదరా)దితి. అ॥౧౮॥సూ॥౨॥

† యత్రపూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షస్తత్రా)పవా వాదకీసఙ్గతి " రితి న్యాయమనుసృత్యాత్ర సిద్ధాన్తేనోత్తరాధి కర ణేపూర్వ పక్షోత్థానాదాపవాదకసఙ్గత్యోత్తరాధి కరణమారభతే- (ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్) ఇతి. ... ... ※

() అష్టాఙ్గయోగస్య భక్తేశ్చమిథోవైలక్షణ్యే ప్రమాణాభావాద ష్టాఙ్గయోగవత్సన్తతధ్యానరూపైవభక్తిరితిగమ్యతే, అతోభక్త్యా చాప హతపాప్మత్వాదిగుణాఅవరోద్ధవ్యాః, తస్మాదష్టాఙ్గయోగ ఏవభక్తిరి త్యేవం పూర్వపక్షేప్రాప్తే అష్టాఙ్గయోగభక్త్యోర్మిథస్స్వరూపతో లక్షణతశ్చ గోమహిషయోరివ భేదస్య "శ్రవణంకీర్తన" మిత్యా దిశ్రుత్యా ప్రాపితత్వాద్భక్తిరష్టాఙ్గయోగాద్భిన్నైవేతిసిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమ) ఇత్యాశయః. ... ※

రుపస్థానమ్, స్తుతిః; భక్తిరితియావత్; తస్యా భగవద్గుణగణ శ్రవణ కీర్తనాదిరూపత్వం ఖలువక్తి "శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణోః స్మరణంపాదసేవనమ్ । అర్చనంవన్దనందాస్యం సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌభక్తిశ్చేన్నవలక్షణే" త్యేతద్వాక్యమ్. నహియమనియమాసనాద్యఙ్గ సహితస్వరూపసన్తత ధ్యానం భక్తిరితి వక్తుం శక్యతే,తస్యాష్టాఙ్గయోగరూపత్వాత్;¶ ఏతేనగతిసామాన్యాధికరణం చదృఢీకృతమితి ధ్యేయమ్. తస్మాద్భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదిరూపైవభక్తిర్భవతీతిసిద్ధమ్. ... ... *

ఇయంభక్తిశ్శ్రీమద్భాగవత శ్రవణాదినైవసిద్ధ్యతీత్యాహ,

—*{ ౪౭॥సూ॥తన్నిర్ధారణానియమస్తద్దృష్టేః పృథగస్యప్రతిబన్ధఃఫలమ్ }*—

ఇహతచ్ఛబ్దేనైత త్పాదాదౌ సర్వవేదాన్త ప్రత్యయ మిత్యాదినాభగవద్భక్తిప్రకాశకత్వేన ప్రసక్తం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రంపరామృశ్యతే; తస్యనిర్ధారణా- తదర్థవిచారణపూర్వకనిర్ణయః, తస్యా నియమః- భగవద్భక్తిచ్ఛూనాంనియమేన భగవత్కథారూపశ్రీమద్భాగవత శాస్త్రశ్రవణకీర్తన మావశ్యకమిత్యర్థః, కుతః?తద్దృష్టేః- దృష్టి-ర్దర్శనమ్, "శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమల" మిత్యారభ్య"తచ్ఛృణ్వన్ విపఠన్విచారణ పరోభక్త్యావిముచ్యేన్నర" ఇత్యత్రహిభగవద్భజనేచ్ఛూనాంశ్రీమద్భాగవతశ్రవణ కీర్తనమావశ్యకం దృశ్యతే, అపిచైవంభగవత్కథాశ్రవణ కీర్తనపరస్యతాదృశభక్తిర్న కేవలంమోక్షమాత్రం ఫలంసాధయతి, అపితుమోక్షాత్ప్రతి బన్ధోయోభోగస్తంచపృథక్ఫలంసాధయతి, మోక్షావిరోధ్యానుషఙ్గికభోగాంశ్చభక్తిః ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః, ఏతచ్చకుచేలాదావ్దృశ్యతే, ఏతత్సూత్ర

¶ ఏతద్విచారస్యావాన్తరప్రయోజనమాహ(ఏతేనే)తి.

ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

స్యైతత్ప్రాదాద్యధికరణాన్తర్భావేపిభక్తేరానుషఙ్గికఫలవిశేషసూచకత్వాదస్యైవాతిరిక్తత్వమ్.

— ౪౩॥ సూ॥ ప్రదానవదేవతదుక్తమ్. —

యథా భగవతేవామనాయ మహీప్రదానం మహాబలేరానుషఙ్గికమైహికం సుతలలోకైశ్వర్య, మాముష్మికమైన్ద్రపదంచ, సాధయతి, తద్వదేవతదుక్తమ్-†ఆనుషఙ్గికానైహికభోగాన్ ముక్తించభగవద్భక్తిస్సాధయతీత్యర్థః

౧౯॥ఉపస్థిత్యధికరణంసమాప్తమ్ సూ ॥౩॥

—౪౪॥సూ॥* లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధిబలీయస్తదపి—

ప్రథమసర్గే " పశ్యన్త్యదోరూప మదభ్రచక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్ | సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం సహస్రమౌల్యమ్బరకుణ్డలోల్లస " దిత్యత్రైకంభగవద్రూపంశ్రూయతే, తథాద్వితీయసర్గే " సఏషపురుషస్తస్మాదణ్డం నిర్భిద్యనిర్గతః। సహస్రోర్వంఘ్రిబాహ్వక్షః సహస్రాననశీర్షవా " నిత్యేకంభగవద్రూపంశ్రూయతే,కిమత్రభగవదవతారద్వయముపదిశ్యతే?ఆహోస్విదేకఏవావతారః?ఇతివిప్రతిపత్తావేకఏవావతార+ ఉభయత్ర

† తథా చాష్టాఙ్గయోగస్య భక్తివదానుషఙ్గిక భోగాది ఫలప్రదత్వాభావాచ్ఛతతోభక్తేరన్యాదృశత్వమిత్యధికరణోపసంహారోజ్ఞేయః. అ॥౧౯॥సూ॥౩॥

* ఇహాభక్తిప్రస్తావేన భజనీయస్య భగవదవతారస్యస్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే - (లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధిబలీయస్తదపీ)తి. ... ... *

+ ఉభయత్ర ప్రకరణభేదాదుభయత్ర శ్రూయమాణయోరవతారయోర్మిథోభేదఇతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే లింగైక్యాముభయత్రైకమేవావతారరూపమితిసిద్ధాన్తయతి (ఏష్టప్ష) న్యాయవినా.

శ్రూయత ఇత్యాచష్టే- కుతః? లిఙ్గభూయస్త్వాత్- తథాహ్యుభయత్ర సహస్రపాదో వా దీని భూయాంసి సమానిలింగాని శ్రూయన్తే, తస్మాదుభయత్ర శ్రూయమాణ మేక మేవ శ్రీనారాయణావతారరూప మిత్యధ్యవసీయతే,+ నను సమానప్రకరణే నహ్యియమాణయోరర్థయో ర్లిఙ్గసామ్యే సతిభూయా ద్వైక్యమ్, నతథాత్ర దృశ్యతే, ప్రథమే అవతారోపదేశప్రకరణమ్, ద్వితీయేతు సృష్ట్యుపదేశప్రకరణమ్, తతశ్చ ప్రకరణభేదాదుభయోరవతారయో రైక్యం కథముపపద్యత ఇతి చేదుపపద్యత ఏవేత్యాశయేనాహ-(తద్ధిబలీయ) ఇతి= హి-యస్మాత్, తల్లిఙ్గం ప్రకరణాద్బలీయః- తదపి ప్రకరణంతు లింగాశ్రవణస్థలే బలీయో భవతి, తథాహి ప్రథమే " సఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారం సర్గమాశ్రితః । చచార దుశ్చరం బ్రహ్మా బ్రహ్మచర్యమఖణ్డిత " మితి, ద్వితీయే " తప్తం తపో వివిధలోకసిసృక్షయామ ఆదౌ సనాత్స్వ తపస స్సచతుస్సనోభూత్ । ప్రాక్కల్పసమ్ప్లవవినష్ట మిహాత్మ తత్త్వం సమ్యగ్జగాద మున యోయద చక్షతాత్మ " న్నితి చోభయత్ర నహ్యియమాణ యోరవతారయోః ప్రకరణైక్యాదేకావతారత్వం నిశ్చీయతే, ఉభయత్ర హి సనత్కుమారావతారోపదేశప్రకరణమ్, *తస్మాద్యేష్వేష్వవతారేషు లిఙ్గైక్యం దృశ్యతే, తేషాంతేషామవతారాణాం పరస్పరమైక్యమధ్యవసేయమ్

౨౦॥ లిఙ్గభూయస్త్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※{ ౨౪॥ సూ॥ ¶ పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్స్యాత్క్రియామానసవత్ }※—

+ తద్ధిబలీయ ఇతి సూత్రమధ్యభాగవ్యుదస్యాంశశఙ్కామాహ (నన్వి)తి.

* శ్రుతసమానలింగానామవతారాణామైక్యసిద్ధిరిహఫలమితిభావేనాధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥ ౨౦॥ సూ॥౧॥

¶ సిద్ధేవలోకనన్యాయేన భక్తిమనుస్మృత్యత త్సాధన గోచరవిచారం సాధ్యసాధన భావసఙ్గత్యా ఆరభతే- (పూర్వవికల్ప) ఇతి.

ద్వాదశేశ్రూయతే "ధ్యాయన్ సర్వత్ర చహరింభావద్రవ్యై రపూజయ" దితి. అత్రభావద్రవ్యపదేనమార్కణ్డేయక్రియమాణభగవదారాధనోపరకణత్వేనకింప్రసిద్ధబాహ్య ద్రవ్యాణ్యభిహితాని? ఉత మనోనిర్మితద్రవ్యాణి? ఇతివిశయేప్రాప్తే *బ్రూమః, మనోనిర్మితద్రవ్యాణ్యేవాత్రభావ ద్రవ్యపదేనాభిధీయన్తే, కస్మాత్? ప్రకరణాత్- నిష్కామభక్తేన మార్కణ్డేయేన క్రియమాణ భగవదారాధనోపదేశ ప్రకరణంహ్యేతత్, అపిచమార్కణ్డేయాదిభి ర్నిష్కామభక్తైః క్రియమాణేభగవదారాధనేపూర్వవికల్పోపి స్యాదితిప్రత్యేతవ్యః, పూర్వస్య-§ఇహాపూర్వకల్పత్వేన ప్రస్తుతస్యప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యస్య, లాభేసతితేనభగవదారాధనంతైఃక్రియతే, అన్యథాభావద్రవ్యైనైవభగవదారాధనంతైః క్రియతఇత్యేవం రూపోవికల్పో భవతీతిప్రత్యేతవ్యమిత్యర్థః, ఏతచ్చపూర్వస్మిన్ స్కన్ధే సమామ్నాతమ్ "భక్తస్యచయథాలబ్ధైర్హృదిభావేనచైవహి" తి. క్రియామానసవదితిమనోనిర్మితద్రవ్యవిరచిత భగవదారాధనేదృష్టాన్తః, యథాక్రియాయాః-ద్వాదశరాత్రాఖ్యాయాగస్య, అవివాక్యసంజ్ఞకేదశమేహనిపృథివీలక్షణేనపాత్రేణప్రజాపతయేదేవతాయై గృహ్యమాణస్యసముద్ర లక్షణస్య సోమస్యగ్రహణాసాదనహవనాహరణోపాసనభక్షణాని మానసా

* "భావద్రవ్యైరపూజయ" దితిపూజాసాధనత్వావగమాద్భావద్రవ్యాణాంమనోనిర్మితత్వేనతైః పూజానిష్పత్త్యనుపపత్తేర్భావద్రవ్య పదేన ప్రసిద్ధబాహ్య ద్రవ్యాణ్యేవాభిధీయన్త ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేసతీహపూజత్వాభావనామయ భగవదారాధనావగతేస్తత్సమభివ్యాహృతభావద్రవ్యపదేనతాదృశపూజానిష్పాదకద్రవ్యాణ్యపిభావనామయానీత్యవగమయన్ సిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమ)ఇత్యాదినా.

§ తత్ర సూత్రావిభాగేన ప్రసిద్ధ బాహ్యద్రవ్యైశ్చ మార్కణ్డేయాదయోభగవదారాధనం కుర్యుస్త్విత్యసూచయత్.

నిభవన్తి, ఏవమిహాఽపి ద్వాదశసహస్రే శ్రూయమాణే మార్కణ్డేయాది నిష్కామభక్త్యైక క్రియామాణే భగవదారాధనే భావద్రవ్యాణి ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యాణి చ సాధనాని భవన్తీతి నిశ్చేతవ్యమ్.

౨౧॥ పూర్వవికల్పాధికరణం సమాప్తమ్.॥ సూ॥౧॥

—※ ౪౨॥సూ॥ †అతిదేశాచ్చ ※—

ఏకాదశే తృతీయాధ్యాయే "యఆశుహృదయగ్రన్థిం నిర్జిహీర్షుః పరాత్మనః । విధినోపచరేద్దేవం తన్త్రోక్తేన చ కేశవ" మిత్యత్ర భగవదారాధనం శ్రూయతే, తథాత్రైవ సప్తవింశే "నహ్యన్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్య చోద్ధవ। సంక్షిప్తం వర్ణయిష్యామి యథావదనుపూర్వశః" ఇత్యత్రాపి భగవదారాధనం శ్రూయతే, తత్ర సంశయః, కిముభయత్ర శ్రూయమాణమారాధనముభయవిధం భవతి? ఆహోస్విదేకవిధమేవ భవతి? ఇతి. తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తముభయవిధమితి

కుతః? ఏకత్రోపదిష్టారాధనే యత్కిఞ్చిదఙ్గోపదేశాదన్యత్రోపదిష్టారాధనేఽఙ్గాధిక్యోపదేశాచ్చ, తస్మాదుభయత్ర పృథగ్విధమేవారాధనమిత్యేవం ప్రాప్తే ఏకవిధమేవేతి బ్రూమః, కుతః? అతిదేశాచ్చ- తథాహి తృతీయాధ్యాయోపదిష్టే భగవదారాధనే కిఞ్చిదఙ్గోపదేశేఽపి తత్ర సప్తవింశాధ్యాయోపదిష్టాద్భగవదారాధనాదనుక్తాఙ్గాతిదేశశ్చ కర్తవ్యః, "అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య" మితిహి న్యాయః, తస్మాదుభయత్రాప్యేకవిధమేవారాధనమిత్యధ్యవసేయమ్.

---

* ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (ఏవమిహాఽపీ) తి. అ॥౨౧॥ సూ॥౧॥

† యథా పూర్వస్మిన్నధికరణే లిఙ్గసామాన్యాదారాధ్యైక్యముక్తమ్, తథోత్తరాధికరణేఽఙ్గసామ్యాత్తదారాధనైక్యముచ్యత ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గత్యైవోత్తరాధికరణమారభతే- (అతిదేశాచ్చ) ఇతి.

§ ఫలం దర్శయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దుభ

౨౨॥అతిదేశాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—※ ౪౭॥సూ॥※విద్యైవతు నిర్ధారణాత్ ※—

"నహ్యన్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవ । సంక్షేపతం వర్ణయిష్యామి యథావదను పూర్వశః" ఇత్యాదికం దర్శ పూర్ణమాసాదివత్కర్మకాణ్డత్వేన వేదితవ్యమ్ ? ఉతమహాపురుషవిద్యాత్వేనవేదితవ్యమ్ ; ఇతి సంశయః, కర్మకాణ్డత్వశ్రవణా ద్దర్శ పూర్ణమాసాదివత్కర్మకాణ్డత్వేనైవ వేదితవ్యమిత్యేవంప్రాప్తేప్రత్యాహ-(విద్యైవత్వి)తి=తుశబ్దేనపూర్వపక్షోవ్యావృత్తః, "నహ్యన్తో నన్తపారస్యే" త్యాదికముపదిశ్యమానం మహాపురుషవిద్యైవభవితుమర్హతి, కుతః ? నిర్ధారణాత్- తథాహి ఏతద్విద్యోపదేశాన్తే "త్రిభిర్మత్సామ్యతామియా" దిత్యస్యా మహాపురుషవిద్యాయాముక్తిఫలత్వం నిర్ధార్యతే, నహిముక్తి ఫలదాయాఅస్యావిద్యాయాఃకర్మకాణ్డత్వంయుక్తమ్, అస్యాఃకర్మకాణ్డత్వశ్రవణేపివిద్యాత్వమేవాస్యాంద్రష్టవ్యమ్,తథాచ స్మృతిః"†కర్మణ్యకర్మయఃపశ్యేదకర్మణిచకర్మయ" ఇతి. కర్మణి- భగవదారాధనే,§ అపిచేయమేవమ

యత్రే)తి.   అ॥౨౨॥సూ॥౧॥

※"నహ్యన్తోనన్తపారస్యే" త్యుపదిష్టాయా మహాపురుష విద్యాయాః కర్మకాణ్డత్వేన విద్యాత్వం నాస్తీత్యాక్షేప సమాధానార్థత్వా దుత్తరాధికరణ మాక్షేప సఙ్గత్యోప క్రమతే- (విద్యైవతునిర్ధారణా)దితి.

† (కర్మణీ)తి= కర్మణి- భగవదారాధనే, అకర్మ- బన్ధహేతుత్వాభావమ్, అకర్మణి - భగవదారాధన వ్యతిరిక్తేకృత్స్నవ్యాపారేకర్మ - బన్ధహేతుత్వమ్, కృత్స్నకర్మకృత్- కృత్స్నభగవదారాధనకృత్.

§ నకేవలమస్యావిద్యాత్వంస్మార్తమ్, అపితుశ్రౌతంచేత్యాహ-

హాపురుషవిద్యాప్రపఞ్చ్యతే ద్వాదశే "మాయార్ద్యైర్ణవభి స్తత్త్వై" రిత్యాదిభిః.*తస్మాత్ "నహ్యన్తోన న్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవే' త్యేషామహాపురుషవిద్యైవేతి నిర్ధార్యతే, నిర్ధారణమ్-నిశ్చయః.

—౪౮॥సూ॥†దర్శనాచ్చ—

దృశ్యతేహినుహాపురుషవిద్యాత్వ మస్యారాధనస్య "పూజా న్తైకల్పవేత్సమ్యక్సజల్పగి కర్మపావనీమ్। సువర్ణం ఘర్మానువాకేన మహాపురుషవిద్యయే" త్యేవంతత్రై వివక్ష్యమాణవాక్యేషు. తస్మాత్ "నహ్యన్తో నన్తపారస్యే" త్యారభ్యోపదిశ్యమానామహాపురుషవిద్యేతి వేదితవ్యా.

—౪౯॥సూ॥ శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చనబాధః—

"తవపరిమేచరన్త్యఖిల సత్త్వనికేతతయా తడుత పదాక్రిమన్త్య విగణయ్య.శిరోనిబుతే"రిత్యాదిషుభగవత్పరిచరణలక్షణారాధనస్య ముక్తిఫలదత్వ శ్రుత్యాదినాఽస్యారాధనస్య దర్శ. పూర్ణమాసాది కర్మకాణ్డాపేక్షయా ఫలతోబలీయ స్త్వాచ్చ "నహ్యన్తోనన్త పారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవే" త్యారభ్యసముపదిశ్యమానస్య భగవదారాధనస్యకర్మకాణ్డసమాఖ్యయానమహాపురుషవిద్యాత్వస్యబాధః.

(అపిచేతి)= తథాచ "మాయార్ద్యైర్నవభి స్తత్త్వై" రిత్యాదేః"మహాపురుషవిన్యాసన్సూర్యస్య జగదాత్మన" ఇత్యనుక్రమణవాక్యేనమహాపురుషవిద్యాత్వోపదేశాత్తాదృశవిద్యాత్మకస్య "నహ్యన్తో నన్తపారస్యే" త్యస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వం సిద్ధమితిభావః.

* ఏత దధికరణ ఫల కథన పూర్వకం సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. ... ... *

† ఏతద్విద్యాఙ్గ మన్త్రస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వే ప్రత్యక్షసిద్ధలఙ్గభూతాయా ఏతద్విద్యాయా మహాపురుష విద్యాత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధమిత్యాహ- (దర్శనాచ్చే) తి. ... *

—✳{ ౫౦॥ సూ॥()అనుబన్ధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాన్తరపృథ క్త్వవద్దృష్టశ్చ తదుక్తమ్ }✳—

ఇతశ్చ "నహ్యనోత్తనన్త పారస్యే" త్యాదినా భగవదుప దిష్టస్యారాధనస్యవిద్యాత్వమధ్యవసీయతే, యతోఽస్యాం విద్యాయాంవ క్తృత్వేన భగవదనుబన్ధః, తత్ర తస్యైవైతదారాధ్యత్వం తస్యైవప్రాప్యత్వం చదృశ్యతే, తతశ్చైతేభ్యోఽనుబన్ధాదిభ్యోఽస్యారాధనస్య దర్శపూర్ణ మాసాదికర్మకాణ్డాత్ పృథగ్భావోదృష్టః, ప్రజ్ఞాన్తర పృథక్త్వవత్- యథాప్రజ్ఞాన్తరస్య దహర విద్యాయాం దర్శపూర్ణ మాసాది క ర్మకాణ్డాత్ పృథక్త్వందృష్టమ్, ఏవమస్యాలపివిద్యాయా దర్శపూ ర్ణమాసాదికర్మకాణ్డాత్ పృథగ్భావోదృష్టః, తస్మాత్, తదుక్తమ్- భగవదారాధనస్య మహాపురుషవిద్యాత్వముక్తమిత్యర్థః.

౨౩॥ నిర్ధారణాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—✳{ ౫౧॥¶సూ॥నసామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్నహిలోకాపత్తిః }✳—

() దృష్టాన్తతః కర్మకాణ్డవైలక్షణ్యకథనే నాస్యా మహాపురుష వి ద్యాత్వమధ్యవస్యన్నధికరణముపసంహరతి సూత్రకారః- (అనుబన్ధా దిభ్య)ఇతి= § ఆదిపదార్థమాహ- (తస్యైవే)తి. అ ౨౩॥సూ॥౪॥

¶ భగవదారాధనలక్షణ మహాపురుష విద్యాయాస్తద్విద్యాత్వం స్థిరీకృతమ్, ఏవ ముత్తరాధికరణే దహరవిద్యాయాస్తద్విద్యాత్వ మే వస్థిరీక్రియతే, తతోదృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే (నసా మాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్నహిలోకాపత్తి)రితి.

ధ్యానస్యస్మరణాత్మకత్వాత్ "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మ రణ" మిత్యుపదిష్ట తృతీయభక్త్యన్తర్భావాత్ "యోగస్యలక్షణం వక్ష్యే" ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానోధ్యానయోగోభక్తిరేవ భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే- భగవదనుగ్రహలభ్యలక్షణకాలికస్మరణ

తృతీయసర్గే "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే సబీజస్య నృపాత్మజ" ఇత్యుపక్రమ్యోపదిశ్యమానధ్యానయోగస్య కింభక్తిః? ఉతదహరవిద్యా? ఇతిహావిశయేప్రాప్తే*తంనిరాచష్టే- (నసామాన్యాదపి) ఇతి= "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే సబీజస్యనృపాత్మజ" ఇత్యాదిషూపదిశ్యమానో ధ్యానయోగో దహరవిద్యైవభవితుమర్హతి, నతుభక్తిః, కుతః? సామాన్యాత్- ఇహాపి "హృదయాంబుజవిష్టర" మిత్యత్రశ్రూయమాణహృదయ రూపాయతనతోస్య "కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశ" ఇత్యుపదిష్టదహరవిద్యా సామాన్యావగమాదేతద్విద్యాయాం యమనియమాద్యఙ్గోపదేశోపలబ్ధేశ్చ, తస్మాదేతద్విద్యానిష్ఠానాం సాక్షాన్మోక్షసమ్భవాన్న పునర్మృత్యుమజ్జన్మభవతి,అతఏవప్రాకృతలోకాపత్తిశ్చనభవతి,హి- నిశ్చితమ్,†ఏతచ్చఫలకథనం దహరవిద్యాయాసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వ ప్రదర్శనార్థమితిజ్ఞేయమ్.

౭౪॥ నసామాన్యాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

*తస్యైవ "యస్మిన్ జననిప్రాణ వియోగకాలే క్షణం సమావేశ్యమనోవిశుద్ధమ్। నిహృత్యకర్మాశయమాశుయాతి పరాంగతిం బ్రహ్మమయోరవిన్ద" ఇత్యాది వాక్యశేషేషుభక్తిత్వాధ్యవసాయాత్ "యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే" ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానధ్యానయోగస్య చిరకాల సన్తతధ్యానరూపత్వేనాష్టాఙ్గయోగత్వం సిద్ధమితి భావేనసిద్ధాన్తయతి- *(తంనిరాచష్ట)ఇత్యాదినా.

(మృత్యుమన్నహి లోకాపత్తి) రితిసూత్రశేషేణస్వయమేవైతదధికరణఫలమకథయద్భగవాన్సూత్రకారః.

† స్వయంఫలకథనస్యాభిప్రాయమాహ-(ఏతచ్చే)తి= తస్మాత్ "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే" ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానో ధ్యానయోగోదహర విద్యైవేత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౨౪॥సూ॥౧॥

ఇహాష్టాఙ్గయోగ ఫలప్రస్తావేన భక్తియోగ ఫలస్యాపి స్మృత

॥ ౫-౨॥సూ॥ పరేణచశబ్దస్యతాద్విధ్యంభూయస్త్వానుబన్ధః

†పరేణ=అధ్యాయేన, "భక్తియోగోబహువిధోమార్గై ర్భామిని భావ్యతే । స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాంభావోవిభిద్యత" ఇతి, "మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణమయిసర్వగుహాశయే । మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా యథాగఙ్గామ్భసోమ్బుధౌ ॥ లక్షణంభక్తియోగస్య హ్యైర్త్యస్తిక ఉదాహృత" ఇతిచ సకామనిష్కామభేదేన బహువిధాభక్తి రుపదిశ్యతే, అత్ర పూర్వోదితయాసకామయాభక్త్యా భజత స్తత్రాభిసన్ధీయమానఫలమాత్రంభవతి? ఉతోత్తమభక్తిరూపఫలంచభవతి? ఇతివిశయేప్రాప్తే¶తంపరిహరతి- (పరేణచే) తి- చశబ్దేనవిశయమశమయత్, యద్యపిపరేణాధ్యాయే నోపదిష్టస్య, శబ్దస్య- "యస్తుహింసాంసముద్దిశ్య" త్యాదివాక్యఘటక యత్తచ్ఛబ్దార్థభూతస్య సకామభక్తియోగినః, భూయస్త్వానుబన్ధః- బహుఫలసమ్బన్ధోభవతి, తథాపి సకామభక్త్యాభజతః క్రమేణతాద్విధ్యంభవతి, అత్ర తచ్ఛబ్దేనైతదుపరిష్టాత్(ప)సిద్ధత్వేనోపదిశ్యమానా నిష్కామభక్తిరుచ్యతే, సావిధా- ప్రకారో, యస్య, తస్యభావస్తాద్విధ్యమ్- తద్విధత్వమ్, నిష్కామభక్తిశ్చ

త్వాత్ప)సఙ్గసఙ్గత్యాతత్ఫలవిషయకచిన్తామారభతే- (పరేణచశబ్దస్యతాద్విధ్యం భూయస్త్వానుబన్ధ)ఇతి= అస్య "యోగస్య లక్షణంవక్ష్యే" ఇత్యస్యోపరితనాధ్యాయేవిషయమాహ-†(పరేణాధ్యాయేనే)తి. ¶ తత్రాభిసన్ధీయమానఫలమాత్రమితి హింసావ్యతిరిక్తత్వేన ఫలం విశేషణీయమ్, ఇన్ద)హింసామనుసన్ధాయవిత్యానుష్ఠితభగవదారాధనరూపభక్తేస్తద్ధింసా ఫలప్రదత్వాదర్శనాత్; తథాచ పరహింసామభిసన్ధాయానుష్ఠితాయాభక్తేః పరహింసాభిసన్ధివిఘటనమేవఫలమితిజ్ఞేయమ్. పూర్వోదితభక్తేః ఫలాభిసన్ధిపూర్వకమారబ్ధత్వాత్తయాభజతోఽభిసన్హితఫలమాత్రం భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ (తంపరిహరతీ) త్యాదినా.

భవతీత్యర్థః, అతఏవ శ్రూయతే "నమయ్యావేశితధియాం కామః కా
మాయకల్పతే। భర్జితాః క్వథితా ధానాః ప్రాయో బీజాయ నేష్యతే"
ఇతి "కామధియస్త్వయి రచితా న పరమ రోహన్తి యథా కరమ్భబీ
జాని" ఇతి. * * * *

అపిచ "మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ" ఇత్యుపక్రమ్య "స
ఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్యన్తిక ఉదాహృతః। యేనాతివ్రజ్య త్రిగుణాన్మ
ద్భావాయోపపద్యతే" ఇత్యుపదిష్టం శ్రవణకీర్తనాదిరూపం నిష్కా
మభక్తియోగం పూర్వోక్తయా సకామభక్త్యా భగవన్తం భజతాం ప్రా
కృతభక్తానాం పరమకారుణికస్స భగవానేవ ఘటయత ఇత్యభిప్రేత్యాహ,

— ॥౫౩॥ సూ॥ ఏక ఆత్మనశ్శరీరే భావాత్ —

ఆత్మనః- పరమాత్మనస్సర్వాన్తర్యామిణః, శ్శరీరే, జాతావేక
వచనమ్, స్వశరీరభూతేషు జీవేషు నియన్తృత్వేన సద్భావాదేవైషాం
ప్రాకృతభక్తానాం పూర్వోక్తముత్తమభక్తియోగం ఘటయతీత్యేకే
ముఖ్యా ఉత్తమభక్తా, మన్యన్తే. ... ... *

— ॥౫౪॥ సూ॥ +వ్యతిరేకస్తద్భావభావిత్వాన్నతూపలబ్ధివత్. —

తత్రైవముత్తమభక్తిసమ్పన్నస్య ప్రాకృతభక్తిదశాయాం
యాయాః ఫలాభిసన్ధయో భూవన్ తాసాం వ్యతిరేకశ్చ భవతి- అఖిలకా
మబీజాని నశ్యన్తీత్యర్థః, కస్మాత్? తద్భావభావిత్వాత్_ తం శ్రీభగ
వన్తమేవ భావయన్తి- అనవరతం భజన్తీతి తద్భావాః- ఉత్తమభక్తాః,
తద్వద్భగవన్తం తాన్వా భావయితుం శీలమేషామస్తీతి తద్భావభావినః,
తేషాం భావస్తత్త్వమ్, తస్మాత్; నహ్యుత్తమభక్తాః తద్వద్భగవన్తం
వా భజమానానాం కామబీజమవశిష్యతే, యస్మాదేవం శ్రూయతే
"ముహుర్ముహుర్హా వర్ణక్తి హరే జగత్పతే నారాయణేత్యాత్మగతింగత

+ నచోత్తమభక్తిలబ్ధ్యనన్తరమీషదపి ఫలాభిసన్ధిర్భవతీత్యాహ (వ్యతిరేక) ఇతి. ... ... *

త్రపః । తదా పుమాన్ ముక్తసమస్తబన్ధన స్తద్భావ భావాను కృతాశయాకృతిః ॥ నిర్దగ్ధ బీజాను శయోమహీయసా భక్తి ప్రయోగేణ సమేత్యధోక్షజ '' మితి. ప్రాకృతభక్తే రనభిసన్ధితోత్తమభక్తిరూప ఫలప్రదత్వే "నతూవలబ్ధివ '' దితి వైధర్మ్యదృష్టాన్తః-ఉపలబ్ధి-లాభః, యథాలోకే ధనలాభార్థం క్రియమాణా రాజసేవా ధనమాత్రం ప్రయచ్ఛతి తద్వత్ కామాద్యర్థం క్రియమాణా భగవద్భక్తిర్న కేవలంకామాదికం ప్రయచ్ఛతి, కింతూత్తమ భక్తించ ప్రయచ్ఛతీతి జ్ఞేయమ్,తస్మాత్ప్రాకృత భక్తానాం క్రమేణోత్తమభక్తిరూప ఫలంచ భవత్యేవేతిసిద్ధమ్. ... ... ❋

౨౬॥భూయస్త్వానుబన్ధాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—✲ ౪౪॥ సూ॥†అంగావబద్ధాస్తునశాఖాసుహిప్రతివేదమ్ ✲—

దేవతాన్తరాణాంముముక్ష్వనుపాస్యత్వ మసకృదావర్తితమపిస్థూణానిఖనన్యాయేన తదేవ సంప్రత్యర్థీక్రియతే, కిం ముముక్షుభిర్దేవతాన్తరముపాసితవ్యమ్ ? ఉతనోపాసితవ్యమ్ఃఇతిసన్దేహేప్రా

ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి (తస్మా)దితి.అ॥౨౬॥సూ॥ ౩॥.

† అస్మిన్నధికరణే సకామభక్త ప్రస్తావేన సకామానాం దేవానాం స్మృతత్వాత్తేషామాశ్రిత వరదాన సామర్థ్య సమ్భవాచ్చ తద్భజన విచారం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోపక్రమతే- (అంగావబద్ధాస్తు నశాఖాసుహిప్రతివేద) మితి. ... ... ❋

దేవతాన్తరోపాసనే ముముక్షుభిః కృతే తేషాం తలోపేక్షితైహిక ఫలసమ్భవాన్ముముక్షుభిర్దేవతాన్తరముపాసితవ్య మితిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే " యోదుస్త్యజాన్ క్షితిసుత స్వజనార్థదారాన్ ప్రార్థ్యాంశ్రియంసురవరైస్సదయావలోకామ్ । నైచ్ఛన్నృపస్తదుచితం మహతాంమధుద్విట్సేవానురక్త మనసా మభవోపిఫల్గు "రిత్యాదినా ముముక్షూణా మైహిక ఫలాసక్త్యభావాభ్యవసాయాత్త

స్త+ఇదముత్తరం పఠతి- (అంగావబద్ధాస్త్వి)తి=తుశబ్ద స్సన్దేహాపను
త్త్యర్థః, అంగావబద్ధశబ్దేన భగవద్వీరాడ్విగ్రహాభిమానినో బ్రహ్మరు
ద్రేన్ద్రాదయ ఉచ్యన్తే, తేతు ముముక్షుభిర్నోపాసితవ్యాః, కుతః? న
శాఖాసుహి ప్రతి వేదమ్- హి- యస్మాత్, ప్రతివేద పఠ్యమానేషు
శాఖాభేదేషు ముముక్షూణాం దేవతాన్తరోపాసనం నవిధీయతే, తే
షాముత్తమభక్తానాం ముముక్షూణాం మోక్షార్థిత్వేన భగవతోఽపి
ఫలానపేక్షత్వా త్కుత స్తే దేవతాంతర ముపాసీరన్నిత్యాశయః, ప్ర
త్యుత దేవతాన్తరాణ్యపి మోక్షార్థం భగవద్భజనం కుర్వన్తీతి శ్రూ
యతే "అహం బ్రహ్మా చ విబుధా మునయశ్చామలాశయాః । సర్వా
త్మనా ప్రపన్నాస్త్వా మాత్మానం ప్రేష్ఠ మీశ్వరమ్ _ తం త్వా జగ
త్స్థిత్యుదయాన్త హేతుం సమం ప్రశాన్తం సుహృదాత్మ దైవమ్ । అన
న్య మేకం జగతామధీశం భవాపవర్గాయ భజామ దేవే" త్యాదౌ
*తస్మా ద్దేవమనుష్యాదిభిస్సర్వైర్ముముక్షుభి శ్శ్రీభగవా" న్నా
రాయణ ఏవానవరతం భజనీయ ఇత్యధ్యవసేయమ్.

బహూనామేకపరమాత్మాశ్రయత్వేన కశ్చిద్విరోధ ఇతి సదృష్టాన్తమాహ-

—※ ౪౮॥సూ॥ మన్త్రాదివద్వాఽవిరోధః ※—

దేవాదయో బహవశ్శ్రీభగవన్తం నారాయణమాశ్రయన్తీత్యత్ర నా
స్త్యేవహి కశ్చిద్విరోధః, యథా సాక్షాచ్ఛ్రీరామమన్త్రరాజాదయో బ
హవో మన్త్రాః ప్రతిపాద్యత్వేన శ్రీభగవన్తం నారాయణమేవాశ్రయన్తే
తద్వత్, †అత్రేదం రహస్యమ్, భగవత్పరాణాం బహూనాం మన్త్రాణాం

త్ఫలార్థం తేషాం దేవతాన్తర భజనమనావశ్యకమితి భావేన సిద్ధా
న్తయతి- +(ఇదముత్తరం పఠతీ)త్యాదినా.

* ఏతదధికరణఫలం కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† శ్రీరామమన్త్రరాజాదయ ఇత్యత్రాదినా అష్టాక్షరాదిమన్త్రా
గ్రాహ్యాః, ప్రసంగా[illegible]త్పర్యార్థమాహ- (అత్రే)ద)

మధ్యే అభ్యర్హితత్వాద్రామ మన్త్రరాజో ముముక్షూణామత్యావ
శ్యక ఇతి. ఏతచ్చాథర్వణరహస్యే శ్రీరామోత్తరతాపనీయోపనిషది
ప్రసిద్ధమేవ శ్రూయతే, తథాహి "అథహైనం భరద్వాజో యాజ్ఞవ
ల్క్యముపసమేత్యోవాచ శ్రీరామ మన్త్రరాజస్య మాహాత్మ్యం నో
బ్రూహి భగవన్నితి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః స్వప్రకాశః పరం
జ్యోతిస్స్వానుభూత్యైకచిన్మయః। తదేవ మన్త్రరాజస్య మనోరాద్య
క్షరస్స్మృతః॥ అఖణ్డైకరసానన్దస్తారకబ్రహ్మవాచకః। రామాయే
తిసువిజ్ఞేయస్సత్యానన్దచిదాత్మకః॥ నమః పదం సువిజ్ఞేయః పూర్ణా
నన్దైకవిగ్రహః। సదా రమన్తి హృదయే సర్వే దేవా ముముక్షవ ఇతి.
య ఏవైతం మన్త్రరాజం శ్రీరామచన్ద్ర షడక్షరం యో నిత్యమధీయతే
సోఽగ్నిపూతో భవతి- స వాయుపూతో భవతి- స ఆదిత్యపూతో భవతి-స
బ్రహ్మణా పూతో భవతి- స విష్ణునా పూతో భవతి - స రుద్రేణ పూతో భ
వతి_ స సర్వైర్దేవైః పూతో భవతి- స సర్వేషు తీర్థేషు స్నాతో భవతి-
స సర్వేషు వేదేష్వధీతో భవతి- స సర్వైర్యజ్ఞైః క్రతుభిరిష్టవాన్భవ
తి-స సర్వైర్దేవైర్విజ్ఞాతో భవతి- స సర్వవేదవ్రతచర్యాసుచరితో భవ
తి-తేనేతిహాసపురాణానాం రుద్రాణాం శతసహస్రాణి జప్తాని ఫలాని భ
వన్తి-శ్రీరామమన్త్రరాజస్మరణేన గాయత్ర్యాశ్శతసహస్రం జపం ఫ
లం భవతి- ప్రణవానామయుతకోటిజప్తాని ఫలాని భవన్తి- దశపూర్వాన్
దశాపరాన్ పునాతి- స పఙ్క్తి-పావనో భవతి- స మహాన్ భవతి- అథ పు
రాణేషూదాహరన్తి - గాణాపత్యేషు శైవేషు శాక్తసౌరేష్వభీష్ట
దాః। వైష్ణవేష్వపి సర్వేషు రామమన్త్రాః ఫలాధికాః॥ గాణాప
త్యేషు శైవేషు కోటికోటిగుణాధికాః। మన్త్రేష్వేషు ప్రయాసేన ఫలదో

మితి= రహస్యమిత్యనేన "గురుం ప్రకాశయేద్ధీమాన్మన్త్రం యత్నేన
గోపయేత్" ఇత్యాదిశిష్యనిష్ఠావిధిమనుస్మారయతి.

యంషడక్షరః ॥ షడక్షరోఽయం మన్త్రస్తు సర్వాఘౌఘనివారణః। మన్త్రరాజ ఇతి ప్రోక్తస్సర్వేషాముత్తమోత్తమః ॥ కృతం దినే యద్దురితం పక్షమాసర్తువర్షజమ్ । సర్వం దహతి నిశ్శేషం తూలరాశిమివానలః ॥ బ్రహ్మహత్యాసహస్రాణి జ్ఞానాజ్ఞానకృతాని చ । స్వర్ణస్తేయసురాపానగురుతల్పాయుతాని చ ॥ కోటికోటిసహస్రాణ్యుపపాతకజాన్యపి । సర్వాణ్యపి ప్రణశ్యన్తి రామమన్త్రానుకీర్తనాత్ ॥ భూతప్రేతపిశాచాద్యాః కూశ్మాణ్డగ్రహరాక్షసాః । దూరాదేవ ప్రధావన్తి రామమన్త్రప్రభావతః ॥ ఐహలౌకికమైశ్వర్యం స్వర్గాద్యం పారలౌకికమ్ । కైవల్యం భగవన్తం చ మన్త్రోఽయం సాధయిష్యతీ " ఇ. తతశ్చాపవర్గార్థినామ్- శ్రీరామమన్త్రరాజాశ్రయణమత్యావశ్యకమితి నిశ్చీయతే, ¶ఇదముపలక్షణమ్. ముముక్షూణామష్టాక్షరద్వాదశాక్షరావప్యావశ్యకౌ, తయోర్నారాయణోపనిషది సర్వవేదాన్తసారే శ్రీపాఞ్చరాత్రే చ ముముక్షూణామావశ్యకత్వప్రసిద్ధేరితి జ్ఞేయమ్.

—*{ ౫౭॥ సూ॥ †భూమ్నః క్రతువజ్జ్యాయస్త్వం తథా హి దర్శయతి }*—

భూమశబ్దో బహుత్వవచనః, అతో భూమ్నః=బహుభ్యో బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాది నిఖిలదేవేభ్యః, శ్రీభగవతో నారాయణస్య క్రతువజ్జ్యాయస్త్వమధ్యవసీయతే, యథా క్రతోః- సప్తాహయజ్ఞస్య, సర్వేభ్యో యజ్ఞేభ్యో జ్యాయస్త్వం నిశ్చితం తద్వత్పరమాత్మనస్సర్వేభ్యో దేవేభ్యో జ్యాయస్త్వం నిశ్చీయతే, శ్రీమద్భాగవతశ్రవణకీర్తనాస్య

¶ ముముక్షూణామావశ్యకే మన్త్రాన్తరే దర్శయతి- (ఇదముపలక్షణ)మితి=తథా చ †శ్రీభగవతో నారాయణస్య పూర్వపాదోక్తం సర్వోత్తమత్వమిహ ప్రసంగాదనుస్మృతమితి సద్దృష్టాన్తమాహ- (భూమ్న) ఇతి. ... ... *

తదాత్మకస్యసప్తాహయజ్ఞస్యశ్రైష్ఠ్యాదేవహి తేనయజ్ఞేనభగవన్తం భజతాంసుమేధస్త్వమామ్నాయతే " కలౌ కృష్ణంత్విషాకృష్ణం సాఙ్గోపాఙ్గాస్త్రపార్షదమ్।*యజ్ఞైస్సఙ్కీర్తనప్రాయైర్యజన్తిహి సుమేధస" ఇతి. అపిచ " యేమానవాః పాపరతాఃసర్వదాసదాదురాచారరతావిమార్గగాః । క్రోధాగ్నిదగ్ధాః కుటిలాశ్చ కామినస్సప్తాహయజ్ఞేనకలౌపునన్తితే ॥ సత్యేనహీనాః పితృమాతృదూషకాస్తృష్ణాకులాశ్చాశ్రమ ధర్మవర్జితాః । యేదామ్భికామత్సరిణోపిహింసకాస్సప్తాహయజ్ఞేనకలౌపునన్తితే ॥ పఞ్చోగ్రపాపాశ్ఛలధర్మకారిణః క్రూరాః పిశాచాఇవ నిర్దయాః ఖలాః । బ్రహ్మస్వపుష్టావ్యభిచార దుష్టాస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌపునన్తితే॥ కాయేన వాచా మనసాపిపాతకం నిత్యంప్రకుర్వన్తి శఠాహఠేనయే । హృద్రోగయుక్తా మలినాదురాశయా స్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునన్తితే " ఇత్యాది పాద్మోత్తర వచనేభ్యశ్చ శ్రైష్ఠ్యమవగన్తవ్యమ్.¶శ్రుతిశ్చైవ మేవ సర్వజ్యాయస్త్వం భగవతోదర్శయతి" అగ్నిరవమోదేవతానాం విష్ణుఃపరమ " ఇతి" అగ్నిర్వైదేవానామవమోవిష్ణుః పరమస్తదన్తరేణాన్యాస్సర్వాదేవతా " ఇతిచైవంవిధబ్రాహ్మణరూపా.

౨౭॥అంగావబద్ధాధికరణంసమాప్తమ్ సూ॥౩॥

—※ ౫౮॥సూ॥నానాశబ్దాదిభేదాత్ ※—

దృష్టాన్తభూతస్య శ్రీమద్భాగవతసప్తాహయాగస్యసర్వయాగశ్రైష్ఠ్యంచశ్రుతి సమ్మతమిత్యాహ-(శ్రీమద్భాగవతే)తి=*యజ్ఞైరితి బహువచనం సప్తాహయజ్ఞస్య శ్రవణాదిభేదే నావర్త్యమానత్వాద్ద్రష్టవ్యమ్. ... ... *

¶ ఇహప్రసంగాద్దార్ష్టాన్తికస్య శ్రీభగవతశ్శ్రైష్ఠ్యంచ శ్రుత్యన్తరేణ చానుమతమితి కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (శ్రుతిశ్చే)తి.

 ॥౨౭॥సూ॥౩॥

* అత్యగాత్పరవిద్యావిచారః, అథతత్సాధన విచారోఽనుక్రమిష్యతే, తచ్చ పరవిద్యా సాధనం కింనిష్కామ తయాఽనుష్ఠితాగ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్యాదినానాకర్మ స్వన్యతమరూపం భవతి ? యద్వా తథానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మరూపం భవతి ? ఇతిసంశయేప్రాప్త ఇదమాహ-(నానే)తి= నిష్కామతయాఽనుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మరూపమేవ భవతిపరవిద్యాసాధనమ్, కుతః ? శబ్దాదిభేదాత్- "ఈజేచ భగవన్తం యజ్ఞపురుషం యజ్ఞక్రతుభి రుచ్చావచైరన్యైశ్చక్రతుభిశ్శ్రద్ధయాహృతాగ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్య పశుసోమానాం ప్రకృతి వికృతిభిరనుసవనం చాతుర్హోత్రవిధినే"త్యత్ర శ్రూయమాణాగ్నిహోత్ర శబ్దాదిభిః పరవిద్యాసాధనానాం నానాత్వేన భేదావగమాదిత్యర్థః, ¶తతశ్చనిష్కామనయానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాదయస్సర్వేపిచిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యాసాధనాని భవన్తీతినిశ్చీయతే.

౨౫॥నానాశబ్దాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

---

*వృత్తానువాదేన పూర్వాధికరణైరస్యసాధ్య సాధనభావ సఙ్గతిం ద్యోతయతి- (అత్యగా) దితి= అత్యగాత్- సమాప్త ఇత్యర్థః. పరవిద్యాభక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేత్యుభయరూపా, తత్సాధనం విషయీకృత్య విశయమాహ-(తచ్చే)తి= సాధ్యస్యైకత్వేన సాధనస్యాప్యేకత్వముచితమ్, అతోఽగ్నిహోత్రాదిష్వన్యతమమేవ పరవిద్యాసాధనం భవతీతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే వహ్నిరూపసాధ్యనిశ్చయస్య ధూమాలోకనాదినానాసాధనదర్శనాత్తద్వత్పరవిద్యా రూప సాధ్యస్యసాధనాన్యప్యగ్నిహోత్రాదినానా కర్మాణిభవన్తీతి సిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహే) త్యాదినా. ¶ ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తతశ్చే) తి.

అ॥౨౬॥సూ॥౧॥

ఉక్తం పరవిద్యా సాధన నానాత్వ ముపజీవ్య తత్సాధన వి

—※ ౪౯॥సూ॥※వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్ ※—

కిమేషామగ్నిహోత్రాదీనాంసముచ్చయోభక్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః? ఆహోస్విద్వికల్పేనుష్ఠాతవ్యః? ఇతి విచికిత్సాయామ్ “ ఈజేచే ” త్యాది వేదాన్తేషు యథోక్తరీత్యా భక్తిసాధనానాం సముచ్చయానుష్ఠాన శ్రవణాత్తేషాం సముచ్చయ ఏవ భక్తి సాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్య ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః, అగ్నిహోత్రాదీనాంవికల్పఏవభక్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః, వికల్పో- భేదః, అన్యతమఇతియావత్; కుతః? అవిశిష్టఫలత్వాత్- సర్వేషామగ్నిహోత్రాదీనాం సమానఫలత్వాత్, సమానంహిభక్తిరూపఫలమేషాంభవతీతి శ్రూయతే “ యదత్రక్రియతేకర్మ ” త్యాదౌ.నహి “ ఈజేచభగవన్త” మిత్యత్రసముచ్చయా నుష్ఠానవిధిశ్శ్రూయతే, అపితుతత్రద్రవ్యదేశకాలాదిసమ్పన్నతయాభరతస్య సముచ్చయానుష్ఠాన మాత్రంశ్రూయతే; తస్మాద్ద్రవ్యాది సమ్పన్నైరిదానీమపి తద్వదనుష్ఠాతుం శక్యమేవ, తద్వ ద్ద్రవ్యాద్యసమ్పన్నైనతు యథాశక్త్యైవ విధివద్వికల్పేనుష్ఠాతవ్యః, తథాచశ్రూయతే “ కర్మాణిచయథాకామంయథాదేశంయథాబలమ్ । యథోచితం యథావిత్తమకరోద్బ్రహ్మసాత్కృత ” మితి. ఏవమగ్రే “ సర్వాపేక్షాచే ” త్యత్రాప్యభిప్రాయోద్రష్టవ్యః, ()అతోవికల్పఏవానుష్ఠాతవ్యః. ... ※

౪౯॥ వికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

కల్పానుష్ఠానం వక్తుముపజీవ్యోపజీవక భావ సఙ్గత్యోత్తరాధి కరణమారభతే-※(వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా)దితి=అగ్నిహోత్రాదీనివిషయీకృత్యాస్యవిశయమాహ- (కిమేషా)మితి.

() పరవిద్యార్థినాం తత్సాధన వికల్పానుష్ఠాన సిద్ధిరిహ ఫలమితిసూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(అత)-ఇతి. అ॥౩॥సూ॥౧॥

కామ్యకర్మసు పూర్వాధికరణన్యాయేన ప్రాప్తవికల్పానుష్ఠా

—✻{ ౬౦॥సూ॥¶ కామ్యాస్తుయథాకామంసము
చ్చీయేరన్నవాపూర్వ హేత్వభావాత్ }✻—

యదీమేఽగ్నిహోత్రా దయస్తత్తత్ఫలకామనయా నుష్ఠీయే రన్ తర్హ్యేతేకామ్యాస్స్యుః, తతశ్చేమేకామ్యా అగ్నిహోత్రాద యఃకింసముచ్చీయేరన్? ఉత వికల్పేరన్?ఇతిసంశయేసతిపూర్వాధిక రణన్యాయేనవికల్పేరన్నితిప్రాప్తేప్రాహ- (కామ్యాస్త్వి) తి= తు శబ్దశ్శంకా-సముచ్ఛేదార్థః, కామ్యాఃపునరగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణ మాసాదయః యథాకామమ్- యథేష్టమ్,†సముచ్చీయేరన్- స్వర్గ ఫలభూయస్త్వాపేక్షయాసముచ్చ యాఏవానుష్ఠాతవ్యాః,నవేతిస్వర్గ ఫలభూయస్త్వానపేక్షాయాంవికల్పా నుష్ఠానంద్యోతయతి- తథా హిస్వర్గఫలభూయస్త్వానపేక్షాయాం తు కామ్యానామగ్నిహో త్రాదీనాం వికల్పోనుష్ఠాతవ్యఇత్యర్థః, కుతః? పూర్వహేత్వభా వాత్- హేతుః- ఫలమ్, కామ్యకర్మణాం పూర్వోక్త నిష్కామక ర్మణామివసమానఫలత్వాభావాత్, కామ్యకర్మణాంప్రత్యేకం భి న్నఫలత్వాదిత్యర్థః, + తథాచఫలాభిసన్ధిపూర్వకత్వేనానుష్ఠీయమా నాకర్మవిద్యాకామ్యత్వాచ్చిత్తశుద్ధిహేతుర్నభవతీత్యుక్తమ్. అథచిత్తశుద్ధిహేతుభూతపూర్వోక్తనిష్కామకర్మవిద్యానుష్ఠాన నముపదిశుముత్తరాధికరణమాప వాదకాన్యాసఙ్గత్యోపక్రమతే -¶(కా మ్యాస్తుయథాకామ) మితి.

† సముచ్చీయేరన్, సాకల్యేనానుష్ఠీయేరన్నిత్యర్థః.

+ కామ్యకర్మణాంచిత్తాశోధకత్వాత్పరవిద్యార్థిభిరనాదరణీ యత్వనిర్ణయోత్ర ఫలమితిద్యోతయన్ సూత్రార్థ ముపసంహర తి-(తథాచే) తి= సిష్ఠావలోకనన్యాయేనేహ పఠితం పూర్వాధికర ణశేషముత్తరసూత్రమవతారయతి-(అథే)తి= నిష్కామకర్మాను ష్ఠానప్రకారకథనాయప్రస్తావోయం బద్ధః.

నప్రికారఉచ్యతే, ... *

—※ ౬౧॥సూ॥ అఙ్గేషుయథాశ్రయభావః※—

నిష్కామకర్మ స్వనుష్ఠీయ మానేషుహవిర్భుజో యేదేవా స్తే షాం శ్రీభగవతోనారాయణస్యాఙ్గేషు, యథాశ్రయభావః- యథా వదాశ్రియత్వంధ్యాతవ్యమ్, ఏతదుక్తంభవతి " యజ్ఞభాజో యే దే వాస్తాన్ పురుషావయవేష్వభ్యధ్యాయ" దిత్యుపదిష్టక్రమేణేన్ద్రాదీన్ హవిర్భుజో దేవాన్ శ్రీభగవతోబాహ్వాద్యవయవేష్వనుసన్ధ ధ్యాయీతి.

—※ ౬౨॥సూ॥* శిష్టేశ్చ※—

శిష్టిః- విశేషః, యథోక్తప్రకారేణ కర్మానుష్ఠానంచభగవ ద్భక్త్యనుకూలచిత్త శుద్ధిసాధనేషువిశిష్యతే,తథాచశ్రూయతే " క ర్మణా కర్మనిర్హార ఏషసాధునిరూపితః। యచ్ఛ్రద్ధయాయజే ద్విష్ణుంసర్వయజ్ఞేశ్వరంమఖైః॥ చిత్తస్యోపశమోయంవై కవిభిశ్శా స్త్రచక్షుషామ్దర్శితస్సుగమోయోగోధర్మశ్చాత్మముదావహ" ఇతి. కర్మణా- నిష్కామకర్మణా, కర్మనిర్హారః- చిత్తశోధనమిత్య ర్థః, తస్మాదేవమేవ భగవద్భక్తైచ్ఛుభిరనుష్ఠేయమిత్యభిప్రాయః.

—※ ౬౩॥సూ॥ సమాహారాత్※—

సమాహారః- సమాహరణమ్, సమర్పణమ్, అనుష్ఠితం కర్మ భగవత్సమర్పణాచ్చిత్తశోధకంభవతి" కర్మశుద్ధిర్మదర్పణ " మి త్యామ్నానాత్; తతశ్చకర్మవిశుద్ధ్యాచసత్వశుద్ధి ర్భవతీతిజ్ఞేయమ్.

—※ ౬౪॥సూ॥¶గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ※—

---

* ప్రశస్తత్వాదేవం ప్రకారేణానుష్ఠానం చిత్తశుద్ధీచ్ఛూనా మా వశ్యకమిత్యాహ- (శిష్టేశ్చ) ఇతి.

¶ యాజ్యానాం దేవానాం ప్రథమాధ్యాయోక్తం భగవదవయ వత్వానుసన్ధానమావశ్యకమిత్యనుస్మారయతి-(గుణసాధారణ్యే)తి.

అపిచ "పరస్యబ్రహ్మణ స్సాక్షాజ్జాతవేదోసిహవ్యవాట్। దేవానాంపురుషాంగానాం యజ్ఞేనపురుషంయజే" దిత్యస్మిన్ మన్త్రవర్ణేసర్వేషాందేవానాం పరమ పురుషగుణ సాధారణ్యం శ్రూయతే- గుణసాధారణ్యమ్- గుణభావః, అఙ్గభావఇత్యర్థః, తస్మాచ్చచిత్తశుద్ధికామైరేవమేవకర్మానుష్ఠేయమ్.

* అథానుష్ఠానకాలేభగవత్యసమర్పిత కర్మణాంకాలాన్తరే సంజాత భగవద్భక్తిసాధకచిత్తశుద్ధీచ్ఛావతాం కాగతిరిత్యత ఉత్తరంపఠతి,

—॥ ౬౫॥సూ॥ నవాతత్సహభావాశ్రుతేః ॥—

వాశబ్దోఽవధారణే, అనుష్ఠానకాలే భగవత్యసమర్పిత కర్మణాం కాలాన్తరే తాదృశకర్మజనితా పూర్వం భగవత్యర్పితం చేద్బన్ధహేతుర్నైవ భవతి, కింతు చిత్తశోధన ద్వారా తేషాం భగవద్భక్తిహేతురేవ భవతి, కుతః పునరిద మవగమ్యతే ? తత్సహ భావాశ్రుతేః- తత్సహభావః- తేనాపూర్వేణ సహితత్వమ్,తస్యాశ్రుతిః- రశ్రవణమ్,చిత్తశుద్ధికామానాంభగత్యపూర్వసమర్పణావశ్యకత్వశ్రవణమితి యావత్; సస్ప్రచరత్సు నానాయోగేషు విరచితాఙ్గక్రియేష్వపూర్వం యత్తత్క్రియాఫలం ధర్మాఖ్యం పరబ్రహ్మణి యజ్ఞపురుషే సర్వదేవతాలింగానాంమన్త్రాణామర్థనియామకతయాసాక్షాత్కర్తరిపరదేవతాయాంభగవతివాసుదేవఏవభావయమాన"ఇత్యత్ర హ్యేవం విధశ్రవణం భవతి, తస్మాదనుష్ఠానకాలేభగవత్యసమర్పిత కర్మణాం కాలాన్తరే చిత్త శుద్ధీచ్ఛావశా ద్భగవత్యర్పితాపూర్వాణాం చిత్త శుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తిస్సులభైవ భవతీతిజ్ఞేయమ్.

—॥ ౬౬॥సూ॥ †దర్శనాచ్చ ॥—

---

* ఉత్తరసూత్రస్యార్థాన్తరారమ్భకత్వద్యోతనార్థోథశబ్దః.

† శ్రుతిబలాచ్చైవ మేవ చిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యేచ్ఛుభిరనుష్ఠేయమిత్యధికరణార్థముపసంహరతి- దర్శనాచ్చేతి. ...... (దర్శనాచ్చే)తి.

"ఏవం కర్మవిశుద్ధ్యా విశుద్ధసత్వస్యాన్తర్హృదయాకాశశరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషోపలక్షణే శ్రీవత్స కౌస్తుభ వనమాలారిదర గదాభిరుపలక్షితేన నిజపురుష హృల్లిఖితే నాత్మని పురుషరూపేణ విరోచమానే ఉచ్చైస్తరాంభక్తిరనుదినమేధమానరయా అజాయతే" త్యేవం విధై వాక్యైహి భగవత్యర్పిత కర్మణో రాజర్షే ర్భరతస్య భగవద్భక్తి లాభో దృశ్యతే,*తస్మాచ్ఛకామ్యకర్మానుష్ఠాతౄణాం పునః పునర్భ్రంశ సమ్భవాచ్చిత్త శుద్ధిద్వారాభగవద్భక్తి హేతుభూతనిష్కామకర్మాణ్యేవ గృహిభిరనుష్ఠేయానీతి నిరవద్యమ్. ... ... *

౫౯॥ వికల్పాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

---

* తస్మాత్సర్వప్రకారేణ భగవద్భక్తిస్సమ్పాదనీయేతి భావేనైతత్పాదార్థ ముపసంహరతి- (తస్మాది)తి. అ॥౫౯॥సూ॥౭॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృతీయాధ్యాయస్య
తృతీయః పాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

తృతీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౬౬॥

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

—※ ౧ ॥ సూ॥ పురుషార్థోఽతశ్శబ్దాదితి బాదరాయణః ※—

※ తదేవ మతీతపాదే భగవద్భక్తి ప్రకాశకసర్వవేదాన్త సారాత్మక శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యం భగవద్భక్త్యాదిరూప పరవిద్యాసు మిథో గుణోపసంహారానుపసంహారౌ భగవదవతార మాహాత్మ్యం ప్రసంగాదాగతం చేత్యేతదర్థజాతం విచారితమ్, అథాస్మిన్ చతుర్థపాదే భగవద్భక్తిరూపాయాః పరవిద్యాయా ఏవ పురుషార్థహేతుత్వం తద్విద్యాధికారిణ స్తదన్తరఙ్గసాధనాని ప్రసంగాదాగతం చేత్యేతదర్థజాతం విచార్య నిర్ణీయతే, తత్ర పరవిద్యాయాః " తన్నిష్ఠస్య

యద్భక్తిః పరవిద్యైవ పురుషార్థోత్తమప్రదా ।
యస్యామధికృతా శ్చోర్ధ్వరేతసో రాఘవం భజే ॥

※ పూర్వస్మిన్ పాదే గుణోపసంహారోక్త్యా పరవిద్యాస్వరూపం నిరూప్యాస్మిన్పాదే తద్విద్యాయాస్స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వ నైష్ఠికాద్యధికృతిత్వాదే ర్నిరూపణేన తద్విద్యాస్వరూపస్య నిరూప్యమాణత్వాదస్య పూర్వపాదే నైకవిషయత్వ రూపాం సఙ్గతిం సూచయితుం పూర్వోత్తర పాదార్థం సఙ్క్షిప్యాహ- (తదేవ) మితి- అస్య పాదస్య తదధ్యాయేనాపి ప్రోక్తైకవిద్యా విషయత్వమేవ సఙ్గతిరితి ద్రష్టవ్యమ్, తత్ర భగవదుపాసనే తదధికారిణో ముముక్షూన్ ప్రవర్తయితుం తదుపాసనస్య స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వలక్షణం ప్రభావమాహ, (పురుషార్థోత) ఇతి. ఏతత్సూత్రస్య పౌనరుక్త్యశఙ్కాం వ్యుదస్యతి- (తత్రపరవిద్యాయా) ఇతి.

మోక్షోపదేశా " దిత్యేవంజాతీయకైస్సూత్రైస్తత్రతత్రపరమపురుషార్థహేతుత్వంనిర్ణీతమపిస్థూణానిఖననన్యాయేన పునరపితదేవ దృఢీకర్తుమాదావేవం చిన్త్యతే,పరావిద్యాకింస్వాతన్త్ర్యేణపరమపురుషార్థహేతుర్భవతి ? కింవాకర్మశేషతయాతస్మిన్నన్తర్భవతి? ఇతిసన్దేహేప్రాప్తే పరవిద్యాయాఃకర్మశేషత్వేనతస్మిన్నన్తర్భావాన్నస్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వ మితిజైమినిమతముపన్యస్యపూర్వపక్షయిష్యన్నాదౌ తావద్రాద్ధాన్తమాహ-(పురుషార్థోఽత) ఇతి=అతః- అస్మాన్నిఖిలవేదాన్త సారభూతశ్రీమద్భాగవతశాస్త్రవిహితాద్భగవద్భక్తిరూపపరమాత్మోపాసనాదేవ, పరమపురుషార్థో-మోక్షస్సిద్ధ్యతి, నతుతదన్యతఇతి భగవాన్బాదరాయణ ఆచార్యోమన్యతే, కుతః ? శబ్దాత్-"భక్త్యాహమేకయాగ్రాహ్యశ్శ్రద్ధయాత్మాప్రియస్సతామ్। భక్తిఃపునాతిమన్నిష్ఠా శ్వపాకానపిసమ్భవా " దితి, " తత్రోపాయసహస్రాణామయం భగవతోదితః ।యదీశ్వరేభగవతి భక్తిర్యైస్స్యాద్యథారతి " రితి=తత్ర- మోక్షసిద్ధానానాఋషిప్రోక్తోపాయానాంమధ్యే, అయం భగవతోదితోభక్తియోగరూపోపాయశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః,"ప్రీయతేఽమలయాభక్త్యాహరిరన్యద్విడమ్బనమ్- తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతి- నాన్యఃపన్థావిద్యతేఽయనాయ"ఇత్యేవంజాతీయకాభ్యశ్శ్రుతిభ్యః, భగవద్భక్తిలక్షణపరవిద్యాయాఏవహిపరమపురుషార్థహేతుత్వం భవతీతినిశ్చీయతే.

—※{ ౨॥సూ॥ శేషత్వాత్పురుషార్థవాదోయథాన్యేష్వితిజైమినిః }※—

*యథోక్తార్థదృఢీకరణాయ జైమిని మత ముపన్యస్య పూ

పరవిద్యాయాఃపురుషార్థహేతుత్వావగత్యాతస్యాంతదధికారిణాం ముముక్షూణాం ప్రవృత్తిసిద్ధిరేతదధికరణఫల మితిధ్యేయమ్.

* యథోక్తార్థే-పూర్వోక్తసిద్ధాన్తే,తద్దృఢీకరణాయేత్యర్థః.

ర్థవాదత్వం దర్శయతి-(శేషత్వాది) త్యాదిభిః = తథాహి *కర్మశేష
త్వా త్తత్కర్తురాత్మనో వ్రీహ్యాదేః ప్రోక్షణవదాత్మవిద్యాసంస్కారోభవితుమర్హతి, †అపిచాస్యాం పరవిద్యాయాం యః పురుషార్థ
వాదో-ముక్తిఫలశ్రుతి, సోఽపి యథాన్యేషు కర్మకాణ్డభాగేషు "ఇ
షే త్వోర్జే త్వేత్యాహ- ఇషమేవోర్జం యజమానే దధాతి- ఊర్జ

* కర్మశేషత్వాత్- ఆత్మవిద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వాత్-

† నను "హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో గతి
మణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే" ఇత్యాదావాత్మవిద్యాయాస్స్వతన్త్రపురుషార్థహేతుత్వశ్రుతేర్నైయమాత్మవిద్యాకర్మాఙ్గతాం నేష్యతీత్య
తఆహ-(అపిచాస్యా)మితి= గుణవాదః- గుణప్రశంసనమ్.

"ఇషే త్వోర్జే త్వే" తి మన్త్రోచ్చారణపూర్వకం శాఖాచ్ఛేదనస్య
మనాన న్తరం యజమానే అన్నని ధానాదర్శనాత్ "ఇషే త్వోర్జే త్వేత్యా
హ- ఇషమేవోర్జం యజమానే దధాతీ" త్యస్యార్థవాదస్య యజమా
న విషయకానురాగాది గుణప్రశంసారూపగుణవాదత్వమితి భావః.

ఉక్తంచైతాదృశార్థవాదానాం గుణవాదత్వమ్, "విరోధేగు
ణవాదస్స్యాదనువాదోఽవధారితే । భూతార్థవాదస్తద్ధానాదర్థవా
దస్త్రిధా మతః" ఇతి. "గ్రావాణః ప్లవన్తే- ఇషమేవోర్జం యజ
మానే దధాతీ" త్యాదిర్గుణవాదః; తత్రోక్త ప్లవనాది రూపార్థస్య
గ్రావాదిషు విరుద్ధత్వాద్గ్రావాణః ప్లవన్తఇత్యాద్యర్థవాదానాం గ్రా
వగతలఘుత్వాదేర్గుణవాదత్వం భవతి. యత్రావధారితార్థ ప్రతిపా
దకత్వం సోఽనువాదాత్మకోఽర్థవాదః, యథా "తస్మాద్వ్రీస్సంవత్సర
స్య పచ్యతే- అగ్నిర్హిమస్య భేషజమ్" ఇత్యాదిః; ఏతదుభయ
భిన్నాతీతవృత్తాన్తకథనం భూతార్థవాదః, యథా "తృతీయస్యా
మితో దివి సోమఆసీత్- వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా- వాయుమేవ
స్వేనభాగధేయేనోపధావతి సఏవైనం భూతిం గమయతీ" త్యాదిః;

స్వర్గః పయస్వతీరిత్యాహ- ఊర్జగ్ం హిపయస్స్వధ్వరన్తి-యస్యపర్ణ మయీజుహూర్భవతి- నసపాపంశ్లోకంశ్రుణోతీ'' త్యేవంజాతీయకా గుణవాదాభవన్తీతి జైమినిరాచార్యోమన్యతే. ... ... *

—※ ౩॥సూ॥ ఆచారదర్శనాత్ ※—

* '' జనకోహవై దేహో బహుదక్షిణేనయజ్ఞేన యక్ష్యమాణో వైభగవన్తోహమస్మి '' త్యేవంజాతీయకాసు శ్రుతిషువిద్యావతామపి జనకాదీనాం కర్మానుష్ఠానదర్శనాద్విద్యాయాః కర్మశేషత్వాంద్ధృశ్యతే, తస్మాన్నవిద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వమ్. ... *

—※ ౪॥సూ॥ తచ్ఛ్రుతేః ※—

తచ్ఛ్రుతేః-పరవిద్యాయాః కర్మశేషత్వ శ్రుతిః'' యదేవవిద్యయాకరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవవీర్యవత్తరంభవతీ'' త్యత్రకర్మశేషత్వ శ్రవణాద్విద్యాయాన స్వాతన్త్ర్యేణపురుషార్థహేతుత్వమ్.

—※ ౫॥సూ॥ సమన్వారమ్భణాత్ ※—

¶ '' తంవిద్యాకర్మణీసమన్వారభేతే '' తివిద్యాకర్మణోఃఫ

జైమినిగ్రహణేన ప్రపూర్వపాదాన్త్యాధికరణఇవ పర విద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వ నిర్ణయాయ గురుశిష్య సంవాదోస్మిన్నధికరణే క్రియతఇతి సూచయతి. ... ... *

*(జనకోహ వై దేహ)ఇతి_ వైదేహో జనకోమిథిల దేశాధిపతిః, హేభగవన్తఇతిబ్రాహ్మణానామన్త్ర్యప్రార్థ్య బహుదక్షిణేన యజ్ఞేనాహం యక్ష్యమాణ ఏవాస్మీతి, తస్మాద్భవద్భిరిహావస్తవ్యమితి, వాక్యశేషః, మిథిలానాం విద్యాత్వంచ '' తపతే మిథిలారాజన్యాత్మవిద్యా విశారదాః '' ఇత్యాదౌ ద్రష్టవ్యమ్, తస్మాత్- విద్యావతామాచారదర్శనాత్. ... ... *

¶ తమ్- పరలోకం గచ్ఛన్తమ్, ప్రాగనుష్ఠితే విద్యాకర్మణీ సమన్వారభతే_ పరలోకసాధనత్వేన తమనుగచ్ఛత ఇత్యర్థః.

లారమ్భాయ ఏకస్మిన్ పురుషే యుగపత్సంస్పర్శనాన్న విద్యాయాః స్వాతన్త్ర్యే(ణ) పురుషార్థహేతుత్వమ్. ... ... *.

౬॥సూ॥ తద్వతో విధానాత్

తద్వతః-విద్యావతః,కర్మవిధానాచ్చ తస్యాస్వాతన్త్ర్యమ్. తథాహి * “ఆచార్యకులాద్వేద మధీత్య యథా విధానం గురోః కర్మాతిశేషేణాభి సమావృత్య కుటుమ్బే శుచౌ దేశే స్వాధ్యాయమధీయాన” ఇత్యాదిశ్రుతిర్విద్యావతః కర్మ విదధాతి,¶ విద్యా-మన్త్రాధ్యయనార్థ పరిజ్ఞానమ్, “వ్రీహీనవహన్తీ” త్యత్ర యథాఽవఘాతవిధిః ఫలీకరణ పర్యన్త పర స్తథా “స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య” ఇత్యత్రాధ్యయనవిధిరప్యర్థావబోధాన్తపరో భవతి ,తతశ్చ “వేదమధీత్యే” త్యత్రాధ్యయన శబ్దో వేదార్థావగతి పర్యన్తపర ఇతిజ్ఞేయమ్. “యదధీతమవిజ్ఞాతం నిగదేనైవ శబ్ద్యతే అనగ్నావివ శుష్కైధో న తజ్జ్వలతి కర్హిచిత్ ॥ స్థాణురయం భారవాహః కిలాభూదధీ

* యథావిధానమ్-ఉపాకర్మ *పవిత్రపాణిత్వ ప్రాఙ్ముఖత్వాదివిధానమనతిక్రమ్య, గురోః కర్మ- శుశ్రూషాదికం కుర్వన్, వేదమధీత్యానన్తరమ్, అతిశేషేణ- అవశిష్టేన కాలేన,ఆచార్యస్య కులాత్,గృహాదాగత్య,బ్రహ్మచర్యాదిభిస్సమావృత్య-సమావర్తనం కృత్వా, కుటుమ్బే- గార్హస్థ్యే, స్థితః,సదా శుచౌ దేశే నివసన్, స్వాధ్యాయమధీయానః- స్వాధ్యాయాధ్యయనం కుర్వన్నన్యానిచ కర్మాణిచ కుర్వన్ బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతీతి శ్రుత్యర్థః.

¶ వేదస్య భగవత్పరత్వాత్తదధ్యయన శ్రవణ తదర్థావబోధానాం శ్రవణకీర్తన స్మరణ రూప భక్తిత్వామభిప్రేత్య విద్యాత్వముక్తమిత్యాహ- (విద్యే) తి=మన్త్రో)-వేదః, “వేదమధీత్యే”త్యత్ర అధ్యయనమర్థావగతిపర్యన్తపరమితి సదృష్టాన్తమాహ- (వ్రీహీనవహన్తీత్యత్రే) తి. ... ... *

త్యవేదాన్న విజానాతియోర్థమ్- వేదభారభరాక్రాన్తస్సవై బ్రాహ్మణగర్దభ" ఇత్యాదిషు కేవలాధ్యయనస్యప్రతిషేధాత్. *

—※ ౭॥సూ॥ నియమాచ్చ ※—

* "కుర్వన్నేవేహకర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమాః" ఇత్యత్ర కృత్స్నస్యాప్యాయుషః కర్మానుష్ఠానేనియమితత్వాచ్చ విద్యాయాః కర్మశేషత్వమవగమ్యతే, తస్మాత్స్వతన్త్రేణవిద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వమిత్యేవం ప్రాప్తేపరిహృతిరభిధీయతే. ... *

—※{ ౮॥సూ॥+ అధికోపదేశాత్తుబాదరాయణస్యైవంతద్దర్శనాత్ }※—

తుశబ్దేన జైమినిపక్షంవ్యుదస్యతి, యత్పునరుక్తం కర్మశేషత్వాద్విద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వ శ్రుతిరర్థవాదఇతితదయుక్తమ్, కస్మాత్?అధికోపదేశాత్-సంసారిణశ్శారీరా దధికస్యోపాస్యస్యాఖిలజగదుదయస్థితి సంయమేశస్యవివిధానితరసాధారణశక్తే ర్భగవతో నారాయణస్యోపదేశో భవతి సర్వేషు వేదాన్తేషు, తథాహి "ప రోమదన్యోజగత స్తస్థుషశ్చ ఓతంప్రోతంపటవద్యత్రవిశ్వమ్ । యదంశతోస్యస్థితిజన్మ నాశానస్యోతవద్యస్యవశేచలోకః ॥. యోనామభి ర్వాచిజనం నిజాయాంబధ్నాతి తంత్యామివదామభిర్గాః । యస్మైబలింతఇమే నామకర్మభిర్నిబద్ధబద్ధా శ్చకితావహన్తి ॥ సఏష సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశానస్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదంప్రశాస్తి- య

---

* పఞ్చమం హేతుం వ్యాచష్టే (కుర్వన్నేవేహే) తి=కర్మాణికుర్వన్నేవేహ దేహే, శతంసమాః-శతవత్సరాన్, జిజీవిషేత్- జీవితుమిచ్ఛేదితి యోజనీయమ్. ... ... *

+ కర్మకర్తుర్జీవాదధికస్య పరమాత్మనః కర్మశేషత్వాభావాత్తద్విద్యాపి నకర్మాఙ్గమితి భావేన ప్రోక్తం సిద్ధాన్తమనుస్మారయన్ పూర్వపక్షం నిరస్యతి- (అధికోపదేశాత్త్వి)తి.

దిదం కించ- ఏష సర్వేశ్వరః- నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో
బహూనాం యో విదధాతి కామాన్- విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో
విశ్వతోహస్త ఉత విశ్వతస్పాత్- సం బాహుభ్యాం నమతి సమ్పతత్రై
ర్ద్యావాపృథివీ జనయన్ దేవ ఏకః- యతః ప్రసూతా జగతః ప్రసూతీ
తోయేన జీవాన్ వ్యససర్జ భూమ్యామ్- యదోషధీభిః పురుషాన్ప
శూంశ్చ వివేశ భూతాని చరాచరాణి- అతః పరం నాన్యదణీయ
సగ్ం హి పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తమ్ - భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే
భీషోదేతి సూర్యః- భీషాఽస్మాదగ్నిశ్చేన్ద్రశ్చ- మృత్యుర్ధావతి పఞ్చమ ఇతి-
మద్భయాద్వాతి వాతో యం సూర్యస్తపతి మద్భయా "దిత్యాదిరూపః,
న హ్యేవం విధ పరబ్రహ్మోపాసనస్య పురుషార్థహేతోః కర్మశేష
త్వం యుక్తమితి శక్యతే వక్తుమ్, నాప్యస్యోపాసనస్య పురుషార్థ
హేతుశ్రుతేః కర్మవిధిశేషతయార్థవాదత్వమ్, పురుషార్థోత్ప
త్త్యుపాసనస్య స్వాతన్త్ర్యేణ హేతుత్వాత్; ప్రత్యుతోపమర్దం
చేత్యత్రోపాసనేన కర్మణాం సముచ్ఛేదో వక్ష్యతే, తస్మాత్ "పురుషా
ర్థోఽతశ్శబ్దా" దిత్యేవం భగవతో బాదరాయణస్య మతమ్ "శేష
త్వా" దిత్యాదిభిర్హేత్వాభాసైర్నేషదపి చాలయితుం శక్యతే, కిం
తు తత్తథైవ భవతి? కస్మాత్? తద్దర్శనాత్- తమిమమర్థం హి "భక్త్యా
హమేకయా*గ్రాహ్య" ఇత్యేవమాద్యాశ్శ్రుతయో దర్శయన్తి, తస్మా
త్స్వాతన్త్ర్యేణ పరబ్రహ్మోపాసనస్య పురుషార్థహేతుత్వం సిద్ధమ్.

— ౯॥సూ॥ తుల్యం తు దర్శనమ్ —

() యే పునరాచారదర్శనాద్యసద్ధేతవ ఉక్తాః క్రమేణ తే పరిహరిష్య

---

*గ్రాహ్యః- ప్రాప్య ఇత్యర్థః.

() (ఆచారదర్శనాది) తి పూర్వపక్షిణోక్తాచారదర్శనాది
హేతునిరాసం ప్రతిజానీతే- (యే పున) రితి- తత్ర ప్రథమ హేతు నిరా

తత్రాదౌ తావత్ " జనకోహవై దేహ " ఇత్యత్ర జనకాదీనామపి బ్రహ్మవిదామాచారదర్శనాత్ కర్మశేషో విద్యేతియదుక్తం తత్రోచ్యతే- (తుల్యంత్వి) తి=దర్శనమ్- ఆచార దర్శనమ్ - అకర్మ శేషత్వేన విద్యాయా అనుష్ఠానదర్శనమపి. బహుషుబ్రహ్మవిత్సుతుల్యమ్-సమానమేవభవతి,* తథాచశ్రుతిః "ఏతద్ధస్మవైతద్విద్వాంసఆహూఋషయః కావషేయాః కిమర్థావయమధ్యేష్యామహే? కిమర్థావయంయక్ష్యామహే? కింప్రజయాకరిష్యామః ? ఏతద్ధస్మవైవిద్వాంసోగ్నిహోత్రం నజుహ్వాంచక్రిరే ఏతంవైతమాత్మానం విదిత్వాబ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చవిత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యాంచరన్తీ"తి, తథా " ఏతావదరేఖల్వమృతత్వమిత్యుక్త్వాయాజ్ఞవల్క్యః ప్రవవ్రాజే" త్యాదికా-తథాచలోకసఙ్గ్రహార్థమేవ జనకాదయః కేచిద్బ్రహ్మవిదః కర్మాణ్యనుతిష్ఠన్తీతిభావః, తస్మాన్నవిద్యాయాః కర్మశేషత్వమ్. ... ... *

—✻ ౧౦॥సూ॥ అసార్వత్రికీ ✻—

యచ్చోక్తమ్ " తచ్ఛ్రుతే " రితి తత్ప్రతివిధీయతే,యదే

సకమ్ " తుల్యంతు దర్శన " మిత్యేతత్సూత్రమవతారయతి-(తత్రాదా)వితి. ... ... *

* (తథాచ శ్రుతి)రితి=అయమిహాశయః, కేచిద్బ్రహ్మవిదఃకర్మాణ్యనుతిష్ఠన్తీతిచేత్తే-చిద్బ్రహ్మవిదః " జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నాద్రియేతకర్మచోదనామ్ " ఇత్యాది శ్రుతిపర్యాలోచనయా కర్మాణివిసృజన్తీతి, తస్మాత్కర్మాచారదర్శనం నవిద్యాయాః కర్మశేషతామావహేదితి. తర్హి " జనకోహవై దేహ " ఇతి శ్రుతేః కోభిప్రాయః? తత్రాహ-(తథాచే)తి=ఏవం జనకాదీనాం లోకసఙ్గ్రహసంసిద్ధిమభిప్రేత్యైవ " కర్మణైవహిసంసిద్ధిమాస్థితాజనకాదయ" ఇతిస్మర్యత ఇతిద్రష్టవ్యమ్. ... *

వవిద్యయాకరోతీ" తి ఛన్దోగ పఠితేయం శ్రుతి ర్నసర్వత్ర పఠిత వి ద్యానాం కర్మాఙ్గత్వముపదిశతి, కింతుతత్రప్రకృతాయావిద్యాయా ఏవ; ప్రకృతాతు " ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతే " త్యేవ ముప దిష్టోద్గీథవిద్యా, ... *

—※ ౧౧॥సూ॥ విభాగశ్శతవత్ ※—

యదప్యుక్తమ్ " సమన్వారమ్భణా " దితితత్రబ్రూమః? " తంవిద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే " ఇత్యేతత్సమన్వారమ్భణ వచ నంయద్యపివిద్యాయాః పురుషార్థం ప్రత్యస్వాతన్త్ర్యే) లిఙ్గమిత్యు క్తమ్, తథాపివిద్యాకర్మణోరధికారిభేదేన విభాగోద్రష్టవ్యః, విద్యా తద్వన్తంపురుషంఫలదానాయసమన్వారభతే కర్మతదనుష్ఠాతారమి తి, శతవదితి విభజనమాత్రేదృష్టాన్తః, యథా శతంగావస్సాయం గో ష్ఠద్వయంప్రవిశన్తీత్యుక్తేఏకస్మిన్గోష్ఠే పఞ్చాశద్గావోఽపరస్మిన్గోష్ఠేప ఞ్చాశద్గావ ఇతివిభాగోజ్ఞాయతే తద్వదేవముముక్షు ముముక్షువిష యం విద్యాకర్మణోస్సమన్వారమ్భణ వచనమ్; అతఏవాధికారిభేదే న విద్యాకర్మణోర్విభాగఉపదిశ్యతే " నవేదవాదాననువర్తేతమతి స్స్వఏవలోకే రమతేమహామునేః ।యథాగతిర్దేవమనుష్యయోః పృథక్స్వఏవధర్మే నపరంవ్యపేత్ స్థితః॥కర్మప్రవృత్తంచ నివృత్త మప్యృతంవేదే వివిచ్యోభయలిఙ్గమాశ్రితమ్ ।విరోధితద్వ్యాగపదేకక ర్తరిద్వయంతథాబ్రహ్మణికర్మనచ్ఛతీ " తి. ... ... *

—※ ౧౨॥సూ॥ అధ్యయన+మాత్రవతః ※—

యత్పునరుక్తమ్" తద్వతోవిధానా " దితితత్రాపిబ్రూమః"

+ సౌత్రేణ మాత్రపదేన వేదాన్తార్థజ్ఞానాదికం వ్యావర్త్యతే,త థాచ" ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్యే " త్యత్ర అధ్యయనం కర్మానుష్ఠా నోపయోగ్యర్థావబోధాన్తమపి తదోబ్ధస్య పరవిద్యాత్వాభావమే వనిర్దిశతే, ఉపకుర్వాణస్య విద్యత్వాత్;

ఇన్ద్రాగ్న్యాది§వైదికశబ్దజాతేపినప్రామాణ్యంవిరుధ్యతే-†యద్వా, వైదికానా మిన్ద్రాగ్న్యాది శబ్దానాంవృత్తిర్ముఖ్యాగౌణీచేతిద్వివిధా, తత్ర ప్రథమ యేన్ద్రాగ్న్య ద్యన్తర్యామ్యప్రాకృత దివ్యమఙ్గళవిగ్రహో భగవానుచ్యతే, ద్వితీయ యాత్వ నిత్యవిగ్రహవ దిన్ద్రాదయ ఉచ్యన్తే, ¶ తథాచ మన్త్రవర్ణాః "సప్రథమ స్సఙ్కృతి ర్విశ్వకర్మా. సప్రథమోమిత్రో వరుణోఅగ్నిః- సప్రథమో బృహస్పతి శ్చికిత్వానితి, "ఇమమిన్ద్ర మాహుర్వరుణంయమాహుర్యం మిత్ర మాహుర్యముసత్య మాహుః - యోదేవానాం దేవతమస్తపోజా" ఇతి, "ఇన్ద్రం మిత్రం వరుణమగ్ని మాహురథో దివ్యస్ససుపర్ణోగరుత్మాన్- ఏకం సద్విప్రాబహుధావద న్త్యగ్నిం యమంమాతరిశ్వా

మహాభారతమ్, ఆదినా " పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మ శాస్త్రాణీ " తి శ్రుత్యుపదిష్టన్యాయమీమాంసే దర్శయతి, సకల శాస్త్ర గ్రహణేన " శిక్షాకల్పోవ్యాకరణం నిరుక్తంజ్యోతిష " మితి శ్రుత్యుక్తాని షడఙ్గాని దర్శయతి, తథాచ స్మృత్యాదీనాంవిద్యాస్థానానాం మూలప్రమాణం వేదః, తస్మిన్నిత్యర్థః.

§ వైదికశబ్దజాతే- తాదృశశబ్ద సమూహే.

† ప్రాకృతి కలయే ప్రవాహవ న్నిత్యానామపివ్యక్తీనాం జాతీనాంచాభావా దిన్ద్రాగ్న్యాది వైదికశబ్దేషు ప్రామాణ్యవిరోధ స్తదవస్థ ఏవేత్యాశఙ్క్య తత్పరిహారాయ కల్పాన్తరమాహ-(యద్వే)త్యాదినా= వృత్తిః-శక్తిః, సాత్వస్మాచ్ఛబ్దాదయమర్థో బోద్ధవ్య ఇతీశ్వర సఙ్కేతరూపా, ప్రథమయా- ముఖ్యవృత్త్యా, ద్వితీయయా- గౌణవృత్త్యా. ... ... *

¶ ఇన్ద్రాగ్న్యాది శబ్దానామేవం వృత్తి భేదేన ద్వైవిధ్యే తైత్తిరీయగబహ్వృచ మన్త్రా నుదాహరతి- (తథాచమ మన్త్రవర్ణా) ఇతి- ఏతేషాం మన్త్రవర్ణానాం ముఖ్యవృత్త్యా పరమాత్మపరత్వం

న మాహ" రితిచ. ‡ అత్రప్రథమమన్త్రబ్రాహ్మణంతు "సప్రథమ స్సఙ్కృతి ర్విశ్వకర్మే త్యేవై నావాత్మన ఇన్ద్రియాజుహావురింద్రో హ్యేతాని రూపాణి క్రనిక్రదచర" దితి. తత్రేన్ద్రాగ్న్యాదిశబ్ద గాణార్థ భూతానాం సహస్రాక్షత్వాది గుణక విగ్రహాణా మనిత్య త్వేపి తాదృశశబ్దముఖ్యార్థ భూతస్యా ప్రాకృతదివ్య మఙ్గళ విగ్రహస్య భగవతో నారాయణస్య నిత్యత్వా త్తత్పరత్వే నైవేన్ద్రాగ్న్యాది వైదిక శబ్దజాతే ప్రామాణ్య మవిరుద్ధ మస్తీతి ధ్యేయమ్; ఏవం లౌకికశబ్దేష్వపి ద్రష్టవ్యమ్, § తస్మాదతఃప్రభవాదితి యుక్త మేవోక్తమ్. +స్యాదేత త్ప్రాకృతప్రలయే రభావేనా నిత్యత్వా ద్వైదిక శబ్దానాం సృష్టికాలే నేన్ద్రాద్యాకార స్మారకత్వంసమ్భవతి, అతశ్చాతః ప్రభావాదితి యత్సమస్తస్య జగతో వైదికశబ్దప్రభవత్వ ముక్తం తదయుక్తమితిచే న్నైషదోషః, వర్ణానాం నిత్యతయాత ద్ఘటితానాం వైదిక శబ్దా నామపినిత్యత్వాత్; నహివర్ణానాము త్పత్తి వినాశశాలిత్వం శక్యతేవక్తుమ్, ప్రత్యుచ్చారణమ్ " తఏతేవర్ణా" ఇతి *ప్రత్యభిజ్ఞానా త్స్రోతోజలవత్సాదృశ్యా త్ప్రత్యభిజ్ఞానమితి చేన్న, ¶ప్రమాణా న్తరేణప్రత్యభిజ్ఞానస్యబాధా దర్శనా

ద్యోతయితుం ప్రథమమన్త్రబ్రాహ్మణముదాహరతి- ‡ (అత్రప్రథమ మన్త్ర బ్రాహ్మణంత్వి) తి. ... *

§ ఏతావ దర్థావబోధకత్వా చ్ఛబ్ద ప్రభవత్వోక్తిం శ్లాఘతే - (తస్మా) దితి. ... *

+ వర్ణానాం మనిత్యత్వ వాదినో వైశేషికా జగతో వైదిక శబ్ద ప్రభవత్వ మాక్షిపన్తి- (స్యాదేత) దిత్యాదినా.

* (ప్రత్యభిజ్ఞానా) దితి=పూర్వదృష్టంపునర్దృష్టోఽయమితి యద్జ్ఞానంతదేవ ప్రత్యభిజ్ఞేతి చోచ్యతే.

¶ ప్రమాణా న్తరేణ ప్రత్యభిజ్ఞానా నిత్యాశ్చేద్వర్ణా సర్వ

త్; *వ్యఞ్జకాభావా దేవ సార్వకాలికాశ్రవణం తేషాముపపద్యతే ,
తతశ్చ వర్ణసముదాయాత్మకేభ్యో నిత్యేభ్యో వైదికేభ్యశ్శబ్దేభ్యో
నియతదేవాది వ్యక్త్యాత్మకం జగత్ప్రభవతీతి యుక్తమేవోక్తమ్ .
¶స్ఫోటవాదినస్తు శ్రోత్రేణక్రమేణ గృహ్యమాణాఇమేవర్ణాస్ఫో
టం నామార్థావబోధకం శబ్దవిశేషం వ్యఞ్జయన్తి , సనిత్య ఏవ
సన్ స్ఫోటోర్థం ప్రత్యాయయతి, తదభిప్రాయేణోక్తమిహ నిత్య
త్వమ్, శబ్దస్య తత్ప్రభవత్వంచ దేవాద్యాత్మకస్యజగతఇత్యాహుః,
తస్మాన్నిత్యేభ్యో వైదికేభ్య శ్శబ్దేభ్యో యథాపూర్వం నియతాకృ
తికదేవాది వ్యక్తిజాతాత్మకం జగత్ప్రభవతీ త్యవిరుద్ధమ్ .

—*అ॥ సూ॥ అతఏవచ నిత్యత్వమ్. *—

తదేవం వేదే ప్రామాణ్య విరోధమాశఙ్క్య "అతఃప్రభవా"
దితి విరోధం పరిహృత్య ప్రామాణ్యం నిత్యత్వంచ తస్మిన్ ప్రతిష్ఠా
పితమ్, సమ్ప్రతితు తస్యస్థూణానిఖనన్యాయేన నిత్యత్వం స్థిరీక్రియ
తే - (అతఏవే)తి = అతఏవ- నియతాకృతిక దేవాది వ్యక్తి జాతా
త్మకస్య జగతో వేదశబ్ద ప్రభవత్వా త్కర్తు రస్మరణాచ్చ , మన్త్ర

ద్రోపలబ్ధేరన్నిత్యత ఆహ - *(వ్యఞ్జకాభావా) దితి=తాల్వోష్ఠా
ది వ్యాపారో వర్ణాభివ్యఞ్జకః, తత్సత్త్వాసత్త్వాభ్యామేవ తేషాం
కదాచిచ్ఛ్రవణం కదాచి దశ్రవణం చోపపద్యత ఇత్యర్థః.

¶ స్ఫుట్యతే శ్రూయమాణ వర్ణాత్మక శబ్దేనాభివ్యజ్యతఇతిస్ఫో
టః- అర్థావబోధక శబ్దవిశేషః, తమర్థ ప్రత్యాయకత్వేన వద
న్తీతిస్ఫోటవాదినః, వైయాకరణా. ఆహురిత్యనేన నిష్ప్రమాణకైస్తా
దృశస్ఫోటాభ్యుపగమపక్షే స్వారస్యాభావం ద్యోతయతి.

తథాచ దేవానాం జన్మనాశవద్విగ్రహాఙ్గీకారేపి కర్మాను
ష్ఠానేశబ్దప్రామాణ్యేచ విరోధగన్ధస్యాప్యభావాదస్త్యేవ తేషాం
విద్యాధికార ఇతి సిద్ధమ్. *

బ్రాహ్మణమయస్య సమస్తస్య వేదస్యనిత్యత్వమేవప్రతిపత్తవ్యమ్, చశబ్దేన శ్రుతిస్మృతీ సూచయతి, తథాచశ్రుతిః ' వాచాపి రూపనిత్యాసే'తి, తథా "శబ్దబ్రహ్మపరంబ్రహ్మ మమైతే శాశ్వతీతనూః" తథా "వేదోనారాయణస్సాక్షాత్స్వయమ్భురితి శుశ్రుమ" తథా "అజాన్హవై పృశ్నీం స్తపస్యమానాన్ బ్రహ్మస్వయంభ్వభ్యానర్షత్తఋషయో భవన్ తదృషీణా మృషిత్వం తాం దేవతా ముపాతిష్ఠన్తే"తి, అయమర్థః- అజాన్- అయోనిజాన్, తపోమాత్రప్రభావానిత్యర్థః ; తపస్యమానాన్- వేదసాక్షాత్కారాయతపః కుర్వాణాన్, పృశ్నీన్-తన్నామకాన్ఋషీన్, స్వయమ్భు-నిత్యత్వధర్మకమ్, బ్రహ్మ-వేదః, అభ్యానర్షత్-ఆభిముఖ్యేనసమవలోకయత్, తత్తస్మాత్కారణాత్, ఋషీణాంఋషిత్వంసమ్పన్నమ్, అథ తే తాం వేద లక్షణాం దేవతా ముపాతిష్ఠన్తేతి, తథా మన్త్రవర్ణోఽపి "యజ్ఞేన వాచః పదవీయ మాయన్ తామన్వవిన్దన్నృషిషు ప్రవిష్టా" మితి*నిత్యతయాఋషిషు ప్రవిశ్య స్థితామేవ వాచ మన్వవిన్ద న్నిత్యర్థః - స్మరతి చైవం భగవాన్ బాదరాయణోఽపి "యుగాన్తే తర్హితా న్వేదాన్ సేతిహాసా న్మహర్షయః । తపసార్షయః పశ్యన్తిహ్యనుజ్ఞాతా స్వయమ్భువేతి" "అనాదినిధనానిత్యావాగుత్సృష్టా స్వయమ్భువా । ఆదౌవేదమయీదివ్యాయతస్సర్వాఃప్రవృత్తయ"ఇత్యాద్యాః,
¶ తతశ్చ వేదస్య నిత్యత్వ మవధర్తవ్యమ్, నచ "అయం సోఽగ్నిరితి విశ్వామిత్రస్య సూక్తం భవతీ" త్యాదౌ విశ్వామిత్రాదికర్తృకత్వం

---

* మన్త్రవర్ణస్య తాత్పర్యార్థమాహ- (నిత్యతయే) తి = శబ్దార్థస్తు యజ్ఞేన - ప్రాక్తనసుకృతేన, వాచః- వేదస్య, లాభాయ, పదవీమ్-యోగ్యతామ్, ప్రాప్తాస్సన్తో,యాజ్ఞికాస్తాం వేదలక్షణాం వాచమ్- నిత్యతయాఋషిషుస్థితామ్, అన్వవిన్దన్- లబ్ధవన్తఇతి.

¶ తతశ్చ ఉదాహృతశ్రుతిస్మృతిభ్యామిత్యర్థః.

కేషాంచిన్మన్వాదీనాం శ్రూయతే, తస్మాత్తేషామనిత్యత్వం స్యాది
తివాచ్యమ్, "అయంసోఅగ్ని" రిత్యస్య సూక్తస్య విశ్వామిత్రదృష్ట
త్వాత్త్రైకాలికాఖ్యాన గోచరత్వాచ్చ హితత్సూక్తత్వం శ్రావయ
తి బ్రాహ్మణమ్, నహివైదికైర్విశ్వామిత్రాదిశబ్దైస్తదాకారంస్మృ
త్వాప్రజాపతినాసృష్టానాంవిశ్వామిత్రవసిష్ఠాదీనాంమన్త్రకృత్త్వం
సమ్భవతి, § తస్మాద్వేదస్యనిత్యత్వమకమ్ప్యమ్. ... ...

{ —*౩౦ ॥ సూ ॥ సమాన నామరూపత్వా చ్చావృత్తా వప్యవిరోధోదర్శనాత్స్మృతేశ్చ॥*— }

స్యాదేతద్దైనం దినప్రళయస్య త్రైలోక్యమాత్ర గామిత
యా సత్యలోకే సద్భావేపి వేదస్యనప్రాకృతికప్రళయే సత్తోపపద్య
తే, తథాచ తస్యార్థస్మారకత్వాన్నిత్యత్వ విరోధస్తదవస్థ ఏవే
త్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః, ఏతత్కల్పసృష్టానాం దేవాదీనాంభూత
భావికల్ప సృష్టదేవాది సమాననామరూపత్వాదేవ ప్రాకృతిక ప్రళ
యాదావావర్త్యమానేపి సృష్ట్యనుగుణార్థస్మారకస్యాఽవిరుద్ధ
మేవభవతి వేదస్య నిత్యత్వమ్, ఏతదుక్తంభవతి, తదానీంప్రకృతిజీవ
వత్పరమాత్మని వేదోన్తర్ధాయావతిష్ఠతే, సృష్ట్యాదౌతు భగవతఃప్రా
దుర్భూయ దేవాసుర మనుష్యాదీనా మాకృతీ రనుస్మారయతి, తత
స్తదనుఘోషేనేదం జగత్పరమాత్మానుగృహీతేన ప్రజాపతినా సృజ్య
త ఇతి. కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే ? దర్శనాత్స్మృతేశ్చ - దర్శనం

§ యత్తు జల్పన్తి " పితా అపితాభవతీ " తిప్రక్రమ్య "వే
దాఅవేదాభవన్తీ " తి వచనాది శ్శ్రుత ఏవాస్మాభిర్వేద స్యానిత్యత్వ
మితి విశ్వమిథ్యాత్వ వాదిన స్తత్తుచ్ఛమ్, బహుభి శ్శ్రుతిస్మృతిభిర్వే
దస్య నిత్యత్వావధారణాత్ ; ఉదాహృత వచన తాత్పర్యార్థస్తు
నిష్పన్నవిద్యస్య పునర్జన్మాభావాన్న భూయఃపితృమత్త్వం భవతి,
తస్య వేత్తవ్యాభావాద్వేదజ్ఞాతవ్యార్థో నాస్తీతిచ.

తావచ్ఛ్రుతిః, సాతు "దేవాసురాదయః త్తః కల్పేస్మిన్ యేప్రకీర్తితాః । తఏవనామరూపాభ్యామాసన్మన్వన్తరాన్తరే ॥ అన్తర్హితేన్ద్రియార్థాయ హరయేవిహితాఞ్జలిః । సర్వ భూతమయో విశ్వం ససర్జేదం సపూర్వవ" దితి. తథా "అహోరాత్రాణి విదధ ద్విశ్వస్య మిషతోవశీ - సూర్యాచన్ద్రమసౌధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్ - దివంచ పృథివీంచాన్తరిక్షమథోసువ" రిత్యాదికా. అత్ర "దేవాసురాదయః త్త" రిత్యస్య వాక్యస్యాయమర్థః, అస్మిన్కల్పే అస్మిన్ మన్వన్తరేచ, యేదేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః - సర్వేషుభూతభావికల్పమన్వన్తరేషు, నామరూపాభ్యాంతఏవ- నామ-ఇన్ద్రాదినామ, రూపమ్- వజ్రహస్తత్వాది లక్షణంశరీరమ్, తాభ్యామ్. పారమైశ్వర్యేతత్కల్పదేవాదిసదృశాఅన్యేజీవాఃకల్పాన్తరేదేవాసురాదయో భవన్తీతి. స్మృతిరపి "యథాకృష్యతులిఙ్గాని నామరూపాణిపర్యయే। దృశ్యన్తేతానితాన్యేవతథాభావాయుగాదిష్వి"త్యాదికా.తస్మాద్వేదనిత్యత్వేతత్ప్రామాణ్యేచనకిఞ్చిద్విరోధః,తతశ్చార్థిత్వాదిసమ్భవేనదేవాదీనామప్యస్తిపరబ్రహ్మోపాసనాధికారఇతిస్థితమ్.

—*౩౦॥ సూ॥ మధ్వాదిష్వసమ్భవాదనధికారం జైమినిః.*—

పూర్వత్ర"తదుపర్యపిబాదరాయణస్సమ్భవా"దిత్యాదినాయో దేవేషు బ్రహ్మవిద్యాధికారశ్చ ప్రతిష్ఠితస్తం త్విదానీం స్థూణానిఖనన్యాయేనైవ చాలయిత్వా స్థిరీకర్తుం పునర్జైమినిమతముపన్యస్యతి. (మధ్వాదిష్వి) తి = తథాహి దేవానాం బ్రహ్మవిద్యా నధికారం జైమిని రాచార్యో *మన్యతే, కుతః ? మధ్వాది ష్వసమ్భవాత్ - అస్తిహి కాచిన్మధువిద్యా ఛన్దోగై రామ్నాతా, తస్యామాదిత్యోమ

*అన్తరిక్షలోకరూపవంశదణ్డేద్యులోకాత్మకమధ్వపూపే దేవాదీనాం మోచకత్వాదాదిత్యో మధుత్వేన ధ్యాతవ్యఇతిశ్రూయతఇత్యర్థః. తస్మాన్మన్వ... [illegible] ...యామహాశయః ?

ధుత్వేన ధ్యాతవ్యఇతిశ్రూయతే, తథాహి; వసవోరుద్రాఆదిత్యా
మరుతస్సాధ్యాశ్చేత్యేతే దేవగణాః పరిత ఉపవిశ్యతంమధు ముపజీ
వన్తి - ఈదృశే నోపాసనేన వస్వాది మహిమానం ప్రాప్నువన్తీ
తి. దేవానాం బ్రహ్మవిద్యాధికారా భ్యుపగమేతు విద్యాత్వా విశే
షా న్మధ్వాది విద్యాస్వప్యధికారః ప్రసజ్యేత, సచైషాం నసమ్భ
వతి, తథాహి వసవస్త్వాదిత్యం మధుత్వే నోపాసిత్వా కమన్యంవ
సు మహిమానం ప్రాప్నుయుః, తథా ఆదిత్యాశ్చకమన్యమాదిత్యం
మధుత్వేనోపాసీరన్ కతమంచాదిత్య మహిమానం ప్రాప్నుయుః,
తతశ్చాస్యాం విద్యాయాం మనుష్యాణాం సమ్భవత్యధికారః , తే
షాం సామర్థ్యాది సద్భావాద్వస్వాది మహిమ ప్రాప్తిశ్చోపపత్తే
శ్చ; అత స్తఏవ భావినీభి ర్వస్వాదిసంజ్ఞాభి రిహోపదిశ్యన్తే, తస్మా
ద్దేవానాం బ్రహ్మవిద్యానధికారం జైమినిరమన్యత.

తర్హి విద్యాన్తరేష్వపి సరధికారస్స్యా త్తేషాం విగ్రహ
వత్త్వాదిత్యాశఙ్క్యాహ, ... *

—* ౩౧ ॥ సూ॥ జ్యోతిషిభావాచ్చ *—

నఖల్వాదిత్యోనామ కశ్చిచ్చేతనో విగ్రహవాన్ దేవోస్తి, కిం
త్వస్మిన్ పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్మణ్డలే భవత్యాదిత్యశబ్దప్రయోగః,
ఏవం చన్ద్రాఙ్గారకాది మణ్డలేషు చన్ద్రాఙ్గారకాదిశబ్దప్రయోగః,
తస్మాన్నతేషాం విగ్రహాదిసద్భావ మాదిత్యస్సూచయితుమర్హతి,
అతో నతేషాం విద్యాన్తరేష్వధికారసమ్భవః. ... *

యది విగ్రహవతీ దేవతాస్స్యాత్తర్హి ఋత్విగాది వత్కర్మ

“ఇన్ద్రాగచ్ఛహరివఆగచ్ఛమేధాతిథే- మేషవృషణస్య మేనే-గౌరా
వస్కన్దిన్నహల్యాయైజారే ” తి, “సోరోదీద్యదరోదీ త్తద్రుద్రస్య
రుద్రత్వమ్ - త్వష్టాహతపుత్రోవీన్ద్రంసోమమాహర త్తస్మిన్నిన్ద్ర
ఉపహవ మైచ్ఛత [illegible] సయజ్ఞవేశ

(చం॥ వ్యా॥) సంకృత్వాప్రాసహాసోమమపిబత్తస్యయదత్యశిష్యతత్వ
ష్టాహవనీయముపప్రావర్తయత్స్వాహేన్ద్రశత్రుర్వర్ధస్వే''తి, త
స్మాదస్యేన్ద్రశ్శత్రురభవత్-''అగ్నేస్త్రయోజ్యాయాంసోభ్రాతరఆ
సం తేదేవేభ్యోహవ్యం వహన్తః ప్రామీయన్తసోఽగ్నిరబిభేదిత్థంవావ
స్య ఆర్తిమారిష్యతీతి సనిలాయత సయాంవనస్పతిష్వ వసత్తాంపూ
తుద్రౌ యామోషధీషు తాగ్ సుగన్ధి తేజనేయాం పశుషు తాంపేత్వ
స్యాన్తరా శృఙ్గేతం దేవతాః ప్రైషమైచ్ఛం తమన్వవిన్దన్ తమబ్రువన్
ఉపన ఆవర్తస్వహవ్యన్నోవహేతి సోఽబ్రవీద్వరం వృణై యదేవ గృ
హీతస్యాహుతస్య బహిః పరిధిస్కన్దాత్తన్మే భ్రాతృణాంభాగధే
యమసదితి తస్మాద్యద్గృహీతస్యాహుతస్య బహిః పరిధిస్కన్దతి
తేషాం తద్భాగధేయం తానేవ తేన ప్రీణాతి సోఽమన్యతా స్థన్వన్తో
మేపూర్వేభ్రాతరః ప్రామైషతాస్థాని శాతయా ఇతి సయాని - అస్థా
న్యశాతయత తత్పూతుద్రురభవద్యన్మాగ్ముపమృతం తద్గుగ్గులుయ
దేతాన్సమ్భారాన్ సమ్భరత్యగ్నిమేవతత్సమ్భరతి- సోఽయంయావన
శ్చవై దేవాః ప్రాతర్యావనశ్చాగ్ని హోత్రిణోగృహ మాగచ్ఛన్తి -
తాన్యన్నతర్పయేత్- ప్రజయాచపశుభిర్వ్యతిష్ఠేరన్ - యత్తర్పయే
త్- తృప్తాఏనం ప్రజయాపశుభిస్తర్పయేయు '' రిత్యేవమాది మ
న్త్రబ్రాహ్మణాని, '' దేవాన్ భావయతానేన తేదేవా భావయన్తు
వః। పరస్పరంభావయన్త శ్శ్రేయః పరమవాప్స్యథ॥ ఇష్టాన్భో
గాన్హివోదేవాదాస్యన్తేయజ్ఞభావితాః। ''ఇత్యాది స్మృతి వచ
నాని, లోకే వజ్రహస్తత్వాది విశిష్టేన్ద్రాది ప్రతిమాలేఖనానిచ దే
వానాం విగ్రహాదిమత్వే ఉపోద్బలకానీతి బోధ్యమితి. ఏతేనా పూ
ర్వస్య కర్మఫలప్రదత్వాఙ్గీకారేణ దేవానాం తదభావా ద్విగ్రహా
దికంనాస్తీత్యేతదపి పరాస్తమ్, అపిచానుష్ఠానకాలే సహస్రాక్షోగో
త్రభిద్వజ్రబాహు రితి మన్త్రార్థభూతేన్ద్రాది జీవవిగ్రహానుసన్ధాన

ణ్యుపలభ్యేత, అపిచైషాం విగ్రహవత్త్వే ఏకస్య యజమానస్య యా గేహవిస్స్వకర్తుం గత్వా తదానీమేవాన్యేషాం యాగేషుగన్తు మశ క్తత్వ మామ్నాయతే "కస్యహవా దేవాయజ్ఞ మాగచ్ఛన్తి కస్య వానబహూనాం యజమానానా" మితి. తతశ్చ సామర్థ్యాభా వాత్తేషాంనవిద్యాధికారసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తే గాద్ధాన్తోభిధీయతే.

—*౩౩॥ సూ ॥ భావంతు బాదరాయణో స్తిహి. *—

తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, బాదరాయణ స్త్వాచార్యోవి ద్యాధికార సద్భావం దేవానాం మన్యతే, కుతః? అస్తిహి-హి-యతః, తేషాంమన్త్రబాహ్మణేతిహాస పురాణాదిభ్యోవిగ్రహవత్త్వమ ర్థిత్వాదికంచోపపాదిత మస్తి "తదుపర్యపి బాదరాయణ స్సమ్భ వా" దిత్యత్ర, ననహిమధువిద్యాయాందేవానా మనధికారఇతియు క్తమ్, తథా సతి త్రయ్యాం విద్యాయామనధికారః ప్రసజ్యేత, స త్యధికార స్తేషా మామ్నాతః "తంపూషాధత్తశం త్వష్టా ధత్త తం ధాతాధత్త అగ్నిష్టోమేనవై ప్రజాపతిఃప్రజా అసృజతతాఅగ్ని ష్టోమే నైవపర్యగృహ్ణాత్- ప్రజాపతిరగ్నిమచినుత- పృథివీహోతా-ద్యౌరధ్వర్యుః- రుద్రోగ్నీత్- బృహస్పతిరుపవక్తా- అగ్నిహోతా-

---

స్యాపి ప్రయాజాదివ తత్కర్మాఙ్గత్వేన హేతుత్వ మభ్యుపగమ్య క ర్మానుష్ఠానకాలో జైమినినా ద్వాదశాధ్యాయ తృతీయపాదే నిర్ణీ తః, తచ్చేహ దేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వ మవగమయతి, ననహిదే వానాం విగ్రహాద్యభావేమన్త్రార్థానుసన్ధానలక్షణేనాఙ్గేన కర్మ సంయుజ్యేత, తస్మాదస్త్యేవ విగ్రహాదికం దేవానా మిత్యేవమధ్య వస్యమధువిద్యాధికారం తేషాం విద్యాన్తరాధికారోప పాదనేన సంసాధయతి - (నహిమధువిద్యాయా) మిత్యాదినా = త్రయ్యామ పి విద్యాయామితి - కర్మానుష్ఠానేపీత్యర్థః, దేవానాం త్రయీవి ద్యాధికారే ఆమ్నాయం ప్రమాణయతి - (తంపూషాధత్తే) త్యా

అశ్వినాధ్వర్యూ-త్వష్టాగ్నిల్_మిత్రఉపవక్తే'' త్యాదిషు. ¶అపిచ 'అ గ్నిర్వాఅకామయత ప్రజాపతిర్వా అకామయతే ' త్యాదిషు సత్త్ర త్రేష్టిషు సర్వేషాం దేవానామధికార శ్శ్రూయతే, తత్రహి దేవ తా యజమానయోరేకత్వేన దేవానాం విగ్రహవత్త్వంసిద్ధమ్, య చ్చోక్తం మనుష్యాణాం మధువిద్యాయామధికార ఇతి తదపిమన్దమ్, విరోధాల్; నహిసర్వదాభువమాశ్రితామనుష్యా ఆదిత్యస్యసమీపం గన్తుం శక్నువన్తి, కస్మాత్పునస్తత్పరిత ఉపవిశ్యతం మధుత్వేనోపా సీరన్, తేషాం ప్రాప్తవస్వాది మహిమత్వేపి తస్య భూయస్త్వసి షాధయిషయా ఽఽదిత్యోపాసనం చోపపద్యతే, యచ్చాప్యుక్తం పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్మణ్డలే విగ్రహవాన్ చేతన ఆదిత్యో నాస్తీతి తచ్చాప్యసఙ్గతమ్, ' ధాతాకృతస్థలా హేతిర్వాసుకీ రథకృన్మునిః। పులస్త్యస్తుమ్బురు రితి మధుమాసంనయన్త్యమీ'ఇత్యాదిభి శ్చేతనగ

దినా = ఆదినా ''ఆదిత్యావా అస్మాల్లోకాదముం లోకమాయన్తే ముష్మిన్ లోకేవ్యతృష్యన్త ఇమంలోకం పునరభ్యవేత్యాగ్ని మాధా మైతాన్ హూయమానజుహవుస్త ఆర్ధ్నువంతే సువర్గం లోకమా య''న్నితిశ్రుతిర్గ్రాహ్యా- ¶నను త్రేష్టివిధిశ్చ దేవతాయజమానయో రైక్యోపదేశేన యజమాన వాచకాగ్న్యాది శబ్దానామివ దేవతా వాచకాగ్న్యాది శబ్దానామపి స్వవ్యతిరిక్త సుప్రసన్న విగ్రహవద్దే వతా వాచకత్వం సాధయన్ శబ్దస్వరూప దేవతాపక్షం సుతరాం బాధత ఇత్యాహ - (అపిచాగ్నిర్వా అకామయతే) త్యాదినా = మ నుష్యాణాం మధు విద్యాధికారం నిరాకృత్య విగ్రహాదిమత్వా ద్వ స్వాది దేవానామేవ తంసాధయతి - (యచ్చోక్తే) మిత్యాదినా = పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మణ్డలే విద్యమానోవిగ్రహవానాదిత్యాఖ్య శ్చే తనః కేనవాపిధాతుం శక్యత ఇత్యాశమేనాహ- (యచ్చాప్యుక్తం పరిదృశ్యమాన) ఇత్యాదినా = అపిశబ్దేన ఆదిత్యప్రతిషేధో మహాన

ణేషు పఠితానాం విగ్రహవతాం లోక యాత్రాతి వాహికానాం ధాత్రాదీనాం ద్వాదశానా మాదిత్యానాం పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మణ్డల వృత్తిత్వావగమాత్; తతశ్చ తేషాం చేతనత్వమేవోచితమ్, ఏవంచవస్వాదిగణే ష్వన్తగపఠితానా మాదిత్యోపాసన మవిరుద్ధమ్, య ఆదిత్యో యస్మిన్మాసే శ్రీహరిణా నియుక్తస్సన్ లోకయాత్రా మతివహతి తం తస్మిన్మాసే తదితరే ఆదిత్యా ఉపాసత ఇత్యేవం ప్రతిమాస ముపాస్యోపాసక విభాగోపపత్తి సమ్భవాత్; తథాచ తేషాం విద్యాధికారశ్చాలయితు మశక్యః, తస్మాద్దేవానాం పరబ్రహ్మోపాసనాధికార సద్భావం బాదరాయణ ఆచార్యోమన్యత ఇతి సార్ధ్వేతద్వ్యాహృతమ్. ... ※

౬॥ దేవతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౮॥

—※{ ౩౩॥ సూ॥ శుగస్యతదనాదరశ్రవణాత్తదాద్రవణాత్సూచ్యతేహి }※—

మనుష్యాధికారత్వా దిత్యత్ర యథా దేవానాం ప్రసఙ్గా త్తేషాం బ్రహ్మవిద్యాధికారో విచారిత స్తథా సమ్ప్రతి మనుష్యత్వావిశేషేణ శూద్రస్యాపి ప్రసక్తత్వా త్సవిచార్యతే, కిమస్య బ్రహ్మవి

న్యాయ్య ఇతి సూచయతి- ఆదిత్యానాం ప్రతిమాస ముపాస్యోపాసక భావోపపత్తిమాహ – (యఆదిత్యోయస్మి) న్నితి= ఇదముపలక్షణమ్, "సాపదుర్వాససోవిద్యాందేవహూత్యాంప్రతోషితాత్। సాచవీర్య పరీక్షార్థమాజుహావరవింభువి'' త్యాద్యా," ప్రథయాదేవహూతాఖ్య విద్యాప్రయోగమాత్రేణ తస్యాఆదిత్యాసన్నిధానావాప్తిశ్రవణ మపి పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మణ్డలే సుప్రసన్న విగ్రహవాన్ చేతనఆదిత్యోస్తీత్యత్ర మానమితి దిష్టవ్యమ్.అ॥౬॥సూ॥౮॥

అస్యాధికరణస్య ప్రాగధికరణేన దృష్టాన్తసఙ్గతిమాహ-(మనుష్యాధికారత్వా దిత్యత్రే) తి – శూద్రం విషయీకృత్య సన్దిగ్ధే

ద్యాధికారోఽస్తి? కింవా నాస్తి? ఇతీహ భవతి విశయః? *కింపున
రత్ర యుక్తం ప్రతిభాతి శూద్రస్యాప్యధికారోఽస్తీతి? కుతః? తస్యా
ప్యర్థిత్వ సామర్థ్య సద్భావాత్; ¶విద్యాయా అధ్యయ నాపేక్ష
త్వేపి తదప్యస్తి శూద్రస్య, అతఏవహి సంవర్గ విద్యాయాం జా
నశ్రుతిం పౌత్రాయణం శుశ్రూషన్తం శూద్రం రైక్వో వేదోక్తాం
బ్రహ్మవిద్యాం గ్రాహయామాసేతి శ్రూయతే, 'ఆజహారేమా
శ్శూద్రానేనైవముఖేనాలాపయిష్యథే" తి. అత్రహి విద్యార్థి
నిజానశ్రుతౌ శూద్రేత్యామన్త్రణం శూద్రస్యా ధ్యయనాధికారే లి
ఙ్గమ్, తస్మాచ్ఛూద్రో విద్యాయా మధిక్రియత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్ర
తిబ్రూమః, నతావచ్ఛూద్రస్య విద్యాధికారో యుక్తః, కుతః? వే
దాధ్యయనాభావాత్; అధీత వేదో హితదర్థా నవగత్య తద్విహితా
సువిద్యాస్వధిక్రియతే, నచశూద్రస్యాస్తి వేదాధ్యయనమ్; అధ్యయన
స్యోపనయనసాపేక్షత్వాత్; అతఏవ శ్రూయతే "యజ్ఞోపవీత్యే
వాధీయీతే" తి. నచశూద్రస్యాప్యుపనయనమ్, ఉపనయనస్యత్రై
వర్ణిక విషయత్వాత్; తథాచస్మర్యతే, 'గర్భాష్టమేషు బ్రా
హ్మణముపనయీత గర్భైకాదశేషు రాజన్యం గర్భద్వాదశేషు వై
శ్య" మితి. †యత్తూక్త మర్థిత్వాదికం తస్యాస్తీతి తన్నేత్యుచ్యతే,
వైదికస్యైవ సామర్థ్యాదే ర్విద్యా సహకారిత్వా వధారణాత్;

కిమస్యేతి పూర్వపక్షమాహ - *(కింపునరత్రే) త్యాదినా. అర్థి
త్వమ్ - నిశ్శ్రేయసాకాంక్షిత్వమ్, సామర్థ్యమ్-వాగాదికరణపుష్క
ల కళేబరవత్త్వమ్. ... ...

¶నను బ్రహ్మవిద్యాయా వేదవిహితత్వాద్వేదాధ్యయనాధికా
రిణమేవ సాస్వస్యామధికారమేత్, తథాచ శూద్రస్యాధ్యయనా
ద్యధికారాభావాన్నవిద్యాధికార ఇత్యత ఆహ- (విద్యాయా) ఇతి.

†అర్థిత్వాదిక [illegible] సామర్థ్యం గ్రాహ్యమ్:

శూద్రస్య త్వర్థిత్వాదికం లౌకికమ్, అతఏవ "అమన్త్రియజ్ఞో
హ్యస్తేయ" ఇతి, తథా "తస్మాచ్ఛూద్రోయజ్ఞేనవక్లృప్త" ఇ
త్యాది శ్రుతిస్తస్య వైదిక కర్మాధికారం నిరాకుర్వతీ వేదాధ్యయ
నం బ్రహ్మవిద్యాధికారంచ వారయతి, యత్పునరుక్తం సంవర్గ వి
ద్యాయాం శూద్రేత్యామన్త్రణం శూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారేలిఙ్గ
మితి తదప్యాచార్యస్స్పష్టం నిరాచష్టే- (శుగస్యే) తి-అత్రేయ
మౌపనిషదీగాథా, జానశ్రుతినామ్నో రాజ్ఞః కదాచిన్నైదాఘి

నవిద్యేతే మన్త్రౌ - వేదాధ్యయనమ్, యజ్ఞ - స్తద్విహిత క
ర్మానుష్ఠానంచ, యస్యస అమన్త్రయజ్ఞః, అస్తేయః - చౌర్యా
దిరహితః, అనవక్లృప్తః- ఉపనయనాదిలక్షణ సామర్థ్యరహితః.

ఇత్థం సూత్రేణార్థోక్తంసిద్ధాన్తముపపాద్యసూత్రాక్షర వ్యా
ఖ్యానేన విద్యార్థిని జానశ్రుతౌ శూద్రేత్యామన్త్రణస్య శూద్రవి
షయక వేదాధ్యయనాధికార లిఙ్గతా నిరాసముపపాదయితుంసూ
త్రమవతారయతి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా = సూత్రా
ర్థావగాహనోప యోగినీం గాథామాహ- (అత్రేయమౌపనిష
దీగాథే) త్యాదినా = ఔపనిషదీ- ఉపనిషత్ప్రోక్తా. సాతు "జా
నశ్రుతిర్హపౌత్రాయణః శ్రద్ధాదేయో బహుదాయీ బహుపాక్య
ఆస సహసర్వత ఆవసథా న్మాపయాఞ్చక్రేసర్వతఏవ మేఽన్నమ
త్స్యన్తీతి ॥ అథహహగ్ంసా నిశాయా మతిపేతుస్తద్ధైవగ్ం హగ్ం
సోహగ్ం సమభ్యువా దహెూహెూయిభల్లాక్ష భల్లాక్షజానశ్రుతేఃపౌ
త్రాయణస్య సమందివా జ్యోతిరాతతం తన్మాప్రసాఙ్క్షీస్తత్త్వా
మాప్రధాక్షీరితి ॥ తముహపరః ప్రత్యువాచకమ్వరఏన మేతత్సన్తగ్ం స
యుగ్వానమివ రైక్వమాత్థేతి యోనుకథగ్ం సయుగ్వా రైక్వఇతి ॥
యథాకృతాయ విజితాయాధరేయాః సంయన్త్యేవ మేనగ్ం సర్వం
తదభిసమేతి యత్కిఞ్చ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేదయత్సవేద

శ రాత్రౌ ప్రాసాద తలేశయానస్య తదీయాన్నదాతృత్వాది సద్గుణ
గణ శీలయన్తి రితా మునయో బ్రహ్మవిద్యాయాం శ్రద్ధాముత్పాదయి
తుం హంసాభూత్వా తత్పురతస్సమాగత్యోపవివిశుః, తత్రాగ్రేస
రం హంసమన్యోహంసస్తస్య రాజ్ఞశ్శృణ్వత ఉవాచ, 'భో భో యి

సమవైతి తదుక్త ఇతి ॥ తదుహ జానశ్రుతిః పౌత్రాయణ ఉపశుశ్రా
వ స హ సంజిహాన ఏవ క్షత్తార మువాచాఙ్గారే హ సయుగ్వాన మివ
రైక్వమాత్థేతి యో ను కథగ్ం సయుగ్వా రైక్వ ఇతి ॥ యథా కృతాయ
విజితాయాధరేఽయాస్సంయన్త్యేవ మేనగ్ం సర్వం తదభిసమేతి య
త్కిఞ్చ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేద యత్స వేద సమవైతదుక్త
ఇతి ॥ స హ క్షత్తాఽన్విష్య నావిదమితి ప్రత్యేయాయ తగ్ం హోవాచ
యత్రారే బ్రాహ్మణస్యాన్వేషణా తదేనమర్చ్ఛేతి ॥ సోఽధస్తాచ్ఛకట
స్య పామానం కషమాణముపోపవివేశ తగ్ం హాభ్యువాద త్వం ను భగ
వస్సయుగ్వా రైక్వ ఇత్యహగ్ం హ్యరా౩ ఇతి హ ప్రతిజజ్ఞే స హ క్షత్తా
ఽవిదమితి ప్రత్యేయాయ ॥ తదుహ జానశ్రుతిః పౌత్రాయణః షట్ఛ
తాని గవాం నిష్కమశ్వతరీరథం తదాదాయ ప్రతిచక్రమే తగ్ం హా
భ్యువాద ॥ రైక్వేమాని షట్ఛతాని గవామయం నిష్కోఽయ మశ్వత
రీరథోఽను మ ఏతాం భగవో దేవతాగ్ం శాధి యాం దేవతాముపాస్స
ఇతి ॥ తము హ పరః ప్రత్యువాచాహ హారేత్వా శూద్ర తవైవ సహ
గోభిరస్త్వితి తదుహ పునరేవ జానశ్రుతిః పౌత్రాయణస్సహస్రం
గవాం నిష్కమశ్వతరీరథం దుహితరం తదాదాయ ప్రతిచక్రమే ॥
తగ్ం హాభ్యువాద రైక్వేదగ్ం సహస్రం గవామయం నిష్కోఽయ మశ్వ
తరీరథ ఇయం జాయాఽయం గ్రామో యస్మిన్నాస్సేఽన్వేవ మా భగ
వశ్శాధీతి ॥ తస్యా హ ముఖముపోద్గృహ్ణన్నువాచాజహారేమాశ్శూ
ద్రానేనైవ ముఖేనాలాపయిష్యథా ఇతి తే హైతే రైక్వపర్ణా నా
మ మహావృషేషు యత్రాస్మా ఉవాస స తస్మై హోవాచ.

భల్లాక్ష భల్లాక్షకిం న పశ్యసి, జానశ్రుతేరస్య తేజస్స్వర్గం వ్యాప్య స్థితం తత్త్వాం ధక్ష్యతి న గచ్ఛేతి, అథ తమగ్రేసరః ప్రత్యువాచ కమ ప్యేనం వరాకం విద్యావిహీనం సన్తమరే సయుగ్వానం రైక్వమివై వం వచనమాత్థ రైక్వస్య హి బ్రహ్మనిష్ఠస్య తేజో దురతిక్రమం నా స్య బ్రహ్మవిదః, అత స్తమేవ శ్లాఘయేత్యుక్త్వా స్వయం రైక్వ మహర్షిం తుష్టావ, తదైవ జానశ్రుతీ రాజా హంసోక్త స్వ విషయానాదరవాక్య శ్రవణా ద్విద్యా విహీనం స్వాత్మానం శోచన్ విద్యాగమార్థం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠం రైక్వం మహర్షిం క్షత్రి ముఖేనాన్విష్యోపలభ్యతం సపారిబర్హం స్వదుహితరముపహృత్యా ప్రాపద్యత, సతు రైక్వ శ్శోచన్తం రాజానం దృష్ట్వా శూద్రేత్యామన్త్ర్య విద్యాం గ్రాహితవానితి. యువా గన్త్రీ శకటతయా సహ వర్తత ఇతి, తథా*సోయ మేవార్థ శ్శుగస్యేత్యనేన సూత్రేణోచ్యతే, హి- యస్మాత్, అస్య- జానశ్రుతి నామకస్య రాజ్ఞః, తదనాదర శ్రవణాత్- హంసోక్త స్వ విషయకా నాదర వాక్య శ్రవణాత్, తదా- తదైవ, రైక్వాచార్యం ప్రత్యాద్రవణాత్ - ద్రుత మాగతత్వాత్, విద్యావైకల్యేన సంజాతాశుక్ - శోకః, సూచ్యతే, రైక్వోక్తేన శూద్రేత్యామన్త్రణే నేతి శేషః; §తత శ్చేహాశు చా రైక్వ మభిదుద్రావే త్యవయవార్థ సమ్భవాచ్ఛూద్ర శబ్దో యౌగికోవగమ్యతే, నతు రూఢః, రూఢ్యర్థ స్యేహాసమ్భవాత్;

---

* ప్రోక్తాం గాథాం సూత్రార్థావగాహనేన సంయోజయతి- (సోయ మేవార్థ) ఇతి - సః- ఉపదర్శిత గాథోక్తః.

§ ఏవం సూత్రవ్యాఖ్యానేన శూద్రశబ్దస్య యౌగికత్వం సమ్పన్నమిత్యాహ - (తత శ్చే) తి- శోకసూచనా దిత్యర్థః ; తథాచ సమ్భవతి యౌగికార్థే శూద్రశబ్దస్య రూఢ్యర్థ స్త్యాజ్య ఇతి భావః.

అస్యాధికరణస్య పాత్రేప్రమాదిక విద్యాప్రదానా ప్రస

తస్మాదిహశూద్రశబ్దేనజానశ్రుతినామకః క్షత్రియఏవోచ్యతే, ఏవంచ సతి కథం చతుర్థవర్ణస్యాధ్యయనాద్యధికారప్రసక్తిః,† తస్మాచ్ఛూద్రస్య విద్యాధికారో నాస్తీతి నిశ్చీయతే.

—* ౩౪ ॥ సూ ॥* క్షత్రియత్వావగతేశ్చ *—

ఇతశ్చ శూద్రేత్యామన్త్రణం నవర్ణచతుర్థస్యాభిధాయకం భవతి, యస్మాచ్ఛూద్రేత్యామన్త్రణప్రకరణోపక్రమే 'జానశ్రుతిర్హ పౌత్రాయణః శ్రద్ధాదేయో బహుదాయీ" త్యాదామ్నాయమానైరన్నగోదానాదిభిః క్షత్రప్రేషణగ్రామదానాదిభిశ్చ గుణైరస్య జానశ్రుతేః క్షత్రియత్వమేవావగమ్యతే, తస్మాన్న శూద్రస్య విద్యాధికారశ్శఙ్క్యః. ... ... *

—*౩౫॥సూ॥ ఉత్తరత్రచైత్రరథేనలిఙ్గాత్ .*—

§ ఇతశ్చైతదామన్త్రణంసజాతిశూద్రపరమ్, యత్కారణముత్తరత్ర శూద్రేత్యామన్త్రణప్రకరణోపరిచ ‡''అథహశౌనకంచ కాపేయమభిప్రతారిణం చకాక్షసేనింసూదేన పరివేష్యమాణౌ బ్రహ్మచారీబిభిక్షే''ఇత్యత్రచైత్రరథేనాభిప్రతారిణాక్షత్రియేణ ¶సమభి

క్తిః ఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- †(తస్మా)దితి.

*ఇహశూద్రశబ్దస్యయౌగికత్వేలిఙ్గమాహ-(క్షత్రియత్వావగతేశ్చే)తి.

§ సంవర్గవిద్యావిధ్యనన్తరారబ్ధార్థవాదముదాహృత్యైతదపి సూత్రం వ్యాచష్టే - (ఇతశ్చైతదామన్త్రణ) మిత్యాదినా- శూద్రేత్యామన్త్రణమిత్యర్థః. ... ...*

‡ (అథహే) తి - సంవర్గవిద్యావిధ్యనన్తరమిత్యర్థః, శౌనకమ్ - శునకస్యాపత్యమ్, కాపేయమ్- కపిగోత్రాపత్యమ్, చకాక్షసేనిమ్- చకక్షసేన సుతమ్, అభిప్రతారినా మానమ్, చైత్రరథం రాజానం భోజనార్థముపవిష్టౌ సూదేనపరివేష్యమాణౌ భోక్తుకామౌతౌ కశ్చిద్బటురాగత్య భిక్షితవానిత్యర్థః. ¶సమభివ్యాహారః-

క '' ఇత్యాది శ్రుతిషుచవిధురాదీనాం యజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మప్రతిషే
ధాత్తేషాం నబ్రహ్మవిద్యాధికారఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూతే - (అన్త
రాచాపితు) తి=తుశబ్దశ్శోద్యంవ్యావర్తయతి, అపీత్యసంభావనామ
పనుదతి, చశబ్దోఽవధారణే, అన్తరా - ఆశ్రమిత్వమన్తరా, వర్త
మానానాంవిధురాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారోఽస్త్యేవ, కుతః? త
ద్దృష్టేః- '' కన్వారయేనమేతత్సన్తంసయుగ్వానమివరైక్వమాత్థ '' త్యా
దౌరైక్వప్రభృతీనాం విధురాణాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వదర్శనాత్.

—౩౭॥సూ॥ అపిచస్మర్యతే—

అపిచానపేక్షితాశ్రమకర్మణామపిసంవర్తప్రభృతీనాంమ
హాయోగినాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వం మహాభారతాదౌస్మర్యతే. *

—౩౮॥సూ॥*విశేషానుగ్రహశ్చ—

విధురాదీనామయజ్ఞత్వేఽప్యవిరుద్ధైః పురుషమాత్రసమ్బన్ధిభిః పు
ణ్యతీర్థనిషేవణ బ్రహ్మవిచ్చరణానుసేవామన్త్రజపోపవాసాదిభి
ర్ధర్మవిశేషైర్విద్యా¶నుగ్రహోభవతి, ''శుశ్రూషోశ్శ్రద్దధానస్యవా
సుదేవకథారుచిః। స్యాన్మహత్సేవయావిప్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవ
ణా '' దితి, '' జప్యేనైవతుసంసిద్ధ్యేద్బ్రాహ్మణోనాత్రసంశయః।
కుర్యాదన్యాన్నవాకుర్యాన్మైత్రోబ్రాహ్మణఉచ్యతే '' ఇతిచ.

---

* నన్వయజ్ఞానాం విధురాదీనాం విద్యాప్రాపకయజ్ఞాద్యాశ్ర
మకర్మాభావాద్విద్యాధికారోనాస్తీత్యుక్తేః కస్సమాధిరాగత ఇత్య
తఆహ- (విశేషే)తి. ... ... *

¶ అనుగ్రహః- శ్రుతిస్మృత్యనుజ్ఞేతియావత్.

వాసుదేవకథారుచిః- భగవత్కథామృతనిషేవణాదిరూప
పరవిద్యేతి యావత్, జప్యేన- మన్త్రజపాదినా. సంసిద్ధ్యేదేవ-వి
ద్యాం ప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః. మిత్రః- సవితా, తదుపస్థాతా మైత్రః,
సన్ధ్యోపాస్త్యాదిమానితియావత్. ... ... *

*తస్మాద్విధురాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారో నవిరుధ్యతే, యత్తు "అనాశ్రమీనతిష్ఠేత దినమేకమపిద్విజః। ఆనాశ్రమీవత్సరంతుస్థిత్వా కృచ్ఛ్రం సమాచరే" దితిస్మృతివచనం తత్త్వవిరక్తవిధురవిషయమ్. *

—* ౩౯॥సూ॥ అతస్త్వితరజ్యాయోలింగాచ్చ *—

అతః- అన్తరాళవర్తిత్వాశ్రమవర్తితోఽ్వభయస్మాత్? ఇతరత్-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠత్వమ్,జ్యాయః-శ్రేష్ఠమేవభవతి, కుతఃపునరిదమవగమ్యతే? లిఙ్గాచ్చ- "మయ్యర్పితాత్మనః పుంసోమయిసన్యస్తకర్మణః।నపశ్యామిపరంభూత మకర్తుస్సమదర్శనా" దిత్యాదిశ్రుతేరిత్యర్థః, చశబ్దేనసాధనానుష్ఠాన నిష్ఠాత్సాధ్యానుష్ఠాన నిష్ఠస్య శ్రేష్ఠత్వాదితీమం హేతుంసూచయతి, తస్మాత్సిద్ధం సర్వాశ్రమిభ్యోభక్తియోగనిష్ఠఏవజ్యాయానితి. ... ... *

౬॥ విధురాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—*{ ౪౦॥సూ॥¶ తద్భూతస్యతునాతద్భావో జైమినేరపినియమాత్ద్రూపాభావేభ్యః }*—

యేషువినోక్తాధర్మవిశేషైర్విద్యోత్పత్తిర్దృష్టా, తేషు జన్మాన్తరసిద్ధైః ప్రోక్తధర్మవిశేషైర్విద్యోత్పత్తిరభూదితి ద్రష్టవ్యమ్. తథాచోక్తమ్ "జన్మాన్తరసహస్రేషు తపోధ్యానసమాధిషు । నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణేభక్తిః ప్రజాయతే" ఇతి. * ఫలంకథయన్నధికరణోపసంహారంసూచయాతి(తస్మా)దితి. అ॥౬॥సూ॥౪॥

¶ ఉపరితనాధికరణే భక్తియోగనిష్ఠస్యతతఃకదాచిత్ప్రచ్యుతిసమ్భవే కథమస్యజ్యాయస్త్వమిత్యాక్షేపస్యోదేష్యమాణత్వాదాక్షేపసఙ్గత్యోపరితనాధికరణముపాకరోతి- (తద్భూతస్యత్వి)తి= "కుయోగినోయేవిహితాన్తరాయైర్మనుష్యభూత్రైస్త్రిదశోపసృష్టైః। తేప్రాక్తనాభ్యాసబలేనభూయో యుంజన్తియోగం నతుకర్మ

స్యాదేతద్భక్తియోగనిష్ఠస్యతతః కదాచిత్ప్రచ్యుతిస్స్యాత్? ఆహోస్విన్న ? ఇతిసన్దేహే ప్రాప్తే* ఇదమాహ-(తద్భూతస్యత్వి)తి=తుశబ్దః పూర్వపక్షవ్యావృత్త్యర్థః, తద్భూతస్య- శ్రీహరిదాసభూతస్యైవ,నాతద్భావః- దాసభావాత్ప్రచ్యుతిర్నస్యాత్, ఇతిజైమినేరపిగూఢాభిమతంభవతి, కుతః? నియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః- తద్రూపాభావేభ్యః-† అసమ్ప్రాప్తశ్రీహరిదాసభావేభ్యః,తద్భూతస్యజ్యాయస్త్వేనతతః ప్రచ్యుత్యభావనియమావగమాదిత్యర్థః, తథాచస్మర్యతే" నవైజనోజాతుకథంచనావ్రజే() న్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గసంసృతిమ్। స్మరన్ముకున్దాంఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్నరసగ్రహోయత" ఇతి. జైమినేరపీత్యపినాఽస్యార్థస్యనిఖిలబ్రహ్మవిత్సమ్మతింసర్వశాస్త్రసమ్మతించదర్శయతి. ... *

౪॥ తద్భూతాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

* తత్ర " మిత్యాశావష్టాఙ్గయోగనిష్ఠస్య కదాచిత్తతఃపరిచ్యుతిశ్రవణాద్గృహస్థస్యసకృత్సాన్వశ్రమపరిభ్రష్టత్వదర్శనాచ్చ తద్భక్తియోగనిష్ఠస్యాపికదాచిత్తతఃప్రచ్యుతి స్స్యాదితిప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ-(* ఇదమాహే)త్యాదినా.

† అసమ్ప్రాప్తశ్రీహరిదాసభావేభ్యః - అష్టాఙ్గయోగకర్మనిష్ఠేభ్య ఇత్యర్థః. ... ... *

() ముకున్దసేవీ- శ్రీహరిభక్తః, అన్యవత్- అష్టాఙ్గయోగకర్మనిష్ఠవదిత్యర్థః, తథాచ భక్తియోగనిష్ఠస్యాష్టాఙ్గయోగ్యాది దృష్టాన్తోఽనుపపన్నఇతిభావః. * * * *

భక్తినిష్ఠశ్రేష్ఠస్య తాదవస్థ్యసిద్ధిరిహఫలమిత్యధికరణముపసంహార్యమ్. ఫలతోఽస్య పాఽధికరణేనైక్యేపి స్పష్టార్థత్వా న్నపౌనరుక్త్యంశజర్యామ్. అ॥౪॥ సూ॥౧॥

అస్మిన్నధికరణే స్వాశ్రమపరిభ్రష్టగృహస్థపరిస్తాఘోదయాత్త

—※{ ౪౧॥సూ॥ ¶ నచాధికారికమపిపతనా
నుమానాత్తదయోగాత్ }※—

యదిచభగవద్విముఖో గృహస్థస్స్వాశ్రమధర్మేభ్యః ప్ర
చ్యుతస్స్యాత్తదాతస్య కింప్రాయశ్చిత్తమస్తి? ఉతన? +ఇతిమీమాంస
మానోధ్యవస్యతి- (నచాధికారికమపి,) ఇతి= గృహస్థమధికృత్యయ
త్కూశ్మాణ్డగణహోమాదికం ప్రాయశ్చిత్తం విహితంతదప్యాధికా
రికం ప్రాయశ్చిత్తం నైవస్వాశ్రమపరిభ్రష్టం గృహస్థంపునాతి,కుతః?
పతనానుమానాత్తదయోగాత్- అనుమానమ్- నిశ్చయః, " వీరహా
వాఏషదేవానాం యోగ్నిముద్వాసయతే- ద్వాదశాహామనగ్నిస్తు శూ
ద్రఏవనసంశయః " ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్య స్స్వాశ్రమపరిభ్రష్టస్యత
స్యపతనంహినిశ్చీయతే, అత స్తస్యప్రాయశ్చిత్త మపినయుజ్యత ఇతిన
చిత్రమ్. యతస్స్వాశ్రమధర్మగతస్యాపి భగవద్విముఖస్య ప్రాయ
శ్చిత్తాభావఆమ్నాయతే "* ప్రాయశ్చిత్తానిచీర్ణాని నారాయణప
రాఙ్ముఖమ్ ।ననిష్పున న్తి శాజేంద్రసురాకుమ్భమివాపగాః"ఇతి. ()త
స్మాదభక్తస్స్వాశ్రమ పరిభ్రష్టోగృహస్థో భవత్యేవమహాపాతకీ, తతశ్చ
కూశ్మాణ్డాదిభిరన్యైర్వా ప్రాయశ్చిత్తై నసపూయేతఇత్యవ
గమ్యతే. ... ... *

ముపజీవ్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి-¶ (నచాధికారికమపీ)తి.

+ మీమాంసమానః- సన్దిహానః, కూశ్మాణ్డహోమాదీనాం మహా
ప్రాయశ్చిత్తత్వాత్తాన్యేవ స్వాశ్రమధర్మాతప్రచ్యుతగృహస్థస్యప్రా
యశ్చిత్తాని భవన్తీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధా న్తమాహ- (అధ్యవ
స్యతీ) త్యాదినా.

* వీరహావా ఇత్యుదాహృత శ్రుతిస్మృత్యో ర్భగవద్విముఖ విష
యత్వేవాక్య శేషముదాహరతి- (ప్రాయశ్చిత్తాని చీర్ణానీ)తి.

() ఫలంకథయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

— ౪౨॥సూ॥ ఉపపూర్వమపీత్యేకేభావమశనవత్తదుక్తమ్. —

ఏకేతు- ఆచార్యాః, గృహస్థాశ్రమిణాం స్వాశ్రమపరిభ్రంశః* ముపపూర్వమపి- ఉపపాతకమేవమత్వా, తస్యప్రాయశ్చిత్తసద్భావంమన్యన్తే, అశనవత్-యథాఅత్యాశనాది నిమిత్తస్యపాపస్యాఘమర్షణాది ప్రాయశ్చిత్త సద్భావం శ్రుతిర్మన్యతే, తథాచ శ్రుతిః "అత్యాశనాదతీపానాద్యచ్చ ఉగ్రాత్ప్రతిగ్రహాత్- తన్మేవరుణోరాజాపాణినాహ్యవమర్శత్వి" త్యాది.తద్వ- త్తదుక్తమ్. ... *

— ౪౩॥సూ॥ ¶ బహిస్తూభయథాపిస్మృతేరాచారాచ్చ —

గృహాశ్రమచోదితాగ్ని హోత్రాదికర్మభ్యః పరిభ్రష్టాఅగ్నిహోత్ర కర్మనిరతాశ్చేత్యేవ ముభయథావర్తమానా భగవద్విముఖాగృహస్థాభగవ ద్భక్తైర్బహిష్కార్యాఏవ, కుతః? స్మృతేరాచారాచ్చ- తథాచస్మృతిః " ఆరూఢపతితంవిప్రం మణ్డలాచ్చవినిస్సృతమ్ । ఉద్బద్ధంక్రిమిదుష్టంచస్పృష్ట్వా చాంద్రాయణంచరే "దితి.ఆరూఢపతితశబ్దేనేహభగవ ద్భజనోపయోగి మనుష్యదేహంప్రాప్య తత్రాపిభగవద్భక్తి సాధకవర్ణాశ్రమధర్మాచ్చ భ్రంశితో వివక్షితః, తథాచశ్రూయతే " యఃప్రాప్యమానుషంలోకం ముక్తిద్వారమపావృతమ్! గృహేషుఖగవత్సక్తస్త మారూఢచ్యుతంవిదుః " తథైవశిష్టాచారశ్చభతి, శిష్టాః-పరమమహాభాగవతాః,ప్రహ్లాదాదయోహిస్వాశ్రమకర్మనిష్ఠానపిభగవద్విముఖాన్ బహిష్కుర్వన్తి,తథాచామ్నాయతే"వి

---

* ఉపపదం పూర్వం యస్మాత్పాతకాత్తదుపపూర్వమ్, ఉపపాతకమిత్యర్థః. యద్యపీహోపపూర్వత్వం పాతకశబ్దస్యైవ భవతి నత్వర్థస్య; తథాపి నామార్థయో రభేద వివక్షయాఽత్ర పాతకస్యోపపూర్వకత్వ ముక్తమిత్యనుసన్ధేయమ్. ¶ స్వాశ్రమధర్మనిరతోపిగృహస్థోభగవద్విముఖశ్చేత్స్వాశ్రమధర్మతః పరిచ్యుతభగవద్విముఖవత్త్యాజ్యఇత్యాహ-(బహిస్త్వితి)= అ॥౪॥సూ॥౩॥

ప్రాద్విషద్గుణయుతా దరవిన్దనాభపాదారవిన్ద విముఖాచ్ఛ్వపచంవ రిష్ఠమ్। మన్యేతదర్పితమనో వచనేహితార్థ ప్రాణంపునాతిసకులం నతుభూరిమాన " ఇతి. ఏవంసతిస్వాశ్రమపరిభ్రష్టాన్భగవద్విముఖాన్ బహిష్కుర్వన్తీతికిమువక్తవ్యమ్, తస్మాత్ బహిస్తూభయథేతిసుష్ఠూక్తమ్.

అ॥౮॥ ఆధికారికాధికరణంసమాప్తమ్సూ॥౩॥

—※ ౪౪॥సూ॥*స్వామినఃఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః ※—

ఏవంభగవద్భక్తైర్బహిష్కృతానాం గృహస్థానాంకిమాత్మోత్తారణోపాయానుకూల ప్రాయశ్చిత్తంనాస్తి? కింవాఽస్తి? ఇతివిశయ¶ఇదముత్తరంపఠతి-(స్వామిన)ఇతి= స్వామినః-భగవద్భక్తస్య, పాదారవిన్దాశ్రయణమేవైవం విధానాంగృహస్థానామాత్మోత్తారణోపాయానుకూలప్రాయశ్చిత్తంభవతీతిజ్ఞేయమ్. కుతః? ఫలశ్రుతేః- " మేన్యేచపాపాయదపాశ్రయాశ్రయాశ్శుధ్యన్తి తస్మైప్రభవిష్ణవ " ఇత్యాదౌభగవద్భక్త సమాశ్రయణరూపప్రాయశ్చిత్తేనఖల్వేషామాత్మశుద్ధిరూపఫలవాప్తిశ్శ్రూయతే,ఆత్మశుద్ధి-భక్తిలాభః,"భక్తిఃపునాతిమన్నిష్ఠాశ్వపాకానపిసమ్భవా"దితి శ్రుతేః;†అతోభగవ

---

* "ఉపపూర్వ" మిత్యస్మిన్ సూత్రేస్వాశ్రమభ్రంశితస్యగృహస్థస్య సామాన్యతః ప్రాయశ్చిత్తముపదిశ్యసామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వన్యాయమాశ్రిత్యోత్తరాధికరణే తస్య విశిష్యచిన్తిష్యమాణత్వాద్ధేతు తద్వద్భావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి-(స్వామిన)ఇతి. ... ... *

¶ పూర్వస్మిన్నధికరణేప్రాయశ్చిత్తాభావోపదేశాత్తస్యాత్మోత్తారణోపాయానుకూలప్రాయశ్చిత్తం నాస్తీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతి)త్యాదినా.

† ఏతదధికరణ ఫలంసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(అత)ఇతి. * * * *

ద్భక్తపాదారవిన్ద సమాశ్రయణేనైవ వైషామాత్మోత్తారణోపాయో
భవతీత్యాత్రేయ ఆచార్యో మన్యతే, ఆత్రేయో - దత్తాత్రేయః, నను
"అహంత్వకామ స్త్వద్భక్తస్త్వంచ స్వామ్యనపాశ్రయ" ఇత్యాదౌ
స్వామిశబ్దస్సర్వస్వామిని శ్రీభగవతినారాయణ ఏవశ్రూయతే, స
త్యంతథాపి " సత్సఙ్గేనహి దైతేయా యాతుధానాః ఖగామృగాః। గ
న్ధర్వా ప్సరసో నాగాస్సిద్ధచారణ గుహ్యకాః॥ విద్యాధరామనుష్యే
షు వైశ్యాశ్శూద్రాః స్త్రియోన్త్యజాః ॥ రజస్తమః ప్రకృతయస్త
స్మిం తస్మిం యుగేనఘ। బహవో మత్పదం ప్రాప్తాస్త్వాష్ట్రకాయా
ధవాదయ " ఇత్యాదౌ భగవత్పదప్రాపకతయా భాగవతానాంభ
గవ దనుగ్రహాయత్తస్వామిత్వావగమాత్తదభిప్రాయేణ భగవద్భక్తా
నా మిహ స్వామి శబ్దనిర్దేశో పపత్తిరిత్యాశయః. ❋ ❋

——౪౫॥సూ॥+ఆర్త్విజ్యమిత్యౌడులోమిస్తస్మైహిపరిక్రీయతే——

ఆర్త్విజ్యమ్- యజమానాయ ఋత్విగ్భిః క్రియమాణం పరిచ
రణమ్, ప్రకృతేతు ఆర్త్విజ్యశబ్దేన స్వామి పరిచరణం లక్ష్యతే, ఏత
దుక్తంభవతి, తస్మై-స్వామినే,ఏవం విధైర్గృహస్థైరార్త్విజ్యంపరి
క్రీయతే చేత్తదేవైషా మాత్మోత్తారక మిత్యౌడులోమి రాచార్యో మ
న్యతఇతి. తస్మాత్ భగవద్భక్త పదారవిన్ద సమాశ్రయణే నైవైషాం
సద్గతిర్నాన్యథేతి నిశ్చేతవ్యమ్.

——౪౬॥ సూ॥ శ్రుతేశ్చ ——

" సంసారేస్మిన్ క్షణార్ధోపి సత్సఙ్గశ్శేవధిర్నృణామ్" మి
త్యేవంజాతీయకశ్రుతేశ్చాయమేవార్థోఽధ్యవస్యతే.

+ బ్రహ్మవిచ్చరణానుసేవైవైషాం సాక్షాదాత్మోత్తారకమి
త్యౌడులోమి మతమిత్యాహ-(ఆర్త్విజ్య)మితి.

తస్మాత్స్వామి పరిచరణ మేవస్వాశ్రమ పరిభ్రష్టస్య గృహస్థ
స్యమహాప్రాయశ్చిత్తంభవతీత్యధికరణముపసంహార్యమ్.అ॥౯॥సూ॥౩

౯॥ ఫలశ్రుత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥3॥

() అథ శమదమాదిభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గస్వతన్త్రసాధన గోచర విచార ఆరభ్యతే,

—*{ ౪౭॥సూ సహకార్యన్తరవిధిః పక్షేణ తృతీయం తద్వతో విధ్యాదివత్. }*—

శమదమాధికరణే శమదమాదయో విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని భవన్తీత్యవధారితమ్, కిం తేభ్యోఽప్యన్తరఙ్గసాధనానినభవన్తి ? ఆహో స్విద్భవన్తి?ఇతివిశయ*ఇదమాహ- (సహకార్యాన్తరవిధి)రితి=సహకార్యన్తరాణి-సాధనాన్తరాణి, తేషాంవిధిర్భవతి,ఏతదుక్తం భవతి- "గురుశుశ్రూషయాభక్త్యాసర్వలాభార్పణేనచ।సఙ్గేనసాధుభక్తానామీశ్వరారాధనేనచే" త్యాదౌ శమదమాదిభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గాణాం స్వతన్త్రాణాం గురు శుశ్రూషాది రూపసాధనాన్తరాణా మవశ్య పక్షేణైవ విధిర్భవతి, తథాపి తత్ర యత్తృతీయంసాధుసఙ్గలక్షణంసాధనమభిహితమ్, తద్వత - స్తాదృశసాధనవతఏవ, గురు శుశ్రూషాదీని సాధనాన్తరాణి తత్సాధ్యో భక్తియోగశ్చాఞ్జసాసిధ్యతీతి నిశ్చీయత ఇతి. తథా హ్యామ్నాయతే " సతాం ప్రసఙ్గా న్మమ వీర్యసంవిదోభవన్తి హృత్కర్ణరసాయనాః కథాః । తజ్జోషణా దాశ్వపవర్గ వర్త్మని శ్రద్ధా రతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతీ " తి. అత్ర దృష్టాన్తో విధ్యాదివదితి, యథాదర్శపూర్ణమాస లక్షణప్రకృతివిధితద్విహితధర్మానుష్ఠానాభిజ్ఞస్య తద్వికృతిరూపసోమాఙ్గప్రాయ* ణీయా ద్యనుష్ఠాన మఞ్జసాసిధ్యతి తద్వత్, ఏతచ్చ శ్రూయతే

() ఉత్తరాధికరణస్య యథోక్త శమదమాధికరణే నాన్తర్బహిర్భావసఙ్గతిమాహ-(అథే)తి=ఆనన్తర్యార్థోఽథశబ్దః.

* శమదమాదీనాం విద్యాన్తరఙ్గ సాధనానాం పూర్వముపదిష్టత్వాన్నతేభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని సన్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే

*"ఏష వై దేవరథో యద్దర్శపూర్ణమాసౌ యో దర్శపూర్ణమాసా విష్ట్వా సోమేన యజతే రథస్పష్ట ఏవావసానే వై దేవానామవస్యతీ" తి.

—※ ౪౮॥సూ॥ కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహారః ※—

తుశబ్దోఽవధారణే, భావః- అన్తర్భావః, గురుశుశ్రూషాయాం కృత్స్నానాం భక్తిసాధనానా మన్తర్భావాదేవ తాసామాశ్రిత్యావాప్తసత్సంగేన గృహిణా స్వాశ్రమకర్మణాముపసంహారః క్రమేణ కర్తవ్యః, ఉపసంహారః- సఙ్కోచః " ఏతత్సర్వం గురౌ భక్త్యా పురుషోహ్యంజసా జయే" దితి, " జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నాద్రియేత కర్మచోదనా " మితి చైవం హి శ్రూయతే, ఇదమన్యేషామప్యాశ్రమిణామనాశ్రమిణాం చోపలక్షణమితి జ్ఞేయమ్. ... *

—※ ౪౯॥సూ॥ మౌనవదితరేషామప్యుపదేశాత్ ※—

అథ సద్గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షితవ్యా ధర్మా ఉచ్యన్తే " మౌనానీహానిలాయామా దండా వాగ్దేహచేతసా " మిత్యాదౌ యథా మౌనాదయో ధర్మాః సద్గురోస్సకాశాద్భిక్షుభిశ్శిక్షితవ్యత్వేనోపదిశ్యన్తే, తద్వదితరేషాం సత్సంగాదీనాం ధర్మాణాం గురోశ్శిక్షితవ్యత్వేనోపదేశాత్తే ధర్మా గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షితవ్యాః, తథా హి భవత్యుపదేశః " తస్మాద్గురుం ప్రపద్యేత జిజ్ఞాసుశ్శ్రేయ ఉత్తమమ్ । శాబ్దే పరే చ నిష్ణాతం బ్రహ్మణ్యుపశమాశ్రయమ్॥ తత్ర భాగవతాన్ ధర్మాన్ శిక్షేద్గుర్వాత్మదైవతః। అమాయయానువృత్త్యా యైస్తుష్యేదాత్మాత్మదో హరిః॥ సర్వతో మనసోఽసఙ్గమాదౌ సఙ్గం చ సాధుషు " త్యాదిరూపః.

సిద్ధాన్తమాహ-(ఇదమాహే) త్యాదినా.

* " ఏష వై దేవరథ " ఇతి బ్రాహ్మణార్థస్తు యథా రథచరణక్షుణ్ణమార్గేణ గన్తా స్ఖలనాదికం వినా ప్రాపిత్సిత గ్రామం ప్రాప్నోతి తథా యో దర్శపూర్ణమాసా విష్ట్వా సోమయాగేన దేవాన్యజతే, స ఏవ వైకల్యాదికం వినా సోమయాగం సమాపయతీతి,

౧౦॥ సహకార్యన్తరవిధ్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

—※ ౫౦॥సూ॥*అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్ ※—

“బుధో బాలకవత్క్రీడేత్కుశలో జడవచ్చరేత్ । వదేదున్మత్త వద్విద్వాన్గో చర్యాం నైగమశ్చరేత్” ఇతి సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే, కిమత్రబుధో బాలకాది వత్కుస్తుకాది క్రీడాద్యాచరణ రతో భవేదితి ప్రతిపత్తవ్యమ్? ఆహోస్విద్బాలకాది వద్దేహాద్యభిమానంపరిత్యజ్య విద్యాపాణ్డిత్యాదినా స్వాత్మాన మప్రఖ్యాపయన్ భగవల్లీలాను కరణ రతో భవేదితిప్రతిపత్తవ్యమ్? ఇతివిప్రతిపత్తౌసిద్ధాన్తోక్తి- (అనావిష్కుర్వ) న్నితి= యథాబాలకాది ర్జాతిగుణలిఙ్గాదిభిస్స్వాత్మానం నప్రఖ్యాపయతి తథాబుధస్సర్వదావిద్యాపాణ్డిత్యాదిభి స్స్వాత్మాన మప్రఖ్యాపయన్ భగవల్లీలాను కరణరతో భవేదితి ప్రతిపత్త

తస్మాద్గురుశుశ్రూషాదీనాం విద్యాన్తరఙ్గస్వతన్త్ర సాధనానామనాయాసేనసిద్ధిరిహఫలమిత్యధికరణముపసంహార్యమ్. అ॥౧౦॥సూ॥౩॥

* ఇహ గురుశుశ్రూషాది రూపవిద్యాసహకారిప్రస్తావేనవిద్యానావిష్కరణ రూపతత్సహకార్యన్తరస్యాపిస్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యాతద్విధానార్థముత్తరాధికరణముపక్రమతే- (అనావిష్కుర్వన్నన్వయా)దితి. ... ... * *

“బుధో బాలకవత్క్రీడే” దితివిధిబలాద్బాలకాదివత్కుస్తుకక్రీడాద్యాచరణరతో భవేదితి ప్రతిపత్తవ్యమితిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే “ఆత్మక్రీడశ్చాత్మ రతో విచరామీహబాలవత్ । బాల క్రీడనకైర్గక్రీడన్ కృష్ణక్రీడాం యఆదద” ఇత్యాదివాక్యశేషేభ్యో “బుధో బాలకవత్క్రీడే” దిత్యాదివిధీనాం నిష్పన్న విద్యేన బాలకవద్దేహాపత్యకళత్రాద్యాత్మసైన్యానుచిన్తాం విహాయ భగవల్లీలాదికమనుకర్తవ్యమిత్యేతాదృశార్థః ప్రత్యాయకత్వ మధ్యవసీయత ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (అన్వయా) దిత్యాదినా.

*

వ్యమ్, కస్మాత్? అన్వయాత్- ఏవంచేత్ "బుధో బాలకవత్క్రీడేత్" ఇత్యాదివాక్యస్య ఆత్మక్రీడశ్చాత్మరతో విచరామీహ బాలవత్ । అల క్ష్యమాణఆచారైర్మునిరేకో ల్పభాషణః ॥ నృలోకేనరతాం న్యస్యేత్- *తస్మాత్పాణ్డిత్యం నిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసేత్" ఇత్యేవం జాతీయకశ్రుతి వాక్యైరస్యానేకాన్వయోభవతి, అతఏవ ధరతాసమంజసాదిషు మహా భాగవతేషు విద్యాపాణ్డిత్యానావిష్కరణభగవల్లీలానురతత్వంచ దృ శ్యతే,+ తస్మాదుత్పన్నవిద్యాస్తస్యాస్సంరక్షణాయకాలే విద్యామాహా త్మ్యాదినాస్వాత్మానమనావిష్కుర్వన్తస్సదా భగవల్లీలానునయకోవి దాభవేయురితినిశ్చీయతే. ... ... *

౧౧॥ అనావిష్కారాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

—※ ౫౧॥సూ॥ ఐహికమప్రస్తుతప్రతిబన్ధే తద్దర్శనాత్ ※—

¶ "నానాశబ్దాదిభేదా" దిత్యాదౌ "సర్వాపేక్షాచయజ్ఞా దిశ్రుతేరశ్వవ" దిత్యాదౌ చ పరబ్రహ్మవిద్యాసాధనానివివిధాన్యవధా రితాని, కిమేషాంసాధనానాం ఫలభూతా పరబ్రహ్మవిద్యా ఇహైవజ న్మనిసిధ్యతి? ఆహోస్విజ్జన్మాన్తరే? ఇతిసన్దేహే ప్రాప్తేఇదముక్త

---

* తస్మాత్పాణ్డిత్యంనిర్విద్య- నితరాం లబ్ధ్వా, బాల్యేనతిష్ఠాసేత్- బాలవద్యతిష్ఠేద్భగవత్క్రీడానుకరణరతో భవేదిత్యర్థః.

+ ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

¶ విద్యావిచారాత్మకస్యాస్యాధికరణస్య విద్యాసాధనవిచారా ధికరణైస్సాధ్యసాధనభావసఙ్గతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి-(నా నాశబ్దాదిభేదాదిత్యాదౌ) ఇత్యాదినా.

ఇహైవ జన్మని విద్యానిష్పద్యత ఇత్యత్ర ప్రమాణాభావాదే షాం సాధనానాం ఫలభూతా విద్యాఽనన్తరజన్మన్యేవోదేష్యతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముక్తరం ప్రపఠతీ) త్యాదినా.

రం ప్రపఠతి- (ఐహిక) మితి= యథోక్తే విద్యాసాధన వర్గే అప్ర
స్తుతప్రతిబన్ధే- అసమ్మిశ్రిత మహదపచారాది రూపప్రతిబన్ధకేసతి, ఐ
హికంఫలంభవతి- ఇహైవజన్మన్యస్య సాధనవర్గస్య పరబ్రహ్మవి
ద్యాలక్షణంఫలంభవతీత్యర్థః, యదితాదృశసాధనవర్గః ప్రస్తుతప్ర
తిబన్ధస్స్యాత్తర్హి విప్రకృతంమహాత్మానమసకృచ్చరణోపసర్పణాదిభిః
క్షమాపయతోవహితస్యైవ తాదృశమహదనుగ్రహేణతస్మిన్ జన్మన్య
నన్తరజన్మనివా పరబ్రహ్మ విద్యాసిద్ధ్యతీత్యవగమ్యతే, కుతః? తద్దర్శ
నాత్- దృశ్యతేహిరహూగణేన్ద్రద్యుమ్నాదౌ భరతాగస్త్యాద్యనుగ్ర
హేణతజ్జన్మనితదనన్తరజన్మనిచపరబ్రహ్మ విద్యోత్పత్తిః, () యదిత్వప
రాద్ధావిప్రకృతం మహాత్మానమసకృ చ్చరణోపసర్పణాదిభిర్నక్షమా
పయేత్తర్హినసకదాచిపిబ్రహ్మ విద్యాంప్రాప్నోతి, ప్రత్యుతాసిప
త్రవనాఖ్యేనిరయేనిపతతి, తథాచశ్రూయతే “ యస్త్విహవైనిజవే
దపథాదనాపద్యపగతః కుపథంపాషణ్డమేవోపగత స్త్రీవాసుదేవాయ
తదపాశ్రేయేభ్యోవా యోపరాధ్యత్యదాన్తో ఘుసంయన్త్రితస్తం
చాపి దగ్ధామ్బరసధమర్మాణం పరేతపతి ఘోరాకృతయోయామ్యాః
పథాపాపీయసానీత్వాఽసిపత్రవనంసంప్రవేశ్య కశయాప్రహరన్తి
తత్రతత్రాసా విత స్తతోధావమాన ఉభయతోధారై స్తాలవనా
సిపత్రైస్సంఛిద్యమాన సర్వాఙ్గోహాహతోస్మీతిపరయావేదనయామూ
ర్ఛితః పదేపదేని పతత్యయుతయోజననిమ్నవిస్తారే ప్రళయానలజ్వా
లామయేగ్నికుణ్డేనిరయాధమేఽవాక్ఛిరానిపతత్యా + భూతసంప్లవమ్-
ఏవంస్వధర్మహాచపాషండానుగమనఫలంభుఙ్క్తే” ఇతి.¶ తస్మాన్మహా

() ప్రస్తుతప్రతిబన్ధస్య యజ్ఞాది సాధనస్య విద్యారూప ఫలాభా
వేప్యనర్థ ప్రాప్తిమాహ- (యదిత్వ)తి.

+ ఆభూత సమ్ప్లవమ్ - ప్రాకృతిక ప్రళయమిత్యర్థః.

¶ ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

దపచారాద్భీతస్సన్ భగవద్భక్తిసాధనాన్యనుష్ఠేయానీతినిశ్చేతవ్యమ్.

సమ్ప్రతియథోక్తసాధనసమ్పన్నిష్పన్నాయావిద్యాయాస్స ఫలజన్మనిముక్తిరూపఫలంనియతమిత్యాహ, ... *

—{ ౫౨॥సూ॥ ఏవంముక్తిఫలానియమ స్తదవస్థావధృతే స్తదవస్థావధృతేః }—

ఏవమ్ * యథాధికారమ్,యథోక్తక్రమేణసాధనానుష్ఠానసంజాతా భగవద్భక్తిర్ముక్తిఫలాభవతి, మోక్షలక్షణఫలప్రదాభవత్యేవేతినియమః-తథానిశ్చయగకర్తవ్యఇత్యర్థః,కుతః? తదవస్థావధృతే స్తదవస్థావధృతేః-తదవస్థావధృతిః-ముక్తిసాధనత్వనిశ్చయః,యథోక్తప్రకారేణసర్వేషువేదాన్తేషుభగవద్భక్తే ర్ముక్తిసాధనత్వనిశ్చయోదయాదిత్యర్థః, † తస్మాన్ముముక్షవోభక్తవత్సలంభగవన్తం శ్రీనారాయణమేవానవరతంభజేయుః, పదాభ్యాసగపూర్వవదధ్యాయపరిసమాప్తిద్యోతనార్థః. ౧౭॥ ముక్తిఫలాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౨॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకులతిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్త సార మీమాంసాభాష్యేతృతీయాధ్యాయస్యచతుర్థగపాదః.

చతుర్థపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౫౨॥

---

* (యథాధికార)మితి=అనేన కేషాంచిద్గురుశుశ్రూషాద్యన్తరఙ్గసాధనేన విద్యోత్పద్యతే, కేషాంచిద్యజ్ఞాదిబహిరఙ్గయజ్ఞసాధనానుష్ఠానేన ప్రోక్తాన్తరఙ్గసాధనాధిగమద్వారా సూత్పద్యత ఇతి దర్శయతి- ఇహభక్తిపద మష్టాఙ్గయోగస్యాప్యుపలక్షణమ్.

†. అధ్యాయార్థముపసంహరతి- (తస్మా.) దితి. పదాభ్యాసాభిప్రాయం పూర్వవద్దర్శయతి (పదాభ్యాస) ఇతి.అ॥౩॥సూ॥౨॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

శ్రీబేరాపురమన్దిరేనివసతః కారుణ్యవారాంనిధేస్తార్క్ష్య
స్థస్య మదర్థమద్భుత తనోర్వేదాన్తవేద్యాత్మనః। శ్రీ
బేరాసహితస్య యస్య నిగమాద్వేదాన్తసూత్రాణ్య
హం వ్యాకుర్వే ఋషభూషణస్స భగవాన్ కుర్యాద్ధరి
ర్మఙ్గళమ్॥ *

చరణశత పలాశానాతపేయస్య వస్త్వా భగవతి రఘునాథే భక్తిమాసాద్య జీవః। అఘతతిశరలేశైరశ్లిషన్ ప్రాప్య ముక్తిం రచపునరిహ సజ్జేత్సద్గురుం తం నమామి॥ అసకృద్రసికోఽయం శ్రీరామచన్ద్రం భజన్ పుమాన్। దగ్ధ్వానుశయబీజాని యం ప్రయాతి భజే మతమ్॥

శ్రీభగవదభిమతత్వేనాస్మిన్భాష్యే పరమాదరేణ ముముక్షూన్ ప్రవర్తయితుం ప్రాగ్వన్మఙ్గళమనుస్మారయతి- (శ్రీబేశే)తి= యద్యప్యేతన్మఙ్గళస్యైతద్భాష్యాదావనుష్ఠానేనాస్య భాష్యస్య భగవదన్తరఙ్గాభిమతత్వం ప్రతీత్య ముముక్షవోఽస్మిన్భాష్యే పరమాదరేణ ప్రవర్తేరన్ తతః కృతమేతన్మఙ్గళస్య ప్రత్యధ్యాయాదావనుస్మరణేనేతి స్యాత్తథాప్యధ్యాయశో భగవన్నియోగేనైవ స్వస్యైతద్భాష్యే ప్రవృత్తిమత్త్వాత్స్వభాషితానామధ్యాయచతుష్టయార్థానాం మధ్యేత్వివ దర్థస్యాపి భగవన్నియోగానతిక్రాన్తత్వాచ్చేమమర్థం ప్రతీత్యేహ సర్వే ముముక్షవః పరమాదరేణ ప్రవర్తేయురితి భావేన ప్రత్యధ్యాయమాదౌ భాష్యకృద్భిరిదం మఙ్గళమనుస్మారితమితి ధ్యేయమ్.

—※ ౧ ॥ సూ ॥ ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ ※—

※అతీతే తావదధ్యాయే పరబ్రహ్మోపాసిసిసోత్పత్తయేజీవానాం సంసృతి నిరూపణ ముఖేన తన్నివర్తకభక్త్యష్టాఙ్గయోగోభయాత్మకపరమాత్మ విద్యాస్వరూప తన్మాహాత్మ్యాదికం నిరూప్య తత్సాధనానుష్ఠానేతి కర్తవ్యతాచ నిరూపితా, అథేహ చతుర్థేత్వధ్యాయే తాదృశ విద్యాఫలప్రాప్తి, స్తత్ప (సఙ్గేనోత్క్రాన్త్యాది ప్రకారశ్చ చిన్తయిష్యతే, తత్ర ప్రథమేపాదే ప్రాధాన్యేన భగవద్భజనాత్మక పరవిద్యా ఫలవివక్షయా విద్యాద్వయేపీ తికర్తవ్యతా విశేషదిదర్శయిషయాచాదౌ భగవద్భజనం ప్రస్తుత్య విచార్యతే, తథాహి "తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశా" దిత్యారభ్యా తృతీయాత్తత్ర తత్ర భగవద్భజనమేవ ముముక్షుభిర కర్తవ్యమితి రాద్ధాన్తితమ్, సంప్రతి తదనుష్ఠాన ప్రకారే కాచిద్విప్రతిపత్తిః, కిం భగవద్భజనం ముముక్షుణా సకృదేవ కర్తవ్యమ్ ?ఆహోస్విదావర్తితవ్యమ్ః ఇతి, తత్ర "భజన్తేహ్య నసూయవ" ఇత్యాదా వావృత్తేరశ్రవణాత్సకృదేవ భగవద్భజనం కర్తవ్యమితి ప్రాప్తే బ్రూమః, ముముక్షుభిర్భగవద్భజనమావర్తితవ్యమేవ, కుతః ? అసకృదుపదేశాత్, తస్మాత్సర్వాత్మ నారాజన్ హరిస్సర్వత్రసర్వదా। శ్రోతవ్యగకీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయ " మిత్యాదాహి భగవద్భజనావృత్తిగకర్తవ్యతమైవాసకృదుపదిశ్యతే, తతశ్చ "భజన్తే హ్యనసూయవ"ఇత్యత్రాపి భజనావృత్తి రేవాభిప్రేయత ఇతి గమ్యతే,+తస్మాద్భగవద్భజనం ముముక్షుణా యథాశక్త్యావర్తితవ్యమ్, తతో రసావేశా దా

※ పూర్వాధ్యాయే మోక్షోపాయం ఫలినంనిరుప్యాస్మిన్నధ్యాయే మోక్షరూపతత్ఫలస్య నిరూప్యమాణత్వా దస్యప్రాగధ్యాయేనఫలఫలిభావసఙ్గతిమాహ- (అతీతే తావదధ్యాయ) ఇత్యాదినా.

\+ ఏతదధికరణఫలం కథయన్నుతాఽధిక ముపసంహరతి- (తస్మా)

మోక్షం భక్తిస్స్వత ఏవ తస్యాభివర్ధ ఇతి " పిబభాగవతం రసమా లయ " మిత్యాది శ్రుతిబలాన్నిశ్చీయతే.

—※ ౨॥సూ॥*లిఙ్గాచ్చ ※—

అపిచ భగవదుపాసన మావర్తితవ్య మిత్యత్ర " తమేవా త్మానమాత్మస్థం సర్వభూతే ష్వవస్థితమ్ । పూజయధ్వం గృణన్తశ్చ ధ్యాయన్తశ్చాసకృద్ధరి " మిత్యేషా శ్రుతిర్లిఙ్గం భవతీత్యజ్ఞేయమ్, తస్మా ద్భగవద్భజనమావర్తితవ్యమ్.

౧॥ ఆవృత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—※ ౩॥సూ॥¶ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచ ※—

దితి-యద్యప్యయమర్థ ఉపాస్యలక్షణాధ్యాయే సర్వత్ర ప్రసిద్ధాధికరణేఽ వగతస్తథాపి తత్ర భగవద్భజన మనుదినమావర్తనీయమితి నిర్ణయస్స మ్యఙ్నైవైత్, కింతు కాలవిశేష మప్రతీక్ష్య తద్భజనం కర్తవ్యమిత్యే తావన్మాత్ర నిర్ణీతిరుదీయాత్తస్మాత్తదావర్తనీయమితి సమ్యఙ్నిర్ణయో దయార్థమిదమధికరణమారబ్ధమితి ధ్యేయమ్.*నన్విహాపి కాలవిశేషమ నపేక్ష్య కించిత్కాలం తద్భజనం కర్తవ్యమిత్యేవ నిర్ణయోభవతి,నత్వ నుదినమావర్తనీయమతో హేత్వన్తరమాహ- (లిఙ్గాచ్చ) ఇతి.

ఆలయమిత్యత్ర లయోనామ ఆత్యన్తిక ప్రళయః= మోక్షఇత్య ర్థః, ఆఙ్ అభివిధౌ, మోక్షేపిభగవద్గుణ గణామృతనిషేవణాదిరూపభ క్తిగ కార్యేత్యర్థః- అ॥౧సూ॥౨॥

¶ ఇహోపదిష్ట భగవద్భజన ప్రస్తావముప జీవ్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే (ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచే) తి.

" మూర్తింనగ పురుకృపయాబభారసత్వ "మిత్యేవంజాతీయ కేషు వేదాన్త వాక్యేషు భగవత్తన్మూర్త్యోర్భర్తృభర్తవ్య భావేన భేదావగమాత్తయో స్సంయోగఏవ తత్రమూర్త్యేతి తృతీయయాఽ
వగమ్యతఇత్యేవంప్రాప్తే" భగవాన్స్వాశ్రయాశ్రయ " ఇత్యాదావే

ఇదమామ్నాయతే "లబ్ధానుగ్రహ ఆచార్యాత్తేన సన్దర్శితాగమః। మహాపురుషమభ్యర్చేన్మూర్త్యాఽభిమతయాత్మనః" ఇతి. అత్ర ఆరిరాధయిషు శ్రీరామకృష్ణాద్యవతారమూర్తీనాం మధ్యే స్వాభిమతయా మూర్త్యా సహితం మహాపురుషమభ్యర్చేదిత్యర్థఃప్రతీయతే, కిమిహ మూర్త్యేతి తృతీయయా మూర్తిసంయోగః పరమాత్మన్యభ్యుపగన్తవ్యః? కింవా తత్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధోఽభ్యుపగన్తవ్యః? ఇతి సన్దేహే ప్రాప్తే+ బ్రూమః; ఇహ మూర్త్యేతి తృతీయయా మహాపురుషే పరబ్రహ్మణి తన్మూర్తితాదాత్మ్యసమ్బన్ధ ఏవాభ్యుపగన్తవ్యః, కుతః? యతః "యావద్వత్సపవత్సకాల్పకవపుర్యావత్కరాంఘ్ర్యాదికం యావద్యష్టివిషాణవేణుదళశిగ్యావద్విభూషామ్బరమ్। యావచ్ఛీలగుణాభిధాకృతివయో యావద్విహారాదికం సర్వం విష్ణుమయం గిరోఽఙ్గవదజస్సర్వస్వరూపో బభౌ" ఇత్యేవంజాతీయకశ్రుతయో భగవదవతారమూర్తిః పరమాత్మేత్యేవాభ్యుపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చేమమర్థమితరాన్, నహ్యత్ర వత్సపాదిషు భగవద్వ్యాప్తివశాత్తస్య సర్వస్వరూపత్వముచ్యత ఇత్యాచక్షతే విచక్షణాః, ఏతద్వత్సపాదీనామబ్జజన్మని ప్రముషిత వత్సపాదీనాం చావిశేషప్రసంగాత్; యావద్వత్సపేత్యత్ర శ్రూయమాణానాం తు వత్సపాదీనాం "సత్యజ్ఞానానన్తానన్దమాత్రైకరసమూర్తయ" ఇతి విశేషస్తు శ్రూయతే, తతశ్చ "మూర్త్యాఽభిమతయే" త్యత్ర తృతీయయాఽభేదాన్వయేన ధనవానితివత్పరమాత్మని మూర్తితా

క్యస్యైవ పరమాత్మన స్తాదాత్మ్యఘటితాశ్రయాశ్రయిభావో యథోపపన్నో భవత్యేవమ్ "మూర్తిం సగి పురుకృపయే" త్యాదావపి భగవత్తన్మూర్త్యోస్తాదాత్మ్యఘటిత భర్తృభర్తవ్యభావావగమ సమ్భవాత్ "మూర్త్యాభిమతయే" త్యత్రాపి తృతీయయా భగవత్తన్మూర్త్యోస్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధస్సిద్ధ ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- +(బ్రూమః) ఇత్యాదినా.

దాత్మ్యమేవాభ్యుపగన్తవ్యమ్,*తస్మాద్భగవదవతారమూర్తిస్తత్స్వరూపమేవేతి నిశ్చీయతే. ... ... *

౨॥ ఆత్మాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—※ ౪॥ సూ॥ †న ప్రతీకే నహి సః ※—

“ మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీత- అథాధ్యాత్మమథాధిదైవతమ్-ఆకాశో బ్రహ్మేత్యుపాసీతే ” తి,తథా “ఆదిత్యో బ్రహ్మేత్యుపాసీతే ” త్యేవమాది శ్రుతివిహితేషు ప్రతీకోపాసనేష్వప్యుపాస్యే మనఆదౌ కింపూర్వవత్పరమాత్మత్వమభ్యుపగన్తవ్యమ్ ? అథవా నాభ్యుపగన్తవ్యమ్ ? ఇతి విచికిత్స్య ¶ప్రతిపాద్యతే, (న ప్రతీకే)ఇతి=ప్రతీకోపాస్యే మనఆదౌ పూర్వవత్పరమాత్మత్వం నాభ్యుపగన్తవ్యమ్, కుతః ? హి- యస్మాత్, సః- ఉపాస్యః, మనఆదిః, పరమాత్మా న భవతి, ()తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేషు మనఆదిషు న పరమాత్మత్వమభ్యుపగన్తవ్యమితి సిద్ధమ్, ప్రతీకోపాసనమ్- అఙ్గోపాసనమ్,సాక్షాత్పరబ్రహ్మోపాసన సాధనభూతోపాసనమితి యావత్.

౩॥ ప్రతీకాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

* ఫలకథనపూర్వక మేతదధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౨॥సూ॥౧॥

† ఏవం మనఆదిషు ప్రతీకోపాస్యేషు భగవత్తాదాత్మ్యానభ్యుపగమాత్ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (న ప్రతీకే న హి స) ఇతి.

¶ “ మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీతే ” త్యాదౌ బ్రహ్మమనసోః సామానాధికరణ్యశ్రవణాత్తయోరభేదోఽభ్యుపగన్తవ్య ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రతిపాద్యత) ఇతి.

() ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేష్వి) తి. అ॥౩॥సూ॥౧॥

—✻— ౫ ॥సూ॥ *బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాత్ —✻—

తత్రేద మపరంసన్దిహ్యతే, కిం మన ఆదిదృష్టి ర్బ్రహ్మణి క
ర్తవ్యా ? కింవా బ్రహ్మదృష్టిర్మనఆదిషు ? ఇతి. తత్ర బ్రహ్మ శబ్దస్య
మనఆదిశబ్దై స్సామానాధికరణ్యదర్శనాన్మనఆది దృష్టిరేవ బ్రహ్మణి
కర్తవ్యేత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః, బ్రహ్మదృష్టిరేవమనఆకాశాదిత్యాదిషుక
ర్తవ్యా, కుతః? ఉత్కర్షాత్- మనఆదీనాంపరబ్రహ్మవిభూత్యవస్థాన
త్వేన తత్రధ్యాతవ్యస్య బ్రహ్మణః ఉత్కృష్టతయోపాస్యత్వోపదేశా
దిత్యర్థః, తథాచ లౌకికన్యాయోనుసృతో భవతి, సతూత్కృష్టదృష్టిర్ని
కృష్టేషు కర్తవ్యేతి,యథాకార్యవశాద్రాజదృష్టిఃక్షత్తరిక్రియతే, +త
థాచపరబ్రహ్మోపాసనార్థినా మన ఆదిషు ప్రతీకోపాసన గోచరే
షు బ్రహ్మదృష్టిఃకర్తవ్యేతి సూత్రార్థః.

—✻— ౬ ॥సూ॥ఆదిత్యాదిమతయశ్చాఙ్గ ఉపపత్తేః —✻—

ఆనిష్ట్యప్రసఙ్గాదిద ముచ్యతే- (ఆదిత్యే) తి- అఙ్గే- దహరో

---

* ఏతదధికరణ వత్ప్రతీకోపాసనగోచరత్వా దుత్తరాధికరణ
మేకవిషయత్వ సఙ్గత్యో పక్రమతే- (బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షా) దితి.

+ " సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మే " త్యత్రేవ " మనోబ్రహ్మేత్యు
పాసీతే " త్యత్రాపిబ్రహ్మమనసో స్సామానాధికరణ్యం భవతీతి భ్రా
న్త్యాపూర్వపక్షయతి-(తత్రబ్రహ్మశబ్దస్యే)తి- "మనోబ్రహ్మేత్యుపా
సీతే " త్యాదౌమనఆదీనా ముద్దేశ్యత్వేన ప్రథమోపదిష్టత్వాత్తేషు
శైల్యాదిప్రతిమాసు భగవద్దృష్టి వద్బ్రహ్మదృష్టిః కర్తవ్యేతిభావేనసి
ద్ధాన్తయతి- (ఏవంప్రాప్తేబ్రూమ) ఇత్యాదినా- యథారాజ్ఞిక్షత్తృ
దృష్టింకృతవతోరాజా పరాధేనతద్గుణభాక్త్వం భవత్యేవం బ్రహ్మణి
మనఆదిదృష్టిం కృతవతో బ్రహ్మాపరాధేన తద్గుణభాక్త్వం భవతీత్యేత
దర్థప్రదర్శనార్థం లౌకికన్యాయమను సరన్తంవివృణోతి- (తథాచే)
త్యాదినా-

పాసనాఙ్గస్థూల రూపోపాసనావసరే, ఆదిత్యాదిషూ-పాస్యచక్షు రాదిష్వాదిత్యాది మతయ ఏవకర్తవ్యాః, కుతః ? ఉపపత్తేః- ఏవం చేద్ధి " ద్యౌరక్షిణీ చక్షు రభూత్పతఙ్గ " ఇత్యాదినా విహితం స్థూలరూపోపాసనముపపద్యతే. ... ... *

౪॥ బ్రహ్మదృష్ట్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—*౭॥సూ॥* ఆసీనస్సమ్భవాత్ *—

కింపహర విద్యారూపం భగవదుపాసన మనియమేన వ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీన శ్శయానోవాకుర్యాత్ ? ఆహోస్విన్నియమేనాసీన ఏవ కుర్యాత్ ? ఇతి విశయ† ఇదం ప్రాహ ఆసీనఏవాష్టాఙ్గయోగేన బ్రహ్మోపాసీతేతి, కుతః ? సమ్భవాత్- అష్టాఙ్గయోగోపాసనం హి మనోవ్యాపార జన్యధ్యాన ప్రవాహరూపమ్, తత్తువ్రజతో ధావతశ్చాంజసానసిద్ధ్యతి, వ్రజనాదీనాం చిత్తవిక్షేపకత్వాత్; నచ తిష్ఠతః కాయధారణే వ్యాపృతం మనస్సూక్ష్మస్యోపాస్యస్య బ్రహ్మస్వరూపస్య గ్రహణేక్షమం భవతి, నాపిశయాన ఉపాసితుం శక్నోతి, సహ్యకస్మాదేవ నిద్రయాఽభిభూయేత, ఆసీనస్యతు అభ్యాసాదినాస్వాధీనంసమ్భవతిమనః, తతశ్చాసీనేనైవాష్టాఙ్గ యోగ ఆవర్తితవ్య ఇతి నిశ్చీయతే. అయమష్టాఙ్గ యోగానుష్ఠానప్రకారస్తు శ్రుతిస్మృతిషు స్పష్టమామ్నా

తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేషు మనఆదిషుబ్రహ్మదృష్టేః కర్తవ్యత్వసిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౨॥

* యథాభగవద్భక్తస్తద్భక్తిమనియమేనవ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీనశ్శయానోవాకరోతినతథాఽష్టాఙ్గయోగం యోగీకుర్యాదిత్యవక్తుంప్రత్యుదాహరణసఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే (ఆసీనస్సమ్భవా)దితి.

† భక్తివద్యోగస్యాప్యుపాసనత్వాత్తద్వదనియమేనవ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీనశ్శయానోవాకుర్యాదితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేతంనతథాకుర్యాదితిసిద్ధాన్తయతి (ఇదంప్రాహేతి) వ్యాఖ్యానం.

యతే, తథాచశ్రుతిః "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే" ఇత్యారభ్య "అహింసా సత్యమస్తేయం యావదర్థ పరిగ్రహః । బ్రహ్మచర్యం తపశ్శౌచంస్వాధ్యాయః పురుషార్చనం ॥ మౌనంసదాసనజయ స్థైర్యం ప్రాణజయశ్శనైః । ప్రత్యాహారశ్చేంద్రియాణాం విషయాన్మనసాహృది। స్వధిష్ణ్యానామేకదేశేమనసాప్రాణధారణమ్। వైకుంఠలీలాభిధ్యానంసమాధానంతథాత్మనః ॥ ఏతైరన్యైశ్చ పథిభిర్మనోదుష్టమసత్పథమ్ । బుద్ధ్యాయుంజీత శనకైర్జితప్రాణోహ్యతన్ద్రితః ॥ శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్య విజితాసనఆసనమ్।తస్మిన్స్వస్తికఆసీనోఋజుకాయస్సమభ్యసేత్ । ప్రాణస్యశోధయేన్మార్గం పూరకుంభకరేచకైః॥ ప్రతికూలేనవాచిత్తం యథాస్థిరమచఞ్చల, మిత్యాదిరూపా.స్మృతిరపి "యోగీ యుంజీత సతత మాత్మానం రహసి స్థిత" ఇత్యారభ్య "ప్రశాన్తాత్మా విగతభీర్బ్రహ్మచారి వ్రతేస్థితః" ఇత్యాది రూపా, తస్మాదాసీన ఏవోపాసీతేతిసూక్తమ్. ... ... *

—*౮॥సూ॥ ధ్యానాచ్చ *—

అపిచతైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానలక్షణధ్యానరూపత్వాచ్చాష్టాఙ్గయోగో విధివదాసీనస్యైవ సిద్ధ్యతీతినిశ్చీయతే. *

—*౯॥సూ॥ అచలత్వంచాపేక్ష్య*—

"మౌనంసదాసనజయస్థైర్యం ప్రాణజయశ్శనై" రిత్యత్రస్థైర్యశబ్దాభిలప్యమచలత్వం చాసీనస్యోపాసనసిద్ధి మపేక్ష్య విధీయతే, అచలత్వ- మాసీనత్వమ్, * తస్మాదాసీనఏవ యథోక్తముపాసనం కుర్యాదిత్యవగమ్యతే. ... ... *

—*౧౦॥సూ॥ స్మరన్తిచ *—

అపిచస్మరన్తిశిష్టావ్యాసాదయోయథోక్తోపాసనస్యాసనాఙ్గ

* ఆసనాఙ్గకత్వానభ్యుపగమే దహరవిద్యాయా అష్టాఙ్గత్వాసిద్ధిరితిభావః.

కర్తవ్యమ్ "శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసనమాత్మనః" ఇత్యాది శాస్త్రం చ శబ్దేనాసనం సూచయతి, భవతి హి "శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య విజితాసన ఆసనమ్। తస్మిన్ స్వస్తిక ఆసీనో ఋజుకాయస్సమభ్యసే" దిత్యాదిరూపమామననమ్. ... ... ※

—※ ౧౧॥సూ॥ † యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్ ※—

బహుషు శుచిప్రదేశేషు సత్స్వపి యత్ర సమే శుచిప్రదేశే మనస స్సౌకర్యేణైకాగ్రతా భవతి, తత్రైవాసీతో ఉపాసనం కర్తవ్యమితి జ్ఞేయమ్, కుతః? అవిశేషాత్- అవిశేష- స్సమానః, తథా హి "దేశే శుచౌ సమే రాజన్నాసీత జ్వలనాగ్నిగ" మిత్యాదిషు శర్కరాకణ్టకాది వర్జిత సమానప్రదేశో పదేశాదిత్యర్థః, తస్మాచ్చిత్తస్యైకాగ్రతాపాదక సమాన శుచిప్రదేశ ఏవ ఆసీనోఽష్టాఙ్గయోగమావర్తయేత్, నాన్యథా, పతనప్రసఙ్గాదిత్యాశయః ... ... ※

... ౫॥ ఆసీనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౫॥

—※ ౧౨॥సూ॥ ¶ ఆప్రయాణాత్తత్రాపి హి దృష్టమ్ ※—

అష్టాఙ్గయోగః కిం భక్తివద్యథాశక్తి కియచ్చిత్కాల మావర్తనీయః? కిం వా ఽఽప్రయాణాదావర్తనీయః? ఇతి విశయే సతి తత్ర భక్తి ప్రవర్ధకత్వరవిద్యాత్వాదష్టాఙ్గయోగోఽపి యథాశక్తి కియచ్చిత్కాల మావర్తనీయ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యభిధీయతే, ఆప్రయాణాదష్టాఙ్గ యోగ ఆవర్తనీయ ఇతి. ప్రయాణమ్- దేహాదపసర్పణమ్, కుతః? తత్రాపి హి దృష్టమ్- హి- యస్మాత్, తత్ర- ప్రయాణావసరేఽపి. యోగానుష్ఠానం దృష్టమ్ "స్థిరం సుఖం చాసనమాస్థితో యతి ర్యదా జిహాసురిమమఙ్గలోక" మిత్యాదౌ. స్మర్యతే చాయమర్థః "ప్రయాణకాలే మనసా చలేన భక్త్యా"

---

† దేశవిశేషం చాహ- (యత్రేతి. అ॥౫॥సూ॥౬॥

¶ ఏతదధికరణే నైకవిషయత్వ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (ఆప్రయాణాత్తత్రాపి హి దృష్ట) మితి.

త్యాదౌ భక్త్య-పేక్షా,() తస్మాత్ప్రతన భీమభిరాప్రయాణాద ష్టాఙ్గ
యోగ ఆవర్తనీయ ఇతి నిశ్చీయతే. ... ... *

౬॥ఆప్రయాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

+ పూర్వాధ్యాయతృతీయపాదే ఉపాయనాధికరణే భగవ
ద్భక్తానాం సుకృత దుష్కృతే తత్సుహృద సుహృద ఉపయన్తీ త్యు
క్తమ్, సమ్ప్రీత్యసంజాత సుహృదసుహృదాం భగవద్భక్తానాం సు
కృతదుష్కృత నాశకథనేన భక్తేరవాన్తరఫలమాహ, ... *

౧౩॥సూ॥ తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోర
శ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్.

మోక్షఫలకే భగవద్భజనే తద్భక్త్యైరేవం క్రియమాణే సతి తే
షు కింతత్ఫలప్రతిబన్ధకమఘం తిష్ఠతి? ఉతక్షీయతే? ఇతి విశయే "నాభు
క్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటిశతై" రిత్యాదినా కర్మణా మనుభవైక
నాశ్యత్వస్మరణాత్స్వ ఫలానిదత్త్వై వాఘం నశ్యతి నమధ్య ఇతి పూర్వ
పక్షం ప్రాప్తం విధునోతి- (తదధిగమ) ఇతి-తస్య- భగవద్భజనస్యా
ధిగమే సత్యుత్తరపూర్వాఘయోః- ఆగామిసఞ్చితయోరఘయోః,
అశ్లేషవినాశౌ భవతః-*ఉత్తరస్యాశ్లేషః పూర్వస్యవినాశ ఇతి యోజ

() ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)
దితి. అ॥౬॥సూ॥౧॥

+ ఏవమష్టాఙ్గయోగస్య భక్త్యపేక్షయాదుష్కరత్వ జ్ఞాపనార్థ
మిహఫలాధ్యాయేపి తద్యోగానుష్ఠానం విచార్య తదధ్యాయస్థవిద్యా
ముఖ్యఫలచిన్తాయా ఏతత్పాదాన్త్యాధికరణే చికీర్షితత్వాదవాన్తరఫ
లచిన్తాయాః శ్రుత్యుక్తగాధికరణే కరిష్యమాణత్వాత్తస్యైతత్పాదాద్యా
ధికరణేనఫలఫలిభావసఙ్గతిం సూచయితుమాహ- (పూర్వాధ్యాయే)
త్యాదినా.

* ఉత్తరస్యాశ్లేషః- తదస్పర్శః,

న్యాఽధిగమో-నిష్పత్తిః,తత్కస్య హేతోః॥తద్వ్యపదేశాత్- తథాహి భగవద్భక్తానామ్ “కేచిత్కేవలయాభక్త్యానారాయణపరాయణాః। అఘం ధున్వన్తి కార్త్స్న్యేన నీహారమివభాస్కర ” ఇతి, “ యథా పుష్కరపలాశ ఆపోన శ్లిష్యన్తే ఏవమేవం విది పాపంకర్మ నశ్లిష్యతే ” ఇతి, తథా “ తస్యైవాత్మా పదవిత్తం విదిత్వా-నకర్మణా లిప్యతే పాపకేనే ” త్యాది శ్రుతిరుత్తరాఘాశ్లేషం వ్యపదిశతి, తథా “ నిశమ్య కర్మాణిగుణానతుల్యాన్ వీర్యాణి లీలా తనుభిః కృతాని। యదాతిహర్షోత్పుళకాశ్రుగద్గదం ప్రోత్కణ్ఠఉద్గాయతి రౌతి నృత్యతి ॥ యదాగ్రహగ్రస్తఇవక్వచిద్ధసత్యాక్రందతే ధ్యాయతి వందతే జనమ్। ముహుర్ముహుర్వక్తిహరేజగత్పతేనారాయణేత్యాత్మగతింగతత్రపః ॥ తదా పుమాన్ ముక్తసమస్తబన్ధన స్తద్భావ భావాను కృతాశయాకృతిః । నిర్దగ్ధబీజాను శయోమహీయసా భక్తి ప్రయోగేణ సమేత్యధోక్షజ ” మితి. తథా “ తద్యథేషికా తూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేత ఏవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్త ” ఇతి.తథా “ భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః । క్షీయన్తే చాస్యకర్మాణి మయిదృష్టేఖిలాత్మనీ ” తి. “ తథా- యథాగ్నిస్సుసమిద్ధార్చిః కరోత్యేధాంసి భస్మసాత్ । తథామద్విషయా భక్తిరుద్ధవైనాంసి కృత్స్నశ ” ఇతిచైవం జాతీయకా శ్రుతిశ్చ తేషాం పూర్వాఘనాశం వ్యపదిశతి, ¶ తస్మాద్భగవద్భక్తానాముత్తర పూర్వదురితయోరశ్లేషవినాశౌ భవత ఇతి సిద్ధమ్.

౭ ॥ తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౧౪॥ సూ॥ ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః పాతేతు ※—

¶ ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

అ॥౭॥సూ॥౧॥

భక్తిమత్సూత్తర పూర్వసుకృతయోః దప్యుక్త్వా వశ్లేషవినాశా వ

* పూర్వస్మిన్నధికరణే బన్ధహేతుత్వాదుత్తరపూర్వాఘయో రశ్లేష వినాశౌ భగవద్భక్తానాం భవత ఇత్యవధృతమ్, సమ్ప్రతి తు తేషాం శాస్త్రీయయో రుత్తరపూర్వపుణ్యయోః పునస్సంశ్లేషాస్తిత్వేభవతః? ఉతాసంశ్లేషవినాశౌ భవతః? ఇతి విశయే శాస్త్రవిహితానుష్ఠానార్జితత్వాదుత్తర పూర్వపుణ్యయోస్సంశ్లేషాస్తిత్వే భక్తానాంభవత ఇతి చ ప్రాప్తే తన్నిరాకరణాయేహ పూర్వాధికరణన్యాయాతిదేశః క్రియతే- (ఇతరస్యాప్యేవ)మితి= తుశబ్దః పూర్వపక్షాపనుత్యర్థః, ఇతరస్యాపి- ఉత్తరస్య పూర్వస్యచ పుణ్యకర్మణః, ఏవమ్- అఘవదేవాశ్లేషో వినాశశ్చోభౌ భవత ఇతి జ్ఞేయమ్, కస్మాత్? తస్యాపి స్వఫలహేతుత్వేన భగవదుపాసన ఫలభూత మోక్షవిరోధిత్వాత్; ఉభే-" ఇహైవైష ఏతే తరతి- తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్య ముపైతి- తత్సుకృత దుష్కృతే విధునుతే " ఇత్యేవ మాది శ్రుతిషు దుష్కృతవ త్సుకృతస్యాపి ప్రహాణ వ్యపదేశాచ్చ, తతశ్చైవం బన్ధహేత్వో స్సుకృత దుష్కృతయోర్భగవద్భక్తి మహిమ్నాఽశ్లేషవినాశ సిద్ధౌ సత్యామవశ్యం భావినీ భగవద్భక్తానాం శరీరపాతే ముక్తిరేవేతి గమ్యతే, †అష్టాఙ్గ యోగినామప్యేతావుత్తరపూర్వ సుకృత దుష్కృతాశ్లేష వినాశౌ చ భవత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. ¶తస్మాదఘవదేవోత్తర పూర్వ సుకృతయోరశ్లేష వినాశౌ భక్తానాం భవతీతిని శ్చీయతే. ౮॥ తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

తిదిశతి- (ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః పాతేతు) ఇతి.

* అతిదేశత్వాదస్య సఙ్గతిమనపేక్ష్య వృత్తానువాదపూర్వకం సుకృతం విషయీ కృత్య స్వవిశయమాహ- (పూర్వస్మిన్నధికరణ) ఇతి.

† ఉక్తౌ సుకృత దుష్కృతాశ్లేష వినాశౌ విద్యాన్తరనిష్ఠానామ ప్యతిదిశతి- (అష్టాఙ్గయోగినామపీ)తి.

¶ ఫలముపదిశన్నధి కరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

—⁕ ౧౫॥సూ॥అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధేః ⁕—

* పూర్వయో రధికరణయో ర్భగవద్భజన సామర్థ్యా త్ప్రయుక్తస్సుకృతదుష్కృతయో ర్నాశోభవతీత్యవధారితమ్, సకిమారబ్ధ కార్యయోశ్చ సుకృత దుష్కృతయో ర్భవతి ? ఉతా నారబ్ధకార్యయో రేవభవతి ? ఇతి విశయః, †తత్ర "క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణీ" త్యాదావనారబ్ధకార్యయో రేవక్షయ ఇతివిశేషాశ్రవణా దారబ్ధకార్యయోరపి నాశోభవేదితి ప్రాప్తే ప్రతివక్తి- (అనారబ్ధకార్యే ఏవ) త్వితి=తుశబ్దశ్చోద్యం వ్యావర్తయతి, అనారబ్ధమ్- కార్యమ్- ఫలమ్, యయోస్తే అనారబ్ధ కార్యే, పూర్వే- పూర్వాధి కరణోక్తే సుకృత దుష్కృతే, ఏవం భగవదుపాసన సామర్థ్యా న్నశ్యతః, న త్వారబ్ధకార్యే, కుతః ? తదవధేః- "ముక్తోపి తావద్బిభృయాత్స్వదేహ మారబ్ధ మశ్నన్నభిమాన శూన్య" ఇత్యాది శ్రుత్యా ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతయో ర్నాశాపవాదేన "క్షీయన్తేచాస్య కర్మాణీ" త్యాదావనారబ్ధకార్యయో రేవ తయోరవధిశ్రవణాదిత్యర్థః, అవధిః- నాశః, ¶తస్మాదనారబ్ధాగామిసఞ్చితయో రేవసుకృతదుష్కృతయోర్భగవద్భజనమహిమ్నాఽశ్లేషవినాశౌభవత ఇతిసూక్తమ్.

౯॥ అనారబ్ధకార్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

* ఇహపూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షోత్థానాదస్య పూర్వాధికరణేనాపవాదకీం సఙ్గతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి (పూర్వయో) రితి.

† ఉత్సర్గన్యాయమాశ్రిత్య పూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షమాహ- (తత్రే) తి= పూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తమిహాపవదన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రాప్తేప్రతివక్తీ) త్యాదినా.

¶ ఫలంసూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౯॥సూ॥౧॥

పూర్వస్మిన్నధికరణే ఇతరపదోపాత్తసుకృతప్రస్తావేన విద్యా

—※ ౧౬॥సూ॥అగ్నిహోత్రాదితుతత్కార్యాయైవతద్దర్శనాత్ ※—

సమ్ప్రతిభగవద్భజనార్థం కృతమగ్నిహోత్రాదికం కర్మ కించిత్తశుద్ధిద్వారా భక్తిముత్పాద్యానన్తరం తిష్ఠతి ? ఉతనశ్యతి ? ఇతివిచికిత్సాయాం విద్యాసహకారిత్వాత్తాముత్పాద్యతయాసహతిష్ఠేదితి ప్రాప్తావిద ముచ్యతే, యదగ్నిహోత్రాదికం కర్మజాతం తత్తు చిత్తశుద్ధిద్వారా తాదృశభగవద్విద్యారూప కార్యాయైవహికృతమ్, అతస్తాదృశ కార్య ముత్పాద్యా నన్తరం నశ్యత్యేవేతి బోద్ధవ్యమ్, కుతః ? తద్దర్శనాత్- కర్మణాం స్వఫలనాశ్యత్వ న్యాయదర్శనాత్, " తావత్ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్పుణ్యం సమాప్యత " ఇత్యత్రయథాస్వర్గప్రమోద హేతోః పుణ్యస్యతాదృశ ఫలనాశ్యత్వంసిద్ధమ్, తథావిద్యాహేతోరగ్నిహోత్రాదేఃకర్మణోపి తాదృశ విద్యా రూప స్వఫల నాశ్యత్వం సిద్ధమితిహి న్యాయఇతి భావః, తతశ్చ పర విద్యాం ప్రాప్తవతి తాదృశ విద్యాహేతురగ్నిహోత్రాదికం కర్మాపి నతిష్ఠతీత్యభిప్రాయః. ... ... ※

—※ ౧౭ ॥ సూ॥ యదేవవిద్యయేతిహి ※—

విద్యా- విచారణా, హి- యస్మాత్, " యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరంభవతీ " తి విచారణా సంయుక్తస్యైవ కర్మణశ్చిత్తశుద్ధిద్వారాశ్రవణ కీర్తనాదిలక్షణవిద్యో

హేతో రగ్నిహోత్రాదికర్మజాతస్యాపిస్మృతత్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే- (అగ్నిహోత్రాదితు తత్కార్యాయైవతద్దర్శనా) దితి.

కర్మణాంస్వఫలనాశ్యత్వన్యాయ ముపపాదయతి- (తావత్ప్రమోదత) ఇతి.

వైగుణ్యంవినాఽనుష్ఠితమేవాగ్నిహోత్రాదికంవిద్యాం సాధయతీతికృపయాహ- (యదేవే) తి.

త్పాదనసామర్థ్యమభిధీయతే, తస్మాద్రవ్య దేశకాల మన్త్రతదర్థత న్త్రత్విగ్దక్షిణా విధానాని శిష్టై స్సమ్యగ్విచార్యైవా గ్నిహోత్రాదికర్మజాతం ఫలానభిసన్ధిభిశ్చిత్తశుద్ధ్యాదికామైరను ష్ఠేయమితి నిశ్చీయతే. ... ... ❋

ప్రసంగాద్భవదుపాసక సుకృతదుష్కృతయోరన్యై రుపాయనంచాహ, ... ❋

—❋ ౧౮॥సూ॥ అతోఽన్యాపి హ్యేకేషా ముభయోః ❋—

అతః- ప్రారబ్ధఫలాత్, సుకృత దుష్కృతకర్మజాతాదన్యయోరుభయోః- విద్యావతా మాగామిసఞ్చితసుకృతదుష్కృతయోః, నాశ మన్తరేణాన్యాపి గతిరేకేషాం శాఖినాం పాఠానురోధేన భవతీతి వేదితవ్యమ్, తథాచైకే శాఖినఃపఠన్తి "తస్య పుత్రాదాయ ముపయన్తి సుహృద స్సాధుకృత్యాం ద్విష న్తఃపాపకృత్యా" మిత్యాది. సోఽత్యస్యార్థస్య పూర్వాధ్యాయే ఉదాహృతత్వేన ప్రసిద్ధిం స్మారయతి, తస్మాదధిగత విద్యేషు విద్యాసాధనమన్యద్యావనకించిత్కర్మతిష్ఠతీతినిశ్చీయతే. ... ... ❋

౧౩॥ అగ్నిహోత్రాధికరణంసమాప్తమ్ ॥౩॥

—❋ ౧౯॥సూ॥ భోగేనత్వితరేక్షపయిత్వాసమ్పద్యతే ❋—

భగవద్భక్తఃప్రారబ్ధ సుకృతదుష్కృతే కిం సామిభుక్తఫలే విహాయ బ్రహ్మసమ్పద్యతే ? కింవాకృత్స్నఫలోప భోగేన తే క్షపయి

ఫల ముపదిశన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదధిగతవిద్యే) ష్వితి. అ॥౧౦॥సూ॥౩॥

ఏవమశ్లేషాద్యధికరణైర్విద్యావా న్తరఫలేధ్యవసితేతన్మోక్షా ఫలావజిగమిషోస్థానాత్తద్వక్తుం ప్రోక్తాధికరణైర్హేతు తద్వద్భావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (భోగేనత్వితరేక్షపయిత్వా సమ్పద్యత) ఇతి. తత్రాయమర్థః.

త్వా బ్రహ్మసమ్పద్యతే ? ఇతీహ విశయః, తత్ర భగవద్భక్తసుకృతదు
ష్కృతానామ్ " తస్య ప్రియా జ్ఞాతయస్సుకృతముపయన్త్యప్రియా దు
ష్కృత " మిత్యాది శ్రుతౌ తత్ప్రియాప్రియైరుపాయనశ్రవణాత్తా
మిభుక్తఫలే అపి ప్రారబ్ధే సుకృతదుష్కృతే విహాయ బ్రహ్మసమ్పద్యతే
భక్త ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతి బ్రూమః, అనారబ్ధ కార్యాభ్యాం సు
కృత దుష్కృతాభ్యా మితరే- ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతే, ఫలో
పభోగేనైవ క్షపయిత్వా బ్రహ్మ సమ్పద్యతే, భక్త ఇతి ప్రతిపత్త
వ్యమ్, తుశబ్దః పూర్వపక్ష వ్యావృత్త్యర్థః, " *ముక్తోఽపి తావద్బి
భృయాత్స్వదేహ మారబ్ధ మశ్నన్నభిమాన శూన్యః। యథానుభూతం
ప్రణియాత నిద్రః కింత్వన్యదేహాయ గుణాన్న వృఙ్క్తే॥ భోగేన పు
ణ్యం కుశలేన పాపం కళేబరం కాలజవేన హిత్వా। కీర్తిం విశుద్ధాం
సురలోకగీతాం వితాయ మామేష్యతి ముక్తబన్ధః॥ భోగైః పుణ్యక్ష
యం కుర్వన్భోగైరశుభక్షయమ్-తతః సమ్పద్యతే మయా- §తస్య తా
వదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సమ్పత్స్యే " ఇత్యాద్యాశ్రుతయః
ప్రారబ్ధ సుకృతదుష్కృతయోరుపభోగైకనాశ్యత్వం హి శ్రావయన్తి,
ఆరబ్ధకార్యయోరపి సామిభుక్తఫలయోస్సుకృతదుష్కృతయోరనైరు
పాయనే నాశేవాఽభ్యుపగమ్య మానే తు భగవద్భజనారమ్భోత్తరక్ష

---

* (ముక్తోఽపీ) తి= భక్త్యారమ్భోత్తరక్షణ ఏవ సఞ్చితనిఖిల
సుకృతదుష్కృతేన సహ లిఙ్గదేహస్య దగ్ధత్వాద్భక్తానాం ముక్తత్వ
మితి ద్రష్టవ్యమ్.

§ " తస్య తావదేవ చిర " మితి శ్రుతేరయం తాత్పర్యార్థః.
యావత్ప్రారబ్ధాన్న విముచ్యతే తావదేవేహ భక్తస్య చిరమ్-విలమ్బః,
ప్రారబ్ధాద్విమోకే సత్యనన్తరక్షణమవిలమ్బేన బ్రహ్మసమ్పద్యత ఇతి.

ణఏవ తద్భక్తానాం శరీరాపాతః ప్రసజ్యేత,† తథాదర్శనా భావా దుక్తశ్రుతి జాతాత్ "నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటి శతైర పి" త్యాది స్మృతేశ్చోపభోగేనైవ ప్రారబ్ధ కర్మాణి క్షపయిత్వా తాదృశ దేహపతనోత్తరక్షణ ఏవాజామిళాదివద్విమానమారుహ్యా పరంధామప్రయాతి భక్తఇతి సిద్ధమ్. నను ప్రారబ్ధదేహాన్తే బ్రహ్మస మ్పత్తిర్నసర్వభక్తసాధారణీ, మహా భాగవతానాం భరతాదీనాం మృగ విప్రజన్మాదిభ్యో విశన్యదర్శనాత్ ; తథాచ కేషాం చిద్భక్తా నాం ప్రారబ్ధదేహపాతానన్తరమపిసంసారస్స్యాదితిచే¶ న్నైష దో షః, మహాభాగవతత్వేపి భరతాదీనామాధికారికత్వాన్మృగసఙ్గద్వా రామృగాది దేహాన్తరోత్పాదన మన్యేషాం జీవానాం భక్తియోగ స హకారివైరాగ్య సిద్ధ్యర్థం రహూగణాదీనాంభక్తి మార్గోపదేశా ర్థంచ శ్రీభగవతైవ హిఘటితమ్,అతో భరతాదీనాందేహాన్తరోత్పత్తి దర్శనం నకస్యాపి భక్తస్య ప్రారబ్ధాన్తే సంసారా పాదకమ్, తతశ్చ సర్వేభక్తాః ప్రారబ్ధాన్తే బ్రహ్మసమ్పద్యతఏవ, ముక్తోపీత్యాది శ్రుతి భిస్సర్వేషాంభక్తానాం ప్రారబ్ధాన్తేబ్రహ్మసమ్పత్త్యవగమాత్;()ఏతే షాం పరమపదే బ్రహ్మనన్దానుభవ ప్రకారశ్చతుర్థపాదే వక్ష్యతే, త స్మాద్భోగేన పుణ్యం హిత్వా అభోగేన పాపం హిత్వా భక్తియోగి నోఽజామిళాదివత్ప్రారబ్ధదేహపతనోత్తరక్షణఏవ విమానమారు

---

† ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తథాదర్శనాభావా) దితి.

¶ ఏషః- భరతాదీనాం దేహాన్తరోత్పాదః.

() బ్రహ్మసమ్పన్నాః పరస్మిన్ధామ్నికింకు ర్వన్తీత్యాకాఙ్క్షా యామాహ- (ఏతేషా) మితి. పాదార్థముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.

హ్యాభగవత్ప్రాప్తిలక్షణైశ్వర్యైస్సహపరమపదస్థం భగవన్తం సమ్పద్యన్త ఇతి సాధ్వేతద్వ్యాహృత మితి ధ్యేయమ్. ... ... *

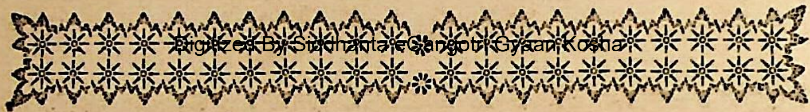
౧౧॥ ఇతరత్రుపణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రతప్రథిత సకల విద్య పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వ వే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
చతుర్థాధ్యాయస్య
ప్రథమః పాదః.

ప్రథమపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౧౯॥

అజామిళాది వదిత్యత్రాదినా శ్రుతదేవకుచేల శ్రీధామాదయో గ్రాహ్యాః. చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః. అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

—౧॥ సూ॥ వాఙ్మనసి దర్శనాచ్ఛబ్దాచ్చ—

తదేవం చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే భగవద్భజనాదికం ప్రస్తుత్య విచార్యాభ్యర్హితత్వాత్ప్రథమం తత్ఫలమీరితమ్, అథ ద్వితీయపాదే అష్టాఙ్గయోగినాం ప్రయాణకాలే సద్యో దేవయానేన

యదనుగ్రహతో యోగీ వాగాదీన్విలాపయన్ ।
దేహాదుత్క్రమతేహం తంభజామ్యేవ రఘూత్తమమ్॥

ముక్తిఫలా పరవిద్యా హి ద్వివిధా, భక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేతి. తత్ర భక్తిఫలోక్త్యనన్తరం ప్రసఙ్గాదష్టాఙ్గరూపవిద్యాఫలం వక్తవ్యమ్, తచ్చ ఫలం ద్వివిధమ్, సద్యోముక్తిః క్రమముక్తిశ్చేతి. తత్ర సద్యోముక్తిరుత్క్రాన్తిద్వారాఽస్మిన్పాదేఽభిధీయతే, క్రమముక్తిస్త్వర్చిరాదిమార్గప్రాప్తిరనన్తరపాదే వక్ష్యతే, సా చార్చిరాదిమార్గప్రాప్తిరుత్క్రాన్తిసాధ్యా, అతోఽస్మిన్పాదే ఉభయథా ముముక్షూణాం యోగినాముత్క్రాన్తిరభిధీయతే, తథా చాస్య భక్తిఫలప్రతిపాదకపూర్వపాదప్రసక్తయోగఫలప్రాప్తికోత్క్రాన్తిపాదస్య పూర్వపాదానన్తరం దర్శితప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్థితిరేతదధ్యాయసఙ్గతిశ్చాస్యైకవిషయత్వమిత్యేతదర్థజాతం పూర్వోత్తరపాదార్థకథనేన సూచయతి- (తదేవ) మిత్యాదినా--తత్ర ప్రథమాధికరణస్య ప్రాగ్

పథాచపరస్తాత్ ప్రాప్తిరూపఫలంవక్ష్యన్ తత్ఫలసాధనీంయథాశా స్త్రముత్క్రాన్తిం వక్తు*మాదౌవాగాది తత్త్వానాంకింప్రవిలాపోభవతి? కింవాతద్వృత్తీనాం ప్రవిలాపోభవతి? ఇతివిచిన్త్యతే "వాచం జుహోవే" త్యాదావాగాది తత్త్వవృత్త్యశ్రవణాద్వాగాదితత్త్వానామేవమన ఆదిషుప్రవిలాపో భవతీత్యేవంప్రాప్తే¶ఇదముత్తరంపఠతి- (వాగి) తి= అత్రవాక్ఛబ్దేన తద్వృత్తిర్లక్ష్యతే, వృత్త్యుపశమమాత్రస్యేహవివక్షితత్వాత్; సాచవాగ్వృత్తిరసమ్భాష్యసమ్భాషణరూపా, అతఏవకృతవాగాది తత్త్వలయస్యాజగరమునేః ప్రహ్లాదదర్శనేపునర్వాగ్వృత్త్యుపక్రమస్స్మృతమే "సమ్భాషణీయోహిభవా నాత్మనశ్శుద్ధిమిచ్ఛతే" త్యాదౌదృశ్యతే,ఏవముపరిచద్రష్టవ్యమ్, †వృత్తితద్వతోరభేదవివక్షయావాగిత్యుక్తమ్. తస్మాదేతదుక్తంభవతి, వాగ్వృత్తిర్మనసి ప్రవిలీనతయా యోగిభిర్భావ్యతఇతి. కస్మాత్? దర్శనాచ్ఛబ్దాచ్చ- దృశ్యతేహి సత్యామపిమనోవృత్తౌ వాగ్వృత్తిలయః, అపిచశబ్దాదప్యేతదవగమ్యతే, తథాచశ్రుతిః "వాచంజుహోవమనసీ" తి, తథా "అస్యసోమ్యపురుషస్య ప్రయతోవాఙ్మనసిసమ్పద్యతే- మనఃప్రాణే- ప్రాణస్తేజసి- తేజఃపరస్యాందేవతాయా" మిత్యాదిశ్రుతిశ్చ. అత్రతేజశ్శబ్దేన తైజసాహఙ్కారఉచ్యతే, "బుద్ధిః ప్రాణశ్చతైజస" ఇతి ప్రాణస్య తైజసాహఙ్కారప్రకృతిత్వం హ్యభిధీయతే. ... ... *

ధికరణేనప్రసఙ్గసఙ్గతిమభిప్రేత్యవిషయాదికమాహ- *(ఆదా) వితి.

¶ వాచోమనః ప్రకృతికత్వాభావేన వాక్పదస్యతద్వృత్తిలక్షకత్వంవదన్ సిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతీ) త్యాదినా-

† కథంతర్హి శ్రుతిసూత్రయోర్వృత్తిపదం నోపాత్తమిత్యత ఆహ- (వృత్తితద్వతో) రితి.

అన్యాసామపీన్ద్రి(యవృత్తీనాం మనోధీనత్వాత్తత్రై) వతద్వృ

—※ ౨॥సూ॥*అతఏవచసర్వాణ్యను ※—

యతోవాగ్వృత్తిరేవమనసిప్రవిలీయతఇత్యుక్తమ్,అతఏవచసర్వాణ్యపి-ఇన్ద్రియాణి-తద్వృత్తయో,వాగ్వృత్తినిరోధానన్తరంమనఏవానువర్తన్తఇత్యర్థః, తథాచశ్రూయతే "ఇన్ద్రియేషుక్రియాయజ్ఞాన్ జ్ఞానదీపేషుజుహ్వతి-ఇన్ద్రియాణిమనస్యార్హా" ఇతి. ... ※

—※ ౩॥సూ॥ ¶తన్మనః ప్రాణ ఉత్తరాత్ ※—

తత్తు మనః ప్రాణే ప్రవిలీయతే, కస్మాత్ ? ఉత్తరాత్-"వాచంజుహోవమనసీ "త్యేతదుపరిశ్రూయమాణాత్"తత్ప్రిం"ఇతివాక్యాదిత్యర్థః,†అత్రాపిమనోవృత్తిరేవప్రాణేప్రవిలీయతఇతిద్రష్టవ్యమ్, ప్రాణాయత్తత్వాన్మనోవృత్తేః. ... ... ※

—※ ౪॥సూ॥+సోధ్యక్షే తదుపగమాదిభ్యః ※—

సచ- ముఖ్య ప్రాణః, అధ్యక్షే- తైజసాహఙ్కారే,ప్రవిలీయతఇత్యవగమ్యతే, కుతః ? " ప్రాణస్తేజసీ " తి శ్రుత్యన్తరేణతథాభ్యుపగమాదిభ్యః, ఆదిగ్రహణేన యోగిభిరేవ మేవ తత్త్వానిప్రవిలాప్యన్త ఇతిసూచయతి,అతేన్ద్రియసహితఃప్రాణస్తైజసాహఙ్కారేప్రవిలాప్యతే, ఇన్ద్రియాభిమానిదేవైస్సహమనస్సాత్త్వికాహఙ్కారేప్రవిలాప్యత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్,"తానిపరేతథాహ్యాహ"త్యహఙ్కారత్రయమారభ్య ప్రవిలాపస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ; అపిచ " వాచం

త్తిలయమాహ- *(అతఏవచే) తి.

¶ ఉభయేన్ద్రియనాయకత్వేపిమనసఃప్రాణాధీనత్వాత్తత్రైవమనోవృత్తిర్లీయతఇత్యాహ- (తన్మన) ఇతి.

† మనఃపదస్య తద్వృత్తి లక్షకత్వం సయుక్తికమాహ- (అత్రాపీ) తి.

+ తైజసాహఙ్కారస్యప్రాణప్రకృతిత్వాత్తత్ర ప్రాణస్యవృత్తేర్లయమాహ- (సోధ్యక్ష) ఇతి.

బ్రహ్మోవమనసీ'' త్యేవం జాతీయకేషు తత్వవిలాపోపదేశ ప్రకరణేషు "అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య'' మితి న్యాయమనుసృత్యాన్యోన్యావిరోధేన తత్వవిలాప ప్రక్రియోపపాదనీయా. ... ... *

—॥ ౫॥సూ॥*భూతేషు తచ్ఛ్రుతేః ॥—

పృథివ్యాదిషుమహాభూతేషు యథోద్భవం దేహం పఞ్చధా విభజ్య ప్రవిలాప్యేత ఇతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్మాత్ ? తచ్ఛ్రుతేః-"వాయుం వాయౌక్షితౌ కాయం తేజస్తేజస్యయూయజత్ । ఖాన్యాకాశే ద్రవంతోయే యథాస్థానం విభాగశః" ఇతి తద్విషయ శ్రుతేరిత్యర్థః, †దేహవిభాగ ప్రవిలాపౌ మహాభూతేషు యథాభాగం పూర్వవన్మనసా నిర్దేశరూపావితి జ్ఞేయమ్, అత్రాపి "క్షితిమప్సు తత్తేజస్యదో వాయౌ నభస్యము'' మితి పృథివ్యాది మహాభూతానాం స్వస్వతన్మాత్ర ప్రవిలాపనద్వారా తామసాహఙ్కార పర్యన్త ప్రవిలాపోఽనేన సూత్రేణ సూచితఇతి ద్రష్టవ్యమ్. *

—॥ ౬॥సూ॥ ¶నైకస్మిన్ దర్శయతో హి ॥—

ఏకస్మిన్ వాపితత్వేఽప్రవిలాప్యమానేసతి యోగినాం దేహాన్నిష్క్రమణం నైవభవతి, కుతః? హి-యస్మాత్, "వాచం బ్రహ్మోవ మనసీ'' త్యాది శ్రుతిః, "సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనోహృది ని

---

* ఏవం కరణలయముక్త్వా ప్రసఙ్గాత్తద్గోళకాత్మకదేహలయమాహ -(భూతేష్వి)తి.

† దేహలయోఽపి స్థిరభావనామయ ఏవ వేదితవ్యః, అన్యథా దేహస్య తదానీమదృశ్యత్వం ప్రసజ్యేతేత్యాశయేనాహ- (దేహవిభాగప్రవిలాపా) వితి.

నిర్దేశరూపౌ- భావనామయౌ,

¶ శాస్త్రోక్త క్రమ ముల్లఙ్ఘ్యతత్వాని ప్రవిలాపయతో యోగినో దేహాదుత్క్రాన్తి ర్దుశ్శకేత్యాశయేనాహ- (నైకస్మిన్ని) తి.

రుద్ధ్యచ । మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగ ధారణా ” మిత్యాది స్మృతిశ్శ్వేభేయ నోక్తరీత్యాఽష్టాఙ్గ యోగిభిః క్రియమాణం సర్వ తత్త్వ విలాపం దర్శయతః,¶ తస్మాద్ద్వైపాదుచ్చిక్రమిషుర్యోగీతత్త్వసంఘాత రూపం సేన్ద్రియం దేహం యథోద్భవం ప్రవిలాపయతీతి ప్రతిపద్యామహే. ... ... *

౧౧వాగధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౬॥

—*{ ౭॥సూ॥† సమానాచాసృత్యుపక్రమాదమృతత్వంచానుపోష్య }*—

సద్యోముక్తిమిచ్ఛతా మష్టాఙ్గయోగినా మయం తత్త్వ విలాపద్వారోత్క్రాన్తి క్రమోఽవధారితః, యే పునరష్టాఙ్గ యోగినః క్రమముక్తి మిచ్ఛన్తి తేషా మప్యేవ మేవకిం తత్త్వ విలాపద్వారోత్క్రాన్తిస్స్యాత్ ? ఆహోస్విత్ § దన్యాదృశీ? ఇతివిప్రతిపత్తౌ + విదమాహ-(సమానాచే) తి= చశబ్దోఽవధారణే, సద్యోముక్తిమిచ్ఛతాం క్రమముక్తిమిచ్ఛతాం చోభయేషా మప్యష్టాఙ్గ యోగినా మాసృత్యుపక్రమాదు

¶ తత్త్వవిలాప ప్రకారావగతి సిద్ధిరిహఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి, అ॥౧॥సూ॥౬॥

† సద్యోముముక్షోరివ క్రమముముక్షో రపితత్త్వవిలాప పూర్వకమేవోత్క్రాన్తి రితివక్ష్యమాణత్వా దుత్తరాధికరణం దృష్టాన్త సఙ్గత్యోపక్రమతే (సమానాచే) తి. * * *

§ అన్యాదృశీ- తత్త్వవిలాపాపురస్సరా,

+ క్రమ ముముక్షూ నధికృత్య తత్త్వవిలాపా నుపదేశా త్తేషాం తత్త్వ విలాపా పురస్సరై వోత్క్రాన్తిస్స్యా దితిపూర్వ పక్షేప్రాప్తే “ యత్రప్రయాన్త్య ” న్నిత్యాదౌ తేషాం ప్రాగుక్తతత్త్వ విలాపమభ్యుపగమ్యార్చిరాదిగత్య భిధానాత్తత్త్వ విలాపపురస్సరైవైషాముత్క్రాన్తి ర్భవతీతిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహ) ఇత్యాదినా.

త్క్రాన్తిస్సమానైవ, సృతి-ర్నాడ్యన్త ర్మార్గః, ఉపక్రమః- తేనమా ర్గేణోత్క్రమణారమ్భః, తతశ్చ తత్త్వ ప్రవిలాప మారభ్య నాడ్యన్త ర్మార్గేణోత్క్రమణారమ్భ పర్యన్తం సమానైవో త్క్రాన్తి రుభ యేషాం భవతి, తత* స్తత్ర సద్యోముక్తిమిచ్ఛన్తోఽనాద్యను వర్తమా నాజ్ఞాన సహిత కార్యకారణ లక్షణ దేహద్వయాద్విముక్తాస్సన్తః క్ర ముక్తిమిచ్ఛన్త ఇవాస్మిన్ ప్రకృతిమణ్డలే, అనుపోష్య- చిరమస్థిత్వై వ, అమృతత్వమ్- మోక్షమ్, ప్రాప్నువన్తి, తథాచ శ్రూయతే "స్థి త్వానుపహూతార్ధమకుణ్ఠదృష్టిర్నిర్భిద్యమూర్ధన్యసృజేత్పరంగత" ఇతి. ... ... *

౭॥ సమానాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౧॥

—※ ౮॥సూ॥ ¶ తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్ ※—

సమధిగతం సద్యోముక్తి మీయుషాం సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మా ర్గేణోత్క్రాన్తిసమయఏవ మోక్షో భవతీతి. అథ సుషుమ్నామార్గే ణోత్క్రాన్తస్య క్రమముక్తి మీయుషః కిమర్చిరాది లోకగత భోగ సాధన శరీర కారణ భూత లిఙ్గశరీర సమ్బన్ధోస్తి ? కిం వా న ? ఇతి విశయే+ ప్రాహ-(తదాపీతే)రితి=తచ్ఛబ్దేన వైహాయస విహారదర్శన సాధన శరీర కారణ భూత లిఙ్గశరీరముచ్యతే, ఆఙ్ మర్యాదార్థే,

---

* తత్ర- ఉభయవిధయో రష్టాఙ్గయోగి నోర్మధ్య ఇత్యర్థః. క్రమముక్తిశ్చానుదయగిఫలమిహేతి వేదితవ్యమ్. అ॥౭॥సూ॥౧॥

¶ ఇహతు విలాపితతత్త్వత్వాత్క్రమముముక్షోః సంసారోనాస్తీ త్యాక్షేప సమాధానార్థత్వా దుత్తరాధికరణమాక్షేప సఙ్గత్యోపా కరోతి- (తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్) ఇతి.

+ ప్రవిలాపితతత్త్వత్వాభ్యుపగమాత్క్రమ ముముక్షో ర్లిఙ్గశరీ రసమ్బన్ధో నాస్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రాహే) త్యాదినా. * * * * * *

అపీతి- రప్యయః, ఆత్యన్తికలయః; తతశ్చ తత్, ఆపీతేః క్రమముక్తిమీ యుషిసమ్బన్ధమవతిష్ఠతే, ఆప్రధానావరణాతిక్రాన్తే ర్లిఙ్గశరీర మవతిష్ఠత ఇతియావత్; కస్మాత్ ? సంసార వ్యపదేశాత్- తథాహి "యది ప్రయాస్యన్నృప పారమైష్ఠ్యం వైహాయసానాముత యద్విహారమ్। అష్టాధిపత్యం గుణసన్నిపాతే సహైవగచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ "తి తస్య యథోక్త శరీర సమ్బన్ధ లక్షణ స్సంసారో వ్యపదిశ్యతే.

—※ ౯॥సూ॥ † సూక్ష్మం ప్రమాణతశ్చ తథోపలబ్ధేః ※—

తచ్చ ప్రకృత్యాది తత్త్వాత్మకం జీవస్యాస్మాచ్ఛరీరాత్ప్రవసత ఆశ్రయ భూతం కారణశరీరమ్, ప్రమాణతః- పరిమాణతః, సూక్ష్మమ్, ఇతరైరత్యన్త మదృశ్య స్వభావం భవితుమర్హతి, కుతః? తథోపలబ్ధేః- సుషుమ్నా నాడీ ప్రవేశ నిష్క్రమణాదిభ్యోఽస్య శరీరస్య సూక్ష్మత్వోపలబ్ధేః, అతఏవహి స్థూల దేహా న్నిష్క్రామ దేత చ్ఛరీరం పార్శ్వస్థైర్నోప పలభ్యతే, అతిసూక్ష్మత్వా త్తేజోవదతిస్వచ్ఛత్వా చ్చాస్య సర్వత్ర సంచారావిఘాతా వుపపద్యేతే.

—※ ౧౦॥సూ॥() నోపమర్దేనాతః ※—

అతః- అతిసూక్ష్మత్వాదేవ, ఏతచ్ఛరీర ముత్క్రమణ కాలే నోపమర్దేనోత్క్రామతి, ఇదం సూక్ష్మశరీరం స్థూలశరీరమనుపమర్ద్య యదేవస త్తస్మాదుత్క్రామతీత్యర్థః, స్వయంచ స్థూలశరీరవచ్ఛేదన శోషణ దాహన ప్లావనాదిభిర్నోపమర్ద్యత ఇత్యభిప్రాయః.

† లిఙ్గశరీర మపరిమేయ మిత్యాహ- (సూక్ష్మ) మితి-

() లిఙ్గదేహస్యాతిసూక్ష్మత్వే యుక్తిమాహ- (నోపమర్దేనాత) ఇతి.

* * * * * *

స్థూలదేహాన్తస్సూక్ష్మశరీరసత్త్వేహి తేన క్రమ ముముక్షురుత్క్రామేత్, తదేవప్రమాణాభావాన్నాస్తీతిచేన్మరణాత్ప్రాగూర్ధ్వంచోష్మోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిభ్యాం తద్దృశ్యోష్మాశ్రయత్వేన తాదృశ

—※ ౧౧॥సూ॥ అస్యైవచోపపత్తేరేష ఊష్మా ※—

యోయం స్థూలదేహే సమాలభ్యమానే ఉప లభ్యత ఊష్మా సత్వేష ఊష్మాప్రసిద్ధస్థూలదేహ వ్యతిరిక్తశరీరవ్యపాశ్రయో భవితుమ ర్హతి, కుతః ? ఉప పత్తేః- తథాహి మృతా వస్థాయా మవస్థితేపి స్థూల దేహే సత్స్వపి తత్ర రూపాది గుణేషునైవోష్మోపలభ్యతే, జీ వితావస్థాయాంతూప లభ్యతే, తస్మాదుపలభ్యమాన ఏష ఊష్మాస్థూల దేహాన్తర్గత సూక్ష్మదేహస్యైవ గుణఇత్యుపపద్యతే. చ శబ్దేన శ్రు తిముపోద్బలయతి, తథాచ శ్రుతిః " ఉష్ణ ఏవైష జీవిష్యఞ్ఛీతో మరిష్యన్ని " తి. ... ... ※

—※౧౨॥సూ॥ప్రతిషేధాదితిచేన్నశారీరాత్స్పష్టోహ్యేకేషామ్※—

అథ యదుక్తం " వాఙ్మనసీ " త్యారభ్య తత్వ విలాప పూ ర్వక ముత్క్రమణం తదధునాఽఽక్షిప్య సమాధీయతే, తథాహి, భగవదుపాసకస్య శరీరా దుత్క్రాన్త్యాదికం నోపపద్యతే,ఘటే భి న్నేయథాకాశఆకాశస్స్యాద్యథాపరా। ఏవం దేహేమృతేజీవోబ్రహ్మ సమ్పద్యతే పున " రిత్యాదినా వాగాది తత్వాపగమేసతి జీవ బ్రహ్మ ణో భేద ప్రతిషేధాదితి చేన్నేత్యుచ్యతే, హి-యస్మాత్, "ఏవందే హే మృతే జీవో బ్రహ్మసమ్పద్యతే పున " రిత్యాదౌప్రాప్తుశ్శారీరా ద్భేదేన ప్రాప్యఃపరమాత్మా స్పష్టఏవైకేషామ్- ముఖ్యానామ్, వివే కినాం ప్రతీయతే, నత్వవివేకినామ్, యదిపునరుపాసకస్య ప్రాప్యోన స్యాత్తర్హి-కఃకముపాసీత, స్వాత్మసమ్పత్త్యర్థమితిచేన్న,ఆత్మసమ్ప త్తేః పూర్వసిద్ధత్వేన తదర్థం విధీయమానానాంభగవదుపాసనానా మానర్థక్య ప్రసంగాచ్ఛాస్త్రారమ్భ భఙ్గప్రసంగాచ్చ, నహి"ఘటేభి న్నేయథాకాశ"ఇతి దృష్టాన్తో దార్ష్టాన్తికేజీవాత్మ పరమాత్మనో

సూక్ష్మదేహస్యాస్తిత్వసిద్ధేస్తేన సహైవాయ ముత్క్రామతీతిభావే నాహ- (అస్యైవే) తి. ※ ※ ※ ※

ర్భేదం ప్రతిషేద్ధుముపాదీయత ఇతి శక్యతేవక్తుమ్, కింత్వాకాశవజ్జీవస్య స్వచ్ఛతాముపపాదయితుమ్,తథాహి యథాస్వచ్ఛోమహాకాశో ఘటాది సమ్బద్ధో మలినఇవ భవతి తత స్స్వస్మిన్ సమ్బద్ధే ఘటాదావభిన్నేసతి పూర్వవత్స్వచ్ఛోభవతి,ఏవం స్వచ్ఛఏవ జీవో జ్ఞానతః ప్రకృతికార్యదేహైస్సమ్బద్ధస్సన్ మలిన ఇవభవతి, తతోభగవదుపాసనమహిమ్నా స్వసమ్బద్ధే దేహే మృతే సతి జీవస్స్వచ్ఛోభవతి,తతో బ్రహ్మప్రాప్తివ్యవధాయక కార్యకారణ దేహద్వయాద్యభావాదనాయాసేనైవ బ్రహ్మసమ్పద్యతే-భగవన్తం ప్రాప్నోతి, తస్మాద్బ్రహ్మప్రేప్సోరుపాసకస్య శారీరస్య తత్త్వ ప్రవిలాప పూర్వకం శరీరాదుత్క్రాన్తిస్తతో గతిరిత్యేతదుభయం సూపపద్యతే.

—※ ౧౩॥సూ॥ స్మర్యతేచ ※—

అపిచ శరీరాదుత్క్రాన్త్యాదికంజీవేశ్వరయోర్భేదసద్భావాభిప్రాయేణైవ భగవద్గీతాసు స్మర్యతే "ప్రయాణకాలే మనసాచలేన భక్త్యాయుక్తో యోగబలేనచైవ। భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్యసమ్యక్సతం పరం పురుషముపైతిదివ్య" మితి.

౩॥సంసార వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ ॥సూ॥౨॥

—※ ౧౪॥సూ॥ † తానిపరేతథాహ్యాహ ※—

సమాప్తాఽత్రాక్షిప్తాచిన్తా, అథప్రకృతమేవానువర్తతే,ప్రకృతేచాష్టాఙ్గయోగినాం సాధిదైవతాని వాగాదీనీన్ద్రియాణి శరీరారమ్భక పఞ్చమహాభూతాని చత్రివిధాహఙ్కారే యథోద్భవం ప్రవి

---

† ఇహసంసారజిహాసోదయః ఫలమిత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్.

అ॥౩॥సూ॥౬॥

ప్రపూర్వాధికరణే త్రివిధాహఙ్కార పర్యన్తస్తత్త్వవిలాప ఉక్తః, తదాది తత్త్వ ప్రవిలాపకథనస్యతదధికరణశేషత్వాత్తమిదానీం సింహావలోకనన్యాయేనా [illegible] (......) ఇతి.

తాయుకవావరుద్ధఆయుష్యవేదమనుశాస్త్యవతీర్యలోకే॥ క్షత్త్రియా
యువిధినోపభృతంమహోత్త్వాబ్రహ్మదుగ్ధగుజ్ఝితపథం నరకార్త్తిలిప్సు। ఉద్ధ
ర్త్యసావవనికణ్టకమగ్రవీర్యస్త్రిస్సప్తకృత్వఉరుధారపరశ్వధేన॥ ౨౦ ॥
అస్మత్ప్రసాదసుముఖఃకలయాకలేశఇక్ష్వాకువంశ*అవతీర్య గురోర్నిదే
శే। తిష్ఠన్ వనంసదయితానుజఆవివేశయస్మిన్ విరుధ్యదశకన్ధరఆర్త్తిమా
ర్ఛత్ ॥ యస్మాఅదాదుదధిరూఢభయాఙ్గవేపో మార్గం సపద్యరిపురం
హరవద్దిధక్షోః । దూరేసుహృన్మథితరోషసుశోణదృష్ట్యా తాతప్యమా
నమకరరోరగనక్రచక్రః ॥ ౨౪ ॥ వక్షఃస్థలస్పర్శరుగ్ణ మహేన్ద్రవా
హదన్తైర్విడమ్బితకకుబ్జయఊఢహాసమ్। సద్యోఽసుభిస్సహవినేష్యతిదార
హర్త్తుర్విస్ఫూర్జితైర్ధనుష ఉచ్చరతోఽధిసైన్యమ్॥ ౨౫ ॥ భూమేస్సురేతర
వరూథవిమర్దితాయాః క్లేశవ్యయాయకలయాసితకృష్ణకేశః। జాతఃకరి
ష్యతిజనానుపలక్ష్యమార్గః కర్మాణిచాత్మమహిమోపనిబన్ధనాని ॥ తో
కేనజీవహరణంయదులూకికాయా స్త్రైమాసికస్యచ పదాశకటోఽపవృ
త్తిః । యద్రిఙ్గతాన్తరగతేనదివిస్పృశోర్యదున్మూలనన్త్వితరథాఽర్జున
యోర్నభావ్యమ్ ॥ యద్వైవ్రజేవ్రజపశూన్ విషతోయపీతాన్ పాలాం
నజీవయ దనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా । తచ్ఛుద్ధయేతివిషవీర్యవిలోలజి
హ్వముచ్చాటయిష్య* దురగంవిహరన్ హ్రదిన్యామ్ ॥ తత్కర్మదివ్య
మివయన్నిశినిశ్శయానం దావాగ్నినాశుచివనేపరిదహ్యమానే । ఉన్నే
ష్యతివ్రజమతోఽవసితాన్తకాలంనేత్రేపిధాప్యసబలోఽనధిగమ్యవీ
ర్యః ॥ * గృహ్ణీతయద్యదుపబన్ధమముష్యమాతా శుల్బంసుతస్యనతు
తత్తదముష్యమాతి । యజ్జృమ్భతోఽస్యవదనేభువనానిగోపీ సంవీక్ష్య
శఙ్కితమనాః ప్రతిబోధితాఽఽసీత్ ॥ నన్దంచమోక్ష్యతిభయాద్వరు
ణస్యపాశాద్గోపాన్ బిలేషుపిహితాన్మయసూనునాచ । అహ్న్యాపృతం
నిశిశయానమతిశ్రమేణ లోకంవికుణ్ఠముపనేష్యతిగోకులంస్మ ॥ గోపై
ర్మఖేప్రతిహతేమఖవిప్లవాయ దేవేఽభివర్షతిపశూన్కృపయారిరక్షుః।
ధర్త్తోచ్ఛిలీన్ధ్రమివసప్తదినానిసప్తవర్షోమహీధ్రమనఘైకకరేసలీలమ్॥ ౩– ॥

క్రీడన్వనే నిశి నిశాకరరశ్మిగౌర్యాం రాసోన్ముఖః కలపదాయతమూర్ఛితే
న। ఉద్దీపితస్మరరుజాం వ్రజభృద్వధూనాం హర్తుర్హరిష్యతి శిరో ధన
దానుగస్య ॥ యే చ ప్రలమ్బఖరదర్దురకేశ్యరిష్ట మల్లేభ కంసయవనాః
కుజపౌణ్డ్రకాద్యాః । అన్యే చ సాల్వకపిబల్వలదన్తవక్త్రసప్తోక్షశమ్బ
రవిదూరథరుక్మిముఖ్యాః ॥ యే వా మృధే సమితిశాలిన ఆత్తచాపాః కా
మ్బోజమత్స్యకురుసృఞ్జయకేకయాద్యాః । యాస్యన్త్యదర్శనమలం బ
లభీమపార్థవ్యాజాహ్వయేన హరిణా నిలయం తదీయమ్ ॥ కాలేన మీలిత
ధియామవమృశ్య నౄణాం స్తోకాయుషాం స్వనిగమో బత దూరపారః ।
ఆవిర్హితస్త్వనుయుగం స హి సత్యవత్యాం వేదద్రుమం విటపశో విభజి
ష్యతీతి॥ దేవద్విషాం నిగమవర్త్మని నిష్ఠితానాం పూర్భిర్మయేన రచితా
భిరదృశ్యతూర్భిః । లోకాన్ఘ్నతాం మతివిమోహమతిప్రలోభం వేషం
విధాయ బహు భాష్యత ఔపధర్మ్యమ్॥ ౩౭ ॥ యర్హ్యాలయేష్వపి సతాం
న హరేః కథాః స్యుః పాషణ్డినో ద్విజజనా వృషలా నృదేవాః । స్వాహా స్వ
ధా వషడితి స్మ గిరో న యత్ర శాస్తా భవిష్యతి కలేర్భగవాన్యుగాన్తే ॥ స
ర్గే తపోఽహమృషయో నవ యే ప్రజేశాః స్థానేఽథ ధర్మమఖ మన్వమరావనీ
శాః । అన్తే త్వధర్మహరమన్యువశాసురాద్యా మాయావిభూతయ ఇమాః
పురుశక్తిభాజః ॥ విష్ణోర్ను వీర్యగణనాం కతమోఽర్హతీహ యః పార్థి
వాన్యపి కవిర్విమమే రజాంసి । చస్కమ్భ యః స్వరభసాస్ఖలతా త్రిపృష్ఠం
యస్మాత్త్రిసామ్యసదనాదురుకమ్పమానాత్ ॥ నాన్తం విదామ్యహమ
మీ మునయోఽగ్రజాస్తే మాయాబలస్య పురుషస్య కుతోఽపరే యే। గాయన్
గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవశ్శేషోఽధునాఽపి సమవస్యతి నాస్య పారమ్॥
యేషాం స ఏష భగవాన్దయయేదనన్తస్సర్వాత్మనాశ్రితపదో యది నిర్వ్య
లీకమ్ । తే దుస్తరామతితరన్తి చ దేవమాయాం నైషాం మమాహమితి ధీ
శ్శ్వసృగాలభక్ష్యే ॥ వేదాహమఙ్గ పరమస్య హి యోగమాయాం యూ
యం భవశ్చ భగవానథ దైత్యవర్యః । పత్నీ మనోస్స చ మనుశ్చ తదాత్మజా
శ్చ ప్రాచీనబర్హి * ఋభుర * ఙ్గ ఉత ధ్రువశ్చ ॥ ఇక్ష్వాకురఙ్గముచు

కున్దవిదేహగాధిరఘ్వమ్బరీషసగరాగయనాహుషాద్యాః । మాన్ధాత్రల
ర్కశతధన్వ * న్వరన్తిదేవాదేవవ్రతో బలిరమూర్త్తరయోదిలీపః ॥ ౪౪॥
సౌభర్యుదఙ్కశిబిదేవలపిప్పలాదాస్సారస్వతోద్ధవపరాశరభూరిషేణాః।
యేఽన్యేవిభీషణ హనూమదుపేన్ద్రదత్తపార్థార్ష్టిషేణ విదురశ్రుతదే
వవర్యాః ॥ ౪౫ ॥ తేవైవిదన్త్యతితరన్తిచ దేవమాయాం స్త్రీశూద్ర
హూణశబరాఅపిపాపజీవాః । యద్యద్భుతక్రమపరాయణశీలశిక్షాస్తి
ర్యగ్జనాఅపికిముశ్రుతధారణాయే ॥ ౪౬ ॥ శశ్వత్ప్రశాన్తమభయంప్ర
తిబోధమాత్రం శుద్ధంసమంసదసతఃపరమాత్మతత్త్వమ్ । శబ్దోనయ
త్రపురుకారకవాన్ క్రియార్థోమాయాపరైత్యభిముఖేచ విలజ్జమానా॥
తద్వైపదంభగవతః పరమస్య పుంసోబ్రహ్మేతియద్విదు రజస్రసుఖం
విశోకమ్ । సధ్ర్యఙ్నియమ్యయతయో యమకర్తహేతిం జహ్యుస్స్వ
రాడివనిపానఖనిత్రమిన్ద్రః ॥ ౪౭ ॥ సశ్రేయసామపివిభుర్భగవాన్ యతోఽ
స్యభావస్వభావవిహితస్యసతఃప్రసిద్ధిః । దేహేస్వధాతువిగమేఽనువి
శీర్యమాణేవ్యోమేవ తత్రపురుషోనవిశీర్యతేఽజః ॥ ౪౯॥ సోఽయంతేఽ
భిహితస్తాతభగవాన్విశ్వభావనః।సమాసేనహరేర్నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చ
యత్ ॥ ఇదంభాగవతంనామయన్మేభగవతోదితమ్ । సఙ్గ్రహోఽ
యంవిభూతీనాంత్వమేతద్విపులీకురు ॥ ౫౧ ॥ యథాహరౌభగవతి
నృణాంభక్తిర్భవిష్యతి । సర్వాత్మన్యఖిలాధారఇతి సఙ్కల్ప్యవర్ణయ
౫౨॥ నృజన్మనినతుష్యేతకృతేనభగవాన్యది । ధర్మార్థకామైఃకింతర్హి కా
ర్యంసిద్ధ్యతినశ్వరైః ॥౫౩॥ కృష్ణే యద్యపవర్గేశేభక్తిస్స్యాదనపాయినీ॥
కింస్యాద్వర్ణాశ్రమాచారైఃకిందానైఃకింతపశ్శ్రుతైః । సర్వాఘఘ్నో
త్తమశ్లోకేనచేద్భక్తిరధోఽక్షజే ॥ మాయాంవర్ణయతోఽముష్యఈశ్వ
రస్యానుమోదతః । శృణ్వతశ్శ్రద్ధయానిత్యంమాయయాఽఽత్మానము
హ్యతి॥౫౫॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే - ద్వితీయస్కన్ధే - సప్తమోఽధ్యాయః.

శ్రీవరాహావతారః, స్క౦॥3॥అ॥౧3.

ఇత్యభిధ్యాయతో నాసావివరాత్సహసాఽనఘ। వరాహతోకో ని
రగాదఙ్గుష్ఠపరిమాణకః ॥ ౨౦ ॥ తస్యాభిపశ్యతః ఖస్థః క్షణేన కిల భారత।
గజమాత్రః ప్రవవృధే తదద్భుతమివాభవత్ ॥ మరీచిప్రముఖైర్విప్రైః
కుమారైర్మనునా సహ । దృష్ట్వా తత్సౌకరం రూపం తర్కయామాస
చిత్రధా ॥ కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్యముపస్థితమ్ । అహో
బతాశ్చర్యమిదం నాసాయా మే వినిస్సృతమ్ ॥ దృష్టోఽఙ్గుష్ఠశిరోమా
త్రః క్షణాద్గణ్డశిలాసమః । అపిస్విద్భగవానేష యజ్ఞో మే ఖేదయన్మనః
ఇతి మీమాంసతస్తస్య బ్రహ్మణస్సహసూనుభిః । భగవాన్యజ్ఞపురు
షో జగర్జాగేన్ద్రసన్నిభః ॥ బ్రహ్మాణం హర్షయామాస హరిస్తాంశ్చ ద్వి
జోత్తమాన్ । స్వగర్జితేన కకుభః ప్రతిస్వనయతా విభుః ॥ నిశమ్య తే
ఘర్ఘరితం స్వఖేదక్షయిష్ణు మాయామయసూకరస్య । జనస్తపస్సత్యని
వాసినస్తే త్రిభిః పవిత్రైర్మునయోఽగృణన్స్మ ॥ తేషాం సతాం వేదవితాన
మూర్తిర్బ్రహ్మావధార్యాత్మగుణానువాదమ్ । వినద్య భూయో విబుధో
దయాయ గజేన్ద్రలీలో జలమావివేశ ॥ ఉత్క్షిప్తవాలః ఖచరః కఠోరస్స
టా విధున్వన్ఖరరోమశత్వక్ । ఖురాహతాభ్రస్సితదంష్ట్ర ఈక్షాజ్యోతి
ర్బభాసే భగవాన్మహీధ్రః ॥ ఘ్రాణేన పృథ్వ్యాః పదవీం విజిఘ్రన్క్రో
డాపదేశస్స్వయమధ్వరాఙ్గః । కరాళదంష్ట్రోప్యకరాళదృగ్భ్యాము
ద్వీక్ష్య విప్రాన్గృణతోఽవిశత్కమ్ ॥ స వజ్రకూటాఙ్గనిపాతవేగవిశీర్ణకు
క్షిస్స్తనయన్నుదన్వాన్ । ఉత్సృష్టదీర్ఘోర్మిభుజైరివార్తశ్చుక్రోశ య
జ్ఞేశ్వర పాహి మేతి ॥ ఖురైః క్షురప్రైర్దరయంస్తదాప ఉత్పారపార
స్త్రిపరూ రసాయామ్ । దదర్శ గాం తత్ర సుషుప్సురగ్రే యాం జీవధానీం స్వ
యమభ్యధత్త ॥ స్వదంష్ట్రయోద్ధృత్య మహీం విలగ్నాం స ఉత్థితస్సంరు
రుచే రసాయాః । తత్రాపి దైత్యం గదయాపతన్తం సునాభసన్దీపితతీవ్ర
మన్యుః ॥ జఘాన రున్ధానమసహ్యవిక్రమం సలీలమేభం మృగరాడివా
మ్భసి*। తద్రక్తపఙ్కాఙ్కితగణ్డతుణ్డో యథా గజేన్ద్రో జగతీం విభిన్దన్॥

శ్రీనృసింహావతారః - స్కం - ౭ - అ - ౮.

యస్త్వయా మన్దభాగ్యోక్తో మదన్యో జగదీశ్వరః । క్వాసౌ యది స సర్వత్ర కస్మాత్స్తమ్భే న దృశ్యతే ॥ ౧౩ ॥ సోఽహం వికత్థమానస్య శిరః కాయాద్ధరామి తే । గోపాయేత హరిస్త్వాద్య యస్తే శరణమీప్సితమ్ ॥ ౧౪ ॥ ఏవం దురుక్తైర్ముహు రర్దయన్ రుషా సుతం మహాభాగవతం మహాసురః ॥ ఖడ్గం ప్రగృహ్యోత్పతితో వరాసనాత్ స్తమ్భం తతాడాతిబలస్స్వముష్టినా ॥ తదైవ తస్మిన్నినదోఽతి భీషణో బభూవ యేనాణ్డ కటాహమస్ఫుటత్ । యం వై స్వధిష్ణ్యోపగతం త్వజాదయశ్శ్రుత్వా స్వధామాత్యయమఙ్గ మేనిరే ॥ స విక్రమన్పుత్రవధేప్సురోజసా నిశమ్య నిర్హ్రాదమపూర్వమద్భుతమ్ । అన్తస్సభాయాం న దదర్శ తత్పదం వితత్రసుర్యేన సురారియూథపాః ॥ శ్రీ ॥ సత్యం విధాతుం నిజభృత్యభాషితం వ్యాప్తించ భూతేష్వఖిలేషు చాత్మనః । అదృశ్యతాత్యద్భుతరూపముద్వహన్ స్తమ్భే సభాయాం న మృగం న మానుషమ్ ॥ శ్రీ ॥ స సత్త్వమేవం పరితో విపశ్యన్ స్తమ్భస్య మధ్యాదను నిర్జిహానమ్ ! నాయం నరో నాపి మృగో విచిత్రమహో కిమేతన్నృమృగేన్ద్రరూపమ్ । మీమాంసమానస్య సముత్థితోఽగ్రతో నృసింహరూపం తదలం భయానకమ్ ॥ ప్రతప్తచామీకరచణ్డలోచనం స్ఫురత్సటాకేసరజృమ్భితాననమ్ । కరాళదంష్ట్రం కరవాళచఞ్చలక్షురాన్తజిహ్వం భ్రుకుటీముఖోల్బణమ్ ॥ స్తబ్ధోర్ధ్వకర్ణం గిరికన్దరాద్భుతం వ్యాత్తాస్యనాసం హనుభేదభీషణమ్ । దివంస్పృశత్కాయమదీర్ఘపీవరగ్రీవోరువక్షఃస్థలమల్పమధ్యమమ్ ॥ చన్ద్రాంశుగౌరైశ్ఛురితం తనూరుహైర్విష్వగ్భుజానీకశతం నఖాయుధమ్ । దురాసదం సర్వనిజేతరాయుధప్రవేకవిద్రావితదైత్యదానవమ్ ॥ ప్రాయేణ మేఽయం హరిణోరుమాయినా వధస్స్మృతోఽనేన సముద్యతేన కిమ్ । ఏవం స్తువంస్త్వభ్యపతద్గదాయుధో నదన్నృసింహం ప్రతి దైత్యకుఞ్జరః ॥ అలక్షితోఽసౌ పతితః పతఙ్గమో యథా నృసింహౌజసి సోఽసురస్తథా । న తద్విచిత్రం ఖలు సత్త్వధామని స్వతేజసా యో ను పురాఽపిబత్తమః ॥ తతోఽభిపద్యాభ్యహనన్మహాసురో రుషా నృసింహం

గదయోరువేగయా। తంవిక్రమన్తంసగదంగదాధరో మహోరగంతార్క్ష్యసుతోయథాఽగ్రహీత్॥ సతస్యహస్తోత్కలితస్తదాఽసురో విక్రీడితో యద్వదహిర్గరుత్మతః। అసాధ్వమన్యన్తహృతౌకసోఽమరాఘనచ్ఛదాభారతసర్వధిష్ణ్యపాః॥ తంమన్యమానోనిజవీర్యశఙ్కితంయద్ధస్తముక్తోనృహరింమహాఽసురః। పునస్తమాసజ్జతఖడ్గచర్మణీప్రగృహ్యవేగేనగతశ్రమోమృధే॥౨౮॥ తంశ్యేనవేగంశతచన్ద్రవర్త్మభిశ్చరన్తమచ్ఛిద్రముపర్యధోహరిః। కృత్వాఽట్టహాసంఖరముత్స్వనోల్బణంనిమీలితాక్షంజగృహేమహాజవః॥ విష్వక్స్ఫురన్తంగ్రహణాతురంహరిర్వ్యాలోయథాఽఖుంకులిశాక్షతత్వచమ్। ద్వార్యూర * ఆపాత్యదదారలీలయానఖైర్యథాఽహింగరుడోమహావిషమ్॥ సంరమ్భదుష్ప్రేక్ష్యకరాళలోచనోవ్యాత్తాననాన్తంవిలిహన్స్వజిహ్వయా। అసృగ్లవాక్తారుణకేసరాననోయథాఽన్త్రమాలీద్విపహత్యయాహరిః॥౩౦॥ నఖాఙ్కురోత్పాటితహృత్సరోరుహం విసృజ్యతస్యానుచరానుదాయుధాన్। అహన్సమస్తాన్నఖశస్త్రపాణిభిర్దోర్దణ్డయూథోఽనుపథాన్సహస్రశః॥ సటావధూతాజలదాఃపరాపతన్గ్రహాశ్చతద్దృష్టివిము*ష్టరోచిషః। అమ్భోధయశ్శ్వాసహతావిచుక్షుభుర్నిర్హ్రాదభీతాదిగిభావిచుక్రుశుః॥ ద్యౌస్తత్సటోత్క్షిప్తవిమానసఙ్కులాప్రోత్సర్పతక్ష్మాచపదాఽతిపీడితా। శైలాస్సముత్పేతురముష్యరంహసాతత్తేజసాఖంకకుభోనరేజిరే॥ తతస్సభాయాముపవిష్టముత్తమే నృపాసనేసంభృతతేజసంవిభుమ్। అలక్షితద్వైరథమత్యమర్షణం ప్రచణ్డవక్త్రంనబభాజకశ్చన॥౩౪॥ నిశామ్యలోకత్రయమస్తకజ్వరం తమాదిదైత్యంహరిణాహతంమృధే। ప్రహర్షవేగోత్కలితాననాముహుఃప్రసూనవర్షైర్వవృషుస్సురస్త్రియః॥౩౬॥ తదావిమానావళిభిర్నభస్తలందిదృక్షతాంసఙ్కులమాసనాకినామ్। సురానకాదున్దుభయోఽథజఘ్నిరే గన్ధర్వముఖ్యాననృతుర్జగుఃస్త్రియః॥౩౭॥

... ... *

శ్రీకూర్మావతారః. స్కం - ౮ - అ - ౭.

శ్రీశుకః ॥ తే నాగరాజమామన్త్ర్య ఫలభాగేన వాసుకిమ్ । పరివీయ గిరౌ తస్మిన్నేత్రమబ్ధిం ముదాన్వితాః ॥ ౧ ॥ ఆరేభిరే సురా యత్తా మథితుం తే౽మృతార్థినః । హరిః పురస్తాజ్జగృహే పూర్వం దేవాస్తతో౽భవన్ ॥ ౨ ॥ తన్నైచ్ఛన్ దైత్యపతయో మహాపురుషచేష్టితమ్ । న గృహ్ణీమో వయం పుచ్ఛమహేరఙ్గమమఙ్గళమ్ ॥ స్వాధ్యాయశ్రుతసమ్పన్నాః ప్రఖ్యాతా జన్మకర్మభిః । ఇతి తూష్ణీం స్థితాన్ దైత్యాన్ విలోక్య పురుషోత్తమః ॥ ౪ ॥ స్మయమానో విసృజ్యాగ్రం పుచ్ఛం జగ్రాహ సామరః । కృతస్థానవిభాగాస్త ఏవం కశ్యపనన్దనాః ॥ మమన్థుః పరమం యత్తా అమృతార్థం పయోనిధిమ్ । మథ్యమానే౽ర్ణవే సో౽ద్రిరనాధారో హ్యపో౽విశత్ ॥ ధ్రియమాణో౽పి బలిభిర్గౌరవాత్పాణ్డునన్దన ॥ తే సునిర్విణ్ణమనసః పరిమ్లానముఖశ్రియః । ఆసన్ స్వపౌరుషే నష్టే దైవేనాతిబలీయసా ॥ విలోక్య విఘ్నేశవిధిం స ఈశ్వరో దురన్తవీర్యో౽వితథాభిసన్ధిః ॥ కృత్వా వపుః కాచ్ఛపమద్భుతం మహత్ప్రవిశ్య తోయం గిరిముజ్జహార ॥ తముత్థితం వీక్ష్య కులాచలం పునస్సముద్యతా నిర్మథితుం సురాసురాః । దధార పృష్ఠేన స లక్షయోజనప్రస్తారిణా ద్వీప ఇవాపరో మహాన్ ॥ సురాసురేన్ద్రైర్భుజవీర్యవేపితం పరిభ్రమన్తం గిరిమఙ్గ పృష్ఠతః । బిభ్రత్తదావర్తనమాదికచ్ఛపో మేనే౽ఙ్గకణ్డూయనమప్రమేయః ॥ తథాసురానావిశదాసురేణ రూపేణ తేషాం బలవీర్యమీరయన్ । ఉద్దీపయన్దేవగణాంశ్చ విష్ణుర్దైవేన నాగేన్ద్రమబోధరూపః ॥ ఉపర్యగేన్ద్రం గిరిరాడివాన్య ఆక్రమ్య హస్తేన సహస్రబాహుః । తస్థౌ దివి బ్రహ్మభవేన్ద్రముఖ్యైరభిష్టువద్భిస్సుమనో౽భివృష్టః ॥ ఉపర్యధశ్చాత్మని గోత్రనేత్రయోః పరేణ తే ప్రావిశతా సమేధితాః । మమన్థురబ్ధిం తరసా మదోత్కటా మహాద్రిణా క్షోభితనక్రచక్రమ్ ॥ అహీన్ద్రసాహస్రకఠోరదృఙ్ముఖశ్వాసాగ్నిధూమాహతవర్చసో౽సురాః । పౌలోమకాలేయబలీల్వలాదయో దావాగ్నిదగ్ధాస్సరళా

ఇవాభవన్ ॥ దేవాంశ్చ తచ్ఛ్వాసశిఖాహతప్రభాన్ ధూమ్రామ్బరస్రగ్వరకఞ్చుకాననాన్ । సమభ్యవర్షన్ భగవద్వశా ఘనా వవుస్సముద్రోర్మ్యుపగూఢవాయవః ॥ మథ్యమానే తథా సిన్ధౌ దేవాసురవరూథపైః। యథా సుధా న జాయేత నిర్మమన్థాజితస్స్వయమ్ ॥ మేఘశ్యామః కనకపరిధిః కర్ణవిద్యోతవిద్యున్మూర్ధ్ని భ్రాజద్విలులితకచస్స్రగ్ధరో రక్తనేత్రః।జైత్రైర్దోర్భిర్జగదభయదైర్దన్దశూకం గృహీత్వా మథ్నన్ మథ్నా ప్రతిగిరిరివా శోభతాథో ధృతాద్రిః॥౧౭॥ ... ... ❋

మోహిన్యవతారః - అ - ౮.

ఏతస్మిన్నన్తరే విష్ణుస్సర్వోపాయవిదీశ్వరః । యోషిద్రూపమనిర్దేశ్యం దధార పరమాద్భుతమ్॥ ౪౦ ॥ ప్రేక్షణీయోత్పలశ్యామం సర్వావయవసున్దరమ్ । సమానకర్ణాభరణం సుకపోలోన్నసాననమ్ ॥ నవయౌవననిర్వృత్తస్తనభారకృశోదరమ్ । ముఖామోదానురక్తాళిఝఙ్కారోద్విగ్నలోచనమ్ ॥ బిభ్రత్సుకేశభారేణ మాలాముత్ఫుల్లమల్లికామ్। సుగ్రీవకణ్ఠాభరణం సుభుజాఙ్గదభూషితమ్ ॥ విరజామ్బరసంవీతనితమ్బద్వీపశోభయా । కాఞ్చ్యా ప్రవిలసద్వల్గుచలచ్చరణనూపురమ్ ॥౪౪॥ సవ్రీడస్మితవిక్షిప్తభ్రూవిలాసావలోకనైః । దైత్యయూథపచేతస్సు కామముద్దీపయన్ముహుః ॥౪౫॥ ... ... ❋

———:(❋):———

శ్రీ వామనావతారఘట్టః - - అ - ౧౮.

శ్రీశుకః॥ ఇత్థం విరిఞ్చస్తుతకర్మవీర్యః ప్రాదుర్బభూవామృతభూరదిత్యామ్। చతుర్భుజశ్శఙ్ఖగదాబ్జచక్రః పిశఙ్గవాసా నళినాయతేక్షణః ॥౧॥ శ్యామావదాతో ఝషరాజకుణ్డలత్విషోల్లసచ్ఛ్రీవదనామ్బుజః పుమాన్। శ్రీవత్సవక్షా వలయాఙ్గదోల్లసత్కిరీటకాఞ్చీగుణహారనూపురః ॥ ౨ ॥ మధువ్రతవ్రాతవిఘుష్టయా (ఉచ్ఛ్రయా) స్వయా విరాజితశ్శ్రీవనమాలయా హరిః। ప్రజాపతేర్వేశ్మతమస్స్వరోచిషా వినాశయన్ కణ్ఠనివిష్టకౌస్తుభః ॥ ౩॥

స్సహాసద్యఏవ తే యథేచ్ఛం పరమపదం ప్రాప్నువన్తీతి ప్రత్యేతవ్యమ్. *తతశ్చ శాఖాభేదేన పాఠభేదేప్యర్చిరాదివర్త్మైకమేవభవతి, తేనైవ దేవయానేన పథాఽష్టాఙ్గయోగీరంహతీతి స్థితమ్. ... *

౧॥ అర్చిరాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౨॥సూ॥ ¶ వాయుమబ్దాదవిశేషవిశేషాభ్యామ్. ※—

"అగ్నిస్సూర్యోదివా ప్రాహ్ణశ్శుక్లోరాకోత్తరస్స్వరా" ఇత్యత్ర శ్రూయమాణే దేవయానే ఉత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సరో వాయుశ్చాగ్న్యాది వత్క్వచిత్తమయోశ్చిత్ స్థానయోస్థ్సితావభ్యుపగన్తవ్యౌ? కింవానాభ్యుపగన్తవ్యౌ? ఇతివిచికిత్సాయా †ముత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సర వాయూస్త ఇత్యభ్యుపగమయితు మిదమాహ-(వాయు) మితి= భగవదుపాసకో దేహాదుత్క్రమ్యాచిరాదీన్ ప్రాప్యోత్తరాయణ మభిసమ్భూయతస్మాదబ్ద మభిసమ్భవతి, అబ్దాద్వాయుమభిసమ్భవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్మాత్ ? అవిశేషవిశేషాభ్యామ్- తథాహి "షడుదఙ్ఙేతిమాసాన్మాసేభ్యస్సంవత్సర" మిత్యత్రోత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సరస్యార్చిరాదివత్ప్రాప్యత్వావిశేషశ్శ్రూయతే, తథా శ్రుత్యన్తరే "యదావై పురుషోస్మాల్లోకాత్ప్రైతిస వాయుమభిగచ్ఛతీ" త్యాదౌ వాయోగప్రాప్యత్వ

* ఫల కథన పూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి-(తతశ్చే) తి. అ॥౧॥సూ॥౧॥

¶ దేవయానస్థార్చిరాదిప్రస్తావేన తత్రత్యాబ్దవాయ్వోస్స్మృతత్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (వాయుమబ్దా) దితి.

† "అగ్నిస్సూర్య" ఇత్యత్రోత్తరాయణాదూర్ధ్వమపఠితత్వాత్తౌనతత్రనివేశితా వభ్యుపగన్తవ్యావిత్యేవం ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి-(ఉత్తరాయణాదూర్ధ్వ) మిత్యాదినా.

విశేషశ్శ్రూయతే, తస్మాదుదగయనాదూర్ధ్వ మబ్దవాయూ నివేశితావభ్యుపగన్తవ్యౌ, అపిచ "మాసేభ్యో దేవలోక" మితి "ఆదిత్యాచ్చన్ద్రమస" మితిచ వాజసనేయకచ్ఛాన్దోగ్యవాక్య పర్యాలోచనయా వాయులోకోపరి దేవలోకచన్ద్రలోకౌ స్థితిజ్ఞేయమ్.

— 3॥సూ॥ + తటితోఽధివరుణస్సమ్బన్ధాత్ —

చన్ద్రలోకాదధిచ ప్రాప్యా తటిదస్తి, తటిత్-విద్యల్లోకాధిపతిః, అమానవాఖ్యపురుష ఇత్యర్థః. తంప్రాప్య తటితోఽధి- విద్యుదుపరి,వరుణస్తిష్ఠతి, తం ప్రాప్నోతీతి జ్ఞేయమ్. కస్మాత్ ? సమ్బన్ధాత్- అస్తిహి విద్యుద్వరుణయో స్సమ్బన్ధః "యదాచ విశాలా విద్యుత స్తీవ్ర స్తనిత నిర్ఘోషా జీమూతోదరేషు విద్యోతన్తే తదాపోవర్షన్తి జీమూతాః అపాంచాధిపతిర్వరుణ" ఇతి శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధః, అతస్తయోస్సమ్బన్ధాత్ "తటితోధివరుణ" ఇతి సూక్తమ్.()యద్యప్యాదిత్యాదేస్తత్తచ్ఛ్రుతిషు దేవయానేపథి స్థాన భేదశ్శ్రూయతే, తథాహి "సంవత్సరాదాదిత్య" మితి ఛాన్దోగ్యే "యదావై పురుషోస్మాల్లోకాత్ ప్రైతిసవాయుమభిగచ్ఛతి తస్మై సతత్ర విజిహీర్షతేయథారథచక్రస్యఖం తేనస

+ "ఆదిత్యా చ్చన్ద్రమసంచన్ద్ర మసోవిద్యుత" మితిఛాన్దోగ్యోక్తచన్ద్రమో విద్యుతావిహోపసంహృత్య కౌషీతక్యుక్తవరుణలోకమిహోపసంహర్తుమాహ- (తటితోఽధీ) తి.

() ఆదిత్యాదీనాంస్థానభేదకథనాచ్ఛ్రుతీనాం విప్రతిషేధముద్భావయన్ శఙ్కతే-(యద్యప్యాదిత్యాదే) రితి= తత్ర"యదావైపురుష" ఇతిశ్రుతేరయమర్థః, పురుషః- ఉపాసకః,అస్మాల్లోకాత్, ప్రైతి- ఉత్క్రామతి, తస్మై- ప్రాప్తాయపురుషాయ, సః- వాయురిత్యధ్యాహార్యః, విజిహీర్షతే- ఛిద్రంకరోతీత్యర్థః- తేన- వాయుదత్తేన,రథచక్రఛిద్రతుల్యేన ఛిద్రేణోర్ధ్వమాక్రమ్యాదిత్యంగచ్ఛతీతి.

ఊర్ధ్వమాక్రమతే స ఆదిత్యమాగచ్ఛతీ''త్యపరత్ర, "మాసేభ్యో దేవ
లోకం దేవలోకాదాదిత్య'' మితి వాజసనేయకే, తైత్తిరీయకేతు వా
యోశ్చాపి స్థానభేదశ్శ్రూయతే "వ్యపోహ్య శీర్షకపాలే-భూరిత్యగ్నౌ
ప్రతితిష్ఠతి-భువ ఇతివాయౌ-సువరిత్యాదిత్య'' ఇతి, అన్యత్రచ 'ఆదిత్యాచ్చ
న్ద్రమస''మితి, "వైశ్వానరం యాతి విహాయసా గతస్సుషుమ్నయా బ్ర
హ్మాపథేన శోచిషా। విధూతకల్మషో-థహరేరుదస్తాత్ ప్రయాతి చక్రం నృప
శైంశుమార''మితి సర్వవేదాన్తసారే పిక్వచిదాదిత్యాద్దేవయానే ఽ
వస్థానమపి నశ్రూయతే, శైంశుమారస్యత్వవస్థానం శ్రూయతే, శైంశు
మారమ్-ధ్రువస్థానమ్, స్వర్గాదుపరితనలోకః, విష్ణుపదసంజ్ఞ మితియా
వత్; తథాపి తేషు శ్రుత్యన్తరేషు కేవలపాఠమాత్రేణాదిత్యాదేర్దేవ
యానే పథి అవస్థానమాత్రం వివక్షితమ్ నతు క్రమతోవస్థానంచ, స
ర్వవేదాన్తసారే క్వచిద్వైశ్వానరాదూర్ధ్వమాదిత్యాదేః క్రమ
తోఽవస్థానాప్రదర్శనేపి తత్రైవోపరిష్టాదాదిత్యాదేః క్రమతో
వస్థానస్య నిర్ణయప్రదర్శనాత్తత్రోపదిష్టక్రమ ఏవాశ్రయణీయః,
తత్రతు "అగ్నిస్సూర్య'' ఇత్యాదితో్య ద్వితీయస్థానే సమామ్నాతః,

అత్రాగ్న్యాదయస్సప్త "అగ్నిస్సూర్య'' ఇతిసర్వవేదాన్త
సారాదిప్రసిద్ధాః, తదుపరిస్థ మాససంవత్సరౌ "ఆపూర్యమాణప
క్షాద్యాన్ షడుదఙ్మాసాన్ మాసేభ్య సంవత్సర'' మితిఛాన్దోగ్యే
ప్రసిద్ధౌ, సంవత్సరోపరిచ వాయ్వస్తిత్వమ్ "సఏతం దేవయానం ప
న్థానమాసాద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతి స వాయులోకమితీ'' తి కౌషీతకి
ప్రసిద్ధమ్, తస్యాబ్దానన్తర్యంచ "వాయుమబ్దా'' దితిసూత్రసి
ద్ధమ్, తదుపరి దేవలోకాస్తిత్వంచ "మాసేభ్యోదేవలోక'' మితి
వాజసనేయకప్రసిద్ధమ్, తత ఊర్ధ్వంచన్ద్ర తటితోః క్రమతోస్తి
త్వమ్ "సంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చన్ద్రమసం చన్ద్రమసో వి
ద్యుత'' మితిఛాన్దోగ్యాది ప్రసిద్ధమ్, తదూర్ధ్వం వరుణేన్ద్రలోక

ఏవమేవ "వైశ్వానరంయాతీ" త్యత్ర వైశ్వానరాత్పరాచీనతయా ఆదిత్యాదేరవస్థానమభిప్రేతమ్, తస్మాదష్టాఙ్గయోగీ అగ్నిమభిసమ్భూయాదిత్యమభిసమ్భవతీతి నిశ్చీయతే, ఏతైర్విచారై రేవంప్రకృతే "అగ్నిస్సూర్యో దివాప్రాహ్ణశ్శుక్లోరాకోత్తరస్స్వరాడి" త్యత్ర ముక్తిప్రాప్త్యై దేవయానక్రమ స్సమ్ప్రతిపన్నః, పరబ్రహ్మప్రేప్సురాదౌ తావదస్మాద్దేహాత్సుషుమ్నానాడ్యోత్క్రమ్య తద్రశ్మ్యనుసారీ సన్నగ్నిస్వామికం లోకం ప్రాప్యాగ్నిమభిసమ్భవతి, తతస్తేనాతివాహ్యమానస్సూర్యస్వామికం లోకం ప్రాప్య సూర్యమభిసమ్భవతి, తతస్త్వేవం దివా, తతః ప్రాహ్ణమ్, తతశ్శుక్లమ్, తతో రాకామ్, తత ఉత్తరాయణమ్, తతష్షడుదఙ్మాసాన్, తతస్సంవత్సరమ్, తతో వాయులోకమ్, తతో దేవలోకమ్, తతశ్చన్ద్రలోకమ్, తతో విష్ణులోకమ్, తతో వరుణలోకమ్, తతశ్చేన్ద్రలోకమ్, తతశ్శింశుమారచక్రమ్, తతో మహాల్లోకమ్, తతో జనోలోకమ్, తతస్తపోలోకమ్, తతస్సత్యలోకమితి.* తస్మాదయమేవ దేవయానాఖ్యస్య పథః క్రమో భవతీత్యధ్యవ

యోరస్తిత్వంచ "సవరుణలోకంస ఇన్ద్రలోక" మితికౌషీతకీసిద్ధమ్, వరుణలోకస్య తటిదానన్తర్యంచ "తటితోఽధివరుణ" ఇతి సూత్రసిద్ధమ్, తదుపరి శింశుమారమహర్జనస్తపోలోకానాం క్రమతోస్తిత్వంచ "ప్రయాతిచక్రం నృపశైంశుమారమ్- తద్విశ్వనాభిం త్వతివర్త్యవిష్ణోరణీయసావిరజేనాత్మనైకః। నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాముపైతి కల్పాయుషోయద్విబుధారమన్త" ఇతి శ్రుతిసిద్ధమ్, తదుపరి సత్యలోకాస్తిత్వంచ "స్వరా" డితి సర్వవేదాన్తసారాది సర్వశ్రుతిసిద్ధమ్, తతశ్చాగ్న్యాదీనామేవం క్రమతో దేవయానావస్థానకథనంన్యాయ్యమేవేతి తిథ్యేయమ్.

* ఫలకథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా) దితి.

అ॥ ౪॥ సూ॥ ౩॥

సాతవ్యమ్, శ్రుత్యన్తరేషుచైవ మేవార్చిరాదయో దేవయానప్రకరణే షు గ్రథితవ్యాః. ... ... *

౨॥ వాయ్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—*— ౪॥సూ॥ §ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గాత్ —*—

అర్చిరాదయో దేవయానే పర్వాన్తఇత్యుక్తమ్, తత్రేదమప రం సన్దిహ్యతే, కిమేతేఽర్చిరాదయో చేతనయా దేవయానాఖ్య మార్గచిహ్నభూతాస్తిష్ఠన్తి? కింవాచేతనభూతాఏవైతే ఉద్గన్తౄ ణాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః?ఇతి.తత్ర ప్రాప్తం తావ న్మార్గచిహ్నభూతాఇతి, కుతః? "అగ్నిస్సూర్యో దివాప్రాహ్ణ" ఇ త్యాదిషుతథైవోప లబ్ధేః; యథా లోకే కశ్చిద్గ్రామాన్తరంవా ప్రతి ష్ఠాసమానోఽన్యేనానుశిష్యతే, గచ్ఛతస్తేపథ్యాదౌ గిరిరస్తితతోనదీ తతోఽవటస్తతో వటస్తతో మఠస్తతో నగరమేతాన్యతిక్ర జ్య గ్రామాన్తరాదికం ప్రాప్స్యసీతి, ఏవమిహాపి "అగ్నిస్సూర్య"ఇ త్యాద్యుపదిశ్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే- (ఆతివాహికా) ఇ తి=ఆతివాహికాః- అత్యుపచార పూర్వకం గమయితారః, ఏతదు క్తంభవతి, చేతన భూతాఏవార్చిరాదయో దేవా భగవదుపాసనయా వైకుణ్ఠంగచ్ఛతాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః పరమాత్మ నా నియుక్తాస్సన్తో దేవయానే పథి తిష్ఠన్తీతి, కస్మాత్ ? లింగాత్-త థాహి "చన్ద్రమసోవిద్యుతం తత్పురుషోమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీ" తి శ్రుతి రగ్న్యాదీనా మప్యాతి వాహికత్వం సిద్ధమేవ ద ర్శయతి, తత్పురుషః-తస్యవిద్యుతోఽభిమానీపురుషః, అమానవ ఇతి వైద్యుతస్యపురుషస్యసంజ్ఞా, *తస్మాదర్చిరాదయోగన్తౄణాంనేతార

---

§ ఉక్తందేవయానాస్తిత్వ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభ తే- (ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గా) దితి.

*ఫలకథన పూర్వక మేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(తస్మా)

ఇతిస్థితమ్.—✻ ౫॥ సూ॥ +ఉభయవ్యామోహాత్తత్సిద్ధేః ✻—

కథమేషామర్చిరాదిభిరేవమతివాహ్యత్వంసిద్ధ్యేదితినవిస్మేత వ్యమ్, కుతః? ఉభయవ్యామోహాత్తత్సిద్ధేః- వ్యామోహౌ-విస్మృతిః, భగవదుపాసకానాంప్రాక్తన దేహతదనుబన్ధోభయాస్మరణాత్తేషాం భగవదుపాసన సిద్ధే భగవదాశ్రితానాం సర్వపూజ్యత్వా దర్చి రాద్యతివాహ్యత్వం నాశ్చర్యమిత్యభిప్రాయః.

౩॥అతివాహికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—✻ ౬॥సూ॥ ¶వైద్యుతేనైవ తతస్తచ్ఛ్రుతేః✻—

విద్యుల్లోకాదుపరిచకేంవరుణాదయోగన్తౄనతి వహేయుః? ఉతామానవఏవాతివహేత్? ఇతీమాంవిప్రతిపత్తిముచ్ఛేత్తుం ()పఠతి- (వైద్యుతేనైవే)తి= తతః-విద్యుల్లోకాదూర్ధ్వ,మ్ గన్తారః, వైద్యుతేనైవ పురుషేణామానవ సంజ్ఞేన వరుణ లోకాదిష్వతి వాహ్యమానాస్సన్తస్సత్య లోకం గచ్ఛన్తీత్యవధతవ్యమ్, కస్మాత్ ? తచ్ఛ్రుతేః- తాః- వైద్యుతాః, పురుషోమానవఏత్యబ్రహ్మలోకాఙ్గమయ

దితి. స్థితమ్-నిశ్చిత మిత్యర్థః.

+ భగవదుపాసకానా మేవమర్చిరాద్యాతి వాహ్యత్వంనాతి చిత్రమిత్యాహ- (ఉభయవ్యామోహా) దితి. తస్మాదర్చిరాదయోఽతివాహికా ఇత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౩॥సూ॥౨॥

¶ తల్లిఙ్గ ప్రస్తావముప జీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే_ (వైద్యుతేనైవే) తి.

()విద్యుల్లోకాదుపరి గన్తౄణా మతివహనం వరుణాదికర్తృకమ్? అహోస్విదమానవకర్తృకమ్? ఇతివిచికిత్సాయాం, గన్తౄణామతివహనార్థం శ్రీహరిణానియుక్తత్వాదర్చిరాదయ ఇవవరుణాదయోపి గన్తౄనతి వహేయురితి పూర్వపక్షేసిద్ధాన్తమాహ- (పఠతీ) త్యాదినా.

తీతి తస్యైవహి గమయితృత్వంశ్రూయతే, బ్రహ్మలోకానితి బహు వచనం వరుణలోకాదీనాముపలక్షణార్థమ్. బ్రహ్మా- చతుర్ముఖః, తత్ర †వరుణాదయ స్త్వమానవాను వర్తినో భూత్వాగన్తౄ్ర్ స పర్యన్తో ఽధివాహయ న్తీ త్యభిప్రాయః.

" సఏనాన్ బ్రహ్మగమయతీ''త్యత్ర బ్రహ్మశబ్దశ్చతుర్ముఖపరఇత్యా శయేనాహ,

—※ ౭॥సూ॥ కార్యంబాదరిరస్యగత్యుపపత్తేః ※—

అమానవేనతుసత్యలోకపర్యన్తమేవాతివహనమ్, కార్యమ్- భవతి, తస్మాత్ బ్రహ్మగమయతీత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దస్సింహో దేవదత్త ఇ తివ చ్చతుర్ముఖేగౌణ ఏవప్రయుజ్యతఇతి బాదరిరాచార్యో మన్యతే, కుతః? అస్యామానవస్య చతుర్ముఖాదర్వాచీనత్వేన సత్యలోకాన్త గత్యుపపత్తేః. ... ... *

—※ ౮॥సూ॥ ¶విశేషితత్వాచ్చ ※—

" బ్రహ్మలోకాన్గమయతీ '' తిసత్యలోకపర్యన్త గమయి తృత్వేనహ్యమానవో విశిష్యతే, తస్మాత్సత్యలోకాన్త మేవామానవే నాతివహనస్యకార్యతయా బ్రహ్మపదంచతుర్ముఖపరమితినిశ్చీయతే.

—※ ౯॥సూ॥ సామీప్యాత్తుతద్వ్యపదేశః ※—

తుశబ్దోఽప్యా, అపిచాత్మజత్వేన పరబ్రహ్మసామీప్యాదప్యాత్మ యోనౌ తద్వ్యపదేశః- గౌణతయాబ్రహ్మ శబ్దప్రయోగ ఉపపద్యతే.

---

* వైద్యుతాన్- అర్చిరాది పథావిద్యుల్లోకం ప్రాప్యస్థితాన్ గన్తౄనిత్యర్థః. †తర్హి-శ్రీహరిణా వరుణాదివినియోగా నర్థక్యమి త్యతఆహ-వరుణాదయస్త్వి) తి.

¶ ఇహబ్రహ్మశబ్దస్య చతుర్ముఖపరత్వే హేత్వన్తరమాహ- (విశే షితత్వాచ్చే) తి.

తస్మాద్విద్యుల్లోకాదుపర్యమానవస్యైవప్రాధాన్యేనాతివాహి

౪॥ వైద్యుతాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౪॥

—✻{ ౧౦॥సూ॥✻ కార్యాత్యయేతదధ్యక్షేణసహా తః పరమభిధానాత్ }✻—

త్రేధాఖలుజీవాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి, కేచిత్పుణ్యాతిశయినః, కేచిద్ధిరణ్య గర్భోపాసకాః, కేచిదష్టాఙ్గయోగినఇతి. తత్రయేపుణ్యాతిశయేనసత్యలోకం వ్రజన్తితేకల్పాన్తరేఽధికారిణోభవన్తి, అష్టాఙ్గయోగినాందేవ యానేనసత్యలోకం ప్రాప్తానాం పరమపదప్రాప్తింవక్ష్యతి, యేచహిరణ్యగర్భోపాసకాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి కిం తేషాంతత్రలబ్ధ యోగానాం తదధిపత్యాగమన మనపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిర్భవతి? ఉతతేషాం తదాగమన మపేక్ష్యైవ పరమపద ప్రాప్తిర్భవతి? ఇతివిశయే+ప్రత్యభిధీయతే- (కార్యాత్యయ) ఇతి=సత్యలోకాధిపత్యలక్షణకార్యాన్త ఏవ,తదధ్యక్షేణ-సత్యలోకాధిపతినా హిరణ్యగర్భేణ సహైవ, తదుపాస్కాః- తత్రసంజాతభగవదుపాసనాస న్తః, అతః- సత్యలోకాత్పరమ్, పరమపదంప్రాప్నువన్తీత్య

కత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౪॥

✻ భగవదుపాసకానాం దేవయానేన పథాచతుర్ముఖప్రాప్తిప్రస్తావేనచతుర్ముఖోపాసనయాతం ప్రాప్తానామపిస్మృతత్వా త్తద్విచారార్థంప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (కార్యాత్యయ)ఇతి.

+యథేహ భగవదుపాసకా ఏతల్లోకాధిపత్యాగమనమనపేక్ష్యపరంపదం వ్రజన్తితద్వత్సత్యలోకే లబ్ధభగవదుపాసనా అపితదధిపత్యాగమన మనపేక్ష్యైవపరంపదం వ్రజన్తీతిపూర్వ పక్షేప్రాప్తే హిరణ్యగర్భోపాసనయా సత్యలోకం గతానాం తదనుగ్రహాయత్తభగవదుపాసన వత్త్వాత్తథాశ్రుత్యనుగ్రహాచ్చతేషాం హిరణ్యగర్భాగమన మపేక్ష్యైవ పరంధామప్రాప్తిరితిభావేన సిద్ధాన్తయతి- (ప్రత్యభిధీయత) ఇతి.

వగన్తవ్యమ్, కస్మాత్? "ఏవంపరేత్య భగవన్తమనుప్రవిష్టా మేయోగినోఽజితమరున్మనసోవిరాగాః। తేనైవసాకమమృతం పురుషంపురాణం బ్రహ్మప్రధాన ముపయాన్తి గతాభిమానా" ఇతి "తే బ్రహ్మలోకే తుపరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తిసర్వ" ఇతిచాభిధానాత్, ఇదముపలక్షణమ్, వసిష్ఠభృగుదక్షాదీనా మప్యధికారాన్తే బ్రహ్మణా సహైవ పరమపద ప్రాప్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్,ఖల్విద *మసూచి" యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణా" మిత్యనేన.

—✻ ౧౧॥సూ॥† స్మృతేశ్చ ✻—

"బ్రహ్మణాసహతే సర్వే సమ్ప్రాప్తే ప్రతి సఞ్చరే। పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తిపరంపద" మితి స్మృతే శ్చాయమర్థస్స్పష్టమవగమ్యతే, ప్రతిసఞ్చరః- ప్రళయః, ప్రాకృతిక ఇత్యర్థః.

౫॥ కార్యాత్యయాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౨॥

—✻ ౧౨॥సూ॥ పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాత్ ✻—

సత్యలోకంప్రాప్తాయథోక్తాష్టాఙ్గ యోగినఃకిం యథోక్తోపాసకవత్సత్యలోకాద్ధ్యక్షాగమనంప్రతీక్ష్య పరంధామప్రాప్తుముద్గచ్ఛన్తి? కింవాతదాగమనమప్రతీక్ష్యైవోద్గచ్ఛన్తి?ఇతివిశయే ¶యథోక్తోపాస

* అసూచి- సూచితమ్, చోదనాపాద ఇతి శేషః.

తస్మాదేషాం తదధ్యక్షేణైవ పరంధామప్రాప్తిర్నిశ్చీయత ఇత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్.

ఫలంచాయం నిశ్చయఏవేతి ధ్యేయమ్. అ॥౫॥సూ॥౨॥

† యద్యపితే హిరణ్యగర్భోపాసకాస్తదాగమనం ప్రతీక్షన్తేతథైవమష్టాఙ్గయోగి నస్తదాగమనం ప్రతీక్షన్త ఇతి ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వా) దితి.

¶ యథోక్తోపాసకవత్- హిరణ్యగర్భోపాసక వదిత్యర్థః, ఏతేఽష్టాఙ్గయోగినః.

కేవ త్తదాగమనం ప్రతీక్ష్యైతఉద్గచ్ఛన్తీతి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః-యేప్య
ష్టాఙ్గయోగినో దేవయానేన పథా సత్యలోకం ప్రాప్తాస్తే తు కిఞ్చి
త్కాలం సత్యలోకే బ్రహ్మణా కృతోపచారాదికం ప్రాప్య తదాగమ
నం కార్యాత్యయం చానపేక్ష్యైత తస్మాత్తత్పరం పద మాప్తు ముద్గచ్ఛ
న్త్యేవేతి జైమిని రాచార్యో మన్యతే, కుతః ? అష్టాఙ్గయోగేన సాక్షా
ద్భగవదుపాసకానాం హిరణ్యగర్భోపాసకాపేక్షయా ముఖ్యత్వాత్,
¶ తస్మాత్తేషాం కార్యాత్యయపర్యన్తవిళమ్బో నభవతీత్యవగన్తవ్యమ్.

—॥ ౧౩॥సూ॥ దర్శనాచ్చ ॥—

దృశ్యతేచ "నయత్ర శోకో నజరా నమృత్యుర్నార్తి ర్నచోద్వే
గఋతేకుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోదః కృపయాఽనిదం విదాం దురన్తదుఃఖ
ప్రభవానుదర్శనా" దిత్యత్ర సత్యలోకాదుద్గమన హేతుశ్చిత్తతోదః
తస్మాదేషాం కార్యాత్యయపర్యన్తం సత్యలోకే నవిళమ్బ ఇతినిశ్చీయతే.

—॥ ౧౪॥సూ॥† నచకార్యే ప్రత్యభిసన్ధిః ॥—

యద్యపి "ప్రజాపతేః సభాం వేశ్మ ప్రతిపద్యత" ఇతి శ్రుతి
ర్యావిఞ్చి సభామధ్యవర్తి భగవద్గుణగణామృతపానార్థ నిర్మిత మ
ణ్టపప్రాప్తి రేవాష్టాఙ్గయోగేన భగవదుపాసకస్య భవతీతి శ్రావయతి,
తథాపి తస్య కార్యే- అనిత్యే సత్యలోకే చిర ముషితుమ్, నచ ప్రత్యభి
సన్ధిః- నైవేచ్ఛా భవతీతి యావత్; తత్ర భగవ దుపాసన విరహిత
భూలోకగత జీవ దురన్త దుఃఖాను దర్శన నిబన్ధనచిత్తతోదప్రసం
గాదిత్యభిప్రాయః, తస్మాదగ్రతో యాన్తీతి నిశ్చీయతే.

౬॥ పరం జైమినిర్ముఖ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

పరబ్రహ్మోపాసనమాహాత్మ్యసూచనాయోత్తరాధికరణమారభ్యతే,

¶ ఫలకథన పూర్వక మేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† అనిత్యత్వాత్సత్యలోకే వస్తుం నైషామిచ్ఛాస్యాదిత్యాహ (నచే)
తి.

 అ॥ ౬॥ సూ॥ ౩॥

—*{ ౧౫॥సూ॥ అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతి బా దరాయణఉభయథాఽదోషా త్తత్క్రతుశ్చ }*—

() అథయదుక్తమ్ "బ్రహ్మదృష్టి రుత్కర్షాత్" దిత్యత్ర ప్రతీకోపాసనం తదాలమ్బనాదీనపి కిమర్చిరాది రాతివాహికో గణోబ్రహ్మలోకంనయతి? ఉతఅప్రతీకాలమ్బనానేవేతినియమః?ఇతి+విశయం ప్రశమయతి-(అప్రతీకాలమ్బనా)నితి=ప్రతీకాలమ్బనాః- "మనోబ్రహ్మేత్యుపాసితే" *త్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట ప్రతీకోపాసననిష్ఠాః, అప్రతీకాలమ్బనాః- సాక్షాత్పరబ్రహ్మోపాసకాఽష్టాఙ్గ యోగిన ఇత్యర్థః, తానేవైష ఆతివాహికోర్చిరాదిదేవగణో దేవయానేన బ్రహ్మలోకం నయతీతి నియమఇతి భగవాన్ బాదరాయణోమన్యతే, కుతః? ఉభయథాఽదోషాత్-నహి పరబ్రహ్మోపాసకా ఏవ పరమపదం ప్రాప్తు మర్చిరాది మార్గేణ బ్రహ్మలోకం గచ్ఛన్తి, నతుప్రతీకోపాస

అథసిహ్మావలోకనన్యాయేనప్రతీకోపాసకాననుస్మృత్యప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభత ఇతిసూచయన్ తత్ఫలమాహ- (పరబ్రహ్మే) తి.

() అథేత్యర్థాన్తరే, తదాలమ్బనాదీనపీ త్యత్రాదినా హిరణ్యగర్భోపాసకాగ్రాహ్యాః.

అర్చిరాదిరాతివాహి కోగణః కింప్రతీకాలమ్బనానపి సత్యలోకంనయతి.? కింవాననయతి ? ఇతివిశయస్యార్థః.

+ పరమపదప్రేప్సుత్వా త్ప్రతీకాలమ్బనానపిప్రోక్తాతివాహికోగణస్స త్యలోకంనయతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేతేషామనుత్పన్నభగవదుపాసనత్వా త్తాన్ యథోక్తాతి వాహికోగణోదేవయానేనసత్యలోకంననయతీతిభావేనసిద్ధాన్తయతి-(విశయంప్రశమయతీ)త్యాదినా.

* ఇత్యాదిశ్రుతీత్యత్రాదినా హిరణ్యగర్భోపాసనవిధిరూపశ్రుతిర్గ్రాహ్యా.

కా అపీత్యేవ ముభయథోపాసక గతివిభాగా భ్యుపగమస్య దోషో భవతి, అపిచ తత్క్రతు న్యాయశ్చైతమర్థం సమర్థయతి, క్రతుః- రుపాసనమ్, సచ న్యాయ్యమేవహి యత్క్రతు స్సతదీయ మైశ్వర్యం ప్రాప్నుయాదితి. “ తంయథాయథోపాసతే తదేవ తద్భవతీ” తిహి శ్రూయతే,* తతశ్చ పరబ్రహ్మక్రతూనేవార్చిరాది రాతివాహికోగణో దేవయానేనబ్రహ్మలోకం నయతీతి సాధ్వేతద్వ్యాహృతమ్,† అష్టాఙ్గయోగినాం భగవదుపాసకత్వా త్తత్క్రతుత్వమపిసమ్భవత్యేవ, నచ ప్రతీకోపాసకస్య పరబ్రహ్మక్రతుత్వం సమ్భవతి,తస్య ప్రతీక ప్రధానత్వాత్ ; ¶కింతు ప్రతీకోపాసకస్యాపిక్రమేణపరబ్రహ్మోపాసకత్వ రూపతత్క్రతుత్వంసిద్ధ్యేదిత్యభిప్రాయః

౭॥ అప్రతీకాలమ్బనాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

—❋ ౧౬॥సూ॥+ విశేషంచదర్శయతి ❋—

అథ సత్యలోకాదుత్క్రాన్తాః కిమాపరమ పద ప్రాప్తేర న్తరాళేకిమప్య ప్రాప్య పరమ పదంప్రాప్నువన్తి?యద్వాకించిత్ప్రాప్య తదతిక్రమ్యైవ తే పరమ పదంప్రాప్నువన్తి ? ఇతి పరీక్షాయాం తత్రేదం ప్రతివిధీయతే-(విశేషంచే)తి=అత్ర విశేషశబ్దః పృథివీము

---

* ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తతశ్చే)తి.

† అష్టాఙ్గయోగినాం పరబ్రహ్మక్రతుత్వముపపాదయన్ ప్రతీకాలమ్బనానాంతన్నాస్తీత్యాహ- (అష్టాఙ్గయోగినా)మితి.

¶ కదాపునఃప్రతీకోపాసకస్య తత్క్రతుత్వం సిద్ధ్యేదిత్యాశఙ్కాయామాహ- (కింత్వి) తి.

అ॥౭॥సూ॥౧॥

\+ ఇహప్రతీకాలమ్బన ప్రాప్యప్రస్తావేన సత్యలోకాదూర్ధ్వమష్టాఙ్గయోగిప్రాప్యస్యోపస్థితత్వాత్తద్విచారాత్మకముత్తరాధికరణం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోపక్రమతే- (విశేషంచదర్శయతీ) తి.

సత్యలోకాదుర్గతానాం పరమపదప్రాప్తేః ప్రాక్ప్రాప్య

పదిశతి, "విశేషస్తు పర్వాణాదన్యస్పర్శగన్ధవానభూ"దిత్యాదౌ పృ
థివ్యాం విశేషశబ్దదర్శనాత్; తతశ్చార్చిరాది వర్త్మనా సత్యలోకం
ప్రాప్తా భగవదుపాసకా స్సత్యలోకాదుత్క్రమ్య, విశేషమ్-పృథి
వ్యావరణమ్, ప్రతిపద్య తమతిక్రామన్తి, చశబ్దోఽనుక్తసముచ్చా
యకః, తేనానేన చశబ్దేన సావరణాదీన్యతిక్రమన్త స్తత్తదావర
ణాతిక్రమణావసరే పృథివ్యాది తత్తదావరణేష్వేవ లిఙ్గదే
హగతపృథివ్యాద్యంశాన్ యథాభాగం ప్రవిలాప్యానాదిత్వేనానువ
ర్తమానాజ్ఞానేనసహ ప్రకృతిమాత్రావశేషితం లిఙ్గదేహంచ ప్ర
ధానావరణే ప్రవిలాప్య తదపి ప్రధానావరణమతిక్రమ్య జాగ
రాద్యవస్థా సాక్షితయా విశ్వతైజసప్రాజ్ఞ సంజ్ఞాపన్నాని
రుద్ధ ప్రద్యుమ్న సఙ్కర్షణ నివర్తిత జాగ్రత్స్వప్న
సుషుప్త్యవస్థాశ్చ ప్రహాయ స్వస్వరూపమాత్రావశేషితాస్సన్తో వి
రజాం నదీం తీర్త్వా పరిశుద్ధస్వరూపాశ్చ సన్తో మనో వాగాద్యగోచ
రం ముక్తవర్గానన్దయితృతయా తుర్య సంజ్ఞకవాసుదేవాధిష్ఠి
తం సాక్షాత్పరమపదం ప్రాప్నువన్తీత్యవగమయతి, కుతః? +యతో ద
ర్శయతీమమర్థమ్ "తతో విశేషం ప్రతిపద్య నిర్భయస్తే నాత్మనా

దేశానామ్నానాత్సత్యలోకాదుత్క్రమ్య త్వరయైవ తే పరంధా
మ ప్రాప్నువన్తీతి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తమాహ- (తత్రేదం ప్రతివిధీ
యతే)ఇత్యాదినా=సౌత్రచశబ్దేనసూచితమర్చావరణాద్యతిక్రమమా
హ- (తేనానేనే)తి= అనుక్తసముచ్చాయకేనేత్యర్థః.

+ నచైకేన చశబ్దేనాయం బహ్వర్థః కథమవగమ్యత ఇతి శఙ్కాయామ్,
సౌత్రాక్షరాణాం సారవద్విశ్వతో ముఖత్వంచ "అల్పాక్షరమ
సన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్" ఇతిసఙ్గతిభాష్యే ప్రోక్తత్వాత్స
త్యలోకాదుపరి యోగినాం విశేషాద్యావరణ ప్రాప్తిరస్తీతి శ్రుతిరేవ
దర్శయతీత్యాహ- (యతో దర్శయతీ)తి.

పోఽగ్నిమమూర్తిరత్వరన్ । జ్యోతిర్మయో వాయుముపేత్య కాలేవా యాత్మనాఖంబృహదాత్మలిఙ్గమ్ ॥ ఘ్రాణేనగన్ధం రసనేనవైరస'' మి త్యారభ్య '' తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమ యోవసాన''ఇతి, ''విశ్వోఽథతైజసః ప్రాజ్ఞస్తుర్య ఆత్మాసమన్వయా'' దితిచైవంజాతీయకామ్నాయః, ¶తస్మాదర్చిరాదివర్త్మనాసత్యలోకం ప్రాప్తాః కార్యాత్యయమనపేక్ష్యైవ ప్రాగ్ఘిరణ్యగర్భోద్ధర్తుర్మాత్తల్లోకాదుద్ధర్తుర్భిన్నబ్రహ్మాణ్డం భిత్వా సాక్షాత్పరమపదం ప్రాప్నువన్తీతి నిశ్చీయతే,†యథామహారాజసమాశ్రితస్తస్యపితుః పశ్యతస్తత్పుత్రోత్పన్నం తద్రాజసమాశ్రయేణ స్వపిత్రపేక్షయాభూయాంసంమహారాజప్రసాదంలబ్ధ్వా తత్ప్రాసాదాదికమారుహ్యరాజ్ఞాసహ యథేచ్ఛం విహరన్మహారాజవదానన్దమనుభవతి తద్వదిదమవగన్తవ్యమ్. ౮॥ విశేషాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల

తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస

పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త

శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ

గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వ వే

దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే

చతుర్థాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

తృతీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౧౬॥

¶ ఫలకథనపూర్వకమధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

† భగవదుపాసకానాం ప్రాగ్ఘిరణ్యగర్భాగమనాత్పరంధామారోహణంఘటమానం మన్వానోదృష్టాన్తేన సమర్థయన్ పాదార్థముపసంహరతి- (యథే) తి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థపాదః.

—౧॥సూ॥ సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేనశబ్దాత్.—

*అవగతమేతత్తృతీయ పాదేఽష్టాఙ్గయోగినామర్చిరాదిమా
ర్గేణసత్యలోకం ప్రాప్యతస్మాదుద్గతానాంసావరణబ్రహ్మాణ్డభేదనా
వసరే లిఙ్గదేహభఙ్గేసతి తేవిరజానదీ మపితీర్త్వాసాక్షాత్పరమ పదం
ప్రాప్నువన్తీతి.అథైతావతా సపాదత్రయాధ్యాయత్రయకృతవిచా
రేణేయంప్రక్రియాసమ్పన్నా,నృణాంనిశ్రేయససాధనానికర్మజ్ఞానం
భక్తిశ్చేతీత్రీణిభవన్తి, తత్రకర్మ త్రివిధమ్, నివృత్తమ్, ప్రవృత్తమ్, నిషి
ద్ధమ్, చేతి; తత్ర నిషిద్ధానుష్ఠాతారో నిరయం వ్రజన్తి, ప్రవృత్తాను
ష్ఠాతారస్తు ధూమవర్త్మనా స్వర్గారోహా వరోహాభ్యా మిహపర
లోకయో స్సంసరన్తస్సన్తో ఽనవరతం సుఖదుఃఖా న్యనుభవన్తి, ని

ఆవిర్భావస్వరూపేణ యద్భక్తాః పరమేపదే।
బ్రహ్మసమ్పద్యనావృత్తాస్సీతారామస్సమేగతిః॥

*ఏతదధ్యాయేనాస్య పాదస్యైకవిషయత్వసఙ్గతిస్స్ఫుటైవ,అతీ
తపాదత్రయేణసామాన్యతోఽవగతాబ్రహ్మసమ్పత్తిరస్మిన్పాదేవిశేష
తఃప్రపఞ్చ్యతే, అతస్సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వన్యాయ
మనురుధ్యపాదత్రయమేవైతత్పాదస్య హేతుతద్వద్భావసఙ్గతింనత్యుక్
సవిస్తరం వృత్తమనుస్మారయతి- (అవగతమేత) దిత్యాదినా= సఙ్గతి

వృత్తకర్మనిరతాస్తు చిత్తశుద్ధిమవాప్యక్రమేణ జ్ఞానం భక్తింవా ప్రా ప్నువన్తి, జ్ఞానంచ ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మవివేకోఽష్టాఙ్గయోగశ్చేతి, తత్ర ఆత్మానాత్మ వివేకినో విళమ్బ్యక్రమేణ భక్తియోగ మష్టాఙ్గయోగంవా ప్రాప్నువన్తి, అష్టాఙ్గయోగస్తు విఘ్న బహుళత్వేన శ్రమబహుళత్వేనచ పాక్రమేణదుష్కరతరఏవభవతి, తథాప్యనేక జన్మాన్తరకృతాభ్యాసేన కథంచి ద్యేషాం సిధ్యతి తేప్యష్టాఙ్గ యోగినః ప్రారబ్ధాన్తేసద్యోవా యథోక్త క్రమేణార్చిరాదిపర్వణోత్తరవర్త్మనావా సత్యలోకం ప్రాప్య బ్రహ్మాణ్డభేదన ద్వారా పరమపదం ప్రాప్నువన్తి, భక్తిస్తు భగవత్కథా తదీయ దివ్యమఙ్గళాభిధాన శ్రవణ కీర్తనాదిభేదేన నవలక్షణాభవతి, సాపి ద్వివిధా, సకామా నిష్కామాచేతి। తత్ర సకామ భక్తినిష్ఠా భగవత్ప్రసాదోపచిత భోగాన్ భుక్త్వా ప్రారబ్ధేనసహ వినిర్ధూతానాద్యజ్ఞాన సహితప్రకృతి సమ్బన్ధా స్సన్తోఽంజసా పరమపదం ప్రాప్య బ్రహ్మానన్ద మనుభవన్తి, నిష్కామభక్తి నిష్ఠాస్తు భజనారమ్భకాల ఏవ వినిర్ధూతానాద్యజ్ఞానసహిత ప్రకృతి సమ్బన్ధా స్సన్తస్త్వనవరతం భగవత్కథాభిధానశ్రవణకీర్తనాదిభి స్తమేవ భగవన్తం భజన్తః కృపయైవ బహూన్ జీవాన్ భవామ్బుధేరుద్ధరన్తశ్చ సన్తః ప్రారబ్ధాన్తే పరమపదం ప్రాప్య భగవతా సహ తదనుగ్రహేణానవరత మవాఙ్మనోగోచర బ్రహ్మానన్ద మనుభవన్తోఽవతిష్ఠన్త ఇతి.†తదిద ముక్తంసామాన్యతః "భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సమ్పద్యత" ఇత్యాది సూత్రేణాయమేవార్థోఽస్మిన్ పాదే

మాహ-†(తదిద) మిత్యాదినా, ఇదమ్-ప్రారబ్ధాన్తేభగవదుపాసకాస్తంసమ్పద్యన్తఇత్యుక్తమర్థజాతమ్. ఇత్యాదిసూత్రేణేత్యత్రాదినా "సమానాచాసృత్యుపక్రమాదమృతత్వంచానుపోష్య" తి "విశేషంచదర్శయతి" తిచసూత్రద్వయంసూచయతి.అయమేవార్థః - బ్రహ్మానన్దమను భవన్తో... [illegible] * * *

మోక్ష ప్రాప్తి పేశస్కారీ ధ్యాతృకీట దృష్టాన్తః, యత్రయ త్ర మనో దేహీ ధారయేత్సకలంధియా। కామాద్ద్వేషాద్భయాద్వా పి యాతి తత్తత్స్వరూపతామ్ ॥ కీటః పేశస్కృతం ధ్యాయన్ కు డ్యాం తేన ప్రవేశితః। యాతితత్సాత్మతాంరాజన్ పూర్వరూపమ సన్త్యజ'న్నితి శ్రుతౌ. యద్యైవం కీటస్య తస్మిన్నేవ దేహే పేశ స్కృత్ స్మరణేన తత్సారూప్య ప్రాప్తి స్స్యాత్తదా కిం పునర్వ క్తవ్యం భగవద్భక్తానాం తత్ స్మరణాదినా దేహాన్తే తత్సారూ ప్యాది ప్రాప్తిస్స్యాదితి. *అసన్మతేహిసర్వస్యాప్యసత్వాద్ద ృష్టా న్తాదికం నాస్తి, తస్మాత్తన్మతమేవాసమఞ్జసమ్.

—* ౧౦॥ సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ *—

అపిచ శరీరాదికం సర్వ మసత్యమితి యేవదన్తి తేషాం స్వ పక్షే జీవేశ్వర బద్ధ ముక్తపితృ పుత్ర గురు శిష్యాది విభాగా ఘటన రూపో మహాన్ దోషః ప్రసజ్యేత, తస్మాచ్చ తన్మత మత్యన్తమస మఞ్జసమేవ, ఏతచ్చ వయం ¶శ్రుతిగీతాభాష్యే స్పష్టీచక్రుమ.

—* ౧౧॥ సూ॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాదపి *—

తర్కేణ - వైదిక మూల ప్రమాణ మన్తరేణ యుక్తి మా త్ర విరచిత తర్కశాస్త్రేణాపి, బాధితత్వా దసన్మతస్య ప్రతిష్ఠానం నాస్తి, తత్రహి వైశేషికై శ్శరీరాదీనాం జీవేశ్వరయో ర్భేదస్యచ పార మార్థికత్వ మభ్యుపగమ్యతే, §తస్మా దప్యసమఞ్జస మేవా సన్మతమ్. ... ... *

---

*విశ్వమిథ్యాత్వ వాదిమతేతు నైతదస్తీత్యాహ - (అసన్మతేహీ)తి- ¶ (శ్రుతిగీతాభాష్య) ఇతి- 'అపరిమితా ధ్రువా' ఇత్యేత చ్ఛ్లోక వివరణావసర ఇత్యర్థః. కించ జగన్మిథ్యావాదిమత నిరాకరణం నశ్రుతిప్రమాణ మపేక్షత ఇత్యాహ - (తర్కే)తి.

§ సూత్రార్థం సఙ్క్షిపతి - (తస్మా) దితి- విశ్వమిథ్యాత్వ

—✻౧౨॥సూ॥అన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసఙ్గః✻—

అన్యథా- ప్రకారాన్తరేణ, అస్యాసన్మతస్య మూలప్రమాణం వైదిక వాక్య ✻మనుమేయమితి చేదత్రోచ్యతే,ఏవమపి- ఏవంచేదపి, తన్మతేశరీరాదే రసత్యత్వాభ్యుపగమేన తథా విధ శరీరావచ్ఛిన్నాత్మన్యుత్పన్నస్య సమ్యగ్దర్శన లక్షణస్య మోక్షసాధనస్యాప్యసత్యత్వేన జీవానామనిర్మోక్ష ప్రసంగో ¶ దుర్వార ఏవ.

—✻ ౧౩॥ సూ॥ఏతేన శిష్టాపరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతాః ✻—

ఏతేన- †అసన్మతనిబర్హణేన, శిష్టా పరిగ్రహా అపివ్యాఖ్యాతాః- పరిగృహ్యన్త ఇతి పరిగ్రహాః, నపరిగ్రహాః - అపరి గ్రహాః, నిరీశ్వర సాఙ్ఖ్యాది సమయాః , తేసర్వేపి నిరస్తా వ్యాఖ్యాతాః ప్రత్యేతవ్యాః, ఏతేషాం ప్రత్యాఖ్యానమనన్తరపాదేన స్పష్టీకరిష్యతే.

—✻ ౧౪॥సూ॥()భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్ ✻—

నను భవన్మతేపి ' అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివచస్థిత' మిత్యాదినా స్మర్యమాణో జీవేశ్వరయో రవిభాగ ఈశ్వరస్యాపి కర్మఫల భోక్తృత్వ మాపాదయతీతిచే త్తర్హి, భోక్త్రాపత్తేః- ఈశ్వరే ప్రసక్తస్య కర్మఫల భోక్తృత్వ ప్రసఙ్గస్య, స్యాదేవ లోకవ

వాద స్సర్వథాభ్రాన్తిమూలక ఇత్యధ్యవసితః.

✻ అనుమానప్రకారస్తు, విశ్వంమిథ్యేత్యేతన్మతం వేదమూలకమ్, మతత్వాత్; పాణిన్యాది మతవదితి , అనేనానుమానసిద్ధం వేదవాక్యంతు కృత్స్నం జగన్మిథ్యేత్యాదిరూప మితి తదభిప్రాయః,

¶ (దుర్వారఏవే) తి= నహ్యసతికారణే కార్యముత్పాదితుంశక్నోతీతి భావః. ... ...

† అసన్మత నిబర్హణమ్- విశ్వమిథ్యాత్వవాదిమత వినాశనమ్.

() పూర్వపక్షీ-సిద్ధాన్తమాక్షిపతి - (భోక్త్రాపత్తే) రితి = భావప్రధానోనిర్దేశః - భోక్తృత్వాపత్తేరిత్యర్థః.

త్పరిహారః, యథా లోకే దణ్డయితుం ప్రవృత్తో రాజాదిర్దణ్డ్యై స్సాకమేకాగారస్థోఽపి నైవదణ్డ్యానుభుజ్యమాన సుఖదుఃఖభాగ్భవతి తద్వదీశ్వరోఽపి భవతీతి జ్ఞేయమ్, తస్మాన్నాస్మన్మతే పరమాత్మనో భోక్తృత్వాపత్తిర్వక్తవ్యా, అయంచ పరమాత్మనః కర్మఫల భోక్తృత్వాపత్తి పరిహారోఽతీతాధ్యాయే 'సమ్భోగప్రాప్తిరితి చేన్న వైశేష్యా' దిత్యనేన సూత్రేణ ప్రదర్శితోఽపీహ సదృష్టాన్తత్వాద్విశిష్యతే. తస్మాత్, ... ※

—※ ౧౪॥సూ॥తదనన్యత్వమారమ్భణ శబ్దాదిభ్యః ※—

'అవిభక్తంచ భూతేష్వి' త్యత్ర స్మర్యమాణస్త్వవిభాగో జీవస్య తదనన్యత్వమేవ బోధయతీతి జ్ఞేయమ్, తదనన్యత్వమ్- భగవదవినాభూతత్వమ్, కుతఃపునరిద మవగమ్యతే? ఆరమ్భణ శబ్దాది భ్యః- 'కింస్విదాసీదధిష్ఠానమారమ్భణంకతమస్స్విత్- కిమాసీత్- యతోభూమిం జనయన్ విశ్వకర్మా విద్యామౌర్ణోన్మహినా విశ్వచక్షా' ఇతి శ్రుతిశ్చేతనాచేతనాత్మకస్య నిఖిల ప్రపఞ్చస్య భగవానేనారమ్భణమితి శ్రావయతి, ఆరభ్యతే-నామరూప విభాగోనేనేత్యారమ్భణమ్, పరం బ్రహ్మ; [కర్తరిల్యుట్] ఉపాదాన కారణభూతాం ప్రకృతి మధిష్ఠాయ తతోఽఖిలంజగత్పరంబ్రహ్మైవోత్పాదయతీతి భావః, ఆదిశబ్దేనాధిష్ఠాన శబ్దోక్తం జీవస్యానవ

కింస్విదాసీ దితి శ్రుతిపదయోజనాతు, మహినా - స్వమాహాత్మ్యేన, విశ్వచక్షాః - సర్వభూతాన్తర్బహిస్సాక్షీ, విశ్వకర్మా- నిఖిల జగత్స్రష్టా, కతమః - అనిర్వచనీయః పరమాత్మా, యదీత్యవధారణే, భూమిమ్ - తదుపలక్షిత మఖిలతత్వమ్, జనయన్, కిం స్విదితిద్వయమపి వితర్కే-ఖల్విత్యర్థః, అధిష్ఠానమ్- ఆశ్రయః, అతఏవ సద్న్యామ్ - ఆకాశమ్, తదుపలక్షితం బ్రహ్మాణ్డమిత్యర్థః, వ్యౌర్ణోత్ - వ్యాప్తవానితి. ...

రతం భగవదాశ్రితత్వాదికంవివక్ష్యతి, తతశ్చైవమారమ్భణశబ్దా దిభ్యో జీవానాంభగవదనన్యత్వం యథోక్తావిభాగశ్చావయతీతి ని శ్చీయతే, ఏతచ్చ 'అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతర' ఇత్యనేన సూ త్రేణ ప్రాగధ్యాయే సూచిత మిత్యనుస్మారిత మితి జ్ఞేయమ్.

౩॥ ప్రతిషేధ మాత్రాధికరణం సమాప్తమ్ సూ ॥ ౯॥

—* ౧౬॥ సూ॥ *భావేచోపలబ్ధేః *—

పూర్వసూత్రే ఉపాదానకారణ భూతాయాఃప్రకృతేర్ని ఖిల జగదుత్పద్యత ఇత్యుక్తమ్, తతోఽపాదాన కారణే ప్రకృతావ విద్యమానం జగదుత్పద్యతే? ఆహోస్విద్విద్యమానమేవ జగ దుత్ప ద్యతే? ఇతి విశయే ప్రాప్త ఇదముత్తరం పఠతి-(భావేచే)తి-ఉపా దానకారణ భావాపన్న ప్రకృతౌ ప్రాగుత్పత్తే ర్విద్యమానమేవ జ గత్పశ్చాదుత్పద్యత ఇత్యవగన్తవ్యమ్, కుతః? చోపలబ్ధేః- చోఽవ

తస్మాదసత్సంస్థాన ఇత్యత్రాసత్పద మనిత్యత్వ పర మిత్యధికర ణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ ॥ ౩ ॥ సూ ॥ ౯ ॥

* అసన్మతవ దసత్కార్య వాదో వేదవిరుద్ధత్వాన్నిరాక్రియత ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గతి మభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే - (భావే చోపలబ్ధే) రితి - సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తా హేతు న్యాయ మాశ్రిత్య పూర్వాధికరణే నాస్య హేతుహేతు మద్భావ సఙ్గత్యన్త రంచద్యోతయన్విషయముపస్థాపయతి- (పూర్వసూత్ర)ఇత్యాదినా. ప్రాగ్ఘటాద్యుత్పత్తేస్సత్యపి తదుపాదానే ఘటాది ర్నాస్తీతి ప్రతీతేర్యథా తత్రావిద్యమానమేవ ఘటాదిః పృథు బుధ్నో దర తయోత్పద్యతే, తథాస్యోపాదానే ప్రకృతావ విద్యమానమేవ జ గదుత్పద్యత ఇతి ప్రాప్తే ప్రాప్తే కారణే కార్యాస్తిత్వ దృష్టా న్తోపలబ్ధిం హేతుం కృత్వా సిద్ధాన్త యతి- (ఇదముత్తరంపఠతీ) త్యాదినా- తాముపలబ్ధి ముపపాదయతి (చోక)ఇత్యాదినా.

ధారణే, లోకే వృక్షాద్యుపాదాన కారణభూతే బీజాదౌ సూక్ష్మ రూపేణ తత్కార్య వృక్షాద్యుపలబ్ధేరేవేత్యర్థః.

* ఉపనయం నిగమయతి,

—* ౧౭॥ సూ॥ సత్త్వాచ్చాపరస్య *—

తథా పూర్వస్మిన్ స్వోపాదాన కారణే ప్రకృతా వపరస్య కార్యస్య జగతస్సత్త్వాదేవ పశ్చాదుత్పత్తిరుపపద్యత ఇతినిశ్చీయతే.

¶ అత్ర వైశేషికాః ప్రత్యవతిష్ఠన్తే.

—*{౧౮॥ సూ॥ అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచే న్నధర్మాన్త రేణవాక్యశేషా ద్యుక్తే శ్శబ్దాన్తరాచ్చ}*—

నను భవన్మతేపి "నాసదాసీన్నోసదాసీత్తదానీ" మితికార్యాత్మకస్య కృత్స్నస్య జగతః ప్రాగుత్పత్తే రసద్వ్యపదేశోభవతి, అసత్త్వమ్ - అవిద్యమానత్వమ్, తస్మాద్యథోపదిష్ట స్సత్కార్యవాదో నఘటత ఇతి చేన్నాయందోషః, కుతః? ధర్మాన్తరేణ వాక్య శే

---

*(ఉపనయ)మితి-దార్ష్టాన్తికేదృష్టాన్తదృష్టార్థావగమకపక్షము పనయః,పక్షేసాధ్యాధ్యవసాయకోక్తిర్నిగమనమ్,ప్రాగుత్పత్తేర్జగతస్స్వోపాదానేప్రకృతావస్తిత్వంసాధ్యమ్,తదధ్యవసాయకోక్తిశ్చ.

ఏతేనోపసంహృతావయవా కుంభాదేరే తదవయవ జాతమివ మృత్పిణ్డాదౌ ప్రాగుత్పత్తే ఘటాది స్సూక్ష్మతయాస్తీతి నిశ్చితమ్. యద్యప్యస తత్కార్యవాదే పరమాణూనపహాయ ప్రకృతివాద స్తదుపాదానత్వ వాదోవా నాస్త్యేవ, తథాపి సత్కార్యవాద ఇవ ప్రకృత్యాద్యనువాద మాత్ర మసత్కార్యవాదినోక్తమితిమన్తవ్యమ్, తస్మాత్తదసఙ్గతమితి భావః. ... *

¶ ఏవం నిరస్తేప్యసత్కార్యవాదే మన్త్రమాదాయతద్వాదినః పునరాక్షిపన్తీతి ద్యోతయన్నుత్తరసూత్రస్థ శఙ్కా భాగ మవతారయతి- (అత్ర) ఇతి. ... ... *

షాద్వ్యక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ అసద్వ్యపదేశ హేతుభూత సూక్ష్మత్వరూప ధర్మాన్తరేణ యోగాత్కార్యస్య జగతోఽస ద్వ్యపదేశో భవతి, వస్తుతః కారణే ప్రకృతౌ కార్యం జగత్సూక్ష్మతయాఽస్త్యేవ, తథాహి తత్ర శ్రూయతే "తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేత" మితి. తమః - అవ్యక్తమ్, ప్రకృతిరిత్యర్థః; అగ్రే - ప్రాక్సృష్టేః, ప్రకేతమ్ - ప్రకాశితమ్, తథా "సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీ" దితివాక్యశేషాచ్చ కారణే కార్యం జగదస్తీత్యవగమ్యతే, తథా యుక్తిశ్చాత్ర భవతి, కారణే కార్యాసద్భావే కథం నియత కారణాన్నియతం కార్యముత్పద్యేత, యది కారణే కార్య మసత్స్యాత్తర్హి మృత్పిణ్డాత్పటోత్పత్తిరపి ప్రసజ్యేతేతి. అతః కారణే - ప్రకృతౌ, కార్యమ్ - జగత్, అస్తీతి నిశ్చీయతే, తథా "ప్రాగేవ విద్యమానత్వాన్న తేషామిహ సమ్భవ" ఇతి శబ్దాన్తరాచ్చ ప్రాగుత్పత్తేర్జగతః స్వకారణేఽస్తిత్వం నిశ్చీయతే, తస్మాదుపాదానకారణభూతాయాం ప్రకృతౌ సూక్ష్మతయా విద్యమానమేవ జగత్సృష్టికాలే స్థూలతయోత్పద్యత ఇతి సిద్ధమ్.

కథమస్యాం నిఖిలజగదుపాదానభూతాయాం ప్రకృతౌ పరమాత్మాఽన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతే? కథం వాతస్యోపాదానత్వ ముపచర్యతే? ఇతి జిజ్ఞాసాయా మిద ముత్తరం పఠతి. ...

—* ౧౯ ॥ సూ ॥ పటవచ్చ *—

యథా పటో దీర్ఘతన్తు ష్వోతస్తిర్యక్తన్తుషు ప్రోతశ్చ సన్ తన్తూన్వ్యాప్నోతి, తద్వదేవ పరమాత్మాపి జగదుపాదానభూత ప్రకృతావన్తర్బహిర్వ్యాప్య సదావతిష్ఠతే, తదిదమామ్నాతమ్ "పరో మదన్యోజగతస్థుషశ్చ ఓతం ప్రోతం పటవద్యత్ర విశ్వ" మిత్యాద్యా. పరమాత్మని విశ్వవ్యాప్తా వుక్తాయాం తస్మిన్ పరమాత్మవ్యాప్తి రప్యుక్తేతి జ్ఞేయమ్, యద్వా యత్ర ... తస్మాత్పరమా

త్మనో ప్యుపాదానత్వోపచారః, అపిచ జగదుపాదానే వ్యాప్తస్య పరమాత్మన ఉపాదేయ జగద్వ్యాప్తి స్సులభైవ, తాదాత్మ్య స మ్బన్ధవతోరుపాదానోపాదేయయో రైక్యాల్; *తథా హ్యామ్నా యతే "కార్యకారణ వస్త్రైక్య దర్శనం పటతన్తువల్ । అవస్తుత్వా ద్వికల్పస్య భావాద్వైతంత దుచ్యత" ఇతి. అవస్తుత్వాల్ - అ నిత్యత్వాల్, వికల్పస్య - వివిధం కల్పితస్య విశ్వస్య, భావాద్వైత సిద్ధిరేవైత దధికరణ ఫలమితి ధ్యేయమ్.

నను పరమాత్మాయది పట స్తన్తూనివ కార్యకారణాత్మ కమఖి లం జగద్వ్యాప్నోతీత్యుచ్యతే, తర్హి తదితర స్సకథం స్యాదతో దృ ష్టాన్తాన్తరం ప్రాహ, ... *

—* ౨౦ ॥ సూ ॥ యథాచ ప్రాణాదిః *—

యథావా ప్రాణాపానాది వృత్తిం భజమానో వాయుర్నిఖి లం శరీరంవ్యాప్నువన్నపి తదితరఏవావతిష్ఠతే ఏవం పరమాత్మాపి నిఖిలంజగద్వ్యాప్నువన్నపి తత్సమ్పర్కాభావాదితర ఏవావతిష్ఠతే, "వ్యాపకో సజ్జ్యనావృతః - ఇదంహి విశ్వంభగవా నివేతర" ఇతి హి శ్రూయతే. తస్మాత్పటదృష్టాన్తః పరమాత్మనోనిఖిలజగద్వ్యా ప్తి మాత్రఇతి జ్ఞేయమ్. ... ...

సుగమత్వాయ వాక్యస్యార్థాన్తరమాహ- (యద్వే) తి.

* ఇహార్థాల్ ' మహద్వచ్చే ' త్యధికరణోక్తా పరమాత్మ నో నిఖిల జగద్వ్యాప్తిశ్చానుస్మారితా భవతీత్యాశయేనాహ-(అపి చే) తి - ఉపాదానో పాదే యయోరైక్యే ఆమ్నాయం ప్రమాణ యతి- (తథాహ్యామ్నాయత)ఇతి- అతోఖిలంజగత్స్వోపాదానే ప్ర కృతౌ ప్రాక్సర్గా త్సూక్ష్మతయా వస్థాయ సృష్ట్యవసరే స్థూల తయోత్పద్యతే, ఏవముభయా వస్థాయామపి జగతి పరమాత్మాన్తర్బ హిర్వ్యాప్య తదితర స్సన్నేవ తిష్ఠత ఇత్యధికరణోప సంహారః

౪॥ భావేచోపలబ్ధేరిత్యధికరణంసమాప్తమ్॥ సూ॥ ౫ ॥

¶ అత్ర చోదయతి,

—*౨౧॥ సూ॥ ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిః*—

స్యాదేతచ్చేతనాచేతనాత్మక నిఖిల జగదితరస్య పరమాత్మనః కిం జగద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిస్స్యాత్ ? ఆహోస్విన్న ? ఇతి సంశయః, తత్ర జగద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిస్స్యాదితి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః ? "ఇదంహివిశ్వం భగవానివేతర " ఇతి పరమాత్మనశ్చేతనాచేతనాత్మక జగదితర వ్యపదేశాత్; ఇతరత్వమ్ - అసమ్బద్ధత్వమ్, భిన్నత్వమిత్యర్థః; *నహ్యన్యస్య హిత మన్యోజ్ఞాతుమర్హతి.తతశ్చ పరమాత్మనస్తత్తచ్చేతన విషయ హితాకరణా హితకరణదోష ప్రసక్తిస్స్యాదిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే.

—* ౨౨॥సూ॥అధికంతు భేదనిర్దేశాత్ *—

తుశబ్దశ్చోద్యవ్యావృత్త్యర్థః, పరమాత్మనస్తత్త జ్జీవవిషయకహితకరణాహితాకరణసామర్థ్యమధికమ్ - అపారమేవభవతి, కుతః ? భేదనిర్దేశాత్ - భిద్యతేఏభిరితి భేదధర్మాః, "తస్మాద్భవంత మనవద్యమనన్తపారం సర్వజ్ఞమీశ్వర మకుణ్ఠవికుణ్ఠధిష్ణ్యే " మిత్యాదౌ 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్-యస్యజ్ఞానమయంతపః-పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ

ప్రత్యేతవ్యః. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౫॥

¶ జీవాభేదాత్పరమాత్మనస్తద్ధిత కారకత్వోపపత్తౌ కథంతదితరత్వం పరమాత్మన ఇత్యాక్షేప సఙ్గతి ముత్తరాధికరణేద్యోతయతి- (అత్రచోదయతీ) తి—ఆక్షిపతీత్యర్థః.

* పరమాత్మనోజీవాద్భేదేసతి కథం తస్య జీవహితకరత్వ మిత్యాహ- (నహీ) తి - తథాచపరమాత్మాజీవాదనితర ఇతి భావః.

సర్వాన్తర్యామిత్వ సరజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వా ద్యనన్తగుణగణపూర్ణత్వాత్పరమాత్మనో నేషదప్యేష దోష స్పర్శ ఇతి సూత్రేణ

శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా " చేత్యాహ చ పరమాత్మ
నోహి సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మా నిర్దిశ్యన్తే, నహి సర్వజ్ఞత్వ సర్వే
శ్వరత్వ సర్వశక్తిత్వాద్యనన్త మహిమా పరమాత్మా జీవహితాదికం
కర్తుం నశక్నోతీతి వక్తుం శక్యతే; అతస్తస్మిన్నైవ జీవహితాకరణా
ది దోషప్రసక్తిః. ... ...

నను చేతనత్వా జ్జీవాస్స్వయమేవ స్వహితాదికంకుర్వన్త్విత
ఉత్తరంపఠతి, ...

——*౨౩॥సూ॥ అశ్మాదివచ్చతదనుపపత్తిః *——

పాషాణతృణకాష్ఠ లోష్టాదివత్స్వతగప్రవృత్తిహీనానాం జీ
వానాం స్వీయ హితకరణాద్యనుపపత్తిరేవ ప్రతిపత్తవ్యా.

——*౨౪ ॥ సూ ॥ ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచే న్నక్షీరవద్ధి* ——

నను సర్వేషు వేదాన్తేషు చేతనాచేతనాత్మకస్య కృత్స్నస్య జ
గతః పరమాత్మ కర్తృకోపసంహార దర్శనాత్తస్య జీవహిత కరణా
దికం నసఙ్గచ్ఛత ఇతిచే న్నాయందోషః, కుతః? క్షీరవద్ధి- హి- య
స్మాత్, క్షీరవదేవేశ్వరో జీవానుపసంహరతి యథావా దధ్యాద్య
ర్థినస్తాపన శోషణాతంచనాదినా క్షీరస్య స్వభావ ముపసంహృ
త్య దధిఘృతాదిభావ మాపాద్య తన్మాహాత్మ్య మేవోత్పాదయన్తి,
తద్వదీశ్వరోపి జీవానాం దౌరాత్మ్యాదిక మపోహ్య పునస్సృష్టికా
లే క్రమేణయథార్హం మాహాత్మ్యాదికముత్పాదయితుమేవకల్పన్తే
చేతనాచేతనాత్మకం నిఖిలంజగదుపసంహరతి, * అతోస్యసఘృణ
స్యైతుర్హితాకరణాది దోషలేశ ప్రసక్తిరపి నాస్తీత్యధ్యవసేయమ్.

——* ౨౫॥ సూ॥ దేవాదివదపిలోకే *——

సిద్ధాన్తయతి- (అధికంత్వి) తి. ... *

* భగవత స్సదా చేతన హితకారకత్వానుసన్ధానమిహ ఫలమి
తి సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (అత) ఇతి.

యథావాలోకే దేవోనిశంద్యోతమానస్సూర్యాదిరపాముపసం
హార విసర్గాభ్యాం స్థావర జఙ్గమానాం ప్రాణినాం హిత మేవ
కరోతి *తద్వదీశ్వరోపి శరీరోపసంహార సృష్టిభ్యాం జీవానాంహిత
మేవ కరోతీతి జ్ఞేయమ్. ... ... *

౫॥ ఇతరవ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

—* ౬॥సూ॥కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వ శబ్దకోపోవా *—

¶ ఉప సంహార శబ్దేన సృష్టేరపి స్మృతత్వాత్తత్ర సన్దిహ్యతే,
సృష్టికాలే కిం సర్వేషాం జీవానాంస్థూల శరీర సమ్బన్ధో భవతి? కిం
వా కేషాంచిదేవ? ఇత్యేవం సన్దేహే ప్రాప్తే *ఇదముచ్యతే- (కృ
త్స్నే)తి- తదా సర్వేషాం జీవానాం స్థూలశరీర సమ్బన్ధా భ్యుప
గమేహి యుగపత్కృత్స్నజీవానాం స్థూలశరీరోపలబ్ధిః ప్రసజ్యేత,
తథాచ సత్యానుపూర్వ్యేణ బ్రహ్మాది సృష్టిర్విరుధ్యేత, తస్మాత్తే-
షాంచిదేవ కల్పాదౌ స్థూలశరీర సమ్బన్ధో భవతి, తతః క్రమేణ స
ర్వేషాం తత్సమ్బన్ధో భవతీతి నిశ్చీయతే, తథాపి కేషాంచిద్విషయే
దుస్సహః పరాధానుగుణ్యేన నిరవయవత్వ ప్రాప్తిహేతుభూత శ
బ్దకోపశ్చేశ్వరస్య భవతీ త్యధ్యవసేయమ్, వా శబ్దశ్చార్థే-, నిరవ
యవత్వమ్- నిష్కృష్టశరీరవత్త్వమ్, శబ్దకోపః- ' క్షిపామ్యజస్ర మశు

---

* దృష్టాన్తార్థం దార్ష్టాన్తికేనిగమయ న్నధికరణ ముపసం
హరతి- (తద్వ)దితి. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౫॥

¶ ప్రాగధికరణే నాస్యప్రసఙ్గ సఙ్గతిమాహ - (ఉపసంహార
శబ్దే) నేతి . ...*

* "యతోవా ఇమాని భూతానిజాయన్తే" ఇత్యాదౌ యుగప
త్కృత్స్న ప్రాణ్యుత్పత్తి శ్రవణాత్సర్వేషాం జీవానాంయుగపత్స్థూ
ల దేహసమ్బన్ధో భవతీతి పూర్వపక్షం ప్రతిచక్షాణ స్సిద్ధాన్తయతి -
(ఇదముచ్యత) ఇత్యాదినా - తదా- సర్గావసరే.

ఖానాసురీష్వేవ యోనిషు । ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢాజన్మ నిజన్మని ॥ మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గ తి ' మిత్యాది రూపవాక్య సహితఃకోపః, ఏతదుక్తంభవతి, 'సూ ర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథా పూర్వమకల్పయత్ । దివంచ పృథి వీంచాన్తరిక్షమథోసువ ' రిత్యాద్యుక్త రీత్యా ఈశ్వరః కృత్స్నంజ గత్సృష్ట్వా తత్ర జీవానాం క్రమేణ స్వస్వ కర్మానుగుణ్యేన శరీరా ణిచ సృజతి, తత్రమేతు భగవతి తదీయేషువా దుస్సహాపరాధిన స్తాన్నికృష్ట శరీరైర్యోజయిత్వాశిక్షయతీతి, ¶తస్మాదపరాధమన్తరే ణ వర్తితవ్యమ్, యథాశక్తిభగవదుపాసనంచకర్తవ్యమితి ధ్యేయమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వాత్. *—

శ్రుతేః- ' యఏషాం పురుషం సాక్షాదాత్మప్రభవమీశ్వరమ్। నభజన్త్యవజానన్తి స్థానా ద్భ్రష్టాపతన్త్యధ ' ఇత్యేవం జాతీ యకాయాశ్శబ్ద మూలత్వాత్- ' క్షిపామ్యజస్రమశుభా ' నిత్యాది స్మృతివాక్య మూల ప్రమాణత్వా, త్తాదృశ స్మృతివాక్యంప్రమాణ తమమ్, అతోభగవత్తదీయాపరాధి విషయేక్షిపామీతి సఙ్కల్పిత శి క్షాం కరోత్యేవ భగవా నిత్యభిప్రాయః. ...

—* ౨౮॥ సూ॥ *ఆత్మని చైవం విచిత్రాశ్చహి*—

ఆత్మని- చేతనే, అచేతన ధర్మాప్రసక్తిః, చశబ్దాదచేతనేచే తన ధర్మా ప్రసక్తిశ్చేత్యేవ ముభయధాజగత్సృష్టి వ్యగ్రః పరమా త్మా కథం సత్ప్రతిపక్షాన్ శిక్షితుంశక్నోతీతి నవిస్మేవ్యతేమ్, కుతః? విచిత్రాశ్చహి- యస్మాత్కారణాదీశ్వర ఏవంవిధ సృష్టిసత్ప్రతిప

¶ ఏతదధికరణఫలం విశదయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. ... ...

* నాతిచిత్రమిదం శ్రీభగవాన్ ప్రతిపక్షిణ శ్శిక్షయతీత్యాహ- (ఆత్మనిచైవ) మితి. ... ...

షు శిక్షణాది హేతుభూత విచిత్రా శ్శక్తయస్సన్తి, తథాచ శ్రుత యః 'నతోఽస్మ్యనన్తాయ దురన్త శక్తయే విచిత్రవీర్యాయే' తి, 'యఏవమవ్యాకృత శక్త్యుదన్వత' ఇతి "పరాస్యశక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞాన బలక్రియాచే" తి.

¶ ౬॥ కృత్స్న ప్రసక్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

§ తదేవం భగవాన భక్తేష్వపరాధాన్దృష్ట్వా తేభ్యఃకుప్య తీత్యుక్తమ్, స్వభక్తేషు కథం చిదుత్పన్నదోషం దృష్ట్వా తానీ శ్వరః కిం శిక్షయతి? ఆహోస్విద్దోషం నాశయిత్వా తానను గృహ్ణాతి? ఇత్యాశఙ్కాయా †మిద ముత్తరం పఠతి,

—※ ౨౯॥ సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ ※—

స్వపక్షాణామ్- స్వభక్తానామ్, దోష- మపరాధ, మత్తి భక్ష యతి, నాశయతీతి; స్వపక్షదోషాత్. 'సవా ఇదం విశ్వమమోఘలీలస్సృజత్యవత్యత్తి' త్యాదావత్తేర్నాశార్థకత్వోపలబ్ధేః; తథాచామ్నాయతే "ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రేణ స్వానాంభావసరోరుహమ్। ధునోతిశమలంకృష్ణస్సలిలస్య యథాశరత్ ॥ శుణ్వాతాంస్వ

¶ తస్మాద్భగవదపరాధినో వశ్యంభగవాన్ శిక్షయతి తత స్తద పచార మన్తరేణ సుధీభి ర్వర్తితవ్య మిత్యధికరణోప సంహారః ప్రత్యేతవ్యః. అ॥ ౬॥ సూ॥ ౩॥ ... ...

§ అస్యపూర్వాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం వృత్తానువాదేన ద్యోతయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా. ... ...

† కథంచిదిత్యనేన భగవద్భక్తానాంకదాపినాపరాధ్యన్తీతిసూచయతి, భగవతస్సర్వసమత్వా ద్యత్కించిద్దోషం దృష్ట్వా స్వభక్తానపి భగవాన్ పూర్వవచ్ఛిక్షతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే భక్తవాత్సల్యాది సద్గుణగణ పరిపూర్ణత్వా న్నతాన్ పరమాత్మాశిక్షయతీత్యభిప్రేత్య సిద్ధాన్తయతీత్యాహ (ఇద ముత్తరం పఠతి) తి.

కథాం కృష్ణః పుణ్య శ్రవణ కీర్తనః । హృద్యన్తస్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృత్సతామ్ ॥ స్వపాదమూలం భజతః ప్రియస్య త్యక్తాన్యభావస్య హరిః పరేశః । వికర్మ యచ్చోత్పతితం కథంచిద్ధునోతి సర్వం హృది సన్నివిష్ట ' ఇతి. చ శబ్దాత్స్వ భక్తభక్తానామపి దోషాన్నాశయతీతి సూచయతి, " ¶సముద్ధరన్తి మే విప్రం సీదన్తం మత్పరాయణమ్ । తానుద్ధరిష్యే న చిరాదాపద్భ్యో నౌరివార్ణవా' దితి హి శ్రూయతే. స్మర్యతే చ "మమ మద్భక్తభక్తేషు ప్రీతిరభ్యధికా భవేత్ । తస్మాన్మద్భక్తభక్తాశ్చ పూజనీయా విశేషత ' ఇతి. *తస్మాత్కథం చిత్కృతాగసోఽపి స్వభక్తాదీన్ భగవాననుగృహ్ణాత్యేవేత్యధ్యవసీయతే. ... ...

ఏవం రక్షితాన్స్వభక్తాననుగ్రహకాతరః పరమకారుణికో భగవాన్ త్యక్తుం నోత్సహత ఇత్యాహ,

—* ౩౦॥ సూ॥ సర్వోపేతా చ తద్దర్శనాత్ *—

సర్వస్మిన్ కాలే సర్వస్మిన్ దేశే చ రక్షణార్థ ముపైతి- స్వభక్త సమీపం గచ్ఛతీ, తి సర్వోపేతా చే, శ్వరో భవతీత్యవగన్తవ్యమ్. కుతః ? తద్దర్శనాత్ " నిరపేక్షం మునిం శాన్తం నిర్వైరం సమదర్శినమ్ । అనువ్రజామ్యహం నిత్య" మిత్యత్ర సర్వదా స్వభక్త సమీప వర్తిత్వదర్శనాత్. ... ... *

—* ౩౧॥ సూ ॥ వికరణత్వాన్నేతి చేత్తదుక్తమ్ *—

నను "అపాణిపాదో జవనో గ్రహీతా పశ్యత్యచక్షుస్స శృణోత్యకర్ణః" ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో వికరణత్వం హి శ్రూయతే, వికరణత్వమ్ - దేహేన్ద్రియాసు రహితత్వమ్, తస్మాదిదం సర్వోపే

¶ సముద్ధరన్తి - అశనవసనాద్యుపకృత్యా దారిద్ర్యాన్మోచయన్తీత్యర్థః. ఆపద్భ్యః- జననమరణ ప్రవాహాదిభ్యః.

* ఫలం కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

త్స్నత్వ మీశ్వరస్య నోపపద్యత ఇతిచేన్నైవమ్, యస్మాదస్య వక్తవ్యం యదుత్తరం తదుక్తమ్, "అవతారాహ్యసఙ్ఖ్యేయా హరేస్సత్త్వ నిధేర్ద్విజాః । యథావిదాసినఃకుల్యాస్సరసస్స్యుస్సహస్రశః ॥ విశ్వతశ్చక్షు రుతవిశ్వతోముఖో విశ్వతోహస్తఉతవిశ్వతస్పా" దిత్యాద్యామ్నాయై రేవ శ్రీభగవతో ఽప్రాకృత దివ్యమఙ్గళ విగ్రహాదిమత్త్వ మస్తీత్యుత్తర ముక్తమిత్యర్థః, §తతశ్చఅపాణిపాదశ్రుతి భగవతః ప్రాకృత దేహేన్ద్రియాద్యభావవత్త్వంశ్రావయతీతి మన్తవ్యమ్, తస్మాత్స్వభక్తానువ్రజనార్థమప్యేకంరూపంభగవాన్ ధారయతీత్యభిప్రాయః. ... ...

—* ౩౨ ॥ సూ॥ నప్రయోజనవత్త్వాత్ *—

నచేతఃపరం భగవతోఽసంఖ్యేయావతారా భ్యుపగమః కిమర్థ ఇతి వివదితవ్యమ్, కస్మాత్ ? ప్రయోజనవత్త్వాత్. "యస్త్వద్విధానామసతాం ప్రశాన్తయేరూపాణి ధత్తేసదనుగ్రహేచ్ఛయే" త్యాదౌ తేషాం భగవదవతారాణాం దుష్టనిగ్రహ శిష్ట పరిపాలన రూపప్రయోజన వత్త్వశ్రవణాదిత్యర్థః, యస్మాదసంఖ్యేయావతారో భగవాన్ శ్రీహరిరవశ్యం భజనీయఇత్యధికరణ తాత్పర్యార్థః ప్రత్యేతవ్యః. ... ...

౭॥ స్వపక్షదోషాదనాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥ ౮ ॥

—* ౩౩ ॥ సూ ॥ లోకవత్తులీలాకైవల్యమ్ *—

* 'జన్మాద్యస్యయత' ఇత్యాదిభిస్సూత్రైస్తత్రతత్రేశ్వరఏవజ

---

§ అపాణిపాదశ్రుతేరభిప్రాయమాహ-(తతశ్చే)తి. అ॥౨॥సూ॥౮॥

* సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వ మితిన్యాయ మాశ్రిత్యాస్య జన్మాధికరణైః హేతుహేతు మద్భావసఙ్గతిం వ్యనక్తి- (జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదిభిస్సూత్రైః) రితి = ఆదినా "ప్రకృతిశ్చ - కృత్స్నప్రసక్తి" రిత్యేవం జాతీయాధికరణాని గృహ్యన్తే.

గన్నిర్మిమీతే ఇత్యవధారితమ్, తత్ర సన్దిహ్యతే, కిం విశ్వవిచిత్రి
నిర్మాణే ఈశ్వరస్యాపేక్ష్యప్రయోజనంప్రవృత్తయో భవన్తి ? ఆ
హోస్విదనపేక్ష్యైవ ప్రయోజనంలీలారూపాః ప్రవృత్తయో భవన్తి ?
ఇత్యేవం సన్దేహే ప్రాప్తే ¶ప్రతిపాదిత- (లోకవత్త్వి)తి = తుశ
బ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, కేవలమేవ కైవల్యమ్, వివిధజగన్నిర్మా
ణే ఈశ్వరస్య లీలారూపఏవ కేవలంప్రవృత్తయో భవితుమర్హన్తీ
తి నిశ్చీయతే, అత్రదృష్టాన్తః- (లోకవ)దితి = యథావాలోకే ఆ
ప్తకామస్యాన్తరేణ ప్రయోజనాపేక్షాం లీలారూపాఏవవిహారాదిషు
ప్రవృత్తయోభవన్తి తద్వదేవ భగవతో ఽవాప్తసమస్తకామస్యేశ్వ
రస్య జగద్వివిధనిర్మాణేలీలారూపాః ప్రవృత్తయోభవన్తీతిస్థితమ్.

నన్వీశ్వరస్య జగద్వివిధ నిర్మాణే లీలారూపాపిప్రవృత్తిర్నో
పపద్యతే, తస్య వైషమ్య నైర్ఘృణ్యప్రసంగాదతఉత్తరం పఠతి,

—✻ { ౩౪॥ సూ॥ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్తథాహి దర్శయతి } ✻—

దేవాసుర రాక్షస పిశాచ మనుష్యాఢ్య దరిద్రసజ్జన స్త్రీపురు
షసుఖిదుఃఖిగోమహిష సింహమృగజాహి నకుల కాక గరుడ దుమగు
ల్మాద్యనన్త వికల్పం జగన్నిర్మాణస్యాపీశ్వరస్య వైషమ్య నైర్ఘృ

¶ లోకే జీవానాం ప్రవృత్తే స్స్వప్రయోజనా నపేక్షత్వస్యదృ
ష్టత్వాత్తద్వదీశ్వరస్యాపి జగన్నిర్మాణే ప్రయోజన మపేక్ష్య ప్రి
వృత్తయో భవన్తీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే "శివాయలోకస్యభవాయ
భూతయే యఉత్తమశ్లోకపరాయణా జనాః । జీవన్తినాత్మార్థ"
మిత్యాదౌ పరీక్షిదాది మహాభాగవతానామపి ప్రవృత్తేః పరార్థ
త్వోపలమ్భాత్తద్వదవాప్త సమస్తకామస్య పరమాత్మనో జగన్ని
ర్మాణ ప్రవృత్తయోపి పరార్థఏవ భవన్తీతి భావేన సిద్ధాన్తయ
తి - (ప్రతిపాదిత-) త్యాద్యనా

ణ్యే నభవతః, తత్ర వైషమ్యమ్ - విషమసృష్టిః, నైర్ఘృణ్యమ్- ప రదుఃఖ సహిష్ణుత్వమ్, కస్మాత్పునరేతేనభవతః, సాపేక్షత్వాత్- విషమ నిర్మాణ హేతుభూత తత్తజ్జీవకృత పుణ్యపాప సాపేక్షః ఖల్వీశ్వరో విశ్వం వివిధంనిర్మిమీతే,కథమస్యవైషమ్యాదికంప్రసజ్యే త, యదిచేశ్వరో నిజేచ్ఛయా సుకృతి దుష్కృతినో వైపరీత్యేనదుఃఖిసుఖినో నిర్మిమీతే, తర్హ్యేతస్యతేస్యాతామ్,నహ్యేవ మీశ్వరో నిర్మిమీతే, అతోఽయంభగవానీశ్వరః పరమకారుణికః పర్జన్యవద్విశ్వం నిర్మిమీతే, యథాపర్జన్యః ప్రవర్షన్ దురివలతావ్రీహియవ మాష తిలాదీని నిర్మమాణోపి నతద్వైషమ్య హేతుర్భవతి, కింతు తత్తద్బీజాన్యేవ తత్తద్వైషమ్యహేతవః, ఏవమీశ్వరోపి విశ్వం వివిధం నిర్మమాణోపి నతద్వైషమ్య హేతు ర్భవతి, కింతు తత్తజ్జీవకర్మాణ్యేవ తత్త ద్దేహాదివైషమ్య హేతవో భవన్తీతిద్రష్టవ్యమ్, ¶ తస్మాదీశ్వరేనేషదప్యేష దోషఇత్యనుసన్ధేయమ్, తథాహిదర్శయతి - కర్మానుగుణమేవహి జగన్నిర్మాణందర్శయతి శ్రుతిః "మానుశోచయతస్సర్వ స్స్వకృతం విన్దతేఽవశః - సాధుకారీసాధుర్భవతి పాపకారీ పాపోభవతీ"తి. ... ...

—*{ ౩౫ ॥ సూ ॥ నకర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతేచ }*—

ననుజీవానాం పుణ్యపాపాచరణ సాధనభూత శరీరసమ్బన్ధాభావేన సృష్టిసమయే విషమ నిర్మాణహేతుభూత జీవసుకృత దుష్కృత కర్మణా మభావా త్తద్విభాగో దుర్ఘటఏవ. తతశ్చ తద విభాగా త్తైస్వరమేవ జగద్విషమం సృజతీశ్వరే వైషమ్యాదికంప్రసజ్యతఏవ, తతశ్చ "వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వా"దిత్యేతదిత్తం.

¶ అధికరణ ఫలమాహ - (తస్మా) దితి. రిక్తం వచః - నిరర్థకం. వాక్యమ్, ...

పేతం తదప్యసజ్గతతమమ్, కుతః ? తస్యక్షణికత్వాభ్యుపగమాదేవ, తస్మాన్నిదం మతత్రియ మప్యసజ్గత తమమేవ.

౮ ॥ నాభావాధికరణం సమాప్తమ్.సూ॥ ౮॥

—※ ౩౧॥ సూ॥ సర్వథానుపపత్తేశ్చ ※—

కింమాధ్యమికాభ్యుపేత స్సర్వ శూన్యవాదస్సూపపాదః? ఉతాహో దురుపపాదః? ఇతి విశయః, తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తం సూపపాదఇతి, కుతః? సర్వేషాంవస్తూనా మాద్యన్తకాలయో ర భావాన్మధ్యేపి కాలేతేషామభావ ఏవయుక్తః, అతస్సర్వశూన్యవాదస్సూపపాదఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, సర్వవస్తూనా మభావమాత్రత్వంమే ప్రతిజానన్తి తేసర్వ వస్తూనాం భావత్వ మేవ సాధయన్త స్స్వవచన విరోధం నజానన్తి, కుతః? అభావానాం స్వప్రయోగిని రూపణాధీన నిరూపణత్వాత్; తతశ్చాభావ ప్రతీతిః ప్రతియోగి ప్రతీతి మన్తరేణ నోపపద్యతే, ఏవమభావశ్చ ప్రతియోగి నిరూపణాధీన నిరూపణఇతి స్వప్రతియోగినైవ సహ ప్రతీయతే, ఇత్థంచ యదభావోమైర్యదా వ్యవజిహీర్షితస్తదైవతే తత్ప్రతియోగినం సమ్యక్సాధయన్తః ప్రతిజ్ఞాహాన్యాది లక్షణం స్వవచన విరోధమపిన జానన్తి, అపిచాభావాత్మకమేవ సర్వం జగదితి వక్తురభావాత్మకత్వాత్తేషాం సర్వవస్తూనామస్తిత్వమేవసాధితుం స్యాత్, యత్తూక్తం సర్వేషాం వస్తూనామాద్యన్తయోరభావాదితి తదపిన, సర్వేషాం వస్తూనా మాద్యన్తయో స్సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానత్వాత్; దృశ్యతేహి బీజాదౌ సూక్ష్మరూపేణ వృక్షాదికమ్, కింబహునాఽయం సర్వశూన్యవాదో యుక్తిమత్త్వపరిజ్ఞానాయయథాయథావిత్వాచ్చే)తి. అ॥ ౮॥ సూ॥ ౮॥

---

* పూర్వవత్ప్రసజ్గసజ్గతిమభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే- (సర్వథాఽనుపపత్తేశ్చే) తి.

చార్యతే తథాతథా ప్రవాహ హ్రియమాణ సైకత సేతు వద్విశీర్య తె, ¶తత శ్చైవం సర్వథా నుపపత్తే స్సర్వ శూన్యవాదోదురుప పాదతమః. ... ...

౫॥ సర్వథాఽనుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—※ ౩౨॥ సూ॥ నైకస్మిన్నసమ్భవాత్ ※—

§ తదేవంరక్తపటమత చతుష్టయమపి దుష్టత్వాన్నిబహిర్గతమ్, అథతన్మూలభూతం నగ్నమతం నిబర్హ్యతె, జైనాభ్యుపేతం కింజ గతోద్వ్యాత్మకత్వం యుక్తమ్? ఉతా యుక్తమ్? ఇతి సంశయః, తత్ర యుక్తమితి ప్రాప్తమ్, భోగ్యాత్మకం జగదేవజీవాజీవ శబ్దా భిధేయమ్,తద్ధిసదస,న్నిత్యమనిత్యం,భిన్నమభిన్నం,చేతిద్వ్యాత్మకమ్, సర్వస్యాపి వస్తునః ఉభయథా ప్రతీతేర్జైన మతంయుక్తమితి ప్రాప్తే ※ప్రతిబ్రూమః,ఏకస్మిన్ వస్తునివిరుద్ధయోః ప్రకార భూతయో స్సత్త్వాసత్త్వయో ర్నిత్యత్వానిత్యత్వయో ర్భిన్నత్వాభిన్నత్వయోశ్చ ధర్మయో ర్నయుగప త్సమా వేశో భవితుమర్హతి, కుతః? అ సమ్భవాత్- నహి నిత్యస్య వస్తునో ఽనిత్యత్వం సమ్భవతి, నిత్య త్వానిత్యత్వయోశ్శీతోష్ణ త్వవన్మిథో విరుద్ధయో రేకస్మిన్ విరోధాత్; తథాహి, యదివిరుద్ధ ధర్మయో రప్యేకస్మిన్ సమావేశోభ్యుప గ మ్యతేతర్హి ఘటత్వ పటత్వయోర్గోత్వ మహిషత్వయో శ్చాప్యే

¶ పూర్వవదిహాపి ఫలమభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి- (త తశ్చైవమి) తి. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౧॥

§ అనన్తర్వ్యాసోమతే నిరాకృతే సత్యబహిర్వ్యాసోమతస్య స్మృ తత్వా త్ప్రాగధికరణె నాస్యప్రసక్తసఙ్గతిం వృత్తానువాద పూర్వక మాహ - (తదేవ) మితి. ... ...

※ నకస్యచిదపి వస్తునోద్వ్యాత్మకత్వ ముపపద్యత ఇతి సిద్ధా న్తయతి – (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా. ...

కస్మిన్ సమావేశో భ్యుపగమ్యతామ్? తాభ్యాం కిమపరాద్ధమ్? తథాసతి ఘటవతి భూతలే పటాద్యుపలబ్ధి ప్రసంగో దుర్వారః, తత్తస్మైచ్చైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధ ధర్మ సమావేశా సమ్భవా న్న జైన మతం యుక్తమిత్యధ్యవసీయతే. ...

—* ౩౩ ॥ సూ॥ ఏవంచాత్మాకార్త్స్న్యమ్ *—

ఏవంచైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధధర్మ సమావేశాభ్యుపగమే ఆత్మాకార్త్స్న్యమ్, కృత్స్నమేవకార్త్స్న్యమ్,కృత్స్నమ్- సకలమపి జగత్, ఆత్మాభోక్తా స్యాత్, తథాచసతి భోక్తృభోగ్య విభాగాభావేన భోగ్యస్యాపిస్రక్చన్దనాన్నపానీయాదేరపి భోక్తృత్వం స్యాత్, ఖల్విదమేతేషాం భోగ్యత్వమేవ వ్యవస్థితమితి చేదాయాతం తవపరమతాశ్రయణమ్. ... ...

—* ౩౪॥సూ॥నచపర్యాయాదప్య విరోధోవికారాదిభ్యః *—

నచ భోగ్యస్య కదాచిద్భోగ్యత్వం కదాచిద్భోక్తృత్వ మితి పర్యాయాదప్య విరోధ ఇతి వాచ్యమ్; ఆత్మనో వికారనాశాది దోషప్రసంగా త్కృతనాశాకృతాభ్యాగమదోష ప్రసంగాచ్చ.

—* ౩౫॥ సూ॥ అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః *—

అపిచ *తైరాహతైర్జైనైశ్చరమ పరిణామ రూపాన్త్యావస్థితేర్నిత్యత్వ మభ్యుపగమ్యైవ జీవస్య మోక్షోభ్యుపగతా, సచాసఙ్గతః, తత్ప్రోక్తనయో రుభయో రాదిమధ్యమయో రప్యవస్థయో ర్జీవస్య దేహాత్మకస్య పరిణామ పూర్వక నిత్యత్వ సద్భావా త్తాదృశ పూర్వావస్థితిభ్యా మన్త్యావస్థితే రవిశేష ఏవ ప్రతీయతే, తతశ్చాదిమధ్యమయో రేవావస్థిత్యోర్జీవస్య కిముక్తత్వం నస్యాత్? § తస్మాత్సౌగత మతవదాహత మతమప్యసఙ్గతత్వా న్నిబహిర్హత మితి

---

* ఆహతైః- జైనైః. § పూర్వోద్ధృ ప్రక్తిమూలేన జైన మతేన వేదాన్తార్థస్య సమన్వయస్య విరోధ శఙ్కాయా నిరాస ఫలమితి భావః

ప్రత్యేతవ్యమ్. ... ...

౬॥ ఏకస్మిన్నసమ్భవాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—* ౩౬॥ సూ॥ పత్యురసామఞ్జస్యాత్ *—

† అథోపథధర్మమూలంపాశుపతం తన్త్రమున్మూల్యతే, తత్ప్రక్రియా కథమవగమ్యతే? ఉచ్యతే, పాశుపత మతానుసారిణః కిల చతుర్విధాః, కాపాలికాః, కాళాముఖాః, పాశుపతా, శ్శైవాశ్చేతి. సర్వేచైతేవేద విరుద్ధాంతత్త్వ ప్రక్రియాంవదన్తి, నిశ్శ్రేయససాధనమపి ముద్రికాషట్క ధారణ మితిచ. యథాహుః కాపాలికాః 'కర్ణికారుచకశ్చైవ కుణ్డలంచశిఖామణిః | భస్మయజ్ఞోపవీతంచ ముద్రాషట్కం ప్రచక్షతే ॥ ముద్రికాషట్కతత్త్వజ్ఞః పరముద్రావిశారదః । భగాసనస్థమాత్మానం ధ్యాత్వా నిర్వాణమృచ్ఛతి ॥ అభిముద్రితదేహస్తు నభూయ ఇహజాయతే ' ఇత్యాది. తథాకాళాముఖా అపి కపాలపాత్ర భోజన, శవభస్మస్నాన, తత్ప్రాశన, లగుడధారణ, సురాకుమ్భస్థాపన, తత్ప్రతిష్ఠిత దేవపూజాదిక, మైహికాముష్మిక సాధనమాహుః, ' రుద్రాక్షకఙ్కణం హస్తేజటాచైకాచ మస్తకే। కపాలభస్మనాస్నానం యస్యసోఽయం శివోభవే ' దిత్యాది. తథా కేనచిత్కర్మణాఽబ్రాహ్మణస్యాపి బ్రాహ్మణత్వప్రాప్తిముత్తమాశ్రమత్వప్రాప్తించపాశుపతాశ్శైవాశ్చాహుః, దీక్షాప్రవేశమాత్రేణ బ్రాహ్మణోభవతిక్షణాత్ । కాపాలం వ్రతమాస్థాయ యతిర్భవతి

నాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥౬॥ సూ॥౪॥

† ఉల్లుఞ్చిత కేశిజైనమతే నిరాకృతేసతి జటా రూపేణ కేశధారి పాశుపతమత ముపస్థితం సన్నిరసనీయం భవతి, తస్మాత్ప్రాగధికరణే నాస్య ప్రసఙ్గమేవ సఙ్గతిం ద్యోతయితుమాహ - (అథోపథధర్మమూల) మితి = ఉపధర్మమూలమ్- పాషణ్డమూలమ్, "ఉపధర్మస్తుపాషణ్డ" ఇతి వివరణాత్. ...

మానవ ' ఇత్యాది. కిమిదం పాశుపత తన్త్రం నిశ్శ్రేయసార్థిభి రాదరణీయమ్ ? ఆహోస్విత్పరిహాతవ్యమ్? ఇతిసంశయః, సకల లోక హితార్థినా పశుపతినా యథోక్తరీత్యా ప్రణీతత్వాత్పాశుపత తన్త్రం నిశ్శ్రేయసార్థిభి రాదరణీయమితిప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, నిశ్శ్రేయసార్థిభిః పశుపతేస్తన్త్రం ప్రహాతవ్యమేవ, తత్కుతస్యహేతోః ? అసామఞ్జస్యాత్- అసామఞ్జస్యమేవహి పాశుపత తన్త్రే దృశ్యతే, అనాది నిధనానవచ్ఛిన్న పాఠక్రమ సమ్ప్రదాయాదృష్టశ్రుతప్రమాదాఖిలజీవ జీవాత్వఖిల నిగమ కదమ్బ నిర్ధారిత శ్రీనారాయణాఖ్య పరదేవతాతత్వ వ్యత్యయ ప్రతిపాదనాన్నిఖిల నిగమ విరుద్ధముద్రికాషట్క ధారణ కపాలపాత్రభోజన శవభస్మస్నానతత్ప్రాశన జటా భస్మ రుద్రాక్ష ధారణ భగాసనస్థాత్మ ధ్యాన సురాకుమ్భ ప్రతిష్ఠిత దేవపూజార్ద్ర హేత్యాజినధారణాది దురాచార ప్రతిపాదనాచ్చ; నహి పాశుపతేషు బ్రహ్మతేజః పశ్యామః, తస్మాన్ముముక్షుభిః పశుపతేస్తన్త్రంసౌగతాది మతమివ దూరతఃప్రహాతవ్యమేవ. ... ...

—*౩౭ ॥ సూ॥ ¶సమ్బన్ధానుపపత్తేః*—

ఇతశ్చాస్యాసామఞ్జస్యమ్, పాశుపతాహిపశుపతే ర్ఘటం ప్రతికుమ్భకారస్యేవ జగన్నిమిత్త కారణత్వ మభ్యుపగచ్ఛన్తి, తతశ్చ జగద్వ్యాప్త్యాది సమ్బన్ధానుపపత్తేరస్యజీవ సమతైవావగమ్యతే.

—*౩౮॥ సూ॥ *అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ*—

ఇతశ్చ తన్మత మసమఞ్జసం భవతి, యత స్తత్రహ్యనుమాన పరికల్పితేశ్వరఃకుమ్భకారఇవ మృత్పిణ్డం ప్రధానమధిష్ఠతీతి న్యాయ

¶ పాశుపతైః నైయాయికవత్పశుపతే ర్జగన్నిమిత్తత్వ మభ్యుపగతమ్, తద్దూషయతి సూత్రకారః- (సమ్బన్ధానుపపత్తేశ్చే)తి.

* పశుపతేః ప్రధానాధిష్ఠాతృత్వం దూషయతి- (అధిష్ఠానే)తి.

తే, తచ్చ ప్రధానాధిష్ఠానం పశుపతే ర్నోపపద్యతే, నహి రూపాది హీనమతీన్ద్రియం ప్రధాన మధిష్ఠేయం భవితుమర్హతి, మృచ్చైవ్వలక్షణ్యాత్ప్రధానస్య; అపిచలోకే సర్వోపిజన స్స్వార్థమేవ పరార్థే ప్రవృత్తమానో దృశ్యతే, ఏవ మేతన్మతేపశుపతిస్స్వార్థం సృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తత ఇతి శ్రూయతే, తస్మాత్పశుపతేరనీశ్వరత్వమేవాధ్యవసీయతే, అపిచాశరీరస్యైవసతః అనుమానుకేశ్వరస్యప్రధానాధిష్ఠాతృత్వం పాశుపతైరుచ్యతే, లోకేతుసశరీరస్యైవసతః కులాలాదేర్ఘటాద్యధిష్ఠాతృత్వముపలభ్యతే, తద్వదభావాదస్యస్య ప్రధానాద్యధిష్ఠాతృత్వానుపపత్తిరేవ, అపిచతస్యసశరీరత్వేపి సావయవత్వేన శరీరస్య నిత్యత్వానుపపత్తిశ్చ, తస్మాత్పశుపతిమతస్యాసామఞ్జస్యమేవ. ... ...

—* ౩౯॥సూ॥ కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః *—

స్యాదేత ద్యథావాక్షేత్రజ్ఞః కరణ కళేబరాదిక మధితిష్ఠతి, తద్వదీశ్వరోపి ప్రధాన మధితిష్ఠతీతి చేన్నేత్యుచ్యతే, కుతః? భోగాదిభ్యః- కుశలాకుశలకర్మసచివస్య కరణాద్యధిష్ఠాతుః క్షేత్రజ్ఞస్యహి కుశలాకుశల కర్మఫలభూత సుఖదుఃఖాదిభోగాన్వయో దృశ్యతే, తద్వదస్యాపి పశుపతే స్సుఖదుఃఖ భోగాదినిఖిలదోషాః ప్రసజ్యేరన్, తస్మాదసమఞ్జస మేవేదం మతమ్.

—* ౪౦॥సూ॥ §అన్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతా వా *—

వాశబ్దశ్చార్థే, ఏవం కుశలాకుశల కర్మఫలభోగవత్త్వే ప్రాప్తేసతి పశుపతే రన్తవత్త్వమ్ - జీవస్యైవసర్గనిరోధభాక్త్వమ్, అసర్వజ్ఞతా – కించిల్జ్ఞత్వంచ, ప్రసజ్యేయాతామ్, తస్మాదేతన్మత మసమంజస తమమేవ. ... ...

§ భోగాదిప్రసక్తిరేవ పశుపతేర్దోషాన్తరం చానయతీ త్యాశ్రా - (అన్తవత్త్వ) మిత్రి.
... ...

—* ౪౧॥సూ॥ ఉత్పత్త్యసమ్భవాత్ *—

తతశ్చైవ మన్త్రవత్త్వే నాసర్వజ్ఞత్వేనచ పశుపతే ర్జీవావశిష్టత్వేసతి తన్మతే ఈశ్వరాసిద్ధేర్జగదుత్పత్త్యుపపాదనంచనసమ్భవతి, తస్మాదపి తదసమంజసమ్. ... ...

—* ౪౨ ॥ సూ ॥ నచకర్తుః కరణమ్ *—

ఏవం జగదుత్పత్త్యుపపాదనా సమ్భవాదేవకర్తుః- జీవస్యాపి, నచ కరణకళేబరోత్పత్త్యుపపాదనంసమ్భవతి; తస్మాదస్యాసామంజస్య మేవావగమ్యతే. ... ...

—*౪౩॥ సూ॥ విజ్ఞానాదిభావేవా తదప్రతిషేధః*—

అపిచైతన్మతప్రవిష్టానాం జ్ఞానవిజ్ఞాన వైరాగ్యకారుణ్యాదిగుణ సద్భావేసతి తదప్రతిషేధః - తస్యపశుపతిమతస్యప్రతిషేధోనభవేత్, వాశబ్ద ఉక్తమర్థం విపరి వర్తయతి, తథాహితన్మతప్రవిష్టానాంజ్ఞానాదిపరిహీణతయా వేదబ్రాహ్మణయజ్ఞపురుషవిదూషకతయాచతన్మతస్య ప్రతిషేధ ఏవ వక్తవ్యోభవతి, ¶తథాహిప్రతిషేధతితన్మతం భగవాన్ భృగుః " భవవ్రతధరాయేచయేచతాన్సమనువ్రతాః । పాషణ్డినస్తేభవన్తుసచ్ఛాస్త్రపరిపన్థినః ॥ నష్టశౌచామూఢధియోజటాభస్మాస్థిధారిణః । విశన్తుశివదీక్షాయాంయత్రదైవంసురాసవమ్ ॥ బ్రహ్మాచబ్రాహ్మణాంశ్చైవయద్యూయం పరినిన్దథ । సేతుంవిధారణంపుంసాంమతం పాషణ్డమాశ్రితా" ఇత్యాదిభిః. కస్యహేతో రేవంసర్వథాతన్మతం ప్రతిషిధ్యతే? ఇత్యతఉత్తరంపఠతి,

—* ౪౪॥ సూ॥ విప్రతిషేధాచ్చ *—

¶ ఏతన్మతప్రతిషేధస్యావశ్యకత్వే శిష్టాచారం ప్రమాణయతి - (తథాహిప్రతిషేధతీ) తి. ... ...

❋ సాఙ్గోపాఙ్గ నిఖిలనిగమాగమాది విరోధాత్తస్మతమేవ నిషిద్ధ్యతే, తస్మాత్పాశుపతం తన్త్రమసమఞ్జసమితి సర్వథా ప్రహాతవ్యం నైగమైః, §యద్యపి 'తథేతి గాఙ్గాభిహితం సర్వలోకహితశ్శివః। దధారావహితో గఙ్గాంపాదపూతజలాం హరే' రిత్యనేన ప్రదర్శితం సర్వ జనహిత చిన్తకత్వం సాఙ్గోపాంగా శేష సమామ్నాయ పురాణోపనిషద్విరుద్ధై తత్తన్త్రప్రవర్తకస్య శివస్యనసఙ్గచ్ఛతే, తథా పి 'త్వంహిరుద్ర మహాభాగ మోహ శాస్త్రాణి కారయ। అతథ్యానివితథ్యాని విపరీతానిదర్శయ ॥ ప్రకాశీకురు చాత్మానమప్రకాశంచమాంకురు'ఇత్యాదినా శ్రీభగవతానారాయణేనాను శిష్టస్య తామసజన సమ్మోహనాయ పాశుపత తన్త్రప్రణయనేప్రవృత్తస్య తస్య పశుపతేస్సర్వసాధు లోకహితత్వమేవ 'సర్వలోకహితశ్శివ' ఇత్యనేనోచ్యతే, తస్మాత్తస్య సర్వలోకహిత

❋ అఙ్గాని- శిక్షాదీని, ఉపాఙ్గాని - పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మశాస్త్రాణి, నిగమో- వేదః, ఆగమః- శ్రీపాఞ్చరాత్రమ్. ఆదినా శ్రీమద్రామాయణేతిహాసౌ గ్రాహ్యౌ. ... ❋

§ ఆక్షేపసమాధిభ్యాం రుద్రస్య పాశుపత తన్త్రప్రవృత్తౌ నిదానమాహ - (యద్యపీ) త్యాదినా = మోహశాస్త్రాణి - పాశుపత తన్త్ర రాజస తామస పురాణాని, తేషాం లక్షణమాహ - (అతథ్యా) నీతి = అతథ్యాని - అసత్యాని, వితథ్యాని - పూర్వాపర విరుద్ధాని, విపరీతాని- సచ్ఛాస్త్రపరిపన్థీని.

ఏతేన శ్రీమన్నారాయణ వ్యతిరిక్తదేవతాపారమ్యాదిపరత్వం మోహశాస్త్రస్య లక్షణమితి ఫలితమ్. ఏతచ్చాన్యత్రోక్తమ్ "ప్రజాపతిం కృశాసుంచతథాదేవీంసరస్వతీమ్। పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం రాజసంపరికీర్తితమ్ ॥ యచ్ఛాస్త్రం లిఙ్గపారమ్యం వామదేవముమాపతిమ్। పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం తామసంపరిచక్షతే" ఇతి. తస్మా

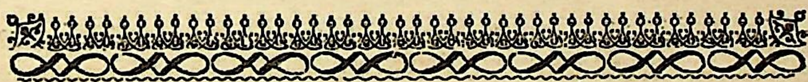
త్వం సఙ్గతమేవ. ... ...

౭॥ పశుపత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీ వత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీ భగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీతసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౪౪॥

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛు క భా ష్యే ద్వి తీ య స్యా ధ్యా య స్య తృతీయపాద ప్రారమ్భః.

—౧ ॥ సూ ॥ నవియదశ్రుతేః —

త్పాశుపత తన్త్రేణ వేదాన్తార్థస్యా బాధ్యత్వ నిశ్చయోఽత్ర ఫలమితి సిద్ధమ్. ... ...

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

వియదాదీని తత్త్వాని యేనసృష్టాని యస్యతు ।
నిత్యజ్ఞాణుకృతాజీవాస్సాంశాస్తేనమేమితమ్॥

¶ తదేవం ద్వితీయేన పాదేన తన్త్రాన్తరైరస్య సర్వ వేదాన్త సారార్థస్యానా ధృష్యత్వముక్తమ్, అథ తృతీయేన పాదేన తాదృశ సర్వవేదాన్తసారార్థైకదేశాత్మక జీవాత్మస్వరూపం ప్రాధాన్యే నోచ్యతే, తత్రాదౌ పూర్వపాదాన్త్యాధికరణస్థోత్పత్తి సూత్రే జగదుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదక తత్త్వానాం స్మృతత్వాదిహ తత్త్వానాముత్పత్తి ర్విచార్యతే, తత్రాపి యతః పరాచీనానాం ప్రకృత్యాది తత్త్వానాముత్పత్తిం సిద్ధవత్కృత్యేన్ద్రియాద్యుత్పత్తి ప్రకార స్త్వనన్తరపాదే వక్ష్యతే, ఇహతు వియదాద్యుత్పత్తి ర్విచార్యతే, తథాహి తామసాహఙ్కారాత్ఖంవి యదుత్పద్యతే? ఆహోస్విన్నోత్పద్యతే? ఇతి సంశయః, తత్ర కింతావత్ప్రాప్తమ్, వియన్నోత్పద్యత ఇతి, కుతః? అశ్రుతేః- శ్రుతిః- శ్రవణమ్, తదభావాత్; 'యేన స్వరోచిషా విశ్వం రోచితం రోచయామ్యహమ్ । అభివ్యనజ్జగదిదం స్వయంజ్యోతిస్స్వరోచిషా ॥ ఆత్మస్థం వ్యఞ్జయామాసే' త్యాదిషుహి జగదుత్పత్తిః పరం శ్రూయతే, నతువియదుత్పత్తిః, తస్మాద్వియత్తామసాహఙ్కారాన్నోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః. ... ...

—* ౨॥ సూ॥ అస్తితు *—

¶ జీవస్వరూపాది యాథాత్మ్య నిశ్చాయకస్యాస్య పాదస్య తత్స్వరూపాది యాథాత్మ్యనిశ్చయ విరోధి సాఙ్ఖ్యాది మతనిరాసక పూర్వపాద విషయత్వాదస్య పూర్వపాదేన విషయవిషయిభావసఙ్గతిం సూచయితుం వృత్తానువాదపూర్వక మేతత్పాదార్థం సఙ్క్షిప్యాహ - (తదేవ) మిత్యాదినా - తత్ర ప్రథమాధికరణస్య పూర్వపాదాన్త్యాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిమాహ - (తత్రాదా) వితి- నన్విహ కుతః ప్రకృతిమారభ్యోత్పత్తిర్నవిచార్యత ఇత్యత ఆహ - (తత్రాపియతః పరాచీనానాం) మితి- ఇహతు - వియత్త్వాదౌ.

తు శబ్దగ పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, అస్త్యేవహి వియతస్తామ సాహఙ్కారాచ్ఛబ్ద తన్మాత్ర ద్వారోత్పత్తి శ్రవణమ్, "తామ సాదపి భూతాదే ర్వికుర్వాణాదభూన్నభః । తస్యమాత్రాగుణ శ్శబ్దో లిఙ్గం యద్ద్రష్టృదృశ్యయో' రిత్యాదౌ. కథం తర్హి స తాకార్యవాదోనసముచ్ఛిద్యేత? ఇతిచేన్నైషదోషః, వియదాదీనాం సూక్ష్మరూపేణ స్వస్వకారణేష్వవస్థానాభ్యుపగమాత్; యథో పసంహృతకర చరణానామావకూబారే తదవయవజాతం సూక్ష్మ రూపేణాస్తి, యథామృత్పిణ్డేఘటాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి, య థావా అష్టేతర్వాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి తద్వద్వియదాదికమ పి స్వకారణే శబ్దతన్మాత్రాదౌ సూక్ష్మరూపేణాస్తీతిజ్ఞేయమ్, అ తఏవ 'ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణిచ । పూర్వస్మిన్వాప రస్మిన్వా తత్త్వేతత్త్వాని సర్వశ' ఇతిచ శ్రూయతే, తథాచసూ త్రమ్ 'సత్త్వాచ్చావరస్య' తి. అతశ్శోత్పత్తి శబ్దస్థూలరూపేణపరి ణామపరః, తస్మాన్నసత్కార్యవాద సముచ్ఛేద ఇతిజ్ఞేయమ్.

అత్రాహ కశ్చిత్ 'వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృత' మితి శ్రుతిరాకాశాదే ర్నిత్యత్వం శ్రావయతి, కుతస్తస్య తామసాహ ఙ్కారా దుత్పత్తి రుచ్యతే? ఇత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—* ౩॥ సూ॥ గౌణ్యసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ *—

'వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృత' మిత్యాకాశాదే ర్నిత్య త్వ ప్రతిపాదికేయం శ్రుతి ర్నముఖ్యాభవితుమర్హతి, కింతు గౌ ణీతి ప్రతిపత్తవ్యా, కుతః? అసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ- నహి పరమాత్మా ధిష్ఠిత ప్రకృతి సంక్షోభజ గుణ త్రయోత్పన్న మహత్తత్త్వ జాతా హఙ్కారోత్పన్నతామసాహఙ్కారాచ్ఛబ్ద తన్మాత్రద్వారా ఉ త్పన్న స్యాకాశాదే ర్నిత్యత్వం సమ్భవతి, 'కాలాద్గుణ వ్యతికరా

§ ఏషః- వియదుత్పత్త్యభావ ఇతియత్పక్షః ఇత్యర్థః.

త్పరిణామస్వభావతః । కర్మణో జన్మమహాతః పురుషాధిష్ఠితా ద భూ' దిత్యారభ్య ' తామసాదపి భూతాదే ర్వికుర్వాణా దభూ న్నభ ' ఇత్యేవం రూప శబ్దశ్చాకాశాదే రుత్పత్తిం స్పష్టతర మవగ మయతి, తస్మా'దస్తి'త్వితి సూక్తమ్. ...

—* ౪॥ సూ॥ స్యాచ్చైకస్యాపి బ్రహ్మశబ్దవత్ *—

ఏకస్య- పరమాత్మనః, నిత్యభావేసతి ప్రకృతిద్వారా తదు త్పన్నస్యా ప్యాకాశాదే ర్నిత్యత్వ శ్రుతి ర్గౌణ్యేవస్యాత్, బ్రహ్మ శబ్దవత్ - యథాహి ' అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యజనాత్ - తపో బ్ర హ్మేతి- సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మే'త్యాదౌ పరమాత్మని ముఖ్యవృ త్తస్య బ్రహ్మశబ్దస్య తదుత్పన్నే అన్నాదౌ వృత్తి ర్గౌణ్యేవభవతి, తద్వత్; తతశ్చ ' వాయుశ్చాన్తరిక్షంచైతదమృత ' మితి శ్రుతి రా కాశాదేశ్చిరస్థేమాన మావేదయన్తీ సతీతస్మిన్ గౌణీ బభూవ.

నన్వేవంతామసాహఙ్కారా చ్ఛబ్దతన్మాత్రద్వారా వియత ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేసతి "తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సమ్భూ త" ఇత్యాకాశస్య పరమాత్మనస్సకాశా దుత్పత్తి ప్రతిజ్ఞాయా హా నిస్స్యాదితి చేదత్రోచ్యతే. ... ...*

—* ౫ ॥ సూ ॥ ప్రతిజ్ఞాఽహానిరవ్యతిరేకాచ్ఛబ్దేభ్యః*—

ప్రతిజ్ఞాహానిరిత్యత్ర సవర్ణదీర్ఘోద్రష్టవ్యః, తతశ్చ "తస్మా ద్వాఏతస్మా దాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత" ఇతి ప్రతిజ్ఞాయా అహాని రేవ భవతీతి ప్రతిజానీమః, కుతః ? అవ్యతిరేకాత్ - ప్రకృత్యాది కారణ తత్వానామివ తామసాహఙ్కారస్యాపి సాక్షాత్పరబ్రహ్మ వ్యతిరేకో భవత్యేవ, అనుస్యూతత్వమ్ - అవ్యతిరేకః, కుతః పున రయ మవ్యతిరేకోఽవగమ్యతే? శబ్దేభ్యః - " తామసాచ్చ వికుర్వా ణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్ । శబ్దమాత్రమభూత్తస్మాన్నభశ్శ్రోత్రం తు శబ్దగ" మిత్యాదిస్మృతిభ్యో ... ... దే భగవద

వ్యతిరేక స్సంగమపేవ, తస్మాద్యథోక్త ప్రతిజ్ఞాయా నకాచి ద్ధానిః.

—* ౭|| సూ|| ¶యావద్వికారంతు విభాగోలోకవత్ *—

యావద్వికారం వియద్భవతి తావతామేవ తతోవిభాగో భవతి, అయమభిప్రాయః - యావంతో వికారాయస్మిన్ తద్యావద్వికారమ్, ఉపసంహారకాలే వియతియావతాం వికారాణాం వాయ్వాదీనాం చతుర్ణాముపసంహారా స్తావతా మేవోత్పత్తికాలే వాయ్వాదిక్రమేణ వియతో విభాగో భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమ్, నేతరేషామ్, ఇతరేషాం తత్రానుపసంహారాత్; అత్రదృష్టాన్తమాహ- (లోకవ)దితి - యథావాలోకే తీర్థే క్షేత్రేవా స్నానదర్శనాద్యర్థం యావన్తో జనాఃప్రవిశన్తి స్నానదర్శనా దూర్ధ్వం తేషామేవతత్తీర్థాదే ర్విభాగ ఉపలభ్యతే తద్వత్. ... ...

—*౮ || సూ || ఏతేన మాతరిశ్వావ్యాఖ్యాతః *—

అతిదేశోయమ్, ఏతేన- యథోక్త వియదుత్పత్తి నిరూపణేన, వియతో వాయూత్పత్తిక్రమోపి వ్యాఖ్యాతః ప్రత్యేతవ్యః, తథాచ శ్రుతిః "నభసోదవికుర్వాణా దభూత్స్పర్శగుణోనిల" ఇతి, "ఆకాశాద్వాయు" రితిచ. ... ...

౧ || వియదధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౮ ||

—* ౯|| సూ || †అసమ్భవస్తు సతోఽనుపపత్తేః*—

అథ కశ్చిదేవం విచికిత్సేత్, అసమ్భావ్యమాన జన్మనో వియత

¶ నన్వహఙ్కారస్యాపి వియతఉత్పత్తిఃకిం స్యాదిత్యతఆహ సూత్రకారః- (యావద్వికారంత్వి)తి. అ || ౧ || సూ || ౮ ||

† వియన్మాతరిశ్వనో రుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదకస్య పరబ్రహ్మణోపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గతి మభిప్రేత్యోత్తరాధికరణమారభతే - (అసమ్భవస్త్వి) తి- అతిచాలిశ విశయ శమనాయేదం సూత్రమిత్యాహ - (అథే) త్యాదినా - అత్ర పూర్వపక్షస్తు

ఉత్పత్త్యభిధానా త్తదుత్పాదకస్య పరస్యాపి బ్రహ్మణః కింసాసమ్భవేత్ ? ఆహోస్విన్నసమ్భవేత్ ? ఇతి, అత స్తద్విచికిత్సాంసముచ్ఛేత్తు మిదం సూత్ర మారభ్యతే- (అసమ్భవ స్తు) తి- తుశబ్దేన విచికిత్సాం విచ్ఛృత్తి, సతః- సదైకరూపేణ విద్యమానస్య పరమకారణస్య పరస్యబ్రహ్మణః, అసమ్భవ ఏవాధ్యవసాతవ్యః, అసమ్భవః- అనుత్పత్తిః, కస్మాత్ ? అనుపపత్తేః- నహిపరమకారణస్య పరస్య బ్రహ్మణో వ్యుత్పత్త్యభ్యుపగమే కారణధారా విశ్రామోపపత్తి రస్తి, యత్ర కారణధారా విశ్రామ ఉచ్యతే తదేవ పరమ కారణం పరం బ్రహ్మేతి సర్వై ర్వేదా న్తైః ప్రతిపాద్యతే, తథాచశ్రూయతే "సకల జగత్కారణ కారణభూత" ఇత్యారభ్య " అజఏకఏవప ర్యవశేషిత" ఇత్యాది, తథా "సకారణం కారణ కారణాధిపో న చాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిప" ఇత్యాదిచ, ❋తస్మాత్పరమకారణస్యపరస్యబ్రహ్మణోఽసమ్భావిత ఏస సమ్భవ ఇతి స్థిరీకృతమ్.

—❋ ౯ ॥ సూ ॥ తేజోత స్తథాహ్యాహ❋—

"అజాయమానో బహుధావిజాయత" ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో జన్మశ్రుతే ర్నాసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తే "తస్యధీరాః పరిజానన్తియోని" మిత్యుత్తరవాక్యే భగవత స్స్వేచ్ఛావతారాణాం సద్రక్షణాది రూప కారణం మహాన్తో జానన్తీత్యర్థావగమేన పూర్వవాక్యే 'అజాయమాన' ఇతి విశేషణ దానేనచమధ్యే 'బహుధావిజాయత' ఇతి శ్రుతిః పరమాత్మనోఽసఙ్ఖ్యేయ స్వేచ్ఛావతార రూపాణా మావిర్భావమేవావగమయతి, తస్మాత్పరమాత్మనోఽసమ్భవఏవాధ్యవసాతవ్య ఇతిభావేన సిద్ధాన్తయన్ సూత్రం వ్యాచష్టే - (తుశబ్దేనే త్యాదినా.   ...   .

❋ ఫలకథన పూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

తః । ఉదపద్యత తేజో వా '' ఇత్యేతద్వాక్యమ్. ... ...

—※ ౧౦॥ సూ ॥ ఆపః ※—

ఇహాత ఇత్యనుచరతి, ఏవం భగవద్వీర్య చోదితాత్, అతః, తేజసః,ఆపోఽజాయన్త, " తేజసస్తు వికుర్వాణా దాసీదమ్భో రసాత్మక''మితిశ్రుతేః. ... ...

—※౧౧ ॥ సూ ॥ పృథివీ ※—

ఏవం భగవద్వీర్య చోదితాభ్యో ద్భ్యః పృథివ్యజాయత, "విశేషస్తు వికుర్వాణా దమ్భసోగన్ధ వానభూ'' దితి శ్రుతేః, విశేషః - పృథివీ. ... ...

' తేజఆపోన్నమాత్మనే ' తి తత్వ చతుష్టయపక్షే అన్న శబ్దోపి పృథివీవచన ఇత్యభి ప్రేత్యాహ,

—※ ౧౨॥సూ॥అధికారరూపశబ్దాన్తరేభ్యః ※—

అధికారః- ఆరమ్భః,తత్వక్రమోపదేశోపక్రమఇత్యర్థః, రూపమ్- "యత్కృష్ణంతదన్నస్యే''తిఛాన్దోగ్యోక్తమ్,శబ్దాన్తరమ్- 'తా అన్నమసృజన్తే' త్యాదికమ్, తేభ్యోఽధికారాదిభ్యః 'తేజఆపోన్న మాత్మనే ' త్యత్రాన్నశబ్దేన పృథివ్యేవావ గమ్యత ఇత్యేత దవిరుద్ధ మితి జ్ఞేయమ్. ... ...

౨॥ అసమ్భవాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

※ ౧౩॥ సూ॥ తదభిధ్యానాదేవతు తల్లిఙ్గాత్సః ※

తదేవ మాచార్యాణా మష్టావింశతి తత్వాభిప్రాయః, తైత్తిరీయక శ్రుతేష్టత్తత్వాభిప్రాయః, ' తత్తేజో సృజతే ' తిఛాన్దో అతః - అస్మాద్భగవ దధిష్ఠితాద్వాయోః, తేజోఽజాయత, కుతః ? తథాహ్యాహ - వాయోరపి వికుర్వాణాత్కాలకర్మస్వభావ

'ప్రతిజ్ఞాఽహాని రవ్యతిరేకాచ్ఛబ్దేభ్య' ఇత్యేత త్సూత్రే అవ్యతిరేకపదేన ప్రకృత్యాది తత్వానాం భగవదనుస్యూతత్వకథనా త్తత్వా

గ్యశ్రుతేస్తత్త్వ చతుష్టయాభిప్రాయః, ‘ ఏకస్మిన్నపిదృశ్యన్తే ప్రవి
ష్టానీతరాణిచ । పూర్వస్మిన్ వాపరస్మిన్ వా తత్త్వేతత్త్వానిసర్వశ, ఇ
త్యామననా త్సర్వ మవిరుద్ధ మిత్యుక్తమ్, ఇదానీం పరమాత్మనా
నుస్యూతాని ప్రకృత్యాదీని తత్త్వాని కిం స్వసామర్థ్యాదేవ స్వస్వ
కార్యతత్త్వాని సృజన్తి? కింవాపరమాత్మైవతదన్తర్యామి తయావ
తిష్ఠమానస్సన్ తత్తత్కార్య తత్త్వాని సృజతి? ఇతి విశయే ప్రా
ప్తే, “ ఆకాశాద్వాయు ” రిత్యాదౌ తేషాం స్వస్వకార్య తత్త్వ
సృష్టౌ స్వాతన్త్ర్యశ్రుతేస్తాన్యేవ స్వస్వకార్యతత్త్వాని సృజన్తీ
త్యేవంచ ప్రాప్త ఇదమాహ- (తదభిధ్యానాదేవత్వి) తి = తు శ
బ్దశ్శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, తదభిధ్యానమ్- పరమాత్మ సఙ్కల్పః, తత
శ్చ స్వ సఙ్కల్పాదీశ్వర ఏవ ప్రకృత్యాదితత్త్వాన్తర్గత స్సన్ తత్త
త్కార్య తత్త్వాని సృజతీ త్యవగన్తవ్యమ్, కుతః? తల్లిఙ్గాత్- ‘ కా
లవృత్త్యాంతు మాయాయాం గుణమయ్యామధోక్షజః । పురుషేణా
త్మభూతేన వీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ - సోకామయత బహుస్యాంప్ర
జాయేయేతి - సతపోతప్యత- సతపస్తప్త్వా- ఇదగ్ం సర్వమసృజత -
యోవ్యక్తే తిష్ఠన్ ’ ఇత్యారభ్య ‘ యోవ్యక్త మన్తరోయ మయతి
యఃపృథివ్యాం తిష్ఠ ’ న్నిత్యారభ్య “ పృథివీమన్తరోయ మయతియ
ఆకాశేతిష్ఠన్” ఇత్యారభ్య “ ఆకాశమన్తరోయమయతి యస్సర్వే
షు భూతేషు తిష్ఠ ” న్నిత్యారభ్య “ యస్సర్వాణిభూతాన్యన్తరో
యమతి- అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్ం సర్వాత్మా- ఏష సర్వ భూ
తాన్తరాత్మా అపహతపాప్మాదివ్యో దేవ ఏకోనారాయణః” ఇత్యా
ది శ్రుతిభ్య ఇత్యర్థః, † తస్మాద్భగవాన్ పరమాత్మైవ కారణ

ర తన్త్ర్యముక్తమ్, తద్వదిహాక్షిప్య సమాధీయత ఇతి పూర్వాధిక
రణే నాస్యాక్షేప సఙ్గతి ర్ద్రష్టవ్యా, † ఫలం దర్శయన్నేతదధిక
రణ. ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ ॥ ౩ ॥ సూ ॥ ౧ ॥

తత్త్వాన్తర్గతస్సన్ కార్యతత్త్వాని సృజతీత్యధ్యవసీయతే.

3॥ తదభిధ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥౧॥

—※ ౧౪॥ సూ॥ విపర్యయేణతు క్రమోఽతఉపపద్యతేచ ※—

¶ ప్రకృత్యాది తత్త్వానాముత్పత్తిక్రమోఽభిహితః, అథేదానీం తేషాం ప్రకృత్యాది తత్త్వానా మప్యయక్రమశ్చిన్త్యతే, అప్యయకాలే కిం తత్త్వానా మనియమే నాప్యయోభవతి ? ఉతోత్పత్తిక్రమాద్విపరీత క్రమేణాప్యయోభవతి? ఇతి. తత్ర నియామ కాభావా దనియత క్రమేణైవ తేషా మప్యయో భవతీ త్యేవం ప్రాప్తేప్రాహ-(విపర్యయేణత్వి)తి- తుశబ్దేన పక్షో విపరివర్త్యతే, అతఉత్పత్తిక్రమాద్విపర్యయేణైవా ప్యయ క్రమోభవతీత్యే వోపపద్యతే, విపర్యయః ప్రాతిలోమ్యమ్, "అన్నేప్రలీయతేమర్త్య అన్నంధానాసులీయతే। ధానాభూమౌ ప్రలీయన్తే భూమిర్గన్ధే ప్రలీయతే॥ అప్సు ప్రలీయతే గన్ధ ఆపస్తుస్వగుణేరసే' ఇత్యాదినోత్పత్తిక్రమాత్ప్రాతిలోమ్యేనాప్యయ క్రమోపదేశాత్యర్థః, తథాహి లోకే దృశ్యతే, యథా మృదస్సముత్పన్నాఘటాది రప్యయకాలే మృద మప్యేతి, యథావా అద్భ్య స్సముత్పన్నం హిమకరకాదికమప్యయకాలేఽపోప్యేతి, యథావాసోపానాదావవరోహణ ప్రాతిలోమ్యే నైవారోహణం భవతి ఏవమద్భ్యస్సముత్పన్నా పృథివీ అప ఏవా పీయాత్, §తస్మాత్ప్రకృత్యాదీని పృథివ్యాన్తాని తత్త్వాని నిరోధకాలే ఉత్పత్తి క్రమాత్ప్రతిలోమ క్రమేణ పరమాత్మా స్వాత్మన్యుప సంహరిష్య తీత్యనుసన్ధేయమ్. ... ...

¶ ఉత్పత్తిక్రమే చిన్తితే ప్రళయక్రమ స్యోపస్థితత్వా దస్య పూర్వాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయన్ విషయమాహ - (ప్రకృత్యాది తత్త్వానా) మితి .

§ అధికరణఫలం కథయన్సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

—*{ ౧౫॥సూ॥అన్తరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణతల్లింగా
దితి చేన్నావిశేషాత్ }*—

స్యాదేతచ్ఛబ్దతన్మాత్రాన్తరా విజ్ఞానమనసీ క్రమేణోత్పద్యే
తే, అత్ర విజ్ఞానమ్- బుద్ధిః, 'బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ' త్యామన నా
త్; తతశ్చ బుద్ధివచనేన విజ్ఞాన శబ్దేన జ్ఞాన కర్మేన్ద్రియాణిచ ల
క్ష్యన్తే, మనశ్శబ్దేనేన్ద్రియాభిమానినో దేవాశ్చ లక్ష్యన్తే, కస్మా
త్పునరేతదవగమ్యతే? తల్లింగాత్ - 'పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే జ్యో
తిష్యాపః ప్రలీయన్తే జ్యోతిర్వాయౌ ప్రలీయతే వాయురాకాశే లీ
యతే ఆకాశ ఇన్ద్రియేషు ఇన్ద్రియాణి తన్మాత్రేషు తన్మాత్రాణి
భూతాదౌ' వితి యథోక్తార్థ ప్రత్యభిజ్ఞాపక ప్రతిసర్గోప దేశ
లింగాదితిచేత్తన్న, అవిశేషాత్-తామసాహఙ్కారా దాకాశస్యే
వ రాజస సాత్వికాహఙ్కారాభ్యాం విజ్ఞాన మనసోరుత్పత్త్యభ్యు
పగమేహి త్రయాణామహఙ్కారాణాం కార్యతోఽవిశేషో భవే
త్, అవిశేష- స్సామ్యమ్, అతఏవ శ్రూయతే 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చ
తైజసః - తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ జ్ఞాన కర్మమయానిచ । అహంత
త్త్వా ద్వికుర్వాణా న్మనోవైకారికా దభూత్ ॥ వైకారికాశ్చమే దే
వా అర్థాభివ్యఞ్జనంయత' ఇత్యాది. ఏతత్సర్వంహ్యనన్తరపాదే
భగవతాఽఽచార్యేణోపపాదయిష్యతే, తర్హి ¶యథోక్తశ్రుతేర
శాగతిరితిచేద్యథోక్త శ్రుత్యభి ప్రాయస్యైవ సర్వ వేదాన్త సారే
"బుద్ధిః ప్రాణశ్చతైజస" ఇత్యాదినా ప్రదర్శనమితిగృహాణ.

౪॥ విపర్యయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

¶ (యథోక్తశ్రుతే) రితి= 'పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే' ఇతి పూ
ర్వోక్త శ్రుతేరిత్యర్థః. తస్మాత్ప్రకృత్యాది తత్వజాతం పరమా
త్మాధిష్ఠితం సదేవ స్వస్వకార్య తత్వంసృజతీతి నిశ్చిత మిత్త్యధికర
ణ ముపసంహార్యమ్.

అ ॥ ౪ ॥ సూ ॥ ౨ ॥

—*{ ౧౬॥ సూ॥*చరాచరవ్యపాశ్రయస్తు స్యాద్వ్యపదేశో భాక్తస్తద్భావభావిత్వాత్ }*—

తదేవ ముపాసిష్యతాం జీవానాం భగవదుపాసనాధాయక తత్తద్దేహాద్యారమ్భక తత్త్వోత్పత్తిర్విచారితా, సమ్ప్రతితు కిం జీవానాం సేయముత్పత్తి స్స్యాత్? అహోస్విదసమ్భావితా? ఇతివిచార్యతే, తత్రస్యాదితి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? దేవదత్తోజాతోస్తీతి వ్యవహారాత్ "వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలంనిర్వపేత్ పుత్రేజాత" ఇతిజాతేష్టి విధానాత్ "ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత తాస్సృష్ట్వా" ఇతి సృష్టి వచనాచ్చ; †తతశ్చనాత్మా దేహవ్యతిరిక్తో భవతి, కింతు దేహేన్ద్రియ మనసా మన్యతమస్యైవాత్మత్వ మవసీయతే, తస్మాదస్తి జీవానామప్యుత్పత్తిరిత్యేవం ప్రాప్తే§బ్రూమః, న

---

* ప్రకృతి పురుష మహదాది తత్త్వప్రస్తావేన జీవాత్మపరమాత్మోభయరూపే పురుష తత్త్వే పరమాత్మనో౽నిత్యత్వమ్ "అసమ్భవస్త్వి" త్యస్మిన్నధికరణే ఽవధారితమ్, తద్వజ్జీవస్య నిత్యత్వ మవధార్యత ఇతి దృష్టాన్త రూపావాన్తర సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (చరాచరవ్యపాశ్రయస్త్వి)తి- జీవస్య భగవదుపాసకత్వ స్వభావాత్తద్విచారస్యాస్మి న్నుపాసక లక్షణాధ్యాయే ప్రాధాన్యేన ప్రసక్తిం ద్యోతయతి- (తదేవ) మితి- భగవదుపాసనాధాయకః- భజనాద్యనుకూలో యో దేహ స్తదాద్యారమ్భకతత్త్వోత్పత్తిరిత్యర్థః. ... ...

† దేవదత్తోజాతఇతి వ్యవహారాదిభి ర్జీవానామనిత్యతావగమేన దేహాతిష్వ స్తభావో యుక్త ఇత్యాహ- (తతశ్చే) తి - జీవానామనిత్యత్వే సిద్ధ ఇత్యర్థః. ...

§ యథోక్తవ్యవహారాదీనామ్, నిరోధోత్పత్త్యణు బృహన్నానాత్వం తత్కృతాః గుణాః। అనుప్రవిష్టఆధత్తే ఏవం దేహగుణాః

ఖలూత్పత్తి ర్జీవానాం సమ్భావితవ్యా, 'నజాతోనమ్రియతేతాత్మా సహి దేహాద్వ్యపాదిభి' రిత్యాదిశ్రుతి విరోధాత్; యోయమ్ "దేవదత్తోజాతశ్చైత్రోజాయత" ఇత్యాది వ్యపదేశస్సోపి స్థావర జఙ్గమాత్మక దేవదత్తాదిదేహవ్యపాశ్రయఏవాభాక్తో- ఽముఖ్యస్స్యాత్, జీవవ్యపాశ్రయశ్చేత్సభాక్త ఏవ తస్మిన్ భవతి, తత్కస్య హేతోః? తద్భావభావిత్వాత్ - దేహస్యోత్పత్తి సద్భావేహి దేహసమ్బన్ధినాం జీవానా ముత్పత్త్యాదికం భావ్యతె, నాసతి తస్మిన్ దేహోత్పత్తిసద్భావే నహివినా శరీర సమ్బన్ధాజ్జీవోజాతో మృతో వేతి క్వచిచ్ఛ్రియతె, తస్మాచ్చన్ద్రికళాన్యాయేన జీవస్య జన్మాదిక మవగన్తవ్యమ్, యథావా చన్ద్రస్స్వకలాస్వాపూర్యమాణాసు పునరపక్షీయమాణాసుచ చన్ద్ర ఉత్పన్నో నష్ట ఇతి వ్యపదిశ్యతె, తద్వ దయం జీవో దైహికేషు § నిషేకాదిషు నవ స్వవస్థాసు సతీషు నిషిక్తో గర్భితో జాతో బాలః కుమారో యువావయోమధ్యస్థోజరఠో మృత ఇతి వ్యపదిశ్యతె, వస్తుతో దైహిక్య ఏవైతా అవస్థాః, తథాచ శ్రూయతె "నిషేక గర్భ జన్మాని బాల్యకౌమారయౌవనమ్। వయోమధ్యం జరామృత్యు రిత్యవస్థాస్తనోర్నవే"తి. అతో దేహోత్పత్తి దృష్ట్యైవ జాతకర్మాదివిధానమ్ 'ప్రజాపతిః ప్రజాఅసృజతే'త్యాదిసృష్టివచనంచభవతీత్యభిప్రా

పర' ఇత్యాదౌ దేహ విషయతా వగమాత్ "ఆత్మానిత్యో వ్యయశ్శుద్ధ' ఇత్యాదౌ నిత్యత్వ శ్రవణాచ్చ జీవానాం దేహాది వ్యతిరిక్తత్వేననిత్యత్వమక్షతమితిభావేన సిద్ధాన్త యతి - (బ్రూమ)ఇత్యాదినా. జీవానాం కదాచిజ్జఙ్గమశరీరం కదాచిత్ స్థావరశరీర మిత్యుభయ శరీరప్రాప్తేరుక్తంచరాచరవ్యపాశ్రయఇతి. భాక్తో,గౌణః.

§ (నిషేకాదిష్వి) తి- 'నిషేక గర్భజన్మానీ'తి శ్రుత్యోదాహరిష్యమాణ నవస్వవస్థాస్విత్యర్థః.

యః. *ఏతేనాకృతాభ్యాగమ కృతవిప్రణాశ దోషోపి ప్రత్యుక్తః, ¶యత్పునరుక్తం దేహేన్ద్రియమనసామన్యతమ ఏవాత్మేతితత్రైవం ప్రతివక్తవ్యమ్, దేహ ఆత్మానభవతి, పార్థివత్వాత్; ఘటవత్, నహి ప్రత్యవస్థం వినాశినో దేహస్య ఆత్మత్వాభ్యుపగమే బాల్యేనుభూతస్య యౌవనాదౌ ప్రతిసన్ధానానుపపత్తే రకృతాభ్యాగమ కృతవిప్రణాశ దోషప్రసఙ్గస్యచ పరిహృతిరస్తి, నాపీన్ద్రియాణామాత్మత్వమ్- తైజసత్వాత్; ప్రాణవత్, చక్షుషానుభూతస్య కదాచిత్తద్వైకల్యే సత్యనుభవితు రాత్మనో ఽభావాత్స్మరణా నుపపత్తేః కాగతిరస్తి, నాపిమనసఆత్మత్వమ్ - అన్నమయత్వాత్; దేహవత్, తస్మాన్నదేహాదీనా మాత్మత్వమ్, తదేతత్సర్వ మభిప్రేత్యా మ్నాయతే "నాత్మావపుః పార్థివమిన్ద్రియాణిదేవా హ్యసుర్వాయుజలంహుతాశః। మనోన్నమాత్రం ధిషణాచసత్వ మహం కృతిఃఖంక్షితి రర్థ

---

* ఇహార్థసిద్ధం దోషాన్తర నిరాసమాహ - (ఏతేనే)తి.

¶ పూర్వపక్షిణోక్త మాత్మనోదేహాది ష్వన్తర్భావ మనూద్య దూషయన్ననుమానేన జీవస్యదేహాది వ్యతిరిక్తత్వంక్రమేణసాధయతి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా-(తదేతత్సర్వ)మితి- జీవస్య దేహాద్యతిరిక్తత్వమ్. ... ...

¶ (నాత్మావపు) రితి- అస్యాయమర్థః, హి శబ్దో హేతు ప్రదర్శనార్థః, వపురాత్మా నభవతి- పార్థివత్వాత్ ; ఘటవత్, ఇన్ద్రియాణి ఆత్మానభవన్తి- కరణత్వాత్; వాస్యాదివత్, దేవా ఆత్మా నభవన్తి, వైకారికత్వాత్; మనోవత్ , అసుః-ప్రాణః, ఆత్మా నభవతి- వాయుత్వాత్; బాహ్యవాయువత్, మనస్సత్వం చిత్తమేతే నాత్మానభవతః- అన్నమాత్రోపభావిత్వాత్ ; శరీరవత్, ధిషణా- బుద్ధిశ్చ, నాత్మా- తైజసత్వాత్; చక్షుర్వత్, అహఙ్కృతి- రహఙ్కారః, ఆత్మానభవతి-పరిణామిత్వాత్;శరీరవత్,

సామ్య'మితి. §తస్మాద్దేహాది వ్యతిరిక్త ఏవ జీవఉత్పత్త్యా ద్యనాశ్ర యో భవతీత్యధ్యవసీయతే. ... ...

—* ౧౭ ॥ సూ॥ నాత్మాశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః *—

ఇతశ్చ స్థూణా నిఖనన్యాయేన జీవస్య నిత్యత్వం వ్యవస్థాప్య తే, యతో జీవాత్మా నజాయత ఇతి ప్రతిజానీమః, ఆత్మేతి జాతా వేకవచనమ్, కస్మాత్ - అశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః - క్వచిదపి జీవానా ముత్పత్తిశ్రవణాభావా న్నహ్యేషాం భూయస్సు విశ్వోత్ప త్తి ప్రకరణే షూత్పత్తి శ్రవణమస్తి, ప్రత్యుత 'నిత్యోనిత్యానాం చే తనశ్చేతనానా' మితి 'నజాతోనమ్రియేతాత్మా సహిదేహా ద్యుపా దిభిః - నజాయతేమ్రియతేవాకదాచి న్నాయంభూత్వా భవితావా నభూయః | అజోనిత్య శ్శాశ్వతోయం పురాణో నహన్యతే హన్య మానే శరీర' ఇత్యాదిభ్యః ప్రసిద్ధాభ్యోబహీభ్య శ్శ్రుతిస్మృతిభ్యో జీవానాం నిత్యత్వ మేవావగమ్యతే. ... ...

౫॥ చరాచరవ్యపాశ్రయాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* ౧౮॥సూ॥ ¶ జ్ఞోతఏవ *—

వాయుశ్చ జలంచ, హుతాశః- తేజః, ఖమ్- ఆకాశః, క్షితిః-పృథి వీ, ఏతాని, అర్థాః, శ్శబ్దాదయశ్చ - సామ్యమ్- ప్రకృతిశ్చే, త్యే తానిఆత్మానభవన్తి - జడత్వాత్; ఘటవత్, ఇతి. ...

§ జీవానాం నిత్యత్వ రూపలక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణఫలమితి కథ యన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ఏతన్న్యాయగ్రహణమేతత్సూత్రార్థస్య పౌనరుక్త్యశఙ్కా- నిరాసార్థ మితిజ్ఞేయమ్. అ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ 3 ॥

¶ ఉత్తరాధికరణోక్త నిత్యచైతన్య గుణకత్వాదపి జీవానాంని త్యత్వమిహ సాధితవ్యమితిసాధ్య హేతు భావసఙ్గత్యో త్తరాధికరణ మారభతే- (జ్ఞోతఏవే)తి. ...

జీవో నిత్య ఇత్యుక్తమ్, స కిం ఘటవదచేతనః? ఆహోస్విదాగన్తుకచైతన్యః? అథవా నిత్యచైతన్య గుణకః? ఇతి విశయే *'వ్యక్తేగుణవ్యతికరే నిర్గుణః పురుషో యథే'తి శ్రుతే స్సాంఖ్యైర్నిర్గుణత్వాభ్యుపగమాచ్చ జీవో ఘటవదచేతన ఇత్యేకః పక్షః, సుషుప్త్యాదౌ చైతన్యానుత్పత్తే ర్వైశేషికై రాగన్తుక చైతన్యాభ్యుపగమాచ్చానిత్యచైతన్య గుణకో వా జీవస్స్యాదిత్యపర ¶ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూతే-(జ్ఞోఽతఏవే) తి= యతఏవ 'సర్వం పుమాన్వేదగుణాంశ్చతజ్జ్ఞ' ఇత్యాదిషు బహుషు శ్రుతివాక్యేషు జీవస్య జ్ఞానగుణకత్వం శ్రూయతే, అతఏవాయ మాత్మాజ్ఞః - నిత్యచైతన్య గుణకో వేదితవ్యః, అతోఽనవయం సుషుప్తిమూర్ఛాపతాప గ్రహావేశా ద్యవస్థాసు కదాచిదచేష్టత్వే నానైర్య శ్చేతయమానత్వేఽపి జీవస్య కాణభుజ ఇవ కేవల మాగన్తుక చైతన్యగుణకత్వం సాఙ్ఖ్యాఇవ నిర్గుణత్వంవామన్యామహే, †సుషుప్త్యాదౌహి సఙ్కుచితత్వా చ్చైతన్యస్యానభివ్యక్తిరిత్యభిప్రాయః, 'వ్యక్తేగుణవ్యతికర' ఇతిశ్రుతి ర్జీవస్యముక్తిదశాయాం ప్రాకృత సత్వాదిగుణ రాహిత్యం శ్రావయతి, నతు తస్యనిత్యజ్ఞాన గు

---

* సాఙ్ఖ్యానుయాయినః ప్రథమం పూర్వపక్ష యన్తీత్యాహ - (వ్యక్తేగుణవ్యతికర) ఇతి= కణభుగనుయాయినో ద్వితీయం పూర్వపక్షయన్తీత్యాహ- (సుషుప్త్యాదా) వితి. ...

¶ "అన్యోఽన్తర ఆత్మా విజ్ఞానమయః- నహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపో వర్తతే" ఇత్యాదౌ జీవస్య నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ శ్రవణాత్తాదృశ గుణవత్త్వం జీవస్య సిద్ధమితిభావేన పూర్వసూత్రాన్నిత్యపదమిహానువర్త్య తేన చైతన్యం విశేషయన్ సిద్ధాన్తయతి- (ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూతే) ఇత్యాదినా. ...

† నిత్యశ్చేచ్చైతన్య గుణస్తర్హి కుతో జీవానాం సుషుప్త్యాదౌ తాదృశ గుణానభివ్యక్తి రతఆహ- (సుషుప్త్యాదా)వితి.

ణరాహిత్యమ్, తథాచ జ్ఞానాత్మక గుణాశ్రయత్వా జ్జీవ స్వరూప స్యాపి ప్రకాశాత్మక గుణాశ్రయ దీపస్వరూపస్య ప్రకాశఘనత్వమి వ జ్ఞానఘనత్వమేవ భవతీత్యభిప్రాయః, ఇమంభావ ముత్తరగాధిక రణే 'తద్గుణసారత్వా' దితి స్వయమేవోద్ఘాటయిష్యతి, తస్మా ద ప్యాత్మనో నిత్యత్వం సిద్ధమ్. ... ...

౬ ॥ జ్ఞాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౧౯॥ సూ॥ $ ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్ *—

సమ్ప్రతిజీవగకేం విభుః ? ఉతమధ్యమ పరిమాణః? ఆహోస్వి దణు పరిమాణః ? ఇతి చిన్తాయాం విభురితి తావత్ప్రాప్తమ్, జీవ స్య హ్యణుపరిమాణం మధ్యమ పరిమాణంవా నోపపద్యతే, అణు త్వే తస్యసర్వ దేహవ్యాపి చైతన్యానుపపత్తిః, మధ్యమ పరిమాణ త్వే సావయవత్వేన తస్యానిత్యత్వ ప్రసక్తిః, అతో విభుర్జీవ ఇతి

---

* "పీనాహిభోగోత్థిత మద్భుతంమహజ్జ్యోతిస్స్వధామ్నాజ్జ్వల యన్ దిశోదశ" ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారే ణాభిప్రాయం కథయన్ జీవస్వరూప మవగమయతి- (తథాచే) -తి జీవస్య నిత్యజ్ఞానవత్త్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి సూచయన్నస్య పూర్వాధికరణేనస జ్గతించ కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదపీ) తి- నిత్యజ్ఞా నగుణకత్వా దపీత్యర్థః, నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ రూప లక్షణస్య పర మాత్మన్యతి వ్యాప్తత్వా త్పరమాత్మా న్యత్వేసతి తాదృశ జ్ఞాన గు ణకత్వరూప లక్షణస్యాత్ర తత్వాత్తదేవజీవస్యలక్షణంభవతీతిభావః.

అ॥ ౨॥ సూ॥ ౮॥

$ ఏవం పూర్వాధికరణే ప్రోక్త నిత్యత్వ లక్షణమపి పరమాత్మా న్యత్వేన విశేషణీయమ్, ఏవమిహ నిత్యచైతన్యగుణం జీవ స్వరూప ముక్త్వా తత్పరిమాణం వక్తు మాశ్రయాశ్రయి భావ సఙ్గత్యోత్తరా ధికరణ మారభతే- (ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనా) మితి- జీవోఽణుః, అ

హికేణ భుగనుయాయినో మన్యన్తే, తస్మాద్విభుర్జీవ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ¶ ప్రతివిధీయతే, (ఉత్క్రాన్తీ) తి= ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనాం శ్రుతేర్జీవోఽణురేవ భవతీత్యధ్యవసీయతే, ఉత్క్రాన్తిస్తావత్ "స యదాస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామతి సహైవైతైః సర్వైరుత్క్రామతీ" తి శ్రూయతే, గత్యాగతీ చ - 'గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతీ'తి శ్రూయతే. నహ్యస్య విభుత్వం వక్తుం శక్యతే, చలన వికారస్య విభోరుత్క్రాన్త్యాది విరోధాత్; నహి విభుత్వే జీవః పరకాయం ప్రవేష్టుం శక్నోతి, పరకాయ ప్రవేశస్తు జీవస్య 'పరకాయం విశన్సిద్ధ ఆత్మానం తత్ర భావయే' దిత్యాదిషు శ్రూయతే, §అణుత్వేపి జీవస్య సకలదేహవ్యాపి చైతన్యోపపత్తిరగ్రే వక్ష్యతే, తదేతత్సర్వమభిప్రేత్య నిగమగీతా జీవస్యాణుత్వం శ్రూయతే, 'అపరిమితా ధ్రువాస్తనుభృతో యది సర్వగతాస్తర్హి న శాస్యతేతి నియమో ధ్రువ నేతరథే'తి. † తస్మాదణుర్జీవః.

మధ్యమ పరిమాణత్వే సత్యుత్క్రాన్త్యాది మత్త్వాత్ ; పరమాణువత్, ఇత్యనుమానానుగృహీతోత్క్రాన్త్యాదిశ్రుతిభిర్జీవస్యాణుత్వం సాధయన్ సిద్ధాన్తయతి- ¶ (ప్రతివిధీయత) ఇత్యాదినా-నాణురిత్యుపరితన సూత్రాచ్ఛ్రుత్యణుపదే ఇహాకృష్య సూత్రేణ యోజితే ద్రష్టవ్యే. సః - ముమూర్షుర్జీవః, ఏతైః- ఇన్ద్రియైః, ఉత్క్రామతి-లోకాన్తరం గన్తుమిచ్ఛతీత్యర్థః. ...

§ నన్వణుత్వే జీవస్య శరీరైకదేశవర్తిత్వాత్కథం సర్వాఙ్గవ్యాపి చైతన్యోపలబ్ధిరిత్యత ఆహ - (అణుత్వేపీ) తి.

† జీవస్యాణు పరిమాణవత్త్వ లక్షణసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

కేచిజ్జీవస్య దేహాదుత్క్రాన్తి గ్రామాది స్వామ్యనివృత్తివద్దేహస్వామ్య నివృత్తిరూపేతి మన్యమానా జీవగతిమణుభావే

—* ౨౦॥ సూ॥ §స్వాత్మనాచోత్తరయోః *—

ఇతశ్చాస్యాణుత్వసిద్ధిః, యద్యప్యుత్క్రాన్తిః కదాచి దచలతో పి ప్రారబ్ధక్షయేసతి నివృత్తదేహస్వామ్యస్యాపి నివృత్తగ్రామస్వామ్యస్యేవ భవితుమర్హతి, తస్మాదుత్క్రాన్తిర్నాణుత్వమపేక్షతే, తథాపి గత్యాగతీతు నాచలతస్సమ్భవతః, అతోస్యామధ్యమ పరిమాణస్యజీవస్యాణుత్వేసతి స్వాత్మనైవోత్తరయోః గత్యాగత్యోస్సమ్బన్ధోభవేత్, ¶ గమేర్హికర్తృ నిష్పన్నక్రియార్థకత్వాత్.

—* ౨౧॥ సూ॥ నాణురతచ్ఛ్రుతేరితి చేన్నేతరాధికారాత్ *—

అత్ర జీవేశ్వరయోరభేదవాదీప్రత్యవతిష్ఠతే, నాయమాత్మాఽణుర్భవతి, కుతః? అతచ్ఛ్రుతేః- అణుత్వవిపరీత పరమమహత్పరిమాణశ్రుతేః, తథాచశ్రుతిః "సవాఏషమహానజఆత్మాయోఽయం విజ్ఞానమయఃప్రాణేష్వాకాశవత్సర్వగతశ్చ నిత్య" ఇతి "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"త్యేవం విధాఽస్యాత్మనోఽణుత్వం ప్రతిషేధతీతిచే న్నైతదేవమ్, కస్మాత్? ఇతరాధికారాత్- జీవాదితరం పరమాత్మానమధికృత్యహి 'సవాఏషమహా'నిత్యాదిశ్రూయతే. †తత్రహి 'విరజఃపరఆకాశా'దితి పరమాత్మైవ ప్రకృత్యస్తూయతే, క

ల్? ఇతివదన్తి, తద్బాధార్థం జీవస్యాణుత్వముపపాదయతిసూత్రకారః- §(స్వాత్మనే) తి. ... ...

¶ నను పాకానాశ్రయస్య పురుషస్య పక్తృత్వవద్గమనానాశ్రయస్యాపి పురుషస్యకదాచి ద్గన్తృత్వ వ్యవహారః కింనస్యాత తఆహ - (గమే) రితి= జీవేశ్వరాభేదవాదినశ్శఙ్కాం వ్యుదస్యతి - (నాణు) రితి. ... ...

† 'సవాఏషమహా' నితి శ్రుతేః పరమాత్మపరత్వే లిఙ్గమాహ- (తత్రహి) తి- విరజః- నిత్యపరిశుద్ధః, ఆకాశాత్పరో- విపులః, తతోపి వ్యాపక ఇత్యర్థః. ... ...

స్మాత్పునరిహ జీవః పరామృశ్యేత, తతశ్చ జీవేశ్వరయో రభేదభ్రమ విజృమ్భితో౽య మాక్షేప ఇతి నిశ్చీయతె, నాతో౽స్యాణుత్వం విప్రతిషిధ్యతె.

—*౨౨॥ సూ ॥ స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ*—

ఇతశ్చాణురేవాయ మాత్మా, యతస్సాక్షాదేవజీవస్య స్వశబ్ద ఉన్మానంచ శ్రూయతె, స్వశబ్దో౽ణుత్వవాచీ, శబ్దః "ఏషో౽ణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యో యస్మిన్ప్రాణః పఞ్చధా సంవివేశ" ఇతి. తతశ్చ గమనాగమన సచివ సూత్రాత్మక ప్రాణ సమ్బన్ధా వగమాచ్చ జీవో౽ణురేవాభిహిత ఇతినిశ్చీయతె, తథా "వాలాగ్రశతభాగస్య శతధాకల్పితస్యచ । భాగో జీవస్యవిజ్ఞేయస్సచానన్త్యాయకల్పతే" ఇతి, "ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరో౽పిదృష్ట" ఇతిశ్రుత్యాభినీతో౽న్మాన మపి జీవస్యాణిమానంగమయతి, తతశ్చాభ్యామ్- స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ, జీవస్యాణుత్వసిద్ధిః. ... ... *

నన్వణుత్వే సత్యేకదేశ వర్తినో జీవస్య సకలదేహప్రదేశగత శైత్యోష్ణా ద్యుపలబ్ధిర్విరుధ్యేత, దృశ్యతేచ గాంగేయ మహాహ్రద నిమగ్నానాం సర్వాఙ్గగత శైత్యోపలబ్ధిః, ఏవంనిదాఘత ప్తస్య సర్వావయవ సన్తాపోప లబ్ధిశ్చ, తస్మాదస్యాణుత్వం విరుద్ధమితిప్రాప్తే ప్రతి విధీయతె. ... ...

— *౨౩ ॥ సూ ॥ అవిరోధశ్చన్దనవత్ *—

శ్రుత్యన్తరంచ జీవస్యాణుత్వం సాక్షాదేవ దృష్టాన్త ముద్ధృత్య దర్శయతీత్యాహ- (స్వశబ్దే) తి. ...

* యస్మిన్-జీవే,పఞ్చధా- వృత్తిభేదేనేతి శేషః. వాలాగ్రమ్-కేశాగ్రమ్, ఆరాగ్రమాత్రః - తోత్త్రాగ్ర ప్రోత శలాకాగ్రానేక విధ కల్పితాంశతుల్య ఇత్యర్థః, అభినీతో౽న్మానమ్- అభినీయోద్ధృత్యదర్శిత పరిమాణావగమకంవాక్యమ్. ...

యథా హరిచన్దన బిన్దుశ్శరీరైక దేశ సమ్బన్ధోపిసకలదేహవ్యాపిన మాహ్లాద ముత్పాదయత్యేవ మణురప్యయమాత్మా దేహైకదేశస్థస్సన్ సకలదేహవ్యాపినీం శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధింకరోతి,†జీవసమ్బద్ధస్యహి ప్రాణస్య కృత్స్నాయాం త్వచివ్యాప్తత్వా జ్జీవసమ్బన్ధః కృత్స్నాయాం త్వచివర్తతే, త్వక్చ కృత్స్న శరీర వ్యాపినీ, తతశ్చాణుత్వేపి జీవస్య సమ్బన్ధఃకృత్స్నాయాం త్వచివర్తతే, అత స్తస్యసర్వావయవగత శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధి ర్నవిరుధ్యతే, తస్మాదాత్మనోణుత్వపక్షే నవిరోధగన్ధః. ... ...

—✻{ ౨౪ ॥ సూ ॥ అవస్థితి వైశేష్యాదితిచే న్నాభ్యుప గమాద్ధృదిహి }✻—

వైశేష్యమ్- వైషమ్యమ్, నను 'అవిరోధశ్చన్దనవ' దితి యదుక్తం తదయుక్తమ్? దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తికయో ర్దృశ్యాదృశ్య తయాఽవస్థాన వైషమ్యాదితిచే న్నచైవం వాచ్యమ్, కుతః? అభ్యుపగమాద్ధృదిహి- అభ్యుపగమయన్తిహి చన్దనబిన్దువద్దేహైకదేశహృదయ వర్తినం జీవాత్మానమ్ 'సవాఏషఆత్మా హృదికతమఆత్మేతి యోయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యన్తర్జ్యోతిఃపురుష'ఇతి,తథా'ఆత్మా మఆత్మనిశ్రితః- అత్మాహృదయే-హృదయంమయి- అహమమృతే- అమృతంబ్రహ్మణీ'తి చైవంజాతీయక వేదాన్తైః, తస్మాద్దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తికయో రవైషమ్యా 'దవిరోధ శ్చన్దనవ'దితి యుక్త మేవోక్తమ్. ... ...

అథ కదాచిచ్చన్దన బిన్దో స్సావయవత్వా త్సూక్ష్మావయవ ప్రసర్పణేనాపి సకల దేహాహ్లాదయితృత్వం సమ్పద్యతే, నత్వణోర్నిరవయవస్య జీవస్యావయవా స్సన్తి, యైరయం సకలదేహంప్రసర్పే

---

† జీవస్య దేహగత శైత్యౌష్ణ్యాద్యుపలబ్ధ్యా గతి ప్రకార ముపపాదయతి- (జీవసమ్బద్ధస్యే)తి- జీవసంయుక్తస్యేత్యర్థః.

దిత్యాశఙ్క్య దృష్టాన్తాన్తరమాహ, ...

—* ౨౫॥ సూ॥ గుణాద్వాఽఽలోకవత్ *—

అణుత్వేనైకదేశ వర్త్యపి జీవో యథోక్త ప్రాణాది సమ్బన్ధా యత్త స్వగుణభూత చైతన్యవ్యాప్తివశాద్వ్యాపనశీలస్సన్ సకలదేహ వ్యాపినీం శైత్యాద్యుపలబ్ధి మనుభవతీత్యేతన్న విప్రతిషిద్ధ్యతే, §ఆ లోకవత్ - యథాలోకే ప్రదీప మణిద్యుమణి ప్రభృతయః ఏకదేశ వర్తినోపి స్వప్రభావ్యాప్తివశా ద్వ్యాపన శీలాస్సన్తస్స్వస్థానే త రదేశానపి వ్యాప్నువన్తి తద్వత్. ... ...

నన్వత్ర యది ప్రభా దృష్టాన్తీ క్రియతే తర్హి దృష్టాన్తే ప్రభాతద్వతో రవ్యతిరేక ఏవ ప్రతీయతే. నిపీడావయవంహి తేజో ద్రవ్యం ప్రదీపాదిః, విరళావయవంతు తేజో ద్రవ్యం తత్ప్రభా, తతశ్చేహ చైతన్య రూపగుణస్య జీవస్య చేతరేతరమవ్యతిరేకఏవస్యా దిత్యత ఉత్తర ముచ్యతే, ...

—* ౨౬॥ సూ॥ వ్యతిరేకో గన్ధవత్ *—

యథాచ గుణస్య సతో గన్ధస్య పృథివీతో వ్యతిరేక ఉపలభ్యతే, అప్రాప్తేష్వపి కుసుమేషు వాయూపనీత గన్ధభాన సమ్భవాత్; ఏవంగుణ స్యైవ సతశ్చైతన్యస్య జీవాద్వ్యతిరేకో భవత్యేవ, వ్యతిరేకో నామభేదః, *తతశ్చైతన్యేనజీవస్య సర్వాఙ్గవ్యాప్తౌ వాలోకో దృష్టాన్తః, గుణగుణినోర్వ్యతిరేకేతు గన్ధ ఇతి జ్ఞేయమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ తథాచ దర్శయతి *—

తథైవహి జీవస్య హృదయాయతనత్వ మణు పరిమాణత్వంచా

§ అవిరోధసూత్రే జీవ సమ్బద్ధస్యహి ప్రాణస్యేత్యాది నోక్తం ప్రాణాది సమ్బన్ధమనుస్మారయతి- (ఆలోకవ)దితి. ...

* ప్రాక్సూత్రోక్తాలోక దృష్టాన్తస్యవైయర్థ్యమాశఙ్క్యగతిం కల్పయన్తి- (తతశ్చైతన్యేనే) తి. ...

భిధాయతస్య యథోక్త ప్రాణాది సమ్బన్ధ ద్వారా చైతన్య గుణే న సమస్త శరీరవ్యాప్తిం దర్శయతి, 'సఏషఇహ ప్రవిష్ట ఆలోమన నఖాగ్రేభ్యోజఆత్మే' త్యాది శ్రుత్యన్తరంచ.

—* ౨౮॥సూ॥ §పృథగుపదేశాత్ *—

'అన్యోన్తర ఆత్మావిజ్ఞానమయః- త్వత్తో జ్ఞానంహి జీవానాం ప్రమోష స్తేత్ర శక్తిభిః । జ్ఞానం పరమగుహ్యం మేయద్విజ్ఞాన సమ న్వితమ్ ॥ ప్రజ్ఞయాశరీరం సమారుహ్యే' త్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు 'మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనంచే,త్యాదిస్మృతిషుచ ¶చైత న్యగుణస్య విశేషణ కర్తృకర్మ భావాదినాజీవాత్పృథక్త్వ మేవో పదిశ్యతే, తస్మాదణురేవసన్ జీవస్స్వప్రాణసమ్బన్ధద్వారా స్వగు ణేన చైతన్యేన సకలమపి శరీరప్రదేశం వ్యాప్నోతీ'తి సిద్ధమ్.

కథం తర్హి 'జ్ఞానంత్వన్యత మోభావఃపురుషస్సోభిధీయ తే- యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్- విజ్ఞానం యజ్ఞంతనుతే' ఇత్యాదౌ జ్ఞానవ్యపదే శో జీవస్యోపపద్యత ఇత్యత ఉత్తరమాహ,

—*౨౯ ॥ సూ ॥ తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యపదేశఃప్రాజ్ఞవత్*—

జీవస్యయథోక్తజ్ఞాన వ్యపదేశ ఉపపద్యత ఏవ, కస్మాత్? త ద్గుణసారత్వాత్ - తద్గుణః- జ్ఞానాత్మకగుణః, సారమ్- ప్రధానమ్, స్వరూపంయస్య, సతద్గుణసార స్తస్యభావ- స్తత్త్వమ్,తస్మాత్- జీవ

§ కేచిత్తు జీవనిష్ఠశ్చైతన్యస్తద్గుణ ఏవేతి మన్యన్తే- తన్నిరాసా ర్థమాహ- (పృథగి) తి. ... ...

¶ (చైతన్య గుణస్య విశేషణే) తి- 'విజ్ఞానమయ' ఇత్యత్ర జ్ఞానస్య జీవం ప్రతి విశేషణ భావః, 'త్వత్తోజ్ఞాన' మిత్యత్ర భవ తీతి పదాధ్యాహారాత్ ; తత్రజ్ఞానస్య కర్తృభావః, 'జ్ఞానం పర మగుహ్య'మిత్యత్ర జ్ఞానస్య కర్మభావః, ఆదినా 'ప్రజ్ఞయాశరీర'మి త్యత్ర కరణభావః, చైతన్యస్యేతి.

స్యజ్ఞానస్వరూపత్వాదితి యావత్, ప్రాజ్ఞవత్- యథా ప్రాజ్ఞస్య పరమాత్మనః 'సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ - విజ్ఞానమానన్దమిత్యాదౌ జ్ఞానఘనత్వాజ్జ్ఞాన విజ్ఞానాది వ్యపదేశ ఉపపద్యతే, తద్వజ్జీవస్యాపి తద్వ్యపదేశ ఉపపద్యత ఇతిజ్ఞేయమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యజ్ఞోతపనేత్యత్ర జీవస్యజ్ఞానస్వరూపత్వం చోక్తమ్.

యథోక్తంజ్ఞానగుణకత్వాదికంసర్వజీవ సాధారణమిత్యాహ,

—॥ ౩౦॥సూ॥యావదాత్మభావిత్వాచ్చనదోష స్తద్దర్శనాత్ ॥—

యావన్తో జీవాభవేయు స్తావదాత్మ వృత్తిత్వా భ్యుపగమాదేవ జ్ఞానగుణకత్వాదేః క్వచిత్థ్సావర శరీరక జీవేష్వనుపలబ్ధావపి నైషదోషః ప్రసజ్యతే,కస్మాత్? తద్దర్శనాత్- ఉత్సోసితస్తమఃప్రాయాఅన్తస్పర్శా విశేషిణః-అహో అమీదేవ వరామరార్చితం పాదామ్బుజంతే సుమనఃఫలాహరణమ్- నమస్త్యపాదాయ శిఖాభిరాత్మన స్తమోపహత్యై తరుజన్మ యత్కృతమ్- అపి వృక్షాః పరిమ్లానా సపుష్పాఙ్కురకోరకా' ఇత్యాదివాక్యం తేషామపి చైతన్యగుణకత్వాదిక మస్తీతి దర్శయతి, తస్మాజ్జ్ఞాన గుణకత్వాదే ర్యావదాత్మభావిత్వ మస్త్యేవ. ... ...

యదిస్థావర శరీరాణామపి జీవానాంచైతన్యాది సద్భావోభ్యుపగమ్యతే;కిం తర్హి సత్త్వేతస్య క్వచిదనుపలబ్ధి రిత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—॥౩౧॥సూ॥ పుంస్త్వాదివత్వస్యసతోఽభివ్యక్తి యోగాత్॥—

తుశబ్దోఽవధారణార్థః, యథాలోకే పుంస్త్వాదికంబాల్యాదిషు సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానమేవావిద్యమాన మివాభిప్రేయం సద్భావనాది ష్వభివ్యజ్యతే, పుంస్త్వమ్- పురుషవ్యాపారః, నహ్యతాఽవిద్యమాన ముత్పద్యతే, యద్యుత్పద్యతే తర్హి షణ్ఢానా మపి పుంస్త్వాద్యభి వ్యక్తిప్రసఙ్గః, తస్మాద్బాల్యే విద్యమానమేవ పుంస్త్వాదికం యౌవనేభివ్యజ్యతే ఇతి వక్తవ్యమ్, ఏవమయమపి చైతన్య గుణ

స్థావర శరీరకేషు జీవేషు సూక్ష్మభావం ప్రతిపద్యమానోపి జఙ్గమదేహం ప్రవిష్టేషు తేషుజీవేష్వభివ్యక్తో భవతి, బాల్యా ద్యవస్థావర్ధి జీవానాం దేహాన్తరప్రాప్తి రవగమ్యతే, అతఏవ స్మర్యతే, ' దేహినోస్మి న్యథా దేహే కౌమారం యౌవనంజరా । తథా దేహాన్తరప్రాప్తి ర్ధీర స్తత్ర సముహ్యతీ ' తి. అతోస్య విద్యమానస్య జ్ఞాన గుణస్యోక్త విధాభివ్యక్తి యోగాత్సర్వ జీవసాధారణ్య మవిరుద్ధమ్, అనుభయ శరీరాణాంచ జీవానాం జ్ఞానమస్తీతి శాస్త్రాదేవాభ్యుపగన్తవ్యమ్, అన్యథాశరీరసమ్బన్ధాదూర్ధ్వం తేషాం చైతన్యాన్యభివ్యక్తి ప్రసఙ్గాత్, అనుభయ శరీరాశ్చ జీవాస్సన్తీత్యగ్రే వక్ష్యతే, తస్మాచ్చైతన్యస్య యావదాత్మ భావిత్వమవిరుద్ధమ్, యత్తు నైతదస్త్యణు జీవాత్మేతి, కింతు నిర్విశేష చిన్మాత్రైకరసంపరం బ్రహ్మైవావిద్యోప స్థాపితాన్తఃకరణోపాధి సమ్బన్ధవశా న్నానావిధ జీవభావ మాపద్యతే, అతో యావత్పరిమాణకం పరం బ్రహ్మ భవతి, తావత్పరిమాణక ఏవాయం జీవో భవితు మర్హతి, పరస్య చ బ్రహ్మణః ' సవాఏషమహానజ ఆత్మా యోయం విజ్ఞాన మయ ' ఇతి ' సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే ' తి చైవమాదిభ్య శ్శ్రుతిభ్యో విభుత్వమవగమ్యతే, అతో విభు ర్జీవ ఇతి వికత్థనమ్, తదిద మాచార్యోనేన సూత్ర లలితేణానేకధా ఖణ్డయతి. ... ... ※

—※{ ౩-౨౫ సూ॥ నిత్యోపలబ్ధ్యను పలబ్ధి ప్రసఙ్గోన్య తరనియమో వాన్యథా }※—

※ అన్యథా- అణోస్సతో జీవస్య, బ్రహ్మభావ మభ్యుప గమ్య తద్రూపత్వేన తస్యవిభుత్వేభ్యుపగమ్యమానేసతి, తస్యనిత్యోపలబ్ధ్యా

※ సూత్రస్య పదా నియోజయతి-(అన్యథే) తి-తతస్తానివ్యాచిఖ్యాసుర్యథోక్త జీవవిభుత్వవాదిన ... సుపాధిం మిథ్యా

బ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసఙ్గోఽన్యతర నియమోవాదుర్వారో దృశ్యతే, తథాహి
యోఽయంబ్రహ్మణో జీవభావాపాదకోఽవిద్యాప్రత్యుపస్థాపితో న్తః
కరణాహ్వయ ఉపాధిస్సకిం పారమార్థికః? ఆహోస్విద పార
మార్థికః? ఆద్యేకింతస్య పరబ్రహ్మాన్యత్వమ్? ఉతతదనన్యత్వమ్? న
తావత్తస్య బ్రహ్మాన్యత్వం సమ్భవతి, సహి పారమార్థిక ఉపా
ధిర్బ్రహ్మావదవినాశితయా సాక్షాద్బ్రహ్మణస్సదా జీవభావమాపా
దయన్ సవిశేషత్వం సుఖదుఃఖ నివహాంశ్చ సమ్పాదయేత్, 'అనశ్న
న్నన్యో అభిచాకశీతి' త్యాది శ్రుతిగకుప్యేత, అద్వైతత్వంచవిహ
న్యేత, తస్మాన్నతస్య బ్రహ్మ వ్యతిరిక్తత్వం యుక్తం భవతి, అథ
పునస్తస్యోపాధే స్తదనన్యత్వమేవాభిమత మితి చేత్తర్హ్యహో ప
రస్య బ్రహ్మణో జడత్వ జన్మాది షడ్భావ వికారాది దోషాన్కదా
కేనవా నివార్యేరన్, అథ పునరపారమార్థికత్వ పక్షే ప్యయమేవ
దోషః, §తథాహి కిం తస్యోపాధేః పరబ్రహ్మాభిన్నత్వమ్? ఉతత
ద్భిన్నత్వమ్? పూర్వత్ర తస్య బ్రహ్మాభేదాభ్యుపగమే బ్రహ్మణో
ప్య పారమార్థికత్వ ప్రసఙ్గేనాస్య సమయస్య సౌగత చతుర్థ
సమయావిశిష్టత్వం సమాయాతమ్, తతశ్చ కృతం శాస్త్రారమ్భేణ,
యది పునరస్యోపాధే బ్రహ్మ భేదస్సాధీయా నభ్యుప గమ్యతే? త
దాహి తస్యోపాధే గగనారవిన్దవదవిద్యమానతయా బ్రహ్మాత్మభా
వేన జీవస్య విభుత్వే సిద్ధే సుషుప్త్యాధాయకపురీతన్నాడ్యాః అపా
రమార్థికత్వేన సుషుప్త్యభావాత్సదా విషయోపలబ్ధిప్రసంగో దు
ర్వారః, యది తన్మతే పురీతన్నాడ్యాః పారమార్థికత్వంచాభ్యు
పగమ్యతే తదాతస్యామప్యాత్మన స్సదా విద్యమానత్వా త్సదా వి
షయానుపలబ్ధి ప్రసఙ్గశ్చ దుర్వారః, అథవా విషయోపలబ్ధ్య నుప

త్త్వమిథ్యాత్వాది భేదేనానేకధా వికల్ప్య దూషయన్ సూత్రపద
వ్యాఖ్యానేన జీవస్య విభుత్వవాదం నిరస్యతి-§(తథాహీ)త్యాదినా.

స్థావర శరీరకేషు జీవేషు సూక్ష్మభావం ప్రతిపద్యమానోపి జఙ్గమదేహం ప్రవిష్టేషు తేషుజీవేష్వభివ్యక్తో భవతి, బాల్యాద్యవస్థావర్ధి జీవానాం దేహాన్తరప్రాప్తి రవగమ్యతే, అతఏవ స్మర్యతే, ' దేహినోస్మిన్యథాదేహే కౌమారం యౌవనంజరా । తథా దేహాన్తరప్రాప్తి ర్ధీర స్తత్ర సముహ్యతీ ' తి. అతోస్య విద్యమానస్య జ్ఞాన గుణస్యోక్త విధాభివ్యక్తి యోగాత్సర్వ జీవసాధారణ్య మవిరుద్ధమ్, అనుభయ శరీరాణాంచ జీవానాం జ్ఞానమస్తీతి శాస్త్రాదేవాభ్యుపగన్తవ్యమ్, అన్యథాశరీరసమ్బన్ధాదూర్ధ్వం తేషాం చైతన్యాన్యభివ్యక్తి ప్రసఙ్గాత్, అనుభయ శరీరాశ్చ జీవాస్సన్తీత్యగ్రే వక్ష్యతే, తస్మాచ్చైతన్యస్య యావదాత్మ భావిత్వమవిరుద్ధమ్, యత్తు నైతదస్త్యణు జీవాత్మేతి, కింతు నిర్విశేష చిన్మాత్రైకరసంపరం బ్రహ్మైవావిద్యోపస్థాపితాన్తఃకరణోపాధి సమ్బన్ధవశాన్నానావిధ జీవభావ మాపద్యతే, అతో యావత్పరిమాణకం పరం బ్రహ్మ భవతి, తావత్పరిమాణక ఏవాయం జీవో భవితు మర్హతి, పరస్య చ బ్రహ్మణః ' సవాఏషమహానజ ఆత్మా యోయం విజ్ఞానమయ ' ఇతి ' సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే ' తి చైవమాదిభ్య శ్శ్రుతిభ్యో విభుత్వమవగమ్యతే, అతో విభు ర్జీవ ఇతి వికత్థనమ్, తదిద మాచార్యోనేన సూత్ర లలితేనానేకధా ఖణ్డయతి. ... ... ❋

—❋{ ౩౦॥ సూ॥ నిత్యోపలబ్ధ్యను పలబ్ధి ప్రసఙ్గోన్యతరనియమో వాన్యథా }❋—

❋ అన్యథా- అణోస్సతో జీవస్య, బ్రహ్మభావ మభ్యుపగమ్య తద్రూపత్వేన తస్యవిభుత్వేభ్యుపగమ్యమానే సతి, తస్యనిత్యోపలబ్ధ్యే

❋ సూత్రస్య పదాని యోజయతి-(అన్యథే) తి-తతస్తాన్నివ్యాచిఖ్యాసుర్వ్యథో క్త జీవ విభుత్వవాద బీజభూత ముపాధిం మిథ్యా

బ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసఙ్గోఽన్యతర నియమోవాదుర్వార్యో దృశ్యతే,తథాహి యోఽయంబ్రహ్మణో జీవభావాపాదకోఽవిద్యాప్రత్యుపస్థాపితో౽న్తఃక రణాఖ్యాయ ఉపాధిస్సకిం పారమార్థికః? ఆహోస్విద పార మార్థికః? ఆద్యేకింతస్య పరబ్రహ్మాన్యత్వమ్? ఉతతదనన్యత్వమ్? న తావత్తస్య బ్రహ్మాన్యత్వం సమ్భవతి, సహి పారమార్థిక ఉపా ధిర్బ్రహ్మవదవినాశితయా సాక్షాద్బ్రహ్మణస్సదా జీవభావమాపా దయన్ సవిశేషత్వం సుఖదుఃఖ నివహాంశ్చ సమ్పాదయేత్, 'అనశ్న న్నన్యో అభిచాకశీతి' త్యాది శ్రుతిగకుప్యేత, అద్వైతత్వంచవిహ న్యేత, తస్మాన్నతస్య బ్రహ్మ వ్యతిరిక్తత్వం యుక్తం భవతి, అథ పునస్తస్యోపాధే స్తదనన్యత్వమేవాభిమత మితి చేత్తర్హ్యన్ హెూప రస్య బ్రహ్మణో జడత్వ జన్మాది షడ్భావ వికారాది దోషాన్సకదా కేనవా నివార్యేరన్, అథ పునరపారమార్థికత్వ పక్షే ప్యయమేవ దోషః, తథాహి కిం తస్యోపాధేః పరబ్రహ్మాభిన్నత్వమ్? ఉతత ద్భిన్నత్వమ్? పూర్వత్ర తస్య బ్రహ్మాభేదాభ్యుపగమే బ్రహ్మణో ప్య పారమార్థికత్వ ప్రసఙ్గేనాస్య సమయస్య సౌగత చతుర్థన్ సమయావిశిష్టత్వం సమాయాతమ్, తతశ్చ కృతం శాస్త్రారమ్భేణ, యది పునరస్యోపాధే ర్బ్రహ్మ భేదస్స్వాధీయా నభ్యుప గమ్యతే? త దాహి తస్యోపాధే ర్గగనారవిన్దవదవిద్యమానతయా బ్రహ్మాత్మభా వేన జీవస్య విభుత్వే సిద్ధే సుషుప్త్యాధాయకపురీతన్నాడ్యాః అపా రమార్థికత్వేన సుషుప్త్యభావాత్సదా విషయోపలబ్ధిప్రసంగో దు ర్వారః, యది తన్మతే పురీ తన్నాడ్యాః పారమార్థికత్వంచాభ్యు పగమ్యతే తదాతస్యామప్యాత్మన స్సదా విద్యమానత్వా త్సదా వి షయానుపలబ్ధి ప్రసఙ్గశ్చ దుర్వారః, అథవా విషయోపలబ్ధ్య నుప

త్త్వామిథ్యాత్వాది భేదేనానేకధా వికల్ప్య దూషయన్ సూత్రపద వ్యాఖ్యానేన జీవస్య విభుత్వావాదినమభిస్వతి (తథాహీ) త్యాదినా.

లబ్ధ్యోర్యౌగపద్య విరోధా త్తయో రన్యతరనియమస్సదా ప్రసజ్యే త ; ¶తస్మాత్పరబ్రహ్మణ ఏవ విభుత్వం తదితరేషాంజీవానా మణు త్వమితి సిద్ధమ్. ... ... *

౬॥ ఉత్క్రాన్తిగత్యాగత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౪॥

—* ౩౩॥సూ॥ కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్ *—

*జ్ఞాతృత్వా దేవాస్య జీవాత్మనస్సమ్ప్రతి తద్వ్యాప్యధర్మో వి చార్యతే, కిమస్య కర్తృత్వంభవతి? కింవా ప్రకృతేరేవ? ఇతివిచికి త్సాయామ్ ‘ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః । అ హఙ్కార విమూఢాత్మా కర్తాహమితిమన్యతే ॥ నాన్యంగుణేభ్యః కర్తార ’ మిత్యాదిషు ప్రకృతేః కర్తృత్వస్మరణేన తస్యా ఏవభవ తి కర్తృత్వమిత్యేవం ప్రాప్తే +ప్రతిబ్రూమః-కర్తాచాయం జీవః ప్ర తిపత్తవ్యః, కస్మాత్? శాస్త్రార్థ వత్త్వాత్ - చేతనస్య కర్తృత్వే హి ‘యజేతోపాసీతజుహుయా’ దిత్యేవం శాస్త్రమర్థవద్భవతి, అ న్యథా అనర్థకం స్యాత్, తద్ధి శాస్త్రం కర్తుర్నిత్యస్య జ్ఞాతుస్స తఏవ కర్తవ్య విశేషముపదిశతి, నచాచేతనాం ప్రకృతిం ప్రతి శా స్త్రస్యాయముపదేశ స్సమ్భవతి, యది సమ్భవేత్తర్హి శాస్త్రస్య భ్రాన్త ప్రలపితత్వా విశేషః ప్రసజ్యేత, యత్తు ‘ ప్రకృతేః క్రియ మాణానీ ’ త్యాదినా కర్తృత్వం ప్రకృతే రేవావగమ్యత ఇతి తద

తథాచ యథోక్తాణుత్వ రూప జీవలక్షణస్య నాసమ్భవ రూప దో షఇతిభావేనాధికరణముపసంహరతి- ¶(తస్మా)దితి.౬॥సూ॥ ౧౪.

* అస్మిన్నధికరణే జీవస్య కర్తృత్వాభి ధానాదస్య పూర్వాధిక రణేన వ్యాప్యవ్యాపకభావ సఙ్గతిమాహ- (జ్ఞాతృత్వాదేవాస్యే)తి.

+ కర్తృత్వస్య జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వాచ్చేతనో జీవఃకర్తా, నత్వ చేతనా ప్రకృతిరితి సిద్ధాన్త యతి - (ప్రతి బ్రూమ) ఇ త్యాదినా.

పి మన్దమ్, తత్ర జీవాధిష్ఠితానామేవ ప్రకృతి గుణ లక్షణానాం దే హానాం కర్తృత్వా వగమేన జీవస్యైవ కర్తృత్వావధారణాత్ ; అస్యాస్మన్మతే స్వాత్పర్యార్థస్తు అహఙ్కారంవినైవకర్మకర్త వ్య మితి. అతశ్చ స్వర్గాపవర్గ సాధనానుష్ఠాన విధాయక శాస్త్రాణామర్థవత్త్వనియమాదోబ్ధాయ మాత్మైవ కర్తా భవ తి, అపిచ జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వాత్కర్తృత్వం జీవో నిర్వోఢు మ ర్హతి, నాచేతనా ప్రకృతిః, †తస్మాజ్జీవః కర్తా.

—* ౩౪॥సూ॥ ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ *—

ఇతశ్చాస్యైవ కర్తృత్వమ్, యదస్య వైదికేషు లౌకికేషు చ కర్మసు 'విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే -కర్మాణితనుతేపిచే'తి కర్తృ త్వ ముపదిశ్యతే, తదర్థమ్ 'ఏవమేవైతాన్ ప్రాణాన్ గృహీత్వా స్వేశరీరే యథా కామం పరివర్తత'ఇతి కరణోపాదానం విహార శ్చోపదిశ్యతే, తస్మాజ్జీవస్యైవ కర్తృత్వ మధ్యవసీయతే.

—*{ ౩౫॥ సూ॥ వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం నేతి చేన్నిర్దేశవిపర్యయః. }*—

ననుచ 'కరోతి కర్మక్రియతేచ జన్తుఃకేనాప్యసౌ చోదిత అని పాతాత్ | నతత్రవిద్వాన్ ప్రకృతౌ స్థితోపినివృత్తతృష్ణ స్స్వసుఖా నుభూత్యే' త్యాద్యామ్నాయో జీవస్య కర్తృత్వం ప్రతిషిధ్య ప్ర కృతి కార్యస్య దేహస్యైవ కర్తృత్వంవ్యపదిశతి, తస్మాత్క్రియా విషయే జీవస్య కర్తృత్వం నోపపద్యత ఇతి చేత్తర్హి 'హేతు ర్జీవోస్యసర్గాదా వవిద్యాకర్మకారక' ఇతి జీవవిషయక కర్తృ త్వ నిర్దేశస్య విపర్యయః ప్రసజ్యేత, విపర్యయోఽత్యన్తాభావః, యత్తు 'కరోతికర్మక్రియతేచ జన్తుఃకేనాప్యసౌచోదితఅనిపాతా'

---

† జీవస్య కర్తృత్వ రూప లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితిసూ త్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. ...

దితి త త్త్వవిరుద్ధమ్, () తత్ర జీవాధిష్ఠితస్యైవజన్తోః కర్మకర్తృత్వ దర్శనా జ్జీవస్యైవ కర్తృత్వ మధ్యవసీయతే, తస్మాజ్జీవః కర్తా.

—* ౩౭॥సూ॥ *ఉపలబ్ధివదనియమః *—

యథా చైతన్యరూప ధర్మోఽస్యాభ్యుపేతస్తథా కర్తృభావో ఽభ్యుపేతవ్యః, ఇతరథా ప్రకృతేర్గి కర్తృత్వ ప్రసఙ్గేన " బ్రహ్మ వర్చస కామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతి ' మిత్యాది చోదనాయాశ్చే తన గోచరత్వ నియమో నస్యాత్.

—* ౩౮॥సూ॥ శక్తివిపర్యయాత్ *—

ఇతశ్చ ప్రకృతి వ్యతిరిక్తో జీవః కర్తా భవితు మర్హతి, యది పునః ప్రకృతిరేవ కర్త్రీస్యాత్తర్హి తస్యా అచేతనాయాశ్చై తన్యశక్తి వైకల్యా దవిదిత వర్త్మనాంవర్త్మదర్శినోర్ధ్వస్యేవ (/)పర విషయక హితాకరణాహిత కరణ దోష ప్రసంగో దుర్వారః.

—* ౩౯॥ సూ॥ సమాధ్యభావాచ్చ *—

* సమాధిః- భగవత్స్మరణమ్, యఃపునరయ మపునర్భవ సాధన రూపః " సమాధినానైక భవేనయత్పదం విదుస్సనన్దాదయ

జాయతఇతి- జన్తుః--దేహ ఇత్యర్థః.

() జీవాధిష్ఠితస్యేతి- జీవ పరిత్యక్తదేహస్య కర్తృత్వా దర్శనాచ్చేతి భావః. ... ...

* జ్ఞాతృత్వ సాపేక్షత్వాదపి కర్తృత్వం చేతనస్యై వోచిత మిత్యాహ- (ఉపలబ్ధివ) దితి- ఉపలబ్ధిపదం ప్రత్యక్ష రూప జ్ఞాన విశేష పరమపీహ చైతన్య సామాన్య పర తయా వ్యాచక్షాణస్సూతార్థమాహ- (యథే) త్యాదినా.

(/) పరే- జీవాః, తద్విషయక హితాకరణాదిదోషప్రసక్తిఃప్రకృతే దుర్వారైవేత్యర్థః, *అకర్తృత్వే జీవస్యానిర్మోక్షప్రసఙ్గశ్చదుర్వార ఇత్యాశయేనాహ- (సమాధ్యే) తి.

ఊర్ధ్వ రేతసః । యదఙ్ఘ్రిభిధ్యాన సమాధిధౌతయాధియానుపశ్య న్తిహితత్వమాత్మన '' ఇత్యాదిభి రామ్నాత స్సమాధిస్సోప్యసతి కర్తృత్వే జీవాత్మనాం నైవ భవేత్, సమాధేర్మనో వ్యాపారజత్వా త్సతి తేషాం కర్తృత్వేస సమ్భవ త్యేవ, మోక్షార్థత్వా దచేతనాయాః ప్రకృతేర్ముముక్షా విరహాచ్చస నభవేత్, తస్మా జ్జీవస్యైవ కర్తృత్వ సిద్ధిః.   ...   ...

—* ౩౯॥ సూ॥ § యథాచతక్షోభయథా *—

యథావా చేతనత్వా త్తక్షావాస్యాది కరణానితక్షణాదివ్యాపారేషు ప్రయుంజన్నివర్తయంశ్చోభయథాకర్తృత్వమేతి తద్వచ్చేతనత్వా జ్జీవఏవ స్వస్వ విషయేషు చక్షురాది కరణానిప్రయుంజక్ తతస్తానివర్తయంశ్చ¶భయథాకర్తృత్వమియాత్, నతువాస్యాదివదచేతనా ప్రకృతిః, అతో జీవస్యైవోభయథా కర్తృత్వసిద్ధిః.

౮॥ కర్త్రధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

—* ౪౦॥ సూ॥ పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః *—

* యత్పూర్వదం కర్తృత్వంజీవస్యాభిహితం తత్కిమస్యేశ్వరమనపేక్ష్య స్వాయత్తంభవతి? ఉతాహో అపేక్ష్యేశ్వరం తదాయ

---

§ జీవస్యైవ కర్తృత్వ సిద్ధౌ యుక్తించాహ సూత్ర కారః- (యథే) తి-   ...   ...

¶ ఉభయథా- కరణప్రవర్తకత్వ నివర్తకత్వాభ్యామిత్యర్థః.

అ॥ ౮॥ సూ॥ ౭॥

* ఇహ పూర్వాధికరణ రాద్ధాన్తిత కర్తృత్వం జీవస్య స్వాయత్తమి తికర్మ మీమాంసక మతస్య పూర్వ పక్షితత్వా ద్దస్య పూర్వాధికరణే నాపవాదకీం సఙ్గతి మభిప్రేత్య విషయ విశయావాహ (యత్పూర్వ) రితి.   ...   ...

కరణా ద్యుపేతత్వా జ్జీవస్యస్వాయత్తమేవ భవతి కర్తృత్వ

త్తమేవ జీవస్య భవతి? ఇతీయమత్ర విచారణా, ¶తత్రైవం తావ త్ప్రాప్తమ్, నేశ్వరమపేక్షతే జీవః కర్తృత్వ ఇతి, తత్రాస్య హేతోః తదపేక్షత్వే జీవస్యాకరణత్వప్రసఙ్గాత్; అయం హి జీవః ప్రాగ్వాసనాయన్త్రితః కరచరణాది సామగ్రీసమ్పన్నశ్చ కర్తృత్వం స్వయమేవ నిర్వోఢుం శక్నోతి, తస్య కిమీశ్వరాపేక్షయా? నహ్యేవం లోకే ప్రసిద్ధిరస్తి, గమనాదికాసు క్రియాసు శకటాదినా అనడుహాదిరివ కర్మకర్తృత్వే జీవే నేశ్వరోఽపేక్షితవ్య ఇతి, అపి చేశ్వరాపేక్షయాం సుఖదుఃఖాత్మకఫలేషు కర్మసు తత్తజ్జీవాననవరతం నియోజయత ఈశ్వరస్య వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదికం ప్రసజ్యేత, †యదిపున రస్యేశితుః 'వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వా' దితి సూత్రేణ వైషమ్యాదికం పరిహృతమిత్యుచ్యతే, తదాపి స్వాయత్తమేవ భవతి కర్తృత్వం జీవస్య, తథా హి సత్యేవాస్య స్వాయత్తకుశలాకుశలకర్మణో రన్వయే తాదృశకర్మాపేక్షా సమ్భవతీశ్వరస్య, తయా చేశ్వరస్య వైషమ్యాదికం పరిహ్రియేత, ‡ఇతరథా చక్ర

మితి భావేన పూర్వపక్షయతి- ¶(తత్రైవ) మిత్యాదినా -కరణాదిమత్త్వేన జీవస్య తదాయత్తత్వం కర్తృత్వస్యోపపాదయతి-(అయం హి) తి- లోకదృష్ట్యాపి జీవస్య నేశ్వరాపేక్షేత్యాహ-(నహ్యేవ) మితి. ... ...

† నైర్ఘృణ్యాదిక మిత్యత్రాదినాఽకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశదోష ప్రసక్తిం ద్యోతయతి, ఏతచ్చోద్యస్యదత్తోత్తరత్వేపి పున ఘట్టకుటీప్రభాతవజ్జీవస్య స్వాయత్తకర్తృత్వమనివార్యమిత్యాహ- (యదిపున) రితి. ... ...

‡ విపక్షే చక్రకదోషమాహ- (ఇతరథే)తి - జీవస్య ఈశ్వరాయత్తకర్తృత్వేత్యర్థః, చక్రకదోషాకారస్తు జీవస్యేశ్వరాయత్తత్వేన కర్తృత్వే సిద్ధే తస్య ధర్మాధర్మవత్త్వసిద్ధిః, తస్య త

కదోష ప్రసఙ్గాత్; తతశ్చ స్వాయత్తం కర్తృత్వం సార్వ కాలిక మేవ జీవస్య భవతి, కిమీశ్వరేణ? ఇత్యేతాం * ప్రాప్తిమాచార్యః ప్రతియాపయతి- (పరాత్తు) తి= తు శబ్దః పూర్వపక్ష వ్యావృత్త్యర్థః, యదిదం జీవస్య కర్తృత్వం తద్ధి కర్మాధ్యక్షాత్సర్వ భూతాధివాసాత్సర్వ భూతాత్మ సాక్షిణస్స ర్వేన్ద్రియ చేకితానా దచేతనా విశేషిత చేతన దేహాది దాతుస్సర్వ కారణ కారణా త్సర్వస్మా త్పరాచ్ఛ్రీనారాయణాదేవ సమ్ప్రద్యతే; కుతః?శ్రుతేః- ¶తథాహిశ్రుతయోభవన్తి ' ఏష హ్యేవ సాధుకర్మకారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే - ఏష హ్యేవాసాధుకర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యో అధోనినీషత ' ఇతి, 'యఆత్మనితిష్ఠన్నిత్యారభ్య 'యఆత్మానమన్తరోయమయతీ ' తి ' ఏకోదేవ స్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీసర్వభూతాన్తరాత్మా । కర్మాధ్యక్షః స్సర్వ భూతాధివాసస్సాక్షీచేతా కేవలోనిర్గుణశ్చే' తి, ' అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ సర్వాత్మే' తి, ' అన్తఃప్రవిష్టంకర్తారమేత' మితి, 'దేవస్యసవితుస్సర్వే కర్మ కృణ్వన్తివేధస' ఇతి " యస్యప్రయాణమన్వ

ద్వత్వ సిద్ధా తత్సాపేక్షత్వే నేశ్వరస్య కారయితృత్వ సిద్ధిః, తస్య కారయితృత్వ సిద్ధౌ జీవస్య పునఃకర్తృత్వ సిద్ధిరితి.

* ప్రాప్తిం ప్రతియాపయతి= పూర్వపక్షం ఘణ్టయన్ కర్మ మీమాంసకాన్ పరాభావయతీత్యర్థః.　　　...

¶ సర్వేన్ద్రియ చేకితానాత్-సర్వేన్ద్రియ ప్రవర్తకాదిత్యర్థః, సర్వస్మాత్పరాత్- బ్రహ్మాద్యఖిల దేవేభ్యోఽధికతమాత్, శ్రుతేరిత్యేక వచనం జాత్యభిప్రాయకమితి మన్వానశ్శ్రుతీరుదాహరతి- (తథాహీ) త్యాదినా= కర్మాధ్యక్షః- కర్మ ప్రవర్తకః, దేవస్య అనవరతం క్రీడతః- సవితుః-- ప్రేరకస్య సర్వాన్తర్యామిణః, సర్వే-ప్రేరణేసతి, కృణ్వన్తి- కుర్వన్తి, వేధసః- సుధియః, అనేనజీవాలక్ష్యన్తే.

న్య ఇద్ధ్యయు ర్దేనా॰ దేవస్య మహిమానమచరత ” ఇతి, ప్రయా
ణమ్- ప్రేరణమ్, దేవాః-క్రీడనశీలాః, “ ఇన్ద్రియాణిచక్షుశ్చక్షు
శ్శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసోమనోయద్వాచోహవాచ ” ఇతి. తథా
“సాక్షాత్కర్తరి పరదేవతాయాం భగవతి వాసుదేవ ఏవ భావ
యమాన ” ఇతి “ యేనేషితావాగసవశ్చరన్తీ ” త్యేవం జాతీయ
కాః. “ఈశ్వరస్సర్వభూతానాంహృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతి । భ్రామయన్
సర్వభూతాని యన్త్రారూఢానిమాయయే ” తి. స్మృతిశ్చ*ఆసాంతా
త్పర్యంతు నైసర్గిక నిరవధిక జ్ఞానబలైశ్వర్యాది వివిధ శక్త్యదన్వి
తస్సర్వ జీవహితాత్మనో జగజ్జన్మాది హేతో స్సర్వ స్వతన్త్రస్య ప
రమ కారుణికస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణ మనుసృత్యైవ
సర్వే జీవా వివిధ కర్మసు ప్రవర్తన్తఇతి. § ఏవంచసత్యనన్త
గుణగణ పరిపూర్ణే ముక్త వైరకే సర్వ స్వతన్త్రే సర్వేశ్వరే స
ర్వ హితకారిణి, సర్వసేవ్యే భగవతి తస్మిన్నారాయణే కోవా స్వ
స్యహితాహిత కరణాకరణ క్షమతాం జానన్ కృతఘ్నో జీవః కృత క్రి
యమాణ కరిష్యమాణఘ్నాన్ వినా వైషమ్య నైర్ఘృణ్యాదికమా
పాదయేత్, + యద్యాపాదయే త్తర్హి సజీవః ‘ మామాత్మపర

---

* అత్ర స్మృతీశ్చ ప్రమాణయతి-(ఈశ్వర)ఇతి-శ్రుత్యాదీనామక్ష
రార్థారమ్భే గ్రన్థవిస్తరభియా తాత్పర్యార్థమాహ- (ఆసాంతా
త్పర్యంత్వి)తి. § పుణ్యాపాపానుగుణ్యేన తత్తజ్జీవానాం ఫలప్రదేస
ర్వజ్ఞే భగవతి వైషమ్యాద్యాపాదనమన్యాయ్య మిత్యాహ- (ఏవంచస
తీ)తి. +అనన్తగుణగణేత్యాదివిశేషణై రీశ్వరే వైషమ్యాద్యప్రసక్తిం
స్ఫుటయతి, “సర్వాన్ పాతకినస్త్వేకఘ్నః కృతఘ్నోహ్యతి వర్తతే ।
తంచాపి క్రియమాణఘ్న స్త్వేతం కరిష్యమాణహే” తి కృతఘ్నాదీ
నాం పాతకిత్వ వచనా త్తేషాం భగవద్దణ్డభాక్త్వ మాహ- (య
ద్యాపాదయే) దితి.

దేహేషు ప్రద్విషన్తో భ్యసూయకాః ॥ తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ । క్షిపామ్యజస్ర మశుభా నాసురీష్వేవ యోనిషు ॥ ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని। మా మప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతి,, మితి ప్రతి జ్ఞాత భగవద్దణ్డభాగ్భవేత్, ఈశ్వరస్య సర్వజ్ఞత్వేన విధి నిషేధ ప్రవర్తకత్వేనచ తత్కృతం సర్వ మవిషమ మేవ భవ తీతి ధ్యేయమ్. ‡తస్మాద్యేపున ముముక్షవో భగవన్తం శ్రీ వాసుదేవమేవ కర్మాధ్యక్షం మత్వా సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట భగవద్ధర్మపరాయణాస్సన్తోఽనవరతం భగవచ్చరణారవిన్దం భజేయుస్త ఏవానాయాసేన భవార్ణవం సన్తరన్తీత్యనవద్యమ్.

—❋{ ౪౧॥సూ॥ ¶కృత ప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః }❋—

తుశబ్దశ్శఙ్కావకాశం విధునోతి, పరమాత్మాయత్తమేవ భవతి కర్తృత్వం జీవానా మిత్యవధారితమ్, తథాపి తథావిధం కర్తృత్వం జీవాఃపునస్స్వప్రయత్నాయత్తమేవ మన్యన్తే, అతో లోకే జీవస్యైవ పుణ్యాపుణ్య లక్షణ కర్మ కర్తృత్వ వ్యవహారః, తతశ్చేశ్వరః పర్జన్యవత్తత్తజ్జీవమత్వా తత్తజ్జీవ ప్రయత్న కృత కర్మాపేక్ష ఏవసన్ తత్తత్కర్మ ఫలాని విభజ్యత తజ్జీవేభ్యః ప్రయచ్ఛ

‡ భగవత్పారతన్త్ర్యాత్మక లక్షణసిద్ధ్యాజ్జీవానాం తద్భక్తి సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయన్ సూత్రార్థముప సంహరతి- (తస్మాద్యే పునర్ముముక్షవ) ఇతి. ...

¶ ఏవం వ్యుదస్తేపీశ్వరస్య వైషమ్యాదికే పునర్వ్యక్త్యన్తరేణ తత్సమ్యఙ్నిరస్యతి- (కృతప్రయత్నే) తి. ...

పర్జన్యవదితిపరమాత్మనో జీవ కర్మఫలోత్పాదన సాధారణ కారణత్వే దృష్టాన్తః, యదిబీజాదేవ కేవలాదంకురాదివైషమ్యం సిద్ధ్యేత్త

తి, †యథావాలోకే నానావిధానాం వ్రీహి యవాదీనా మోషధీ
నాం ధరణీసమవహితేభ్య స్స్వస్వ బీజేభ్యః పరస్పరం విషమతయా
జాయమానానాం సాధారణ నిమిత్తం భవతి పర్జన్యః, నహ్యస
తి పర్జన్యానుగ్రహే తాభ్యాం రస కుసుమ ఫలపలాశాదికంసమ్ప
ద్యతే, పర్జన్యానుగుణస్య నిమిత్తత్వాత్; నచ తత్ర పర్జన్యస్య
వ్రీహ్యాద్యోషధి వైషమ్య హేతుత్వమపి వక్తుం శక్యతే. యత స్తా
సాం వైషమ్యం స్వస్వ బీజాయత్త మేవ దృశ్యతే, ఏవం జీవ విష
మ ప్రయత్న కృత విషమ ధర్మాపేక్ష ఏవేశ్వరో నిమిత్త భూత
స్సన్ తేషాం జీవానాం శుభాశుభ ఫలాని విధత్తే, అతోస్య నవైష
మ్యమీషదపీ త్యభిప్రాయః,*అపిచాదావనాది తయా నువర్తమానా
జ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్య జీవస్య కరుణావ శేశ్వర సఙ్కల్పా య
త్తమేవభవతి ప్రకృతి సమ్బన్ధ ఘటనద్వారా కర్మకర్తృత్వమ్, త
త్తు జీవోఽనాద్యను వర్తమానా జ్ఞానవశాత్స్వ ప్రయత్నా యత్తం
మత్వా కర్మచికీర్షతి తదనుసారేణేశ్వర స్తం కర్మకారయతి, అథ
చేశ్వర స్తాదృశ కర్మవాసనా నుగుణ్యేన తం తదనన్తర జన్మని కర్మ
కారయతి, తదనన్తర జన్మనిచ తత్పూర్వ వాసనాను గుణ్యేన కర్మ
కారయతతోప్యనన్తర జన్మనిచ తత్తత్పూర్వవాసనానుగుణ్యేన కర్మ

దా పర్జన్యస్య వైయర్థ్యం స్యాదతోఙ్కురాది వైషమ్య విశేషహే
తూనాం బీజానాం సాధారణ హేతు సాపేక్షతయా పర్జన్యస్యా
వైయర్థ్యం సిద్ధమ్, తద్వ దేవేశ్వరస్యాపి జీవకర్మఫల దాన సా
ధారణకారణత్వా దవైయర్థ్య మవైషమ్యాదికం చ సిద్ధమితి భావే
న దృష్టాన్తం విశదయతి-†(యథావే)తి- ధరణీసమవహితేభ్యః-పృ
థివీ సంయుక్తేభ్యః, యత్తూక్త మీశ్వరస్య కారయితృత్వాభ్యుపగ
మే చక్రకదోష ప్రసక్తిరితి తన్నేత్యాహ-*(అపిచే)త్యాదినా.
నన్వేవం పరమాత్మనగి కారయితృత్వే వ్యక్తేసతి ప్రయోజ్య

కారయతీత్యేవమనాది సంసార వ్యవస్థితిరితి విశిష్యతే. §ఏత దేవాభి ప్రేత్యశ్రూయతె ' ఆత్మమాయా మృతేరాజన్ పరస్యానుభవాత్మ నః । నఘటేతార్థసమ్బన్ధస్స్వప్న ద్రష్టు ర్యథాఙ్గసే ' తి.¶ఆత్మమా

కర్తుర్జీవస్య కథం లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహార ఉపపద్యేతేతి చేదుచ్యతే, ఆచార్యస్యాధ్యాపకత్వేపి తదధీనస్య వటోర్యథా ముఖ్యాధ్యేతృత్వ వ్యవహార స్తద్వ త్కారయితృత్వేపి పరమాత్మన స్త దధీనస్య జీవస్యాపి లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహారో పపత్తిరితి ధ్యేయమ్, శాస్త్రదృష్ట్యాతు ముఖ్య కర్తృత్వం పరమాత్మన ఏవసిధ్యతి, తథాచ శ్రూయతె ' సర్వదేవతా లిఙ్గానాం మన్త్రాణామర్థనియామకతయా సాక్షాత్కర్తారి పరదేవతాయా మేవ భావ యమాన ' ఇతి. స్వయంచాత్ర శ్రుతిం ప్రమాణయతి-§(ఏత దేవాభి ప్రేత్యే) తి- ఏతత్ప్రకృతి సమ్బన్ధస్య పరమాత్మాయత్తత్వ మభిప్రేత్య- అభిప్రాయంవిషయీకృత్య, అత్రకఠినపదాని వ్యాచష్టే-¶(ఆత్మమాయే) త్యాదినా- ఏతదుక్తంభవతి, యథా స్వప్న ద్రష్టుర్ పురుషస్య పరమాత్మా స్వసఙ్కల్పాత్స్వప్న దేహాది సమ్బన్ధం ఘటయతి, తథా అనాది తయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్యజీవస్య పరమాత్మా స్వసఙ్కల్పాదేవ దేహాదిరూప ప్రకృతి సమ్బన్ధం ఘటయతీతి, జీవస్యానాద్య జ్ఞానతిరోహితత్వంచ ' అనృతేనహి ప్రత్యూఢాస్తేషాం సత్యానాం సతామనృత మపిధాన ' మిత్యాది శ్రుతిషు ' అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తిజన్తవ ' ఇత్యాది స్మృతిషు చ వ్యక్తమ్, హి-యతః, అనృతేన- అనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానేన, ప్రత్యూఢాః- తిరోహితాః, జీవా ఇతి పూర్వవాక్యాదిహ విశేష్య పదమనుషఙ్గనీయమ్, తస్మాత్సత్యానాం సతాం - నిత్యతయా విద్యమానానాం తేషాం జీవానాం, అనృతమ్ - యథోక్తమజ్ఞానమ్, అపిధానమ్- ఆవారకం భవతీతి యోజనా, తస్మాజ్జీ

యా- పరమాత్మసఙ్కల్పః, అర్థసమ్బన్ధః- ప్రకృతి సమ్బన్ధః, §తతశ్చా
నాదితయా నువర్తమానా జ్ఞానస్యానాదిత్వా త్తదాయత్త సంసా
రస్యాప్యనాదిత్వముచ్యతే, యది జీవో నిఖిలం కర్మ్మ పరమాత్మ స
ఙ్కల్పాయ త్తం మన్వాన స్తమనవరతం భజేత్తర్హి సఏవాస్మాత్సం
సారాన్ముక్తో భవతీతి జ్ఞేయమ్. తస్మాజ్జీవబుధ్యా తత్ప్రియత్నా
యత్త కర్మవాసనాః ప్రేక్ష్య పునఃపున స్తమీశ్వరః కర్మ కారయం తత
దనుగుణ ఫలంచ భోజయతీత్య ధ్యవసీయతే, †కుతఃపున రిదమవగ
మ్యతే? విహిత ప్రతిషిద్ధాభ్యామర్థ్యాదిభ్యః- [భావేనిష్ఠా,]యథో
క్తరీత్యేశ్వరస్య జీవ కర్మాపేక్షత్వ మభ్యుపగమస్య తత్ఫల ప్రదత్వా
భ్యుపగమేహి "అహరహ స్సన్ధ్యా ముపాసీత- జ్యోతిష్టోమేన స్వ
ర్గకామోయజేత- మయోదితేష్వవహితస్స్వధర్మేషుమదాశ్రయః ।
వర్ణాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరేత్ ॥ అకామస్సర్వకా
మోవా మోక్షకామఉదారధీః । తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేతపురు
షం పరమ్ - తస్మాద్బ్రాహ్మణాయనాప గురేత- ననిహన్యాన్నలో
హితంకుర్యా' దిత్యేవం జాతీయకానాంవిధినిషేధ వాక్యానా మప్యై
యర్థ్యం సమ్భవతి, ఈశ్వరస్య యథోక్తరీత్యా జీవప్రయత్న కృత

వా స్సంసారేముచ్యన్తీతి వాక్యశేషః, స్మృతిపద యోజనాత్తు స్వ
ష్టైవ,పరమాత్మన స్స్వస్వప్రపేక్షత్వ్యర్థక నిర్మాత్మత్వంమాయయా
స్తత్సఙ్కల్పాత్మకత్వం చాన న్తరాధ్యాయేసన్ధ్యపదేవక్ష్యతే, జనన
మరణాత్మక సంసారస్యాపి జైవానాద్యజ్ఞాన మూలత్వాదనాదిత్వ
మిత్యాహ- §(తతశ్చే) తి. ... ...

† జీవేభ్యః ఫలదానార్థం పరమాత్మనః కర్మ సాపేక్షత్వే వి
ధి ప్రతిషేధ శాస్త్ర ప్రామాణ్యాన్యథా నుపపత్తింప్రమాణయతి-
(కుతఃపున) రిత్యాదినా- [భావేధాత్వర్థే నిష్ఠా,క్తప్రత్యయః,
క్తక్తవతూనిష్ఠేతి సంజ్ఞాకరణాత్] పరమాత్మనో జీవ కర్మ నిరపే

కర్మానపేక్షత్వేన స్వతన్త్రతయా ఫలప్రదత్వాభ్యుపగమేతు విహి
తప్రతిషిద్ధయోర్వైయర్థ్యమేవ ప్రసజ్యేత, ? ఆదిగ్రహణేన జీవానా
మకృతాభ్యాగమ కృతవిప్రణాశదోష ప్రసక్తిం ద్యోతయతి. * త
స్మాత్ అనాదితయా ఽనువర్తమానా జ్ఞానతిరోహితస్వరూపః ఈశ్వ
రవశాత్ ప్రకృతి సమ్బన్ధద్వారా క్రియమాణం కర్మ జీవ స్యాయు
త్తంమన్యతే, తదపేక్షస్సన్నేవేశ్వరస్తత్ఫలం దదాతి, అతోఽస్య న
వైషమ్యాదికమ్, అతఏవ నవిహిత ప్రతిషిద్ధవైయర్థ్యమితి స్థితమ్.

౯॥ పరాయత్తాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—*{ ౪౨॥ సూ॥ అంశో నానావ్యపదేశా దన్యథాచాపి దాశకితవాదిత్వ మధీయత ఏకే }*—

§ జీవేశ్వరయో రుదిత కర్తృకారయితృ భావేనో పకార్యో
పకారకభావో దర్శితః- స చేహ భేదేఽభిన్నస్సమ్బద్ధయో రేవలోకే దృ
ష్టః, ¶ యథా స్వస్వామినోః, † తతశ్చ జీవేశ్వరయో స్స్వస్వామి

త్వే విధ్యాది శాస్త్రాణాం వైయర్థ్య మాహ- (ఈశ్వరస్యే)తి-
స్వాతన్త్ర్యేణాదిపదేన యథోక్తా కృతాభ్యాగమ దోషశ్చ నిరస్త ఇత్యా
హ- ?(ఆదిగ్రహణేనే)తి- అధికరణ ముపసంహరతి *(తస్మా)దితి.

§ నిత్యశ్చేతనోఽణు శ్చైతన్య స్వరూపగుణకర్తా పరమాత్మ పరత
న్త్రశ్చ జీవో భవతీత్యుక్తమ్, తత్రపూర్వాధికరణే జీవాత్మ పరమా
త్మనోః కర్తృకారయితృ భావేన దర్శితోపకార్యోపకారక భావ
స్తయో స్సమ్బన్ధమపేక్ష్యమాణ స్తత్సమ్బన్ధా నిశ్చయాత్ కథం సిధ్యేత్?
ఇత్యాక్షేప సఙ్గతి మస్య పూర్వాధికరణేన సహ ద్యోతయితుం వృ
త్త మనుకీర్తయతి- (జీవేశ్వరయో) రితి = ఉపకార్యోపకారక భా
వస్య తత్సమ్బన్ధాపేక్షత్వే దృష్టాన్త మాహ- ¶(యథే)తి=విషయా
దికమాహ- †(తతశ్చే)తి- యథోక్తోపకార్యోపకారకభావా
పేక్షిత జీవేశ్వర సమ్బన్ధావశ్యకత్వ విషయే దృష్టాన్త దర్శనాదిత్య

న్నోరివో పకార్యోపకారక భావ ప్రయోజకాంశాంశి భావ లక్షణ
స్సమ్బన్ధోఽభ్యుపగమ్యతే॥ అహ్నాస్వి ఙ్ త్సటతన్త్వోరివోపకార్యోప
కారకభావా ప్రయోజక తాదాత్మ్యలక్షణ సమ్బన్ధోఽభ్యుపగమ్యతే॥

ర్థః॥ "తత్త్వమసీ" త్యాది శ్రుతిభ్యో జీవేశ్వరయో రభేదా వగ
మేన తాదాత్మ్య లక్షణ సమ్బన్ధ సద్భావా త్తయోరుపకార్యోపకా
రక భావో నఘటత ఇతి భావేన పూర్వపక్షయతి-ఙ్(పటతన్త్వో రి
వే) తి- ' సోఽన్వేష్టవ్యస్సవిజిజ్ఞాసితవ్యః- సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ స
ఖాయౌ యదృచ్ఛయాకృత నీడౌచవృక్షే । ఏక స్తయోః ఖాదతి పిప్ప
లాన్న మన్యోన్యఽనిరన్నోఽపి బలేన భూయాన్- ఆత్మాన మన్యంచ సవే
ద విద్వానపిప్పలాదోనతు పిప్పలాదః- ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖా
యా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే । తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వ
త్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి- పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా
జుష్టస్తతస్తే నామృతత్వమేతి ' తేన- పరమాత్మనా, జుష్టః- ప్రీతి వి
షయీకృతస్సన్, ' అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్।
స్వతోనసమ్భవేన్న్యస్య స్వతోఽజ్ఞోఽజ్ఞానదో భవేత్-తస్మాద్వాఏతస్మాద్వి
జ్ఞానమయాల్-అన్యోఽన్తరఆత్మానన్దమయః-ఏషహ్యేవానన్దయాతి-జ్ఞా
జ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ । నిత్యోనిత్యానాం చేతన శ్చేతనానా మే
కోబహూనాం యోవిదధాతికామాన్ - యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోఽన్త
రోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరంయఆత్మానమన్తరోయమయతి-ఏ
కస్యైవమమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బన్ధోఽస్యావిద్యయాఽ
నాదిర్విద్యయాచ తథేతరః ' ఇత్యాది శ్రుతీనామ్ ' ద్వావిమౌ పు
రుషౌలోకేక్షరశ్చాక్షర ఏవచ । క్షరస్సర్వాణిభూతాని కూటస్థోఽక్ష
రఉచ్యతే॥ ఉత్తమఃపురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః। యో
లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః ॥ యస్మాత్క్షరమతీతో
హమక్షరాదపిచోత్తమః । అతోఽస్మిలోకే వేదేచ ప్రథితఃపురుషోత్త

ఇత్యస్యాం విచికిత్సాయా ముత్పన్నాయాం పటతన్త్వోరివ జీవేశ్వ
రయోరభేదాభ్యుపగమాత్తాదాత్మ్యలక్షణ సమ్బన్ధసంప్రాప్తేరితీ త్యే
వం ప్రాప్తే బ్రూమః, జీవః పరమాత్మస్వత్వేన తదంశోభవితు మ

మః ॥ దైవీహ్యేషాగుణమయీ మమమాయాదురత్యయా । మామే
వయే ప్రపద్యన్తే మాయా మేతాంతరన్తితే ॥ సర్వధర్మాన్పరిత్య
జ్య మామేకం శరణం వ్రజ । అహంత్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్ష
యిష్యామి మాశుచః॥ ' ఇత్యాది స్మృతీనాంచ జీవేశ్వరయోస్స్వా
భావికభేద పరత్వస్య, జీవో బ్రహ్మ భిన్నః-బ్రహ్మనియామ్యత్వాల్;
ప్రకృతివల్,ఇత్యాద్యను మానాదిభిరను గృహీతత్వా ద్విశిష్టవస్త్వే
కదేశస్య విశేష్యాంశత్వ నియమాజ్జీవ లక్షణ శరీర విశిష్టస్యపరమా
త్మనో విశేషణీభూతో జీవ స్తదంశఇతి జీవాత్మపరమాత్మనోరంశాం
శిభావ లక్షణ సమ్బన్ధాధ్యవసాయా దుపకార్యోపకారక భావస్సం
సిద్ధఇతి భావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఏవంప్రాప్తేబ్రూమ) ఇత్యాదినా-
సచతత్వమసి నాన్యోతోస్తి ద్రష్టా, తత్తేన ' కంపశ్యే ' త్యాది
శ్రుతిభి ర్జీవేశ్వరయో రభేదావగమాత్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధ ఏవతయో
స్సిధ్యతీతి వాచ్యమ్, తత్వ మస్యాది వాక్యానా ముపాస్య లక్షణా
ధ్యాయే వివృతత్వేనేహ వివరిష్యమాణత్వాచ్చ ' పురోహితోయం
రాజాసంవృత్తో ' ఇతివల్; తత్తత్సమ్బన్ధ ముపజీవ్యతత్త్వం పదాదీ
నాం సామానాధికరణ్య మాత్ర ముపదిశద్భిస్తై ర్వాక్యై ర్జీవేశ్వ
రయోర్భేదావగమేన తయోర్యథోక్తాంశాంశి భావ ఏవహ్యధ్యవసీ
యతే, యద్యపిస్వాభావిక నియామ్యత్వనియన్తృత్వ కిఞ్చిజ్జ్ఞత్వ
సర్వజ్ఞత్వ బహుత్వైకత్వాది విరుద్ధ ధర్మవత్త్వంజీవేశ్వరయో రజ్ఞా
త్వా భ్రమాత్తయో రభేదవాదిన ఏవమాహుః. జీవో బ్రహ్మాభిన్నః,
చేతనత్వాల్; బ్రహ్మవదిత్యను మానంతయోరభేదగమకమితి, తథా
పి తాదృశానుమానం జీవోబ్రహ్మా భిన్నః బ్రహ్మనియామ్యత్వాల్, ప్ర

హాణి, కుతః పునరిదమధ్యవసీయతే? నానా వ్యపదేశాత్ - జీవే
శ్వరయోర్భేద వ్యపదేశాత్, *తథాహి ‘ జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీ
శౌ- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకో బహూనాం యోవి
దధాతి కామాన్- సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయా
కృతనీడౌచ వృక్షే - యఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోన్తరోయ మాత్మాన
వేదయస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్త
ర్యామ్యమృత’ ఇత్యేవం జాతీయకాః శ్రుతయో జీవేశ్వరయోర్నైః
సర్గిక భేదం వ్యపదిశన్తి, ¶ ననుచాయం నానావ్యపదేశః ప్రపా
మధ్యగతానా మివ తయోర్భేద మవగమయతి, నైతావతానయో
రంశాంశి భావస్సేత్స్యతీత్యాశఙ్క్య హేత్వన్తరంచ పఠతి- (అన్య
థాచాపీ) తి- నహి నానా వ్యపదేశ మాత్రాదేవ జీవేశ్వర యో

కృతివదితి ప్రత్యనుమానేన సత్ప్రతిపక్షితమ్, కించ తత్రపక్ష తావ
చ్ఛేదక హేత్వో ర్జీవత్వ చేతనత్వయో స్తన్మతే మిథ్యాత్వాదాశ్ర
యాద్యసిద్ధిః, యద్యేతయోః పక్షతావచ్ఛేదక హేత్వో ర్వ్యావహా
రిక సత్యతాభ్యుపగమ్యత ఇత్యుచ్యతే, తదా తయోరభేదోపి వ్యా
వహారికోభ్యుపగన్తవ్యస్స్యాత్, తతశ్చ తయోః పారమార్థిక ఏవ
భేదస్సిద్ధః, కించ తత్ర సపక్షస్య నిర్విశేష తయా విపక్ష స్యాచేతన
తయాచ సపక్షాది వ్యావృత్తత్వా ద్ధేతో రసాధారణత్వం చ ద్రష్ట
వ్యమ్, తస్మా జ్జీవేశ్వరయో ర్వాస్తవ భేదాధ్ధ్యవసాయా త్తోప్రి
క్తాంశాంశిభావ లక్షణ సమ్బన్ధ నిబన్ధనోపకార్యోపకారక భావ స్సి
ద్ధ ఇతి ధ్యేయమ్, ప్రథమ హేతుం వ్యాచష్టే- (జీవేశ్వరయో) రితి-
*అనయోర్భేద వ్యపదేశమేవోపపాదయతి- (తథాహీ)త్యాదినా.
¶ అనేనతయో రంశాంశిభావరూప సమ్బన్ధావగమాత్తదవగమకం
తయోరౌపచారికాభేద వ్యపదేశాత్మక ముత్తర హేతు మవతార
యతి - (ననుచే) తి. ... ...

రంశాంశిభావః ప్రతిపద్యతే, అపిత్వ నానా వ్యపదేశాచ్చ; 'సఆ
త్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో' ఇతి జీవేశ్వరయోశ్శరీరశరీరిభావా ద్యభిప్రా
యేణాభేదోపచారాదపి తయోరంశాంశిభావః ప్రతిపద్యతే, తథా
చైకేశాఖినః- ఆథర్వణికాః, బ్రహ్మసూక్తే దాశకితవాదీనాం బ్ర
హ్మభావ మధీయతే, "బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మేమే కిత
వా" ఇత్యాదినా, § దాశాః- యఏతే కైవర్తాః, ఏచామీ దాసాః-
స్వామ్యర్థే స్వాత్మానముపక్షపయన్తి, ఏచకితవాః - ద్యూతకృతః,
తేసర్వేపి బ్రహ్మేతి యోజనా, ¶ ఏతదుక్తంభవతి, యథావాసర్వ
స్వామినోరాజ్ఞ శ్శరీరాపత్యామాత్యభృత్యాది రత్యన్తమభిమానా
స్పదత్వలక్షణేన స్వత్వేన అంశో భవత్యేవంజీవ ఈశ్వరస్యాంశోభ
వతీతి, అతఏవ "స్వస్వామిభావో ధ్రువయోర్ద్వయ యత్ర తథ్యార్
చ్యతే సా విధిక్రుత్యయోగః - అహంత్వకామస్త్వద్భృత్యస్త్వంచ
స్వామ్యనపాశ్రయ" ఇత్యాద్యామ్నాయో జీవేశ్వరయోస్స్వస్వా

ప్రపా- తక్రోదక దానాదినా పాంథాది శ్రమాపనోదన స్థ
లవిశేషః, శరీర శరీరిభావా ద్యభిప్రాయేణేత్యత్ర ఆదినాజీవస్య ఈ
శ్వరాభేదోపచార హేతుభూత స్తయోరుపాసకోపాస్యభావ లక్ష
ణసమ్బన్ధో వివక్షితః. ... ...

§ ఏతచ్చాగ్రేవక్ష్యతి, తథాచైకఇతిశ్రుతేస్తాత్పర్యంపశ్చాద్దర్శ
యిష్యన్ తత్పదాని యోజయతి- (దాశా)ఇతి.

¶ పరమాత్మనో నిరవయవత్వేనముఖ్యాంశాసిద్ధే 'ఏకవస్త్వే
కదేశ స్తద్వస్త్వంశ' ఇతి న్యాయానుసారేణ జీవస్య పరమాత్మాంశ
త్వం దుర్వచమ్, అతో విశిష్టవస్త్వైకదేశో విశేష్యాంశ ఇతి న్యా
య మనుసృత్య పరమాత్మ శరీరత్వేన తద్విశేషణీభూతస్య జీవస్య
తదంశత్వం సువచ మితిసూత్రకార తాత్పర్యం దర్శయతి- (ఏతదు
క్తం భవతీ) త్యాదినా- దృష్టాన్తే జాలం నిరస్యతి -

మి భావలక్షణసమ్బన్ధ మేవాంశాంశిభావమవగమయతి, §నచదృష్టాన్తే స్వస్వామినో రత్యన్తం వ్యవధానేన దార్ష్టాన్తికయో రం శాంశినో రపి వ్యవధాన మాపాద్యతయో ర్వ్యాప్యవ్యాపక భావో నివారయితుం శక్యతఇతి వాచ్యమ్, దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తికయో స్సర్వధర్మసామ్యానుపపత్తేః; తయోర్వ్యాప్యవ్యాపకభావస్యాసకృదావర్తితత్వాచ్చ, †అత స్సుష్ఠూక్తం స్వామిత్వరూపసమ్బన్ధవతో ౽నవరత ముపకారిణః ఈశ్వరస్య స్వత్వ సమ్బన్ధవాన్ జీవోంశఇతి, * అపిచాత్ర దాశానాంపర బ్రహ్మణాన్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వేన తచ్ఛరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వేన తదనుగ్రహాయత్త శరీరాదిమత్త్వేనచ పర బ్రహ్మణాసమ్బద్ధత్వాద్దాశాది శబ్దానాం బ్రహ్మశబ్దేన సామానాధికరణ్య ముపపద్యతే, యతోవాయువత్సయోః కించిత్సమ్బన్ధ ముపజీవ్య 'వాయవస్థోపాయవస్థే' తి వాయువత్సశబ్దయో స్సామానాధికరణ్య మామ్నాయతే, మన్త్రస్యత్వయమర్థః, హే వత్సాః- యూయం వాయవస్థ- వాయుదేవతాకాన్తరిక్ష దేవత్యాస్థ, ఉపాయవస్థ - అన్తరిక్షలక్షణ దేవతానుగ్రహేణ సాయాహ్నే యజమానస్య సమీప మాగన్తారోభవథేతి, ¶ అయమేవార్థో బ్రాహ్మణేన స్పష్టీకృతః 'వాయవస్థేత్యాహ వాయుర్వా అన్తరిక్ష స్యాధ్యక్షాః- అన్తరిక్ష దేవత్యాః ఖలువై పశవః- వాయవ ఏవైనాన్ పరిదదాతి- ప్రవా ఏనానేతదా కరోతీ' తి. అధ్యక్షా ఇతి వచన వ్యత్యయశ్ఛాన్దసః, మన్త్ర వినియోగస్తూచ్యతే, ప్రతిపద్ది

---

§(నచే)త్యాదినా- †జీవస్యపరమాత్మాంశత్వలక్షణసిద్ధిరేతదధికరణఫలమితి సూచయతి- (అతస్సుష్ఠూక్త) మితి- *సూత్రకారోదాహృతశ్రుతేస్తాత్పర్యం శ్రుత్యన్తరదృష్టాన్తేన స్పష్టయతి- (అపిచే) త్యాదినా- ¶కించిత్సమ్బన్ధవశా దభేదోపచార ప్రవృత్తింశ్రుతేర్దర్శయితుం బ్రాహ్మణముదాహృత్య మన్త్ర వినియోగమాహ- (అయమేవార్థ)

నేద శేష్టా ఇన్ద్రాయ సాన్నాయ్యాఖ్యం దధి హోతుం సోమయాజినా
దర్శదిన రాత్రౌ సాన్నాయ్యం సన్నేయః, తదర్థం తస్మిన్ దినే
ప్రాతర్లౌకిక దోహనాదూర్ధ్వం స్వమాతృభ్యో వత్సా అపాక
రణీయాః, తచ్చాపకరణ 'మిషే త్వే'తి మన్త్రేణ సద్యశ్ఛిన్నయా 'ఊ
ర్జే త్వే'తి మన్త్రేణానుమృష్టయా ఆర్ద్రయా పలాశ శాఖయా క
ర్తవ్యమ్, తాదృశవత్సాపాకరణ శేషోయం 'వాయవస్థో పాయ
వస్థే' తిమన్త్రః, * అత్రవాయ్వధిష్ఠి తాన్తరిక్షదేవత్యానాం వ
త్సానాం వాయుపరమ్పరా సమ్బన్ధముపజీవ్య వత్సవాచినస్తిజో వా
యుశబ్దేన సామానాధికరణ్య నిర్దేశ ఉపలభ్యతే, ఏవంసతి సా
క్షాత్పరబ్రహ్మన్తర్బహిర్వ్యాప్త్యాది సమ్బన్ధవతాం దాశాదీనాం
బ్రహ్మశబ్దేన నిర్దేశస్సుతరా ముపపద్యత ఏవ, యతశ్శ్రుతీనామ
యం సమ్బన్ధ మాత్ర ముపజీవ్యాన్యశబ్దేనాన్యనిర్దేశో నైసర్గికో
బహుషు ప్రదేశేషూపలభ్యతే, తథాహి ఇధ్మప్రోక్షణ మన్త్రే ఇ
ధ్మస్య కృష్ణమృగవాచకేన కృష్ణశబ్దేనాభిధానం శ్రూయతే, సచమ
న్త్రః 'కృష్ణోస్యా ఖరేష్ఠోగ్నయే త్వా స్వాహే' త్యేవం రూపః, అ
స్యాయమర్థః, హే ఇధ్మ ! త్వమ్ - ఆఖరేష్ఠః - వృక్షేస్థితః, అత
స్త్వమ్, కృష్ణోసి - కృష్ణమృగరూపం ధృత్వా వనస్పతీన్ ప్రవిష్ట స్యా
గ్నే రాశ్రయత్వేన దీపకత్వేనచ ప్రియతమత్వా త్కృష్ణనామాసి,
తస్మాత్త్వామగ్నయే హోతుం స్వాహా - ప్రోక్షామీతి. ఏతచ్చ బ్రా
హ్మణేన స్పష్టీకృతమ్ 'అగ్నిర్దేవేభ్యో నిలాయత - కృష్ణోరూపం
కృత్వా వనస్పతీన్ప్రావిశత్ - కృష్ణోస్యాఖరేష్ఠోగ్నయే త్వా స్వా
హేత్యాహ - అగ్నయ ఏవైనం జుష్టం కరోతీ'తి. ఏవం "వైష్ణవం
వామన మాలభేత స్పర్ధ మానో విష్ణురేవ భూత్వే మాన్లోకాన

ఇత్యాదినా - దృష్టాన్తార్థం దార్ష్టాన్తికే నిగమయతి - *(అత్రవా
య్వధిష్ఠి తే)తి - ఏవం స్వభావతో భిన్నవస్తునో ర్యత్కించిత్సమ్బన్ధ

ఖిజయతీ'త్యత్ర విష్ణుయజన సమ్బన్ధేనైవ యజమానే విష్ణుశబ్దనిర్దే శశ్శూ్రయతె, "ఏవందేవాసురా స్సంయత్తా ఆసన్-తేదేవా బిభ్య తోఽగ్నిం ప్రావిశన్ తస్మాదాహురగ్ని స్సర్వా దేవతా ఇతీ" తి. ఆ దిత్యోయూపః - యజమానః పశుః - యజమానః ప్రస్తరమ్- యజ మాన ఆహవనీయ" ఇత్యాదిషు తత్తత్సమ్బన్ధవశా దాగ్న్యాది శ బ్దానాం సర్వదేవతాదిశబ్ద నిర్దేశ ఉపపాదనీయః, తథైవ 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ - ఆత్మైవ తదిదం విశ్వమ్ - ఇదంహి విశ్వం భగ వాన్- విజ్ఞానమేక మరుథైవ విభాతి- బ్రహ్మైవభాతిసదసచ్చతయోః పరంయత్ - బ్రహ్మవనం బ్రహ్మసవృక్షఆసీ" దిత్యాది వాక్యేషుబ్ర హ్మాదిశబ్దో బ్రహ్మజన్యత్వాది సమ్బన్ధయుక్తేషు జగదాదిషు ప్రయు జ్యతె,ఏతేన"క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాంవిద్ధి"తిస్మృతిర్జీవేశ్వరయో రభే దోపచారపరేతివ్యాఖ్యాతా. ఏవమ్'తత్వమసి-అహంబ్రహ్మాస్మీ' త్యా దా విశేషతో భగవదుపాసనాది లక్షణ సమ్బన్ధ సద్భావాజ్జీవస్యస తశ్శ్వేతకేతోఃపరబ్రహ్మ వాచక తచ్ఛబ్దాది నిర్దేశో నవిరుధ్యతే, నచ 'అథయోఽన్యాం దేవతా ముపాస్తే అన్యోఽసావన్యోఽహ మస్మీతి నసవేదే' త్యాదౌ భగవదుపాసన కాలే ఉపాసకస్యో పాస్యేన ప రమాత్మనా సాకమభేదోఽను సన్ధేయతయా శ్రూయతఇతివాచ్యమ్, తత్రైవంహి పౌర్వాపర్య పర్యాలోచనయాఽర్థోఽధ్యవసీయతె, అన్యః - ఉపాస్యాత్పరమాత్మనో ఽర్థాన్తరతయావసితోయ ఉపాస కః, స్వస్మాదన్యామేవసతీం పరమాత్మ లక్షణాం దేవతామన్యో మది తర ఇత్య ప్రతీయమానో సౌ పరమాత్మాఽహ మేవాస్మీ త్యుపాస్తే,

---

ముప జీవాభేదోపచారాయ ప్రవృత్తాశ్శ్రుతీ రుపపాదయతి- (త థాహీ)త్యాదినా (తచ్ఛబ్దాదినిర్దేశోనవిరుధ్యత)ఇత్యన్తేన- ఇతరఉ భయ మాపచారికాభేదపరాణి 'సర్వంతంపరాదా' దిత్యాది వాక్యా

నసవేద- సతు పరమాత్మానం నోపాస్తే, కింతు తం సర్వేశ్వరం భగవంత మవజానాత్యేవేతి. ¶నచైవమపి‘సర్వంతం పరాదాద్యో న్య త్రాత్మనో వేదేతి’’యంశ్రుతిరుపాస్యాత్పరమాత్మనోన్యత్సర్వం ప్రతి షేధతి, తస్మాదుపాస్యోపాసకయో రభేదస్సేత్స్యతీతి శఙ్కనీయమ్, తస్యామపి శ్రుతౌతయో రభేదగన్ధా భావాత్, తథాహి యస్తావదుపాసక ఆత్మనోన్యత్ర వేద- ఆత్మనఇతిల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, ఉపాస్యం పరమాత్మానంవిహాయ తదన్యత్రశబ్దాదివిషయేషుసజ్జతే, తమ్ - తథావిధవిషయ విషక్తమ్, సర్వమ్ - తథావిధ విషయజాతమ్, అత్రపరాదాత్- భగవదుపాసనతః, ఖణ్డయేత్ - భ్రంశయేదిత్యర్థః, †తథాచశ్రుతిః ‘‘యావన్న ఏకాయరథమాత్మ వశోపకల్ప్య ధత్తేగరిష్ఠ చరణార్చన యానిశాతమ్ । జ్ఞానాసి మచ్యుతబలో దధద స్తశత్రు స్స్వానన్ద తుష్టఉపశాన్తఇదంవిజహ్యాత్ ॥ నోచేత్ప్రమత్తమసదిన్ద్రియ వాజిసూతా నీత్వోత్పథం విషయదస్యుషు విక్షిపన్తి । తేదస్యవస్సహయసూతమముంత మోంధే సంసారకూప ఉరుమృత్యుభయేక్షిపన్తి’’ ఇతి. అతస్సర్వం సమంజసమ్.

ఇతఃపునః కుతోంశత్వావగమః?

—* ౪౩ ॥ సూ ॥ మన్త్రవర్ణాత్ *—

‘‘స్వకృతపురేష్వమీష్వబహిర న్తరసంవరణం తవపురుషంవదన్త్యఖిల శక్తిధృతోంశకృతమ్ । ఇతినృగతిం వివిచ్య కవయో నిగమావపనం భవత ఉపాసతేఙ్ఘ్రి మభవంభువివిశ్వసితా’’ఇత్యయం మన్త్రవర్ణోజీవానాం సాక్షాదేవపరమాత్మాంశ భావమవగమయతి, తస్మాదంశత్వావగమః. ... ... *

స్యాదాయాభేద శఙ్కానకార్యేత్యాహ-¶(నచైవమపీ) తి- తత్రి సర్వమితి వాక్యం వ్యాచష్టే- (యస్తావ) దితి- †విషయాసక్తేర్భగవద్భజన విరోధిత్వే శ్రుతిం ప్రమాణయతి- (తథాచశ్రుతి) రితి.

—* ౪౪ ॥ సూ ॥ అపిస్మర్యతే *—

అపిచ జీవానాం పరమాత్మాంశభావో భగవద్గీతాసు స్పష్టతయా స్మర్యతే,'మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన'ఇతి. *తస్మాదప్యంశత్వావగమః. ... ...

నను జీవస్యేశ్వర శరీరతయా తదంశత్వాభ్యుపగమేన తస్మిన్నంశభూతే జీవే సుఖదుఃఖాదిభిరర్ద్యమానే ఽశిన ఈశ్వరస్యాపి తద్దోషః ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కృతం జీవస్యేశ్వరాంశత్వోపపాదనేనేత్యత ఉత్తరం ప్రవోచతి, ...

—* ౪౫॥ సూ॥ †ప్రకాశాదివత్తు నైవంపరః *—

తుశబ్దశ్శఙ్కాపనుత్యర్థః, యథాఅంశో జీవస్సంసారదుఃఖాదిక మనుభవతి నైవం పరోంశీ ఈశ్వరోఽనుభవతీతి ప్రతిజానీమః. తథాహి జీవోహ్యనాది సంసారవశాచ్ఛరీరే ఆత్మభావం ప్రతిపద్యమాన స్తత్కృతయా గర్భజన్మజరామరణాది దుఃఖపరమ్పరయా ముహురర్ద్యమాన స్తత్సఙ్గవశా దీశ్వరముపాసిత్వా దుఃఖ పరమ్పరాం ప్రహాయానవరతానన్దమయం మోక్షంప్రాప్నోతి, తథాసతీశ్వరే అపారమహిమ్న్య కర్మవశ్యే జీవదుఃఖాదికం కథ మాపాదయితుం శక్యతే, అతస్సుష్ఠూ వోదిత మంశో జీవఇతి. ప్రకాశాదివదితి జీవేశ్వరయో రంశాంశి భావోపపాదనే ప్యంశగత దోషాంశినం నస్పృశతీత్యత్ర నిదర్శనోపన్యాసః, యథా ప్రకాశః- సౌర్యో మయూఖః,తదంశభూత శుద్ధాశుద్ధ దేశైస్సమ్పృచ్యమానోపి తదంశిని దివిష్ఠే సూర్యే శుద్ధాశుద్ధదేశ సమ్పర్కదోషో నప్రసజ్యతే, ఆది

---

* స్వాభావిక భేద సిద్ధ్యా జీవేశ్వరయో రంశాంశిభావే సిద్ధే సర్వం శ్రుత్యాదివాక్య జాతముజ్జీవితమితి భావః.

† సూత్రోక్త ప్రకాశ దృష్టాన్తస్య విషయం దర్శయన్ వివృణోతి- (ప్రకాశే) తి. ... ...

శబ్దేన శరీర శరీరిణౌ నిదర్శయతి, యథావాఽయం పాంచభౌతి
కః పరిదృశ్యమానో విశేషణత్వేన జీవాంశభూతో దేహస్స్థౌల్యకా
ర్శ్యశౌక్ల్య కార్ష్ణ్యాది ధర్మానాపద్యమానోపి విశేష్యత్వే
నాంశిభూతే జీవేస్స్థౌల్యాది ధర్మాన ప్రసజ్యన్తే, ఏవం పరమా
త్మవిశేషణతయా తచ్ఛరీరతయాచ తదంశభూతో జీవోఽనాదికర్మ
వాసనయాఽనివార్యయాఽనవరతం సుఖదుఃఖాదిక మనుభవన్నపి
తద్విశేష్యతయా తచ్ఛరీర తయాచాంశిభూతే సతత మకర్మవశ్యే
పరమాత్మని తద్దుఃఖాదికం నప్రసజ్యతే,* తతశ్చ విశిష్టవస్త్వేకదేశ
స్య విశేషణస్య విశిష్టవస్త్వంశత్వనియమా చ్ఛరీరత్వేన పరమాత్మ
విశేషణ భూతస్య జీవస్యతచ్ఛరీరక పరమాత్మాంశత్వమభ్యుపగమ్య
త ఇత్యభిప్రాయః,¶ అతస్సర్వమవదాతమ్. ... ...

—* ౪౮॥ సూ॥ స్మరన్తిచ *—

అగ్నేః ప్రకాశాదేరివ జీవస్యేశ్వరాంశత్వం స్మరన్తి పరాశ
ర వ్యాసాదయః ‘ ఏకదేశ స్థితస్యాగ్నే ర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీయ
థా। పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేద మఖిలం జగత్॥ యత్కిఞ్చిత్సృ
జ్యతేయేన సత్వజాతేనవైద్విజ। తస్యసృజ్యస్యసమ్భూతౌ తత్సర్వం
వైహరేస్తనుః॥ తత్రయః పరమాత్మాహిసనిత్యోనిర్గుణస్స్మృతః।
నలిప్యతేఫలైశ్చాపి పద్మపత్రమివామ్భసా॥ కర్మాత్మ త్వపరో యోఽసౌ
బన్ధమోక్షేషు యుజ్యతే। ససప్తదశకేనాపి రాశినాయుజ్యతేపున ’
రితి. నిర్గుణః - ప్రాకృతగుణరహిత ఇత్యర్థః- సప్తదశకేన, స

* సూత్రార్థ విశదీకరణాయ సూత్రకారాభిప్రాయం పున
ర్దర్శయతి- (తతశ్చే) తి. ...

¶ అవదాత మిత్యనేన జీవేశ్వ రైక్యమతే బ్రహ్మణో నిర్విశేష
త్వేన తద్వ్యతిరిక్త వస్త్వభావా జ్జీవస్య తదంశత్వోపపాదనానుప
పత్త్యాదిరూప కల్మషం దర్శయతి. ... *

ప్తదశ సఙ్ఖ్యాకేన, రాశినా- తత్త్వ సంఘాతేన దేహేన, చ శబ్దా దామ్నాయాన్తరంచ సూచయతి, తథాచామ్నాతమ్ ‘ ఏకస్యైవ మమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బన్ధోఽస్యావిద్యయానాది ర్విద్యయాచ తథేతర ’ఇతి. *అత్రాచార్యాణా మయమాశయః ‘ యఏవమవ్యాకృత శక్త్యుదన్వతః పరస్య సాక్షాత్పరమాత్మనో హరేః - పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞాన బల క్రియాచే ’ త్యాది శ్రుతిభిర్భగవతో బహ్వ్యశ్శక్తయః ప్రతిపాద్యన్తే, తాస్తురమాదిరూపాః సుదర్శనాది రూపాః కౌస్తుభరూపా విష్వక్సేనాదిరూపా మాయావి రూపాః ప్రకృతిరూపాః, అన్యాశ్చ భగవతి బహ్వ్యశ్శక్తయో వాచామగోచరాస్సన్తి శతశస్సహస్రశః, తత్ర కౌస్తుభ శబ్ద వ్యపదిష్టాశ్శక్తయస్తు జ్యోతిస్స్వరూపా అసఙ్ఖ్యాతా జీవా ఇత్యవగన్తవ్యమ్, త అనాదితయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపాస్సన్తో మాయారూపాభిః ప్రకృతి రూపాభిశ్చ బాధ్యన్తే, తత్ర యేతు తాభ్యో భీతాస్సన్తో భగవన్తం శరణం వ్రజన్తి తాంస్తు సర్వ స్వతన్త్రస్సర్వశక్త్యుదన్వాన్ సర్వస్వామీభగవాన్ శ్రీనారాయణ స్స్వభక్తిం ప్రదాయతాభ్యో మోచయిత్వాహ్యకుతశ్చిద్భయే స్వసమీప ఏవ నివాసయిత్వా సదాఽఽనన్దయతి, యథావా దుష్టై ర్బలిష్ఠై స్స్వపుత్రై ర్వ్యథితాన్ దుర్బలాన్సాధూన్ స్వస్యైవ పుత్రాన్ బహుపుత్రో నృపోహితోపదేశేన బలిష్ఠేభ్యో మోచయిత్వా తద్భయరహితే స్వసమీపే నివాసయన్ సదా సన్తోషయతి తద్వదితి, ఏతదేవాభిప్రేత్య జీవస్యపరమాత్మాంశభావః ప్రోచ్యతే.

... ...

౧౦॥ అంశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

---

*సూత్రకారాన్తరఙ్గాభిప్రాయంప్రకాశయతి- (అత్రాచార్యాణా) మిత్యాదినా.

—✻౪౮॥సూ॥ ✻అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసమ్బన్ధాజ్జ్యోతిరాదివత్ ✻—

స్యాదేతదంశిన ఈశ్వరస్యాంశ భూతజీవగత సుఖదుఃఖా ద్య ప్రసక్తి రితి బ్రహ్మాంశత్వేన జ్ఞాతృత్వేనచ సర్వేషాం జీవానా మ విశేషేసిద్ధే'వసన్తే బ్రాహ్మణోగ్నిమాదధీతే'తి,'తస్మాచ్ఛూద్రో య జ్ఞేనవక్లృప్త'ఇతిచ కేషాంచిజ్జీవానాం వైదికకర్మానుజ్ఞా' కేషాంచిజ్జీవా నాం తత్పరిహార ఇత్యేతచ్ఛ్రూయతే, కిమేతావనుజ్ఞా పరిహారౌ జీవా నాంనోపపద్యేతే?ఆహోస్విదుపపద్యేతే?ఇతిసంశయేసతి †తంపరా ణుద్యతయోరనుజ్ఞాపరిహారయోరుపపత్తిరధునాఽభిధీయతే,'వసన్తే బ్రాహ్మణోగ్నిమాదధీతగ్రీష్మే రాజన్య ఆదధీతశరది వైశ్య ఆదధీత'ఇతి బ్రాహ్మణాదీనాంయజ్ఞాభ్యనుజ్ఞా, తస్మా'చ్ఛూద్రో యజ్ఞేనవక్లృప్త' ఇతి శూద్రాణాం తత్పరిహారశ్చే త్యుభావుపపన్నౌ స్యాతామ్, కు తః ? దేహసమ్బన్ధాత్ - జీవానాం త్రైవర్ణికాత్రైవర్ణిక దే హ సమ్బన్ధనిబన్ధనౌ హ్యనుజ్ఞాపరిహారావిత్యభిప్రాయః, ¶అనుజ్ఞాప రిహారౌ - విధినిషేధౌ, జ్యోతిరాదివత్- యథాజ్యోతిషామ్ - అ

✻ పరమాత్మాంశత్వేన జీవానాం తుల్యత్వే కథం తేష్వనుజ్ఞా పరిహారోపపత్తిరిత్యాక్షేప సఙ్గత్యాపరమాత్మాంశభూతాన్ జీవాన్ విషయీకృత్యా నుజ్ఞాపరిహారోపపత్తి నిరూపణా ద్విషయవిషయి భావసఙ్గత్యాచోత్తరాధికరణమారభతే- (అనుజ్ఞాపరిహారా) వితి.

† పరమాత్మాంశత్వేన జీవానాంసాధర్మ్యాత్తేష్వనుజ్ఞాపరిహా రానయుజ్యేతేఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే స్వస్వకర్మాయత్తత్రైవర్ణి కత్వాదినా జీవానాం వైధర్మ్యస్యాపి సత్వాత్తదనురోధేన తేష్వ నుజ్ఞా పరిహారా సూపపద్యేతే ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (తంప రాణుద్యే) త్యాదినా- యథోక్తం పూర్వ పక్షం నిరస్యేత్యర్థః, ¶బ్రాహ్మణాదీనా మితి శూద్రాణా మితి చోభయత్ర షష్ఠీ విషయే జ్ఞేయా వనుజ్ఞాపరిహార[illegible] (అనుజ్ఞే) తి.

గ్నీనాం మధ్యే, *త్రేతాగ్నిః కర్మణ్యత్వేన పరిగృహ్యతే నేతరోఽగ్ని రామాత్క్రవ్యాద్వా, ప్రత్యుత 'అపాగ్నేఽగ్నిమామాదం జహి నిష్క్రవ్యాదం సేధే'తి మన్త్రేణ సప్రయత్నమామాత్క్రవ్యాచ్చ పరిహ్రియతే, యథావా శ్రోత్రియాగారాగ్నిః పరిగృహ్యతే నేతరోఽశుచి దేశస్థః, ఆదిశబ్దేన నిదర్శనాన్తరం దర్శయతి, యథావా శ్రోత్రియస్యాన్నాదికం పరిగృహ్యతే నేతరస్య, తద్వత్; తస్మాదనుజ్ఞాపరిహారయో ర్నకదాచిదనుపపత్తిః, యత్త్వేకోఽపి పరమాత్మా అవిద్యాప్రత్యుపస్థాపిత నానావిధ దేహసమ్బన్ధాన్నానావిధజీవభావ మాపద్యావతిష్ఠతే, అతోఽనుజ్ఞాపరిహారయో శ్శరీరగోచరత్వేనానుపపత్తిరితి తదసారమ్, యతో నిరతిశయైశ్వర్యాది సర్వ సద్గుణమాహాత్మ్యస్సదాఽవాప్త సమస్తకామః పరమాత్మైవ కస్మాన్మిథ్యాభూతయా అవిద్యయా స్వస్మిన్నానావిధ దేహసమ్బన్ధం నిష్పాద్య స్వయం నానావిధ జీవభావమివ ప్రతిపద్యస్వాభిన్నానా మేవ తేషాం జీవానామ్ 'వసన్తే బ్రాహ్మణోఽగ్నిమాదధీత - తస్మాచ్ఛు

---

* త్రేతాగ్నిః- గార్హపత్యాదిః, పరిగృహ్యతే- 'సారీభ్యామ్బుగ్భ్యాం గార్హపత్యే జుహోతీ'త్యాది శ్రుత్యా హోమస్థానత్వేనాభ్యనుజ్ఞాయత ఇత్యర్థః, పరిహార్యమగ్నిమాహ-(నేతర) ఇతి- ఆమ - మగ్నితప్త కపాలేషు శ్రవణార్థమధిగతచరుపురోడాశాదికమత్తీత్యామాత్, తాదృశః కశ్చిదగ్నిః, ఏవం క్రవ్యమ్-మాంసమ్, అహుత వపా హవిరాదికంబలాదత్తీతి క్రవ్యాత్, తాదృశః కశ్చిదగ్నిరస్తీత్యర్థః, వైదికాగ్ని దృష్టాన్త ముక్త్వా లౌకికాగ్ని దృష్టాన్తంచాహ- (యథా) వేతి- అశుచి దేశస్థః - శ్మశాన ప్రదేశస్థః, జీవానా మనుజ్ఞా పరిహార గోచరత్వ లక్షణ సిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయితు మాహ- (తస్మా) దితి - పర ప్రక్రియా మనూద్య దృష్టాన్తేన తత్ [illegible] సరస్యతి- (యత్త్వి)త్యా

ద్రోయజ్ఞేనవక్లృప్తః- ఋతౌభార్యాముపేయాత్- నాధిగచ్ఛేత్ స్త్రి
యం ప్రాజ్ఞః కర్హిచిన్మృత్యు మాత్మన' ఇతి,తథా "అగ్నిషో
మీయం పశుం సంజ్ఞపయేత్- నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ'తి, తథా
'మిత్రముపసేవితవ్యం శత్రుః పరిహర్తవ్యః', తథా ' యాన్యనవ
ద్యానికర్మాణి- తాని సేవితవ్యాని- నోఇతరాణీ' త్యేవం జాతీయ
కావనుజ్ఞా పరిహారావుపదిశ్య తత్ప్రయుక్త సుకృత దుష్కృత ఫ
లాని సుఖదుఃఖాని స్వస్మిన్నేవ సమ్పాదయతీ త్యుచ్యతే, తద్యథా
చైత్రస్య కంచుకాచ్ఛాదితేష్వపి సత్సుకరచరణాదిషు సర్వే ష్వవయ
వేషు తత్ర కేషుచి దయవేషు స్రక్చన్దనాదిభి రభిపూజ్యమానేషు కేషు
చిదసితోమర ప్రాసపరిఘాదిభి రనవరత మపహన్యమానేషు సత్సు
తత్కృత హర్షవిషాదౌ చైత్రమేవ స్పృశతో నతుకంచుకమితీదం
†సార్వజనీనమ్, తద్వత్తన్మతేనానావిధ పుణ్యపాప దేహవిశిష్ట పర
మాత్మస్వరూపభూతేషు జీవేషు సుఖాయమానేషు దుఃఖాయమా
నేషుచ సత్సు తత్సు దుఃఖాదికం తన్మతరీత్యా పరమాత్మాన మేవ
స్పృశేత్, దేహానాం మిథ్యాత్వాదపి తన్మతే తద్విషయతయా అ
నుజ్ఞాపరిహారౌ దురుపపాదావితిచ జ్ఞేయమ్.

అపిచ తన్మతే వస్తుతో బ్రహ్మాత్మాజ్జీవానాం మిథః కర్మఫల
భోగవ్యతికరో దుర్వారః, నత్వస్మన్మతే ఈషదప్యేషదోషా నుషఙ్గ
ఇత్యభిప్రేత్యాహ, ...

—❋ ౪౯॥ సూ॥ అసన్తతేశ్చావ్యతికరః❋—

అస్మన్మతేహి స్వస్వకర్మ వాసనాపరతన్త్ర భిన్నచేష్టత్వా

దినా- †సార్వ జనీనమ్- సర్వజనానుభవసిద్ధమ్, పరప్రక్రియా మేవ
పునర్దోషాన్తరోద్ఘాటనేన నిరసితుం ప్రవృత్తముత్తర సూత్ర మవ
తారయతి- (అపిచే) తి- అసన్తతేః- అవ్యాప్తత్వాత్, పరిచ్ఛిన్న
త్వాదిత్యర్థః- స్వమతే [illegible] ప్రదర్శ్య- పరప్రక్రియాంతర)

త్ప్రతిశరీరం భిన్నత్వాదణుత్వేన స్వస్వశరీరేషుపరిచ్ఛిన్నవృత్తిత్వా
దతఏవైకదేహస్థస్య జీవస్య దేహాన్తరేష్వసన్తతేశ్చ జీవానాం నమి
థఃకర్మఫలభోగ వ్యతికరః ప్రసజ్యతే, వ్యతికరః - సాఙ్కర్యమ్,
§అవిద్యాపరికల్పిత దేహాదిలక్షణోపాధి సమ్బన్ధి బ్రహ్మజీవవాదేతు
జీవానాంవస్తుతో బ్రహ్మత్వేన విభుత్వాదతఏవ త్రైవర్ణిక శరీర
సమ్బద్ధానాం జీవానాం శూద్రాదిసర్వశరీరేషు సన్తతత్వా చ్ఛూ
ద్రాదీనాం త్రైవర్ణికశరీరేషు సన్తతత్వాచ్చ జీవానాంమిథః క
ర్మఫలభోగ వ్యతికరో దుష్పరిహరః, తథైవానుజ్ఞాపరిహారా న
ర్థక్యం చానివార్యమ్. ... ...

దోషోద్ఘాటనేన నిరస్యతి- §(అవిద్యే)త్యాదినా- దేహాదీత్యత్రాది
నా: అన్తః కరణాత్మకోపాధి ప్రతిబిమ్బిత బ్రహ్మజీవవాదేప్యన్తఃకర
ణాత్మకోపాధే ర్మిథ్యాత్వే నోక్త వక్ష్యమాణ నిఖిల దోష సద్భా
వేన తన్నిరాసం దర్శయతి, నచ 'రూపంరూపం ప్రతిరూపో బ
భూవ- తదస్య రూపం ప్రతిచక్షణాయ- ఇన్ద్రోమాయాభిఃపురురూ
పఈయతే- యుక్తాహ్యస్యహరయశ్శతాదశే' త్యేతద్వాక్యంజీవస్యే
శ్వర ప్రతిబిమ్బతాం ద్యోతయతీతి వాచ్యమ్, తద్వాక్యస్య యుద్ధేష్వే
కైక శత్రుంప్రతి మాయాఖ్య మోహన శక్తి విశేషై రేకైకం రూ
పం స్వయం ధృత్వా యుధ్యత్సహస్ర హయయుక్త రథారూఢ దే
వేన్ద్ర పరత్వాత్; తత్ర రూపం రూపమిత్యస్యాయ మక్షరార్థః,
ప్రతిశత్రు రూపం ఇన్ద్రః ప్రతి రూపో బభూవ - ఏకైకం రూపం
ధృతవాన్, తదస్య రూపమ్- ఇన్ద్రస్య తదిదం ప్రతిరూపధారణమ్,
ప్రతిచక్షణాయ- శత్రునిరసనాయ, అస్యైవ వివరణం ఇన్ద్రో మా
యాభిరిత్యుత్తర వాక్యేన క్రియతే, అపిచ ముక్తిదశాయాం మిథ్యా
భూతాన్తఃకరణ ప్రతి బిమ్బిత బ్రహ్మస్వరూపస్య జీవస్య స్థిత్యయో
గాత్స్వరూపోచ్ఛేద ఏవ జీవస్య మోక్ష ఇతి స్యాత్, తతశ్చతాదృ

—* ౪౯ ॥ సూ ॥ *ఆభాసాఏవచ *—

అవిద్యోపస్థాపిత నానావిధ దేహాద్యుపాధి విశిష్ట బ్రహ్మజీవవాదే సర్వజ్ఞస్య దేశకాలా ద్యపరిచ్ఛిన్నస్యాశేషదోష ప్రతిభటాపరిమేయా త్యద్భుతానన్త పరమమఙ్గళ గుణగణపరిపూర్ణస్య భగవత స్సాక్షాత్పరబ్రహ్మణ స్స్వస్వరూపాజ్ఞాన స్వరూపతిరోధాన జీవభావ విశ్వభ్రమ దుర్భగత్వ నిర్గుణత్వ సంసారిత్వ కల్పనాసు యేమేహేతవ స్తైఃప్రయుజ్యన్తే తేసర్వేపి స్వరూపాసిద్ధ కాలాత్యయా పదిష్ట హేత్వాభాసాఏవ ప్రతిపత్తవ్యాః, చకారాత్ 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవి' దిత్యాది శ్రుత్యాదిప్రమాణ విరోధం తన్మతేదర్శయతి, అపిచ పరబ్రహ్మణోఽనాదితయా ప్రకృతిసమ్బన్ధా భ్యుపగమే తస్యజీవత్వస్యాప్యనాదిత్వా జ్జీవస్య మోక్షార్థముపాసన విధానం నోపపద్యతె, జీవవ్యతిరిక్త స్యోపాస్యస్యాభావాత్; యది చ జీవత్వహేతోః ప్రకృతిసమ్బన్ధస్య మిథ్యాత్వా జ్జీవస్య సాక్షాత్పరబ్రహ్మభావో భ్యుపగమ్యేత తదాచ జీవాభావాదేవ తస్యమోక్షార్థ ముపాసనవిధానశా స్త్రారమ్భణమనర్థకమిత్యపి తన్మతేవిరోధంవిచక్ష తేవిచక్షణాః, †తతశ్చతన్మతెజీవేశ్వరయోరేకత్వేనైకస్యాత్మనస్సుఖదుఃఖానుషఙ్గేసర్వాత్మనామపితత్సుఖదుఃఖానుషఙ్గప్రసఙ్గఇత్యుక్తమ్.

ఇమం ప్రసఙ్గ మదృష్ట నిబన్ధనత్వాభ్యుపగమోపినవిరుణద్ధీత్యాహ,

—* ౫౦ ॥ సూ ॥ అదృష్టానియమాత్ *—

శ మోక్షవాద లేశశ్రవణమాత్రతో బిభ్యే జ్జీవః, తథా చోక్తం మహావివృతౌ ' నిర్ధూయతాపమఖిలం భవతాపతప్తోముక్తింకదాసుఖమయీం మహతీం వ్రజిష్యే। ఇత్థం విచిన్త్యమనసాశ్రవణేప్రవృత్తో జీవస్య *నష్టి మయముక్తిమవేత్యబిభ్యే ' దితి. పరోక్తాన్ తత్ప్రక్రియాసాధక హేతూన్ దూషయతిసూత్రకారః- (ఆభాసా)ఇతి. †ఉక్తానువాదపూర్వకముక్తంసూత్రమవతారయతి- (తతశ్చే)త్యాదినా.

అవిద్యోపహిత బ్రహ్మజీవత్వా భ్యుపగమ పక్షే సర్వేష్వపి జీవే ష్వాకాశవ దేకీభూయ సర్వగతేషు ప్రతిశరీర మన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠమా నేషుచసత్సు తత్రై/కేనమనోవాక్కాయై ర్ధర్మాధర్మ లక్షణమదృష్టముపార్జ్యతే, తతశ్చైవం సాధారణ్యేనాత్మ శరీర సంయోగ నివృత్తితస్యాదృష్టస్య నియమో నసమ్భవతి,ఇదం దేవదత్తే నోపార్జిత మిదంయజ్ఞదత్తే నోపార్జితమితి; తత్రాస్య హేతోః ? దేవదత్తానుష్ఠానసమయే యజ్ఞదత్తాదీనాం దేవదత్తా భేదేనావస్థానా త్సర్వేషాం సర్వత్ర సన్తతత్వాచ్చేతి బ్రూమః, అపిచాత్యన్త మదాన్ధోగజాది స్స్వస్మిన్నారూఢాన్ సర్వానపిజనాన్ ¶ దుఃఖా కరోతీత్యేషాం ప్రథితిస్సార్వజనీనా, అపిచ దావానలోపయోగనిష్పాదిత దుఃఖం దావానల వ్యాప్త్యైక ప్రదేశవృత్తీనాం సర్వేషామప్యేణానాం సమానం భవతీతి ప్రథితిశ్చతథా, ఏవం తస్మితే అదృష్టానాం నియమాభావా దేకోదేహీ విభుత్వేన స్వసమ్బద్ధం జీవందుఃఖాకుర్వన్ సుఖాకుర్వంశ్చసన్ తదైవసర్వానపిజీవాన్ దుఃఖయేత్సుఖయేచ్చ,తస్మాత్తస్మి తేకర్మ ఫలభోగవ్యతికర స్తదవస్థః.

అథోచ్యేత 'బర్హిషోహం దేవయజ్యయాప్రజావాన్ భూయా సంనరాశగ్ సస్యాహం దేవయజ్యయాపశుమాన్ భూయా సమగ్నేస్స్విష్టకృతోహం దేవయజ్యయాయుష్మాన్ యజ్ఞేనప్రతిష్ఠాం గమేయం యోమేతి దూరేరాతీయతి తమే తేనజోష మగ్నిష్టోమయోరహం దేవయజ్యయావృత్రహాభూయాస' మిత్యేవంవిధాఅభిసన్ధ్యాదయః ప్రత్యాత్మం ప్రవర్తమానాఅదృష్టానామాత్మనాంచప్రత్యేకంస్వస్వామిభావం నియుంజన్తీతిచేత్తస్మి తేఽభిసన్ధ్యాదీనామపిని

¶ దుఃఖాకరోతి - దుఃఖయతి, ఉత్తరసూత్ర నిరస్యాంశఙ్కామాహ- (అథోచ్యేతే) తి. ... ...

అస్య నియుఞ్జన్తీత్యనేన సమ్బన్ధః, అభిసన్ధిః ఫలాశాసనమ్,

యమోనస్యతీత్యాహ, ...* ...*

—* ౫౧॥ సూ ॥ అభిసన్ధ్యాదిష్వపిచైవమ్ *—

యథోక్తేష్వభి సన్ధ్యాదిష్వేకేన క్రియమాణేషు సత్స్వపి సాధారణేన సర్వాత్మాభిన్నేనైవైకేన జీవేన క్రియమాణత్వాత్తేషామభిసన్ధ్యాదీనాం సర్వజీవ సాధారణత్వాదదృష్ట నియమ హేతుత్వం నోపపద్యతే, ఏవం జీవానాం బ్రహ్మతయా విభుత్వాత్కర్మ ఫల భోగవ్యతికర లక్షణ దోషానుషఙ్గః పునస్తదవస్థ ఏవ, ఆదిగ్రహణేన ఇదమహం కర్మ కరోమీత్యాది సఙ్కల్ప జాతస్యాపి వ్యతికరం దర్శయతి, తన్మతే సఙ్కల్పక నియమాభావాత్.

—* ౫౨॥ సూ॥ §ప్రదేశ భేదాదితిచేన్నాన్తర్భావాత్ *—

స్యాదేతత్ బ్రహ్మత్వే నైకత్వ విభుత్వయోః ప్రాప్తావపి జీవానాం బ్రహ్మణస్తత్తత్ప్రదేశ రూపత్వాదేక శరీర ప్రతిష్ఠితేనైకేన మనసాసహ సంయోగ ఏకశరీరావచ్ఛిన్న ఏవైకస్మిన్నాత్మ ప్రదేశే భవితుమర్హతి, నేతరస్మిన్ ప్రదేశే, అతః ప్రదేశ భేదకృతావ్యవస్థా అభిసన్ధ్యాదీనా మదృష్టానాం తత్ఫల భోగానాం చ భవిష్యతీతి చేత్తదపినోపపద్యతే, కుతః? అన్తర్భావాత్ - ఈశ్వరాభేదాభ్యుపగమేనైకత్వవిభుత్వావిశేషాత్సర్వేషాంజీవానాంసర్వశరీరేష్వన్తర్భావాత్; నహ్యేకస్మిన్నాత్మప్రదేశేసముత్పద్యమానంశరీరంతత్ప్రదేశరూపస్యైవజీవాత్మనోభోగాయతనంనేతరప్రదేశానామాత్మనామిత్యభ్యాన్తోప్తుమభిలష్యతే, ఉత్పద్యమానశరీరావచ్ఛిన్నప్రదేశాత్మకస్య జీవస్యఇతరప్రదేశభూతానాంచాభేదాభ్యుపగమాత్; యథైకస్మిన్ దేవదత్తేకశ్చికితసర్వాఙ్గసత్యేకస్మిన్శరీరప్రదేశేశస్త్రాదిభిస్సంవృశ్చ్యమానే దేవదత్తస్సర్వాంగోత్థిత వేదనో భవతి, యది పునస్సర్వేపి శరీర ప్రదేశాస్సంవృశ్చ్యమానా భవేయుస్తదాహి ప్రి

---

§ బ్రహ్మజ్ఞానవాది శఙ్కామిత్థముపపాదయతి- (ప్రదేశే) తి.

తరాం సర్వాంగోత్థిత వేదనో భవతి దేవదత్తః, ఏవం విథాపరబ్ర హ్మస్వరూపే తన్మత రీత్యా సముత్పన్న నానావిధ శరీరే అత ఏవ సురాసుర నరోరగ ఖగ మృగ యాదో ద్రుమాదినానావిధజీవ సం జ్ఞా భాజి అనుజ్ఞాపరిహారా దృష్ట తత్ఫల భోగాభిసన్ధ్యాది వ్యతిక రాజ్ఞాన సంసారాదయః కేకేదోషాన ప్రసజ్యేరన్, ఏవంసర్వథా వి రుద్ధే జీవాత్మ పరమాత్మైకత్వాభ్యుపగమకమతే మన్ద భాగ్యా ఏవ ప్రాయేణ భ్రాన్త్యైవప్రామాణ్యం పశ్యన్తి, తథాచోక్తమ్ 'ప్రా యేణానృతవాదిత్వా త్పుంసాం భ్రాన్త్యాదిసమ్భవాత్ । చోద నానుపలబ్ధేశ్చ శబ్దామాత్రప్రమాణతే ' తి. అత ఆత్మైక త్వ మత మసమఞ్జసమ్, జీవేశ్వర భేదా భ్యుపగమపక్షేతు జీవానా మణుత్వ బహుత్వా భ్యుపగమాత్ప్రకృతైః పారమార్థికత్వాభ్యు పగమాచ్చ సర్వమనవద్య మిత్యేషా¶దిక్. ... ❋

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత,ప్రథిత సకలవిద్య,పరమహంస పరమగురునిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితె, శ్రీభగవ ద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్రసఙ్ఖ్యా ॥ ५२ ॥

¶ దిగిత్యనేన ' అభేదవాదినః పుంసః పిత్రాభేదో స్తివా నవా । అస్తిచేదపసిద్ధాన్తో నాస్తిచేన్మాతృ భత్ర్కృతే ' త్యేవం జాతీయక దోషా జీవాత్మ పరమాత్మైక్యమతే స్వమ్యజ్ఞైరసన హేతుత్వేనో ద్ఘాటనీయా ఇతి సూచయతి, తస్మాజ్జీవేశ్వర భేద సిద్ధాన్తమాశ్రిత్య యథోక్త రీత్యా జీవ స్వరూపం పరిజ్ఞేయమితి పాదార్థ ఉపసం హర్తవ్య ఇతిభావః. ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.
అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే—ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య
చతుర్థపాదప్రారమ్భః.

—※ ౧ ॥ సూ ॥ తథాప్రాణాః ※—

¶ తదేవం ద్వితీయస్య తృతీయపాదేన వియదాదీనా ముత్పత్తి విచార పూర్వకం భగవద్భజన స్వరూప యోగ్య జీవస్వరూపంప్రాధాన్యేన విచార్య తత్ప్రమోషణ మతంచ ప్రత్యాఖ్యాతమ్, అథేదానీం చతుర్థేన పాదేన వియతః పరాచీనానాం ప్రకృతిగుణ మహదహం తత్త్వానాముత్పత్తింసిద్ధవత్కృత్వేన్ద్రియాదీనాముత్పత్త్యాది ప్రకారంవిచార్యసమష్టివ్యష్టిశరీరోత్పత్తిరుచ్యతే, † తథాహికిమిన్ద్రియాణివియదివో త్పద్యన్తే ? కింవానోత్పద్యన్తే ? ఇతి విశయః, 'తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత'ఇత్యాదిషు వియదాద్యుత్పత్తి ప్రకరణేష్వాషూత్పత్త్య శ్రవణాదిన్ద్రియాణా మనుత్పత్తిరే

సృష్ట్వేన్ద్రియాణితైశ్చాన్యైస్తత్త్వైరణ్డం విధాయయః।
నామరూపక్రియాధత్తే జీవానాం రాఘవంభజే॥

¶ పూర్వపాదే జీవస్య స్వరూప నిరూపణ పూర్వకం కర్తృత్వమభిధాయాస్మిన్పాదే తద్ధేతుభూత కరణ కళేబరోత్పత్తి రభిధీయత ఇత్యస్యపాదస్య పూర్వపాదేన హేతుహేతు మద్భావ సఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తానువాద పూర్వకమేత త్పాదార్థమాహ-(తదేవ) మిత్యాదినా. † అత్రప్రథమాధికరణే పూర్వపాదాద్యధికరణ

వావగమ్యతే, తస్మాదిన్ద్రియాణి నోత్పద్యన్త ఇత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూ
మః, పరమాత్మాధిష్ఠితా త్తామసాహఙ్కారాద్యథావియదుత్పన్నం
భవతి తథా పరమాత్మాధిష్ఠితా ద్రాజసాహఙ్కారా త్ప్రాణా
ఉత్పన్నాఇతి జ్ఞేయమ్, తథాచ శ్రూయతే 'తైజసాత్తు వికుర్వా
ణాదిన్ద్రియాణి దశాభవన్। జ్ఞానశక్తిక్రియాశక్తి' రితీన్ద్రియాణాం
ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాత్ప్రాణత్వమ్, ¶ ఏతచ్చోపరిష్టాత్సూచయి
ష్యతే, ఏతదుక్తం భవతి, యథావియదాదీనాంమహాభూతానాం
స్వస్వకారణేషు సూక్ష్మభావేనావస్థితానామేవ పునస్సర్గాదౌస్థూ
లరూపేణ పరిణామ ఏవోత్పత్తిరభ్యుపగమ్యతే ఏవమిన్ద్రియాణామ
పి ప్రాక్సృష్టేస్సూక్ష్మరూపేణావస్థితానాం పునస్సృష్టికాలే స్థూ.

ఇవాహఙ్కారకార్యోత్పత్త్యభిధానాత్తేనాస్య దృష్టాన్తసఙ్గతి మ
భిప్రేత్య విషయవిశయా వుపపాదయతి- (తథాహీ) త్యాదినా.

యద్యప్యహఙ్కారకార్యవియదుత్పత్తివిచారాత్మకాధిక
రణస్య వ్యవహితత్వేన వియద్దృష్టాన్తోపాదాన మసఙ్గతమివ భా
తి తథాపి 'తతస్సూక్ష్మతరం జ్యోతిః కృష్ణమావిశదద్భుతమ్। పశ్య
తాం సర్వభూతానాం యథా చైద్యవధేనృపే' త్యత్ర భగవతా
శ్రీబాదరాయణినా దన్తవక్త్రవిషయే వ్యవహితస్థలోక్తచైద్యదృ
ష్టాన్తస్య నిరూపితత్వా త్తద్వదిహ వ్యవహితాతీతపాదాద్యధికర
ణోక్తవియద్దృష్టాన్తోపాదానమపి సఙ్గతతమం భవతీతి ధ్యేయమ్.

¶ ఇన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనత్వం కథముపపద్యత ఇత్యత ఆ
హ- (ఏతచ్చే) తి- ఇన్ద్రియాణాం స్థూలతయా పరిణామరూపో
త్పత్త్యభ్యుపగమా న్నసత్కార్యవాదసముచ్ఛేద ఇత్యాహ- (ఏ
తదుక్తం భవతీ) తి. ... ...

ఇన్ద్రియాణా మనిత్యత్వావధారణేన ఝడితి భగవద్దర్శ
నాది ప్రవృత్తిసిద్ధి రేవ[illegible] దర్శయన్ సూత్రార్థము

లరూపేణపరిణామపవోత్పత్తి రభ్యుపగన్తవ్యేతి, ¶ తస్మాదస్తినియ
తఇవ ప్రాణానా ముత్పత్తిః.   ...   *

నను ప్రాణానాముత్పత్తింవినా ప్రళయేఽస్తిత్వమపి క్వచిదా
మ్నాయతె ' అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్- తదాహుఃకిం తదాసీదితి
ఋషయో వావతే అగ్రే అసదాసీత్తదాహుః - కేతే ఋషయ ఇతి
ప్రాణావాఋషయ ' ఇతి, తస్మాత్ప్రాణానోత్పద్యన్త ఇతి ప్రా
ప్తే ప్రపఠత్యుత్తరమ్, ...

—*౨॥సూ॥ గౌణ్యసమ్భవా త్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ*—

ఇన్ద్రియాణామస్త్యేవోత్పత్తిః, యాహీన్ద్రియాణాం ప్రళయే
ఽస్తిత్వ శ్రుతిస్సాతుగౌణీ, కస్మాదసమ్భవా త్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ-
ప్రాక్సృష్టేరిన్ద్రియాణాం స్థిత్యసమ్భవా ద్వియత్తఃప్రాక్తైజసా
హఙ్కారాదుత్పత్తిశ్రుతేశ్చ, తథాచశ్రూయతె 'తైజసాదీన్ద్రియా
ణ్యేవజ్ఞానకర్మమయానిచే'తి, తస్మాత్పరమాత్మనస్సకాశాత్ప్రాకృ
త్యా ద్యుత్పత్తిద్వారా పరమాత్మాధిష్ఠితా త్తైజసాహఙ్కారా ది
న్ద్రియాణా ముత్పత్తి రవిప్రతిషిద్ధైవభవతి,   ...*

అథేన్ద్రియోత్పత్తిపౌర్వాపర్య ముచ్యతె.   ...*

—*३ ॥ సూ ॥ తత్పూర్వకత్వాద్వాచః*—

వాచఇతి బహువచన సామర్థ్యా ద్వాగుపలక్షితాని కర్మే
న్ద్రియాణి తైజసాహఙ్కారా జ్జ్ఞానేన్ద్రియోత్పత్తే రూర్ధ్వ ము
త్పన్నానీ త్యధ్యవసాతవ్యమ్, కుతః ? తత్పూర్వకత్వాత్- "జ్ఞాన
శక్తిఃక్రియాశక్తిర్బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజసా । శ్రోత్రత్వఘ్రాణదృగ్జిహ్వా
వాగ్దోర్మేఢ్రాఙ్ఘ్రిపాయవ" ఇతి కర్మేన్ద్రియోత్పత్తే జ్ఞానే
న్ద్రియోత్పత్తి పూర్వకత్వావగమా దిత్యభిప్రాయః.

పసంహరతి - ¶ (తస్మా) దితి.   ...   *

పౌరంజన ప్రకరణస్థ వాక్య ముదాహృత్య సూత్రం వ్యాచ

తదేవ మిన్ద్రియాణా ముత్పత్తి ర్విచారితా, సమ్ప్రతి తేషా మాశ్రయాది రభిధీయతే, ...

—* ౪ ॥ సూ ॥ సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ *—

¶ 'సప్తోపరికృతద్వార' ఇత్యేతద్వాక్యం శిరసి సప్త హీన్ద్రియ స్థానానీత్యవగమయతి, తథా " ఖద్యోతావిముఖీచపాగి" త్యాది వాక్యం తాని స్థానానీన్ద్రియైర్విశినష్టిచ, తతశ్చైవం సప్తగతేర్వి శేషితత్వాచ్చ శీర్షణ్యేన్ద్రియస్థానాని సప్తావగమ్యన్తే, ఏతదుక్తం భవతి, చక్షుశ్శ్రోత్రఘ్రాణస్థానానాంప్రత్యేకంద్వైవిధ్యేనాన్యేనసా కంతేషాంస్థానానాంసప్తత్వమభిప్రేత్య 'సప్తోపరికృతద్వార' ఇతిశ్రూ యతే, తత్ర వాగ్రసనయోరిన్ద్రియయోగిప్రాయేణ స్థానైక్యేనైక త్వాభిప్రాయాచ్ఛీర్షణ్యేన్ద్రియే స్థానానాం నసప్తత్వవిరోధఇతి, ఏతదేవాభిప్రేత్య 'సప్తశీర్షణ్యాఃప్రాణా' ఇతిశ్రుతిశ్శీర్షణ్యేన్ద్రి యాణామపి సప్తత్వం శ్రావయతి, వస్తుతస్తు చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వా ఘ్రాణానివాక్చేతి పఞ్చేన్ద్రియాణి శీర్షణ్యాని భవన్తి, శిరసి త్వ గిన్ద్రియస్యసత్వేపి తస్యసర్వశరీవృత్తిత్వా త్సర్వమపిశరీరం త్వక్స్థా నం భవతీత్యుపరితన సూత్రే వక్ష్యతి, తస్మాత్ 'సప్తగతేర్విశేషిత త్వా' దితి సూక్తమ్. ... ...

—* ౫ ॥ సూ ॥ హస్తాదయస్తుస్థితేతో నైవమ్ *—

అతః- శీర్షణ్యేన్ద్రియ స్థానతోఽధస్థితే శరీరభాగే, ఉపల భ్యమానహస్తాదయ ఇతరేషాంపాణ్యాదీనామింద్రియాణాంస్థానా నిబోద్ధవ్యాని, త్వగిందిృయంతునైవమ్, యథేతరేంద్రియాణితత్రత్ర పరిచ్ఛిన్న స్థానవృత్తీని భవన్తి, ఏవంత్వగిన్ద్రియంనపరిచ్ఛిన్న స్థా నవృత్తికంభవతి, కింతు సప్తస్వపి ధాతుష్వన్తర్బహిర్వ్యాప్త మ

ప్టే- ¶ (సప్తోపరీ)త్యాదినా. తస్మాదిన్ద్రియాణ్యానిత్యానీత్యధికరణో పసంహారః కార్యః.

అ॥ ౨ ॥ సూ ॥ ౫ ॥

వతిష్ఠతే, తస్మాత్సర్వమపి శరీరం త్వగింద్రియస్థానంభవతీత్యర్థః.
౧ ॥ ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౫ ॥

—* ౬ ॥ సూ ॥ *అణవశ్చ *—

సమ్ప్రతీంద్రియాణాం పరిమాణంచింత్యతే, కిమిన్ద్రియాణిమహత్పరి మాణాని ? ఉతమధ్యమపరిమాణాని ? అథవా అణుపరిమాణాని? ఇత్యేవంచిన్తాయాం ప్రాప్తాయా *మిదంప్రాహ- (అణవశ్చే) తి = అణవశ్చైతే ప్రాణాః ప్రతిపత్తవ్యాః, అణుత్వం చైతేషామదృశ్యత్వ పరిచ్ఛిన్నత్వోభయాత్మకమ్ , నతుపరమాణుతుల్యత్వమ్, కార్త్స్న్యేన స్వవిషయ గ్రాహకత్వానుపపత్తేః ? 'దివీవచక్షురాతత' మిత్యేవం జాతీయక శ్రుతివ్యాకోపప్రసఙ్గాచ్చ, ‡ ఏతదుక్తంభవతి, అదృశ్యా ఏతే ప్రాణాదృశ్యాశ్చేత్సుస్తర్హి జీవో

---

* ఇన్ద్రియాణామణుత్వాశ్రయత్వాభిధానా దుత్తరా ధికరణమాశ్రయాశ్రయిభావ సఙ్గత్యాఽఽరభతే- (అణవశ్చే) తి.

§ 'ప్రాణాస్సర్వేఽనన్తా' ఇతి విభుత్వ శ్రుత్యేన్ద్రియాణాముత్క్రాన్తి శ్రుతేర్గౌణత్వావగమేన తేషాంవిభుత్వ మిత్యేకః పక్షః, 'ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీ' త్యాద్యుత్క్రాన్తి శ్రుతేః ప్రబలత్వాత్తయైవ బాధితాయా యథోక్త విభుత్వ శ్రుతేర్గౌణత్వావగమా ద్దేహేనసహేన్ద్రియాణాం నాశదర్శనాచ్చ తత్తద్గోళక తుల్య పరిమాణకాన్యేవేన్ద్రియాణి భవన్తీత్యపర ఇత్యేవం పూర్వ పక్ష ద్వయం ప్రత్యాచక్షాణ స్సిద్ధాన్తయతి- (ఇదం ప్రాహే) త్యాదినా.

‡ ఇన్ద్రియాణాముత్క్రాన్తి శ్రుతేస్తేషామామోక్షా జ్జీవేన సహావస్థానస్య చతుర్థాధ్యాయే వక్ష్యమాణత్వాచ్చ తేషాం దేహేన సహ నాశ దర్శనం భ్రాన్త్యాత్మక మిత్యభిప్రేత్య పూర్వపక్షద్వయ మనూద్య నిరస్యతి- (ఏతదుక్తం భవతీ) త్యాదినా.

త్క్రమణకాలే బిలేభ్యః ఫణినఇవ శరీరాన్నిర్గచ్ఛన్తఃపరితో వస్థితైః జనైరుపలభ్యేరన్నితి ప్రసజ్యేత, యదిచైతే సర్వగతాస్స్యుస్తదాచ ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వేప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతిశ్రుతిర్వ్య దస్యేత, ¶ తస్మాత్ప్రాణా అణవఇత్యధ్యవసీయతఇతి.

౨॥ అణ్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౭॥ సూ॥ * శ్రేష్ఠశ్చ *—

అథ కిం ముఖ్యప్రాణో నోత్పద్యతే ? కింవా ఉత్పద్యతే ? ఇతి సంశయ † ఇదముత్తరం పఠతి - (శ్రేష్ఠశ్చ) తి- శ్రేష్ఠః- ముఖ్యప్రాణశ్చ, ఇతర ప్రాణవత్తైజసాహఙ్కారా దుత్పద్యతఇతి ప్రత్యేతవ్యమ్, 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చతైజస'ఇతిశ్రుతేః; § శ్రేష్ఠత్వంప్రాణస్య శుక్లనిషేకకాలాదారభ్య ప్రాగపీంద్రియప్రత్యుత్పత్తేః కర్తృవృత్తిలాభాదుపపద్యతే, నచేత్తదాతస్యవృత్తిలాభస్స్యాత్తర్హి యోనౌసిక్తం రేతోదక్షిణ కుక్షౌ నప్రవిశేత్, తథా నయనాది స్థానేషు చక్షురాదీంద్రియ ప్రాపణ చతురవృత్తిలాభాదస్య జ్యేష్ఠత్వం చోపపద్య

¶ ఫల కథన పూర్వకో మధికరణ ముప సంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥ ౨॥ సూ॥ ౧ ॥

* జీవాశ్రిత తదుపకరణానాం ప్రాణానాం ప్రస్తావేన ముఖ్యప్రాణస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే- (శ్రేష్ఠశ్చే) తి- కేచిత్త్వతిదేశాత్మకత్వాదస్య పూర్వాధికరణేన సఙ్గతి కథనం నేచ్ఛన్తి, తచ్చిన్త్యమ్. ... *

† ఉత్పత్త్యశ్రవణాన్ముఖ్య ప్రాణోనోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ఉత్పత్తి శ్రుతేః ప్రాణస్యాప్యేవోత్పత్తిరితి సిద్ధాన్తయతి- (ఇదముత్తరం పఠతీ) త్యాదినా. ... *

§ 'ప్రాణోవావజ్యేష్ఠశ్చశ్రేష్ఠశ్చ' తి శ్రుత్యుక్తం ముఖ్య ప్రాణస్య శ్రేష్ఠత్వం జ్యేష్ఠత్వం చోపపాదయతి, (శ్రేష్ఠత్వం ప్రాణ

తే, తదిదమాహ "ప్రాణోవావజ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ"ేతి శ్రుతిః, తథా 'నవయంశక్ష్యామస్త్వదృతే జీవితు' మిత్యేవం జాతీయకా శ్రుతిశ్చ ప్రాణస్యజ్యేష్ఠత్వమేవోపదిశతి. ... .

౩ ॥ శ్రేష్ఠాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

——* ౮॥ సూ॥ * నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్ *——

కిమయం ముఖ్యప్రాణో బహిష్పవమానోవాయుః? అథవా చక్షురాదీంద్రియక్రియారూపః ? ఆహెూస్విచ్చక్షురాదివజ్జీవోపకరణభూతః ? ఇతి భవతీహ జిజ్ఞాసా, తత్ర ప్రాణస్యోచ్ఛ్వాసాదిరూపేణోపలభ్యమానత్వా ద్వాయ్వన్తర్భావోయుక్తఇత్యేకఃపక్షః, అథవా ప్రాణస్యపఞ్జరచాలనన్యాయేన సర్వేంద్రియ క్రియా రూపత్వం స్యాత్, తథాహి యథావా ఏకపఞ్జరవర్తినఃపక్షిణఃప్రత్యేకం నియతవ్యాపారా స్సన్తస్సమ్భూయైకం పఞ్జరం చాలయన్తి ఏవమేకశరీర వర్తిన ఏకాదశప్రాణాఃప్రత్యేకం నియతవృత్తయ స్సన్తోపి సమ్భూయశరీర ధారణ చాలనాదికం కుర్యుః, తాదృశసముదాయవ్యాపారఏవ ముఖ్యప్రాణ ఇత్యుచ్యతే, తతశ్చ ప్రాణస్యనే

స్యే) తి- తస్మాత్ప్రాణస్యోక్త శ్రేష్ఠత్వాది నిర్ణయోత్ర ఫల మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౩॥ సూ॥ ౧॥

* ముఖ్యప్రాణస్య వాయ్విన్ద్రియవ్యాపారాన్యతరాన్తర్భావసమ్భవాన్నపృథక్త్వవిచార ఆరబ్ధవ్య ఇత్యాక్షేపసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (నవాయుక్రియేపృథగుపదేశా) దితి= పూర్వపక్షం ద్వేధా కరిష్యమాణో వాయు లిఙ్గేన తం వాయావన్తర్భావయన్ ప్రథమం పూర్వపక్షమాహ- (తత్రప్రాణస్యే) త్యాదినా= పఞ్జరచాలనన్యాయ మాశ్రిత్య తమిన్ద్రియ క్రియాయామన్తర్భావయన్ ద్వితీయం పూర్వపక్షమాహ- (అథవే) త్యాదినా.

న్ద్రియ క్రియాతిరిక్తత్వమిత్యపరః పక్షః, *అపిచ శ్రేష్ఠశ్చేత్యధికసూత్రమపి నారమ్భణీయమ్, తస్మాన్ముఖ్యప్రాణస్య వాయుక్రియయోరన్యతరస్మిన్నన్తర్భావాన్నాతిరిక్తత్వ మిత్యేవం ప్రాప్తే రాద్ధాన్తస్సమభిధీయతే, ముఖ్యప్రాణస్తావన్నవాయుర్భవతి, నచేన్ద్రియక్రియా, కస్మాత్? పృథగుపదేశాత్- §బహిస్సఞ్చరతో వాయోర్ముఖ్యప్రాణస్యచ తత్రోత్పత్తిప్రకరణే ప్రత్యేకం ఖలూత్పత్తిరుపదిశ్యతే, తథాచశ్రుతిః 'నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాదభూత్స్పర్శ గుణోఽనిల'ఇతి, 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజస' ఇతిచ, తథా అణ్డసృష్ట్యనన్తర భావిన్యా ఇంద్రియక్రియోత్పత్తేః ప్రాగవస్థానేనాస్య ముఖ్య ప్రాణస్యేన్ద్రియక్రియాతః పృథక్త్వమేవోపదిశతీయమేవ 'ప్రాణశ్చతైజస'ఇతి శ్రుతిః, అతః ప్రాణస్య వాయావనన్తర్భూతస్య పఞ్జర చాలనన్యాయేనాపీంద్రియ క్రియాయామనన్తర్భూతస్యేంద్రియ వజ్జీవోపకరణత్వమేవ నిశ్చీయతే, అపిచ 'అనుప్రాణన్తి యంప్రాణాః ప్రాణంతంసర్వజన్తుషు । అపానంతమపానన్తి నరదేవమివానుగా'ఇతి శ్రుతిరపి ముఖ్యప్రాణంప్రతీతరేషాం ప్రాణానాం శేషభావ మాత్రావ్యముఖ్యప్రాణస్యేన్ద్రియేభ్యః పృథక్త్వమేవోపదిశతి, + తతశ్చాస్య ప్రాణస్య వాయ్విన్ద్రియక్రియాభ్యాంభూయాన్ భేదోఽవగమ్యతే, తస్మాచ్ఛ్రేష్ఠశ్చేతి సూత్రంసూక్తమాచార్యైః.

౪ ॥ వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౫॥ సూ॥ ¶ చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః *—

---

* పూర్వాధికరణ మాక్షిపతి- (అపిచే) తి.

§ పృథగుపదేశ ముపపాదయతి- (బహిస్సఞ్చరత)ఇతి.

\+ అధికరణఫలమాహ- (తతశ్చే) తి. అ॥ ౪॥ సూ॥౧॥

¶ చక్షురాదివత్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వాభిధానా దుత్తరాధికరణం దృష్టాన్తసఙ్గత్యోపక్రమతే (చక్షురాదివ) దితి.

ప్రాణోపి కింజీవవదస్మిన్ శరీరేస్వతన్త్రః ? కింవాఇన్ద్రియ వజ్జీవపరతన్త్రః , తత్ర ప్రాప్తస్స్వతన్త్రఏవ భవతి ప్రాణఇతి, కుతః ? శ్రేష్ఠత్వాత్ - కించ వాగాద్యనుగ్రాహకత్వం ప్రాణస్య శ్రూయతే, తథాహి సర్వేషు సుప్తేషు వాగాదిషుప్రాణఏవైకో జాగర్తిప్రాణఏవైకో మృత్యునానాప్తః ప్రాణసంవర్గోవాగాదీన్ సంవృఙ్క్తే - ప్రాణఇతరాన్ ప్రాణాన్ రక్షతిమాతేవపుత్రాని'తి. తస్మాత్ప్రాణస్యాపి జీవవత్స్వాతన్త్ర్యం భవతీత్యేవంప్రాప్తే ప్రత్యాచష్టే, (చక్షురాదివత్తు) తి- తుశబ్దఃప్రాణస్యస్వాతన్త్ర్య వ్యావృత్త్యర్థః, యథా చక్షురాదీని రాజ్ఞఃప్రకృతివదనుగ్రాహ్యాణి సన్తిజీవస్యకర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ నిష్పాద్య తత్పరతన్త్రాణి భవన్తి తథా ముఖ్యప్రాణోపి రాజ్ఞోమాత్యవ జ్జీవస్యసర్వార్థసమ్పాదనోపకారకస్సన్ తత్పరతన్త్రఏవ భవితుమర్హతి , కుతః పునరిదమవగమ్యతే ? తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః - శిష్టిః - విశేషణమ్, తైశ్చక్షురాదిభిస్సహైవహి ప్రాణేన జీవోవిశేష్యతఇతి శ్రూయతే,తథాహి *'దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిమానో జీవోన్తరాత్మా గుణకర్మమూర్తి'రితి, ఇన్ద్రియాణి- చక్షురాదీని, ప్రాణో- ముఖ్యః,గుణాః- సత్వాదయః,కర్మ- వాసనా,మూర్తిః- లిఙ్గశరీరమ్, ఆదిశబ్దేనాచేతనత్వంప్రాణస్యస్వాతన్త్ర్యనిరాకరణహేతుందర్శయతి.

§అథోచ్యేత యదిచక్షురాదివత్ప్రాణస్యజీవంప్రత్యుపకరణభావోభ్యుపగమ్యతే ? తర్హి చక్షురాదివత్తస్య విషయా భ్యుపగ

---

* 'దేహేన్ద్రియ ప్రాణే'తి వాక్యోదాహరణభావస్తు జీవోపకరణ భూతేన్ద్రియైస్సహ పఠ్యమానత్వాత్ప్రాణస్య జీవవిశేషణత్వమితి ప్రాణస్య జీవ పారతన్త్ర్యావధారణమిహ ఫలమితి ధ్యేయమ్.
§విషయాభావాత్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వం నఘటతఇతి శఙ్కాముత్తర సూత్రే నిరస్యన్నాహ- (అథోచ్యేతే) తి.

మగ్రప్రసజ్యేత, నాభ్యుపగమ్యేతఇతిచేదనర్థకశ్చైషః ప్రాణాభ్యుపగమ ఇత్యత ఉత్తరముచ్యతే, ...

—*౧౦॥ సూ॥ అకరణత్వాచ్చ నదోషస్తథాహి దర్శయతి *—

నతావద్విషయానభ్యుపగమః ప్రాణస్యదోషమావహతి, కుతః? తస్యాకరణత్వాత్ - నహి చక్షురాదివత్ప్రాణస్య విషయ పరిచ్ఛేదేన కరణత్వాభ్యుపగమే ప్యానర్థక్యం సమ్భవతి, కార్యాన్తరసద్భావేన తస్యసార్థకత్వోపలబ్ధేః, తథాహిదర్శయతి - తత్రైవఖిల ప్రాణస్య దేహేన్ద్రియధారణ రూపకార్యమభిప్రేత్య ‘యస్మిన్నుత్క్రాన్తే ఇదంశరీరం పాపిష్ఠతర మివదృశ్యతే ససర్వశ్రేష్ఠ’ ఇతి శ్రుతిః ప్రాణస్యోచ్చిక్రమిషాయాం వాగాది శైథిల్యాపత్తింశరీరస్య పాతంచ దర్శయతి, తథా ‘తాన్వరిష్ఠః ప్రాణఉవాచ మామోహమాపద్యేథ అహమేవైతత్పఞ్చధా ఆత్మానంప్రవిభజ్య తద్బాణ మవష్టభ్య విధారయామీ’తి. అత్ర బాణశబ్దేన జీవోలక్ష్యతే, తథాచ శ్రుతిః ‘శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్య’మితి. తథా‘సుప్తాయాం మయిజాగర్తి నాగోయం పాలయన్పురీ’ మితి నాగవచ్ఛ్వాస వృత్తికత్వాత్ప్రాణస్య నాగత్వమ్, ‘కస్మిన్నుత్క్రాన్తేయ ముత్క్రాన్తోభవతి కస్మిన్నుహవావప్రతిష్ఠితేయం ప్రతిష్ఠితోభవతి సప్రాణమసృజతే’ త్యేవమాద్యా శ్శ్రుతయశ్చ ప్రాణస్యదేహేన్ద్రియ జీవధారణరూపం కార్యవిశేషం దర్శయన్తి, తస్మాద్దేహధారణాది రూప కార్యాన్తరసద్భావా న్ముఖ్యప్రాణస్య విషయానభ్యుపగమో నానర్థక్య మావహతీత్యధ్యవసీయతే. ... ...

—*౧౧॥ సూ॥ ‡ పఞ్చవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే*—

ఇతశ్చాస్తిముఖ్యప్రాణస్య వైశేషికం కార్యమ్, యస్మాదయం

‡ కించ వృత్తిద్వారా ప్రాణస్యాసాధారణ కార్యాన్తరం వక్తుమాహ సూత్రకారః (పఞ్చవృత్తి) రితి.

ప్రాణః 'ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానా మేశుద్ధ్యన్తా' మిత్యా దిశ్రుత్యా పఞ్చవృత్తిర్వ్యపదిశ్యతే, వృత్తిభేదశ్చాయం ప్రాణస్యకార్య భేదసాపేక్షః, అత స్తత్కార్యభేదోఽద్య ప్రదర్శ్యతే, ప్రాణః - ప్రాగ్వృత్తిః, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపః; అపానః - అపాగ్వృత్తిః, అథోవాయురూపః, వ్యానః- తయోస్సన్ధిషు వీర్యవద్బన్ధన కర్మ హేతుః, ఉదానః- ఊర్ధ్వవృత్తిః, ఉత్క్రాన్త్యాది హేతుః, సమానః - సమస్సర్వేష్వఙ్గే ష్వన్నాదిరస ప్రాపణ హేతుః, ఇత్యేవం కార్యభేదా త్పఞ్చవృత్తిత్వం ప్రాణస్యాధ్యవసాతవ్యమ్, మనోవత్ - *యథావా మనసః పఞ్చవృత్తయో భవన్తి ఏవం ప్రాణస్యాపీతి యోజనా, జ్ఞానేన్ద్రియద్వారా మనసః పఞ్చవృత్తయః ప్రత్యేతవ్యాః, అథవా కామసఙ్కల్ప విచికిత్సాధ్యవసాయ ధృతయః పఞ్చవృత్తయో జ్ఞేయాః, యోగశాస్త్రే తు మనసః ప్రమాణవిపర్యయ వికల్ప నిద్రాస్మృతి రూపాః పఞ్చవృత్తయః పరిగృహ్యన్తే, ¶బహువృత్తి మత్త్వేవా ప్రాణస్య మనోనిదర్శన మిత్యనుసన్ధేయమ్, జీవోపకరణత్వమపి ప్రాణస్య పఞ్చవృత్తిత్వా ద్భవతీతి జ్ఞేయమ్. ...

—*౧౩॥సూ॥ +అణుశ్చ*—

అయం ముఖ్య ప్రాణ శ్చాణు ర్భవతీతి జ్ఞాతవ్యమ్,

---

* దృష్టాన్తం దార్ష్టాన్తికేన యోజయన్ వివృణోతి- (యథే) త్యాదినా - మనస స్సద్వారక వృత్తిమత్త్వేన దృష్టాన్తత్వ మరోచయన్ సాక్షా ద్వృత్తి మత్త్వేన దృష్టాన్తత్వం వక్తు మాహ- (అథవా) ఇతి. ... ... *

¶ ప్రాణాపానాది వృత్తీనామావృత్తి భేదేన బహుత్వాన్మనో దృష్టాన్తోపాదానస్యాభిప్రాయా న్తరమాహ-(బహువృత్తి)ఇతి.

+ ఉక్తం ప్రాణానామణుత్వం ముఖ్య ప్రాణేఽప్యతిదిశతి సూత్రకారః- (అణుశ్చే) తి. ... ...

¶అణుత్వంచాస్యసౌక్ష్మ్యపరిచ్ఛేదోభయలక్షణమితిప్రతిపత్తవ్యమ్, స తుపరమాణుతుల్యత్వమ్, పఞ్చవృత్తిరూపేణతస్యకృత్స్నశరీరవ్యాపిత్వానుపపత్తేః; సూక్ష్మత్వంచప్రాణస్యోత్క్రాన్త్యవసరేపార్శ్వస్థైరనుపలభ్యమానత్వాత్సిద్ధమ్, తథాపరిచ్ఛిన్నత్వం చాస్యజీవేనసహోత్క్రాన్తి గత్యాగతిభ్యస్సిద్ధమ్, †నను విభుత్వం ప్రాణస్యామ్నాయతే, తథాహి "సమస్ప్లుషిణా సమోమశకేన సమోనాకేన సమఏభిస్త్రిభిర్లోకైస్సమోనస్సర్వేణే" త్యేవమాదిషు శ్రుతిప్రదేశేషు;తథాసత్యస్యకుతోఽణుత్వముచ్యతే? ఇతిచేన్నాయందోషః, ప్రాణాత్మకత్వేన మహత్తత్వస్య సూత్రలక్షణస్యైవేహసర్వశరీర సమ్బన్ధామననాత్; తస్మాన్ముఖ్యో నవిభుః; కింత్వణురేవ; అపిచ పఞ్చవృత్తి రిత్యుపలక్షణమ్; ప్రాణస్య నాగకూర్మ కృకర దేవదత్తధనంజయాఖ్యాఅపి పఞ్చవృత్తయ స్సన్తీతి జ్ఞేయమ్,'విరాట్ప్రాణోదశవిధ' ఇతిప్రాణస్య దశవిధవృత్త్యా మననాత్, నాగాదీనా మాసాంవృత్తీనాం లక్షణం చోక్తమ్ 'ఉద్గారోనాగఆఖ్యాతః కూర్మ ఉన్మీలనేస్స్మృతః । కృకరస్తుక్షుతోజ్ఞేయో దేవదత్తో విజృమ్భణే ॥ నజహాతిమృతంచాపి సర్వవ్యాపీ ధనంజయ' ఇతి. మృతంకిఞ్చిత్కాలమాశ్రిత్య తిష్ఠతీత్యర్థః, §అత్రతైజసాదిన్ద్రియోత్పత్త్యవస

¶ పూర్వవదణుత్వం నిరుక్త్యోపపాదయతి- (అణుత్వంచే) తి. 'సమస్ప్లుషిణే'తి శ్రుతేర్విషయ మజానానఃకశ్చిదణుత్వమాక్షిపతి- †(నన్వి)తి- సర్వ శరీర సమ్బద్ధ సూత్ర లక్షణ మహత్తత్వ పరత్వం శ్రుతేరుపపాదయన్ సమాధత్తే (నాయం దోష) ఇతి - అయం శ్రుతి విశేషో నప్రాణస్య విభుత్వ దోషావహ ఇత్యర్థః.
§ ఉత్తర సూత్రోపోద్ఘాతత్వే నేన్ద్రియాధిష్ఠాతృ మనసాముత్పత్తి సూత్రకారవివక్షితేతి సహేతుకమాహ- (అత్రే) తి.

రే తదధిష్ఠాతారో దేవామనశ్చ వైకారికా దుత్పన్నాఇతిజ్ఞేయమ్, 'వైకారికాన్మనోజజ్ఞే దేవావైకారికాదేశే'తిశ్రుతే స్తేషాంకార్యస్య వక్ష్యమాణత్వాచ్చ. ... ...

౫ ॥ వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪ ॥

—* ౧౩ ॥ సూ॥† జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతుతదామననాల్ *—

యత్త్విదం తైజసాహఙ్కార కార్యం కరణజాతం తత్కిం స్వసామర్థ్యేన నైవశారీరోపకారాయ ప్రభవతి ? ఉతాహో దేవతాధిష్ఠితం సత్ప్రభవతి ? ఇతీహ విప్రతిపత్తిః, తత్రేదా తావద్యథాస్వవిషయం ప్రవృత్తిదర్శనా త్పరార్థోపపత్తిమత్త్వాచ్చస్వసామర్థ్యేన నైవకరణజాతం శారీరోపకారాయ ప్రభవతీతి తావత్ప్రాప్తమ్, *అపిచేన్ద్రియాణాంప్రవృత్తావధిష్ఠాత్రీషు దేవతాస్వభ్యుపగమ్యమానాసు తాసామేవాధిష్ఠాత్రీణాం దేవతానాం భోక్తృత్వ ప్రసఙ్గేన శారీర స్యభోక్తృత్వం విలుప్యేత, తస్మాత్స్వసామర్థ్యేనైవైషాం యథాస్వవిషయం ప్రవృత్తౌ నకాచిత్క్షతిరిత్యస్యాం ప్రాప్తౌ పరిహృతిరభిధీయతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి)తి- తుశబ్దేన పూర్వపక్షోవ్యావర్త్యతే, జ్యోతిఃపదేన వాగభిమాన్యగ్ని రుచ్యతే, తథాచ వాగాద్యభిమానినీభి రగ్న్యాదిభిర్దేవతాభిర్యథాయతన మవస్థాయాధిష్ఠితంస ద్వాగాదికం కరణజాతం శారీరోపకారాయ స్వస్వకార్యేషు ప్రవర్తతఇతి ప్రతిజానీమః, [అ

---

† ఇన్ద్రియాణాం తదధిష్ఠాతృదేవతాశ్రయత్వ కథనాదుత్తరాధికరణ మాశ్రయాశ్రయి భావ సఙ్గత్యా యథోక్తోపోద్ఘాత సఙ్గత్యాచోపక్రమతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి) తి.

* ఇన్ద్రియాణాం స్వతఃప్రవృత్తౌ యుక్త్యన్తరమాహ-(అపిచే) తి. ఇన్ద్రియేషు వాచః ప్రాథమ్యమ్ 'తస్మాత్ప్రాణానాం వాగుత్తమే' తి శ్రుతేరవగన్తవ్యమ్. ...

ధిష్ఠానమిత్యత్ర కర్మణిల్యుట్] తత్కస్య హేతోః ? తదామననా
త్ - తథాహ్యామననం భవతి " తస్యాగ్నిరాస్యాన్నిర్భిణ్ణం లోక
పాలోవిశత్పదమ్ । వాచాస్వాంశేనవక్తవ్యం యయాసౌ ప్రతిపద్య
తే" ఇత్యుపక్రమ్య. నహ్యత్రకరణప్రవర్తన లక్షణకార్య మన్తరే
ణాన్యార్థ మగ్న్యాదీనామధిదైవానాం ప్రవేశఉపపద్యతే, † అ
పిచ "వైకారికాన్మనోజజ్ఞే దేవావైకారికాదశ । దిగ్వాతార్క ప్ర
చేతోశ్వివహ్నీన్ద్రోపేన్ద్ర మిత్రకా " ఇత్యాదిష్వధిదైవోత్పత్తిరా
మ్నాయతే, తచ్చామననం కరణజాతాదిష్ఠాతృత్వ మధిదైవానా మ
వగమయతి, ఏవమధిదైవాధిష్ఠానా మననా తత్కరణజాతస్య జ్యోతి
రాద్యధిష్ఠితత్వ మక్షతమ్, ఇమమేవార్థమ్ 'యథాయతనం ప్రవిశ
తే - అగ్నిర్వాగ్భూత్వాముఖంప్రావిశ' దిత్యాదైత్యతరేయకోప ని
ష దుపోద్బలయతి, యత్తుయథా స్వవిషయం ప్రవృత్తియోగాత్స్వ
సామర్థ్యే నైవేన్ద్రియజాతంయథాస్వవిషయం శారీరోప కారా
య ప్రభవతీతిరితం తదసత్, వాగాదికరణవర్గస్యహి అశ్వసాపే
క్ష రథవదధిష్ఠాతృ దేవతాసాపేక్షత్వ నియమాత్; అతఏవ లోకే
గమనశక్తివికలానాం రథానామచేతనత్వా దశ్వాదిచేతనాధిష్ఠానా
దేవ ప్రవృత్తిర్దృశ్యతే, § తస్మాదచేతనస్య కరణవర్గస్య తత్తదధి
దైవాధిష్ఠితత్వాదేవప్రవృత్తిమభ్యవస్యామః.

§ యచ్చోక్తమధిష్ఠాతౄణాం దేవతానామభ్యుపగమేతాసామేవభో
క్తృత్వప్రసఙ్గేన శారీరస్య భోక్తృత్వంవిలుప్యేతేతితన్నేత్యాహ,

—* ౧౪ ॥ సూ ॥ ప్రాణవతాశబ్దాత్ *—

---

† కరణవర్గస్యాగ్న్యాద్యధిష్ఠితత్వేయుక్తిమాహ-(అపిచే)తి-
§ ఫలం కథయన్సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.
§ పూర్వపక్ష్యుక్త చరమయుక్తిముత్తర సూత్రేణ నిరస్యతీ
త్యాహ- (యచ్చోక్త) మితి.

సతీష్వపీన్ద్రియాణామధిష్ఠాత్రీషు దేవతాసు, ప్రాణవతా- ముఖ్యప్రాణ సంజ్ఞిత ప్రాణలక్షణ శరీరవతా కార్యకారణసఙ్ఘాతస్వామినా శారీరేణైవైషా మధిదైవానా మధిష్ఠానం భవతీ త్యవగచ్ఛామః, కుతః ? శబ్దాత్ - శబ్దశ్చ 'పునరావివిశుః ఖాని తముత్థాపయితుం క్రమా' దిత్యారభ్య 'చిత్తేనహృదయంచైత్యః క్షేత్రజ్ఞఃప్రావిశద్యథా । విరాట్తథైవపురుష స్సలిలాదుదతిష్ఠ' త్యేవం రూపః, ఇన్ద్రియాధిష్ఠాతౄణాం క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వం శ్రావయతి,ఏతదుక్తం భవతి, యథారథే సంయోజితానామశ్వానాం ప్రవృత్తిస్సారథ్యధిష్ఠానమపేక్షతే,తద్వదిన్ద్రియాధిష్ఠాత్రీణాం దేవతానాం ప్రవృత్తిశ్శారీరాధిష్ఠాన మపేక్షతఇతి. 'పునరావివిశుఃఖానీ'త్యుదాహృత వాక్యంసమష్టి వ్యష్ట్యుభయ శరీరవిషయక' మితిమన్తవ్యమ్, నతు సమష్టిశరీరమాత్రవిషయమ్. ఉభయో శ్శరీరయోరాధ్యాత్మికాదిభిః ప్రాయేణసామ్యాత్, అతోఽధిదైవానా మధిష్ఠాతు శ్శారీరస్యైవ కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ భవతీతి జ్ఞేయమ్. ... ...

—* ౧౫ ॥ సూ ॥ తస్యచనిత్యత్వాత్ *—

బహుభిశ్శృత్యాదిప్రమాణైర్నిత్యత్వావధారణాత్, తస్య- శారీరస్యైవ, శరీరాయత్త కర్తృత్వ సుఖదుఃఖ భోక్తృత్వేభవతః,నత్విన్ద్రియాధిష్ఠాతౄణా మిత్యభిప్రాయః. ... ...

౬ ॥ జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩ ॥

—*౧౬॥సూ॥*తఇన్ద్రియాణితద్వ్యపదేశాదన్యత్రశ్రేష్ఠాత్*—

'కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వా' దిత్యధికరణే జీవస్య కర్తృత్వసిద్ధిరపీహ ద్రష్టవ్యేత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౬॥సూ॥౩॥

* నియామ్యస్య సోపకరణ జీవస్య ప్రస్తావేన నియన్తుః పరమాత్మన ఉపస్థితత్వాత్తస్య తన్నియన్తృత్వం వక్తుం ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభ్యతే - (తఇన్ద్రియాణీతి).

అధిదైవాధిష్ఠాతా క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యుక్తమ్, సమ్ప్రతి క్షేత్రజ్ఞాధిదైవాధ్యాత్మాధిభూతాదీనాం సర్వశ్రేష్ఠేశ్వరాధిష్ఠానమన్తరేణ కిమితరేతరముపయోగిత్వమస్తి? ఉత నాస్తి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే ¶ ప్రతిప్రాహ- (త) ఇతి - 'అకరణత్వాచ్చ న దోష' ఇత్యస్మాత్సూత్రాన్నఞిహాకృష్టవ్యః, తే- క్షేత్రజ్ఞేన్ద్రియాధిష్ఠాతారః, ఇన్ద్రియాణి చ; సాధిభూతాన్యేతత్సర్వమ్, అన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్ - సాక్షాత్పరమాత్మానమన్తరేణ నేషదపీతరేతరముపకారాయ స్పన్దితుం శక్నోతి, కిన్తు తదధిష్ఠితా ఏవ క్షేత్రజ్ఞాదయః పరిస్పన్దన్తీతి ప్రతిజానీమః, కస్మాత్పునరిదమవగమ్యతే? తద్వ్యపదేశాత్ - తథాహి 'కింవర్ణయేత వవిభో యదుదీరితోసుస్సంస్పన్దతే తమనువాఙ్మనఇన్ద్రియాణి । స్పన్దన్తి వై తనుభృతామజశర్వయోశ్చే'తి, తథా 'యే నేషితా వాగసవశ్చరన్తీ'తి, తథా 'దేహేన్ద్రియప్రాణమనోధియోమీ యదంశవిద్ధాః ప్రచరన్తి కర్మసు । నైవాన్యదాలోహమివాప్రతప్తం స్థానేషు ద్రష్ట్రపదేశమేతీ'తి, తథా 'చక్షుషశ్చక్షుశ్శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసో మనో యద్వాచో హ వాచం' తథా 'యేన వాగభ్యుద్యతే - యేన చక్షూంషి పశ్యతీ'త్యాది, తథా 'అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మా- తథా 'యః ప్రథివ్యాం తిష్ఠన్'' ఇత్యారభ్య ''పృథివీమన్తరో యమయతి - య ఆత్మని తిష్ఠన్'' ఇత్యారభ్య ''య ఆత్మానమన్తరో యమయతీ''త్యేవంజాతీయకాశ్శ్రుతయః క్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరిస్పన్దనాదికం పరమాత్మాయత్తమేవ భవతీతి వ్యపదిశన్తి, తథా చైతదుక్తం భవతి యథా వా రథాశ్వాస్సారథయస్స్వస్వామ్యనుజ్ఞయా సారథ్యాదిక్రమేణ ప్రవర్తన్తే, ఏవం పరమాత్మాధిష్ఠానేన క్షేత్రజ్ఞాదయః క్రమేణ స్వస్వ

¶ క్షేత్రజ్ఞేన్ద్రియాదీనాం స్వతః ప్రవృత్త్యుపలబ్ధేస్సర్వశ్రేష్ఠాదీశ్వరాధిష్ఠానమన్తరా క్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరస్పరోపయోగిత్వమస్తీతి పూర్వపక్షం నిరాకుర్వన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిప్రాహే) త్యాదినా.

వ్యాపారాదా ప్రవర్తన్త ఇతి, ¶తస్మాత్క్షేత్రజ్ఞాదీనాం ప్రవర్తనంప రమాత్మాయత్తమ్, అత స్తదధిష్ఠానాదేవ తేషాంపరస్పరోపకారిత్వ మితిసిద్ధమ్, తదేతత్ క్షేత్రజ్ఞాదేః పరమాత్మాయత్తప్రవర్తనం పు రస్తాత్ 'పరాత్తుతచ్ఛ్రుతే' రిత్యత్రచ స్పష్టతర మేవావోచామ.

ననుచ 'పురుషేశ్వరయోరత్రన వైలక్షణ్యమణ్వపి । తదన్యకల్పనా పార్థే' త్యత్ర జీవేశ్వరయోర్భేదవైలక్షణ్యే ప్రతిషిద్ధే, తథాసతి జీ వేశ్వరయో స్సుతరామధిష్ఠేయాధిష్ఠాతృభావోపి ప్రతిషిద్ధ ఏవస్యా దత ఉత్తరమాచష్టే, ...

—* ౧౭ ॥ సూ ॥ భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యాచ్చ *—

పఞ్చవింశతితత్త్వపక్షే జీవాత్మపరమాత్మనో శ్శరీరశరీరిణోస్స తోరాత్మతత్త్వైనైక తత్త్వతామభిప్రేత్య 'పురుషేశ్వరయోరత్రన వైల క్షణ్య మణ్వపీ' త్యుక్తమ్, తత్రత్ వైలక్షణ్యం పరంపశ్యసి "అనాద్య విద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్ । స్వతోనసమ్భవేదస్య స్స్వ తోజ్ఞోజ్ఞాన దోభవే" దితి, తస్మిన్నేవ ప్రకరణే షడ్వింశతి తత్త్వపక్షే హి జీవేశ్వరయోర్భూయాన్భేదశ్శ్రూయతే- తం కిన్నాద్రాక్షీః? అ పిచాన్యత్ర "సుపర్ణావేతౌసదృశౌసఖాయా యదృచ్ఛయాకృత నీ డౌచవృక్షే - జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ - నిత్యోనిత్యానాం చేతన శ్చేతనానామేకోబహూనాం యోవిదధాతికామాన్ - యఆత్మని తి ష్ఠన్ని" త్యారభ్య 'ఆత్మానమన్తరోయమయతీ' త్యేవమాదిషు బహు షు ప్రకరణేషు జీవేశ్వరయో ర్భూయోభవతి భేద గ్రహణమ్, త థా ' విరుద్ధధర్మిణో స్స్వాతన్త్ర్య తయో రేకధర్మిణి ' తథా ' సయద

¶ ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తస్మా) దితి. ఏతదధికరణ స్యాను స్మారకత్వా త్పునరుక్తి శఙ్కానకార్యేత్యాహ- (తదేత) దితి - చశ బ్దేనాన్తర్యామ్యధికరణేచేతి స్మారయతి. ...

† వైలక్షణ్యమ్-విరుద్ధ ధర్మవత్త్వమ్. అ॥౭॥ సూ॥౨౩

జయాత్వజామనుశయీతగుణాంశ్చ జుషన్ భజతి సరూపతాం తద నుమృత్యు మపేతభగః । త్వముతజహాసితామహిరివత్వచమాత్త భగో మహసి మహీయసేష్టగుణితే పరిమేయభగ ’ ఇత్యాదిషుచావగత స్తయోర్భ్యాయాన్ లక్షణభేదః, తస్మాదఖిల జీవాత్మనః పరమ కారుణికస్య సర్వశేషిణ్యస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణేన క్షేత్రజ్ఞాదీనాం యథోక్త క్రమేణాధిష్ఠాతృత్వమితి సుష్ఠూక్తమ్.

౭॥ తఇన్ద్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

* అథేదానీముత్పన్నానాం తత్త్వానాం కార్యోక్తి కథన ముఖేన ‘జన్మాద్యస్యయత’ఇత్యేవంజాతీయకైస్సూత్రై ర్నిర్దిష్టతో క్తభగవతో విశ్వసృష్ట్యాదిరూప లీలాప్రపఞ్చయితుమేవేదమారభ్యతే,

—*సూ॥౧౮॥సంజ్ఞామూర్తి క్లృప్తిస్తుత్రివృత్కుర్వతఉపదేశాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే ‘ వేదేననామరూపాణి విషమాణి సమేష్వపి । ధాతుషూద్ధవకల్ప్యన్తే ఏతేషాం స్వార్థసిద్ధయ ’ ఇతి, అత్ర వేదార్థానుసన్ధానేన ప్రకృత్యాది పృథివ్యన్త నిఖిలతత్త్వ సఙ్క్షోభణద్వారా బ్రహ్మాణ్డసృష్టిపూర్వకం నిష్పాద్యమానత్వేన శ్రూయమాణా నామరూపక్లృప్తిఃకిం చతుర్వక్త్ర కృతిః ఆహోస్విత్ ‘ వేదేననామరూపాణి ’ త్యేతద్వాక్యవక్తృపరమాత్మకృతిః ఇతీహభూయసీవిచికిత్సా, ననుకుతోస్త్యయంవిచికిత్సాఽఽసీత్ ? ‘వేదేన’ త్యేత

---

* పూర్వపాదేస్మిన్పాదేచ వియత్ప్రాణాధికరణాభ్యాముక్తాం తత్త్వోత్పత్తిముపజీవ్య బ్రహ్మాణ్డ సృష్టి ద్వారా సమష్టివ్యష్టి నామరూపే నిరమిమీత శ్రీభగవానిత్యుత్తరాధికరణే వక్ష్యమాణత్వాత్ప్రాక్తాధికరణాభ్యాముత్తరాధికరణస్యోపజీవ్యోపజీవకభావ సఙ్గతిం ద్యోతయితుమాహ-(అథే) తి- తత్త్వోత్పత్తినిరూపణానన్తరమిత్యర్థః.

§ ఇహ- అస్మిన్నామ్నాయే, భూయసీ విచికిత్సా- మహాన్ సన్దేహః, భవతీతి శేషః.

... ... *

ద్వాక్యవ కర్తృత్వాత్పరమాత్మనఏవ కృతిర్నామరూపక్లృప్తిరిత్యధ్యవ
స్యతామితిచేన్నైతదేవమ్, 'వేదేననామరూపాణీ'త్యత్రకర్తృపచా
శ్రుతేః;తస్మాద్భవతీహవిచికిత్సా, ¶తత్రప్రాప్తంతావచ్చతుర్వక్త్ర
కృతిరేవేయంనామరూపక్లృప్తిరితి, కుతః? శ్రుతిస్మృతిభ్యామస్యాశ్చ
తుర్వక్త్రకృతిత్వావగమాత్; తథాచశ్రుతిః,'వేదేనరూపే వ్యాకరో
త్సతాతిప్రజాపతిః- సభూరితి వ్యాహరత్సభూమిమసృజత' ఇత్యా
దికా. స్మృతిశ్చ 'సర్వేషాంతుసనామానికర్మాణిచ పృథక్పృథక్ ।
వేదశబ్దేభ్యఏవాదౌ పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్మమే ॥ నామరూపంచభూ
తానాం కర్మణాంచానువర్తనమ్ । వేదశబ్దేభ్యఏవాదౌ నిర్మమే
సప్రజాపతి'రిత్యాదికా. +అపిచ డిత్థమిత్థాది నామరూపేషు ఘటప
టకుడ్యగ్రహాది నామరూపేషుచ తత్తజ్జీవ కర్తృకత్వోపలమ్భాత్తత్ర
జీవకర్తృకావా స్యాదియంనామరూపక్లృప్తిరిత్యేవంప్రాప్తే‡భ్రా
న్తిమాచార్యోనైహారమివభాస్కరకిరణేనవిధునోతి-(సంజ్ఞామూర్తి
క్లృప్తిస్త్వి)తి-తుశబ్దః ప్రాప్తభ్రాన్తివ్యుదాసార్థః,సంజ్ఞాః- నామధే
యాని,మూర్తయః-రూపాణి,తాసాంక్లృప్తిః- కల్పనా,తథాచ'వేదే
నే'త్యత్ర శ్రూయమాణా విచిత్రాశేషనామరూపక్లృప్తిర్భగవతః'వే
దేనే' త్యేతత్కర్తుః పరమాత్మనోనారాయణస్యైవకృతిర్భవితు
మర్హతి, కుతః ? త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్ , తథాహి 'పురు
షోఽణ్డంవినిర్భిద్యయదాసౌసవినిర్గతః । ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపో

¶ నామరూపక్లృప్తేశ్శ్రుతిస్మృతిభ్యాం చతుర్వక్త్రకృతిత్వ
ముపపాదయన్ పూర్వపక్షయతి- (తత్ర ప్రాప్తం తావ) దిత్యా
దినా. నామరూపక్లృప్తేశ్చైత్రాది కర్తృకత్వస్యాపి దర్శనాత్స
ర్వజీవ సాధారణేయంస్యాదితి పూర్వపక్షాన్తరమాహ-+(అపిచే)తి.
‡ భ్రాన్తిమ్- తన్మూలం పూర్వపక్షమిత్యర్థః. ఆచార్యః-సూ
త్రకారః, నైహారమ్- తమః. *

స్రాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచీః ॥ తాస్వవాత్సీత్స్వసృష్టాసుసహస్రపరివత్సరాన్। తేననారాయణోనామ యదాపఃపురుషోద్భవాః ॥ ద్రవ్యంకర్మచ కాలశ్చ స్వభావోజీవఏవచ । యదనుగ్రహతస్సన్తి నసన్తి యదుపేక్షయా ॥ ఏకోనానాత్వమన్విచ్ఛ న్యోగతల్పాత్సముత్థితః । వీర్యంహిరణ్మయందేవో మాయయావ్యసృజత్త్రిధా 'మాయయా - సఙ్కల్పేన, 'అధిదైవమథాధ్యాత్మ మధిభూతమితి ప్రభుః । అథైకం పౌరుషం వీర్యం యథాభిద్యతతచ్ఛృణ్వి' త్యాదిషు భగవాన్ శ్రీనారాయణః ఖలుస్వసృష్టాని ప్రకృత్యాది తత్త్వాని సఙ్క్షోభ్య తైర్బ్రహ్మాణ్డం విరచయ్య తత్ర సమష్టివ్యష్టిశరీర జాత మధి దేవాది భేదేన త్రివృత్కరోతీత్యుపదిశ్య 'నామరూపక్రియాధత్తే సకర్మాకర్మకఃపరః । ప్రజాపతీన్ మనూన్ దేవానృషీన్ పితృగణాన్ పృథక్ ॥ సిద్ధచారణగన్ధర్వా న్విద్యాధ్రాన్ సురగుహ్యకాన్ ' ఇత్యాదిభిస్సఏవ భగవాన్నారాయణోఽఖిల చేతనాత్మక ప్రపఞ్చజాతస్య నామరూప క్లృప్తిం కరోతీత్యుపదిశ్యతే, అపిచేమమేవార్థమ్ 'యస్సృష్ట్వేద మనుప్రవిష్టఋషిణా చక్రేపురశ్శాస్తితాః - సఏవభూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీమ్ । అనామ రూపాత్మని రూపనామనివిధిత్సమనోనుససారశాస్త్రకృత్ - సర్వాణిరూపాణి విచిత్య ధీరః- నామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే - ఆకల్పంవైనామరూపయోర్నిర్వహితే' త్యేవం జాతీయకాశ్శ్రుతయస్స్పష్టీకుర్వన్తి,¶ ఏతేన 'సేయందేవతైక్షతహన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీ,తి 'తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీ'తి, సేయం దేవతేమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవే

¶ త్రివృత్కరణ ప్రస్తావేన ప్రకారాన్తరేణ త్రివృత్కరణ ప్రతిపాదక ఛాన్దోగ్య వాక్యానాం ప్రసక్తత్వాత్తదర్థా అపి సుగమా ఇత్యాహ- (ఏతేనే-) త్తి.

ణాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరోత్తాసాం త్రివృతం త్రివృత మేకైకామకరోద్యథా ఖలు సోమ్యేమా స్తిస్రో దేవతా స్త్రివృత్త్రివృదేకైకాభవతి- యదగ్నేరోహితంరూపం తేజస స్తద్రూపం యచ్ఛుక్లం తదపాం యత్కృష్ణం తదన్నస్య పాగాదగ్నేరగ్నిత్వమితీ 'త్యత్ర శ్రూయమాణంనామరూప వ్యాకరణమపి భగవతోనారాయణస్యైవ కృతిరితి వ్యాఖ్యాతమ్, ※ యద్యప్యస్యాం శ్రుతౌప్రకారాన్తరేణ త్రివృత్కృతైస్తేజో బన్నై స్త్రిభి స్తత్త్వైరణ్డసృష్ట్యాదిక ముపదిశ్యతె, తథాపి తేజో బన్నేష్వపి ప్రకృతి మహదాది నిఖిల తత్త్వానామ న్తర్భావాన్న తత్త్వహ్రాస విరోధః, సత్యపి తత్త్వవృద్ధి పక్షే తత్త్వ చతుష్టయ పక్ష ముపాదాయ ప్రకారా న్తరేణ త్రివృత్కరణ పూర్వక సృష్ట్యా ద్యుపదేశ శ్రుతి స్సుఖ బోధార్థ ఇతి మన్తవ్యమ్, ఇతరథాఽత్రైవవియ న్మాతరిశ్వనో రిన్ద్రియాణాం చోత్పత్త్యాది విచారస్యానర్థక్య ప్రసఙ్గాత్; 'నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపినానాభావాదతిరేకాచ్చే'త్యనేన సూత్రేణ కృతస్య తస్య తత్త్వసఙ్ఖ్యావిరోధ పరిహారస్యాపి తథాత్వప్రసఙ్గాచ్చ; యత్పునరుక్తం నామరూపక్లృప్తిః ప్రజాపతి కృతిస్స్యాదితి తత్తు నసమ్భవతి, నహీదంప్రకృతి మహదాదితత్త్వాని సృష్ట్వాతైర్బ్రహ్మాణ్డంచ సృష్ట్వాతతస్సుర నర ఖగ మృగ వివిధ గిరి సమూహాది నామరూప కల్పనాం శాస్త్రయోనేః పరమాత్మనో వినా ప్రజాపతిరన్యోవా కశ్చిత్కర్తుంశక్నోతి, యాః పునః 'ప్రజాపతే ర్నామ రూప కల్పకత్వ శ్రుతి స్మృతయస్తాస్తు చతుర్ముఖా న్తర్యామిణో భగవతో నారాయణ స్యైవ నిఖిలజీవ నామరూపాది కల్పకత్వ మభిప్రయ న్తి, యత స్స్వనాభ్య పద్మభువః ప్రజాపతేరపి నారాయణఏవ నామరూపే కల్పయతీతిస

※ ఆక్షేప సమాధిభ్యాం ఛాన్దోగ్యే చతు స్తత్త్వోపపాదనాభిప్రాయమాహ-(యద్యప్యస్యాంశ్రుతౌ) విత్యాదినా.

వర్ణశ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణాదిషు జోఘుష్యతే, అపిచేష్వేష్వపి జీవేషుడిద్ధ మిత్థాది నామరూప కల్పనసామర్థ్యం ముపలభ్యతే, తేషుతేష్వపి తత్తదన్తర్యామి తయావతిష్ఠ ద్భగవతో నారాయణస్యానుగ్రహాయత్తమేవ తాదృశ సామర్థ్యం భవతీతిజ్ఞేయమ్, తస్మాన్న ప్రజాపత్యాదే ర్నామరూపక్లృప్తి సామర్థ్యమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యైహ శ్రూయతే- " నిమిత్తంపరమీశస్య విశ్వసర్గనిరోధయోః । హిరణ్యగర్భశ్శర్వశ్చ కాలశ్చారూపిణ స్తవ ॥ సృజ్యం సృజామి సృష్టోహం హరోహరణి తద్వశ" ఇత్యాది. ¶తస్మాత్" వేదేన నామరూపాణీ' త్యత్ర శ్రూయమాణా సంజ్ఞా మూర్తిక్లృప్తి రేతద్వాక్య వక్తుశ్శ్రీకృష్ణస్య శాస్త్ర యోనేరచిన్త్యాద్భుత విచిత్ర దివ్య శక్తేః నిజనిర్మిత తత్త్వైరణ్డసృష్టిపూర్వక సమష్టివ్యష్టి శరీర జాతమిదమధిదేవాది భేదేన త్రివృత్కుర్వతో భగవతో నారాయణ స్యైవాత్యద్భుతలీలేతి ధ్యేయమ్. ...

—* ౧౯॥సూ॥† మాంసాదిభౌమంయథాశబ్దమితరయోశ్చ *—

మాంసాదిభౌమమిత్యధిభూతం లక్షయతి, త్వగాది సప్తధాత్వాత్మకం రూపాది విశిష్టమధిభూతమ్, ఇతరయోః-అధ్యాత్మాధిదైవయోస్సద్భావే, యథాశబ్దమ్ - శబ్దమనతిక్రమ్య, జ్ఞాపకం భవతీతిజ్ఞేయమ్, శబ్దస్తావత్ " వైకారిక స్త్రివిధోధ్యాత్మమేకమథాధిదైవ

¶ నామరూప కర్తృత్వేన సర్వజీవ పితృత్వాత్పరమాత్మ న్యాశు తల్లీలాకథన శ్రవణాది రూప భక్త్యుత్పాదన మేతదధికరణఫలమితి సూచయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి- †' సంజ్ఞామూర్తి క్లృప్తిరధిభూతాది భేదేన సమష్టి వ్యష్ట్యుభయదేహం త్రివృత్కుర్వత శ్రీ నారాయణస్యైవ కృతి రిత్యుక్తమేతమర్థం వ్యష్టి శరీరే ప్రత్యక్షతో దర్శయన్ సమష్టి శరీరేపి సూచయతి- (మాంసాదీ) తి.

... ... *

మధిభూతమన్యత్। దృగ్రూపమార్కణంవపురత్ర తస్థే॥పరస్పరం సిధ్యతియస్స్వతఃఖే- ఏకమేక తరాభావే యదానోపలభామహే"ఇత్యేవం జాతీయకః. చ శబ్దేనాధ్యాత్మమపి స్వేతరయోరధి భూతాధిదైవయోర్జ్ఞాపకం భవతి, ఏవ మధిదైవమపి స్వేతరయో రధ్యాత్మాధిభూతయోర్జ్ఞాపకం భవతీత్యేతత్సూచయతి, భూమశబ్దేనాస్మదాది శరీరాధిభూతాదిషుపరస్పర సిద్ధిపరిజ్ఞానంసుగమమితి ద్యోతయతి.

స్యాదేతదధిదైవభావేనావస్థానా భ్యుపగమేఽగ్నిరవీన్ద్రాదీనాం తత్తల్లోకాద్యవస్థానవాదో లుప్యేతేత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—॥ ౨౦॥ సూ॥ వైశేష్యాత్తు తద్వాద స్తద్వాదః ॥—

విశేషఏవ వైశేష్యమ్, వాగాద్యధిదైవభావ సద్భావే ప్యగ్నిరవీన్ద్రాదీనాం యోగైశ్వర్య సామర్థ్య విశేష సద్భావాదేవ తత్తల్లోకాధికార స్థానేష్వవస్థాన మప్యుపపద్యతె, అత స్తేషాం తత్తల్లోకావస్థానవాద స్సమ్భవత్యేవ, పదాభ్యాసేన పూర్వవదధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. ... ... ॥

౮॥ సంజ్ఞామూర్తి క్లృప్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ 3॥

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్సకులతిలకావిరత బృహద్వ్రత,ప్రథిత సకలవిద్య,పరమహంస పరమగురునిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితె, శ్రీభగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థపాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్రసఙ్ఖ్యా ॥ ౨౦ ॥

అధిభూతం లక్షయతి- (యదీ)త్యాదినా.

తస్మాత్సంజ్ఞామూర్తి క్లృప్తి శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ కృతి రిత్యధికరణ ముదహరణీయమ్. ... ॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీ వత్సకులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవత్పాదాచార్య విరచిత, శ్రీ భగవద్బాదరాయణి సమ్ప్రణీత సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసా భాష్య చన్ద్రికాయాం గర్గకుల శేఖర శ్రీ రామకృష్ణాచార్యా న్వయ సముద్భూత మహచ్చరణో పాసనాధిగత సకల విద్య శ్రీ కృష్ణాచార్య విరచితాయాం ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః. ... ...

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః

